

חוקי ישראל

בעריכת שלום אטלי

חוק הירושה

המכון לחקיקה הלכתית

ירושלים

חוק הירושה לישראל

חוק זה נכתב

ע"י

הרב נסים כהן עו"ד שלום אטלי עו"ד שלמה בן מנחם

ספר זה מוקדש לכבוד

ר' מנחם מנדל ורעייתו מרת הודה זלדה

דלפן

ירושלים-מונטריאול

שיחיו לאורך ימים טובים

לרגל 50 שנות נישואים

נר זכרון

לעילוי נשמת

ר' מאיר משה בן ר' מנחם מנדל

דלפן ז"ל

נולד ר"ח סיון תר"ע

נלב"ע ר"ח סיון תשנ"ח

נר זכרון

לעילוי נשמת

ר' אברהם פינחס בן ר' יהודה אריה

קאן ז"ל

נלב"ע כ"א שבט תש"ע

נר זכרון

לעילוי נשמות

ר' חיים אברהם הכהן ז"ל
גלב"ע כ"ט מנחם אב

ורעיתו מרת **שיינדל** ע"ה
גלב"ע ט' אייר

מארק

המכון לחקיקה הלכתית

ירושלים

הרב נסים כהן, ראש המכון

(לפי א - ב)

עו"ד אטלי שלום

הרב אליצור איתי

הרב אסבן חיים

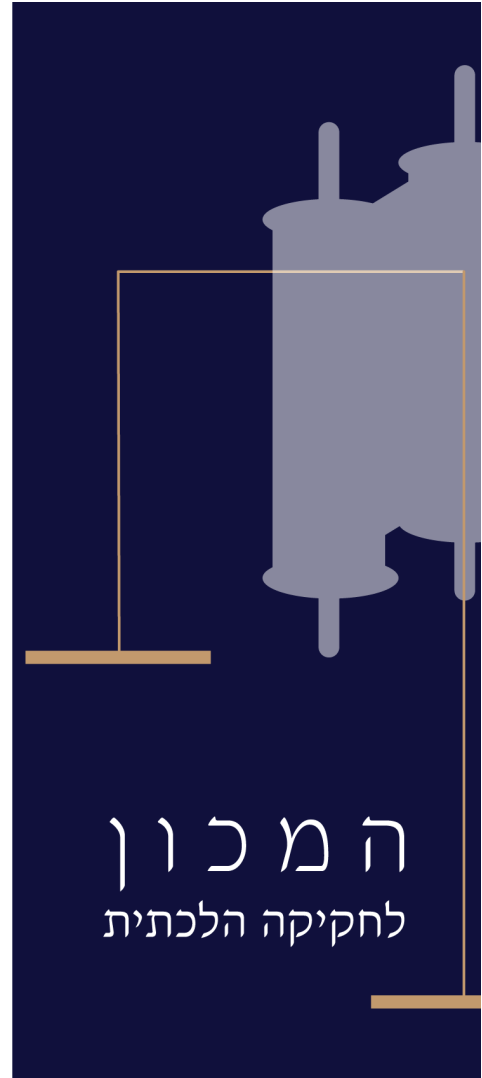
עו"ד שלמה בן מנחם (דולפן)

הרב הולצמן אורי

הרב גורדון אליהו

הרב טולדנו גבריאל

הרב פרנק יאיר

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר
כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה

©

כל הזכויות שמורות
המכון לחקיקה הלכתית
רחוב יפו 210 ירושלים 94383

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, כ"ד כסלו, תשע"א

א"ע/235-18-1

אָרְת בֵּרְכָה

הובאו לפני גליונות מהספר שחיברו וערכו תלמידי חכמים לומדי המכון לחקיקה הלכתית אשר הכינו ספרים בשם חוקי ישראל.
וראיתי שמלאכה גדולה עשו וסידרו כל דיני ירושה ודיני השבת אכידה.

ומטרתם שע"י שכוחים ועוסקים בדיני ירושה והפצתם, ינהגו רבים מבני ישראל על פי דין תורה, וגם יש בזה תועלת לרבנים העוסקים בדיני ירושה. וכן הביאו מקורות לדבריהם.

ואברכם שחפץ ה' בידם יצלה ויזכו להגדיל תורה ולהאדירה בבריאות איתנה ונהורא מעליה
אמן.

המצפה לישועת ה' ברחמים.

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ב"ה, יום י"ב תשרי תשע"א

הנני בזה בשבחם של תלמידי חכמים לומדי המכון לחקיקה הלכתית אשר הכינו ספרים בשם "חוקי ישראל", ובם אספו במלאכה וברוב חכמה וסדרו כל דיני ירושה ודיני השבת אבידה.

ואמנם אין ספק שהספרים יהיו לתועלת גדולה לכלל ישראל ויקרב ליבם לנהוג כהלכה ולסדר צוואות כשרות על פי דין תורה.

וגם תועלת לרבנים יושבי על מדין שיראו בספרים הלכות ומקורות ודבר גדול להשתדל להדפיסם.

ולחיבת הקודש, אוסיף שיש דרך קלה להעביר ממונו לאחר פטירתו על ידי שיכניס כסף לבנק לתכנית חסכון וכדומה, ויאמר בשעת הכנסתו שלאחר פטירתו אם ישאר יתנו לפלוני. או שיעשה חשבון משותף עם מי שרוצה שיקבל ממונו לאחר פטירתו ואם כבר יש לו תכנית חסכון אם יכניס קצת כעת ויאמר שכל הכסף יתנו לפלוני. והארכתי בזה במקום אחר.

וזה יכול להקל לנהוג כך מאשר להקנות גוף מהיום ופירות לאחר מותו שגם קשה למצוא קנין על מעות שבבנק.

הכותב לכבוד התורה ולומדיה ומקומה

זלמן נחמיה גולדברג
28/11/91

תוכן עניינים

עמוד

ג	מבוא
ה	הקדמה
1	חוק הירושה לישראל
51	חוק הירושה לישראל (מפורט)
51	פרק ראשון: הוראות כלליות
59	פרק שני: ירושה על פי דין
67	פרק שלישי: ירושה על פי צוואה
67	סימן א': צורת הצוואה
77	סימן ב': תוקף הצוואה
89	סימן ג': הוראות הצוואה
99	פרק רביעי: מזונות מן העיזבון
111	פרק חמישי: צו ירושה וצו קיום צוואה
116	פרק ששי: הנהלת העיזבון וחלוקתו
116	סימן א': שמירת העיזבון
116	סימן ב' : מנהל עיזבון
124	סימן ג': ניהול העיזבון על ידי מנהל עיזבון
129	סימן ד': חלוקת העיזבון על ידי מנהל עיזבון
138	סימן ה': ניהול העיזבון וחלוקתו על ידי היורשים
139	סימן ו': אחריות היורשים לחובות העיזבון
144	פרק שביעי: משפט בין-לאומי פרטי
147	פרק שמיני: הוראות שונות
152	דוגמאות שטרי צוואה
162	פסיקה
170	אינדקס שולחן ערוך

אינדקס פתחי חושן

תרגום החוק לאנגלית

תרגום ההקדמה לאנגלית

תרגום המבוא לאנגלית

מבוא

ישמחו הלומדים ויגילו המשפטנים בהגלות נגלות ספרי חוקי ישראל.

ספרי 'חוקי ישראל' הם ספרים הכוללים בתוכם את חוקי כנסת ישראל שנוסחו מחדש על פי ההלכה. התורה שבעל פה שהיא עמוד ההוראה עברה גלגולים שונים בדרך מסירתה לעם ישראל, החל מהדרך של 'משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים' והכל בעל פה. לאחר מכן נוסחה המשנה ע"י רבי יהודה הנשיא בדרך של הלכות פסוקות בהבאת הדעות החולקות, במקביל התפתחו מדרשי ההלכה והאגדה. מלימוד מקורות התנאים התפתחו התלמוד הבבלי והירושלמי, כתבי הגאונים ועוד, עד שחבר הרמב"ם את ספרו היד החזקה ובו הוא כותב בהקדמה:

ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים נתקשו בימינו ואין מבין עיניהם כראוי אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלי והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארוך ואחר כך יודע מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך הוא. ומפני זה נעיתי חצני אני משה כן מיימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלו הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה. כולם בלשון ברורה ודרך קצרה עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פירוק. לא זה אומר בכה וזה בכה. אלא דברים ברורים קרובים נכונים על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבינו הקדוש ועד עכשיו. עד שיהיו כל הדינים גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה וכדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים.

הרמב"ם נזקק לכתוב את ספרו, כי הספרים שהיו לפניו לא היו מובנים לכלל הציבור הן מבחינת הלימוד והן מבחינת פסיקת הלכה מהם.

ספר 'משנה תורה' זה לא נשאר כספר יחידי לעם ישראל, כי עם ישראל נהג בגולה לפי המנהגים והפוסקים שהיו בכל קהילה וקהילה. אולם הוא שימש כמודל למחברים אחרים לכתוב את מסירת התורה בדרך קצרה, ועל פי סגנון זה נכתב השולחן ערוך.

וכך כותב מרן רבי יוסף קארו בהקדמתו לספר שלחן ערוך:

ראיתי אני בלבי כי טוב ללקוט שושני ספרי אמריו בדרך קצרה בלשון צח וכולל יפה ונעים, למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל, כי כאשר ישאלו לת"ח דבר הלכה לא יגמגם בה אלא יאמר לחכמה אחותי את, כשם שברור לו שאחותו אסורה לו, כך יהיה ברור לו כל דין שישאל עליו הלכה למעשה בהיותו שגור בפיו ספר זה הבנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו. זאת ועוד, התלמידים הקטנים יתנו בו תמיד וישנונו לשונם על פה ותהיה גירסת דינקותא מסודרת בפהם מקטנותם הלכה למעשה, וגם כי יזקינו לא יסורו ממנו, והמשיכילים יזהירו כוהר הרקיע בהניח להם מעצבם ויגיע כפם ישעשעו נפשם בהגותם בספר זה אשר כולו מחמדים הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים. וקראתי שם ספר זה "שלחן ערוך", כי בו ימצא ההוגה כל מיני מטעמים ערוכים בכל ושמורים סדורים וברורים. ומובטח אני בחסד עליון כי ע"י ספר זה תמלא הארץ דעה את ה' הקטנים עם הגדולים תלמיד עם מבין חכם חרשים ונבון לחש.

בדורנו סגנון השולחן ערוך מתאים בעיקר לתלמידי חכמים, ויש הרבה משפטנים שקשה עליהם לימוד השולחן ערוך והפוסקים, וגם משום שהתרגלו לסגנון של לשון החוק האזרחי במדינת ישראל.

שימוש בסגנון ובלשון החוק

השאלה היא האם ראוי להשתמש בסגנון ובלשון החוק כאשר סגנונו שונה מלשון חז"ל והפוסקים המקובלים? כפי שראינו הפוסקים ראו צורך לכתוב את פסיקותיהם ברוח ובסגנון המתאים לדורם ולדורות הבאים אחרים.

אנו מוצאים שגם בימינו יש שימוש בסגנון לשון החוק כדוגמת ניסוח תקנות הדיון של בתי הדין הרבניים. ולכן כדי לאפשר גישה לידיעת ההלכה היהודית בסגנון הקיים היום בלשון החוק האזרחי, הוקם המכון לחקיקה ישראלית שמטרתו לנסח את החוק האזרחי על פי ההלכה היהודית, ובזה אנו מרוויחים שיוכלו יותר משפטנים לדעת את ההלכה היהודית, להיעזר ולהשתמש בה. וכמו כן ספר זה ישמש בסיס לחקיקה היהודית כאשר יגיע הזמן ומערכת המשפט תפעל על פי ההלכה.

מקורות לחוק

נוסח החוק ההלכתי מלווה בהערות שבהן מצוינים המקורות לנוסח החוק. המקורות המובאים הם בעיקר מספרי הפוסקים אשר ניסחו פסקים ברורים: רמב"ם, שו"ע ורמ"א, ובאחרונים: חוקת משפט, פתחי חושן, דיני ממונות ועוד. ציינו בהערות את טעמי ההלכה אך צמצמנו שו"ט בדברי האחרונים שעלולים להקשות על הבנת המקורות כנ"ל.

מחלוקות

בנוסח החוק נמנעו מלהביא דעות חולקות, אף שלעתים נוצר קושי כי יש סעיפים שיש בהם מחלוקת שווה, כלומר ששני הצדדים שווים בכוחותיהם, אולם בכל זאת החלטנו לנסח את החוק כדעה אחת לפי מה שנראה בנטיית הפוסקים כדעה עיקרית מקובלת, ובהערות ציינו שיש דעה חולקת כאשר יש להשתמש בה 'קים לי' וכדומה.

שילוב פסיקה

במשך הדורות עלו על שולחן הדיונים מקרים רבים שעליהם נתנו הדיונים את דעתם ופסקו מה שפסקו. אנו אספנו את המקרים שנוגעים לנוסח החוק וציינו את הפסיקה שניתנה, וכך אפשר לראות את נוסח החוק ומאידיך את הפסיקה, כיצד מקרה מסוים מושך לשינוי בפסיקה או צירופים של מקרים וטענות מכריע לכיוון קצת שונה.

עריכת הספר

החוקים נכתבו על פי מספור הסעיפים בחוק האזרחי, כיון שמספור החוקים קיים כבר בכל הספרות העוסקת כיום בחוקי מדינת ישראל. אולם סעיפים שאינם רלוונטיים כלל להלכה הושמטו אך המספור נמשך בהתאמה.

בעריכת הספר הובא הנוסח ההלכתי ומתחתיו הנוסח של חוקי מדינת ישראל, וזאת על מנת לאפשר להשוות בין הסעיפים ולראות את ההבדלים. בחלק הראשון של הספר הובא נוסח החוק ההלכתי ללא מקורות ובחלקו השני הובא שוב נוסח החוק ההלכתי עם המקורות בהערות.

המכון לחקיקה ישראלית

המכון קיים ביוזמתו ובניהולו של עו"ד ר' שלום אטלי. בכתובת החוקים עוסקים תלמידי חכמים בעלי כושר לדיניות או שלמדו בכוללים להסמכה לדיניות. בשנה הראשונה להקמת המכון נוסחו חוקי הירושה, השבת אבידה, שומרים, מכר, חוזים, שכירות, ובע"ה עוד היד נטויה.

הסכמות

המכון קבל את ברכתם של הרה"ג הראשון לציון הרב שלמה משה עמאר שליט"א, נשיא בית הדין הרבני הגדול וכן של הרה"ג הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, דיין לשעבר בבית הדין הגדול.

הרב נסים כהן
ראש המכון לחקיקה הלכתית

הקדמה

עו"ד שלום אטלי

בהודיה לה' יתברך, מוגש בזאת ספר "חוק הירושה לישראל". ספר זה הינו בע"ה הספר הראשון מתוך ספרי "חוקי ישראל" שהמכון לחקיקה הלכתית מוציא לאור.

עם ישראל זכה לחזור למולדתו ולהחיות בה את לשון הקודש, אך – מבלי להיכנס לסיבות או לחפש אשמים – לא רצה לבנות מחדש את מערכת המשפט הלאומית והמפוארת שלו. מדינת ישראל העדיפה בתחילת דרכה לקלוט חוקים זרים, עות'מאניים או אנגליים ובהמשך, לחוקק חקיקה חדשה משלה.

לאחר שישים ושלוש שנות עצמאות, החוק הישראלי ומערכת המשפט הישראלית התקבלו בחברה הישראלית על כל פלגיה וזרמיה: שכן גם אלה המתנגדים למפעל הציוני חיים, מוכרים וקונים, משכירים ושוכרים, מורשים ויורשים על פי החוק הישראלי. השתרשותו של החוק הישראלי בכלל החברה כה עמוקה עד שנשאלה שאלת תוקפו ההלכתי של החוק הישראלי, מדין מנהג הסוחרים וכו'.

אלא שרוב גדולי הפוסקים של זמננו, אם לא כולם, דנים את מערכת המשפט הישראלית כערכאות של גויים ורואים בחוק הישראלי חוק זר נוסף, בדיוק כמו החוק העות'מאני או האנגלי. הימצאותם של שופטים שומרי מצוות במערכת המשפט איננה מכשירה אותה, אלא מגדילה את כובד האיסור החל על המתדיין בפניה.

לאחרונה נשמעים יותר ויותר קולות לטובת הקמת מערכת משפטית-אזרחית הלכתית לאומית, או על ידי הרחבת סמכויותיהם של בתי הדין הרבניים בישראל, או באמצעות בתי דין לממונות שסמכותם מוסדרת בחוק הבוררות, תשכ"ה-1980.

אני מברך על היוזמות דלעיל.

אלא שנראה לי שבמציאות הישראלית, המשפט ההלכתי הוא זה שהפך להיות חוק זר בעיני רוב הציבור הישראלי אם לא כולו. רק קומץ תלמידי חכמים ממשיך ללמוד לש"ש בכוללים לדיינות, למרות שהסיכויים להתמנות לדיין כמעט אפסיים. לכלל הציבור, הספרות המשפטית ההלכתית נותרת סגורה וחתומה כי העיון בה דורש עשרות שנות לימוד.

זאת ועוד: הגם שהולך וגדל מספר עורכי הדין שומרי תורה ומצוות, כמעט בלתי אפשרי למצוא עו"ד המסוגל לייצג מתדיין בפני בתי הדין התורניים. עו"ד הוא מי שהוכשר על פי החוק הישראלי לייצג בתוך מערכת בתי המשפט הישראלית. אין לו מושג מהו חושן משפט, מהם סדרי הדין ההלכתיים ובכלל, מה מטרת הדיון ההלכתי ומה תפקידו שם. יתר על כן, הניסיון שלו בייצוג ובהופעה בפני בתי דין רבניים בענייני משפחה, אם הוא קיים, אינו מכשיר אותו בתחום האזרחי הכולל של חושן משפט.

יש להוסיף ולומר, כי גם אלה המצדדים בקיום מערכת משפטית הלכתית במדינת ישראל מציירים אותה באותם הקווים שאפיינו את בתי הדין בגלויותיו של עם ישראל: אישיות רבנית המפשרת בסכסוכים בתוך הקהילה המצומצמת, בצילו וברשותו של השולט המקומי. בעצם, בדיוק כפי שפועלים היום בישראל רוב בתי הדין לממונות וכפי שמגדירים את עצמם רוב דייני בתי הדין הרבניים הממלכתיים.

מדינת ישראל איננה גלות נוספת! ועל כן, יש צורך בחקיקה הלכתית שתדע לחבר בין המציאות העכשווית לבין מקורות המשפט של עם ישראל, שתדבר בשפה ובסגנון בני זמננו ותהווה פתרון התואם את שאיפותיו הלאומיים והדתיים של עם ישראל החי, לראשונה לאחר 2000 שנות חורבן, חיים עצמאיים בארצו.

במכון לחקיקה הלכתית, חברו יחד תלמידי חכמים בעלי הכשרה של דיינים ומשפטנים במטרה לקדם שאיפות אלו. להלן העקרונות המנחים את חברי המכון:

חקיקה נגישה לכול

הגם שבעולמה של היהדות, אין הבדל מהותי בין הלכות שבת או כשרות לבין דיני חוזים או מקרקעין, שכן כולם חלק משולחן ערוך, בחרנו לערוך ספרי חוקים ולא ספרי הלכה. מאחורי בחירה זו, עמדה ההנחה כי כל מערכת משפט חייבת לפנות לכלל אזרחי המדינה, שומרי מצוות ואלה שלא, יהודים ואחרים, זאת בשפה מובנת לכולם.

חקיקה ברורה

אחת הבעיות הקשות ביותר בעולמה של תורה היא מחלוקות הפוסקים. אין הלכה שאין בה מחלוקת. וכמעט בכל עניין, רשאי אדם להסתמך על הדעה הנוגדת (מושג ה"קים לי"). הספרות ההלכתית גדושה במחלוקות שכמובן, אך אין להן מקום בספרי חוקים. בחרנו לנסח את החוק כדעה אחת, לפי מה שנראה בנטיית הפוסקים כדעה עיקרית מקובלת.

הצמדה למבנה חוקי מדינת ישראל

כאמור לעיל, במשך ששה עשורים מדינת ישראל פיתחה חקיקה ענפה ועצמאית, שהפכה לחלק מהותי ואינהרנטי של המציאות הישראלית. בחרנו לחבר מציאות זו לשורשי המשפטיים של עם ישראל. ועל כן, העדפנו לחלק את החקיקה ההלכתית לפי חוקי מדינת ישראל ולא על פי החלוקה המסורתית של השולחן הערוך. סוגיות הלכתיות "פורקו" וחלקיהן השונים שובצו בחוקים הרלוונטיים. לדוגמא: נושא קניין שהוא הנושא הבסיסי והמהותי בכל הלכות מכירה, מתנה, נחלות וכו', איננו נכלל בחוק המכר לישראל, בחוק המתנה לישראל או בחוק הירושה לישראל, אלא צורף לחוק המקרקעין לישראל.

גישה זו חייבה בראש ובראשונה את חברי המכון, תלמידי החכמים ודיינים, לעבור מהפך מחשבתי, שלדעתי מהווה סוד ההצלחה של מפעל החקיקה ההלכתית של המכון.

הבחירה להצמיד את החקיקה ההלכתית לחוקי מדינת ישראל – גם במבנה הפנימי של החוק, וגם בכותרות ובמספור – מאפשרת את ההשוואה בין שתי המערכות החקיקתיות, את הבנת החומר המשפטי ההלכתי גם ללא רקע בהלכה היהודית ומציגה את התשובות ההלכתיות לאותן השאלות המשפטיות שהחוק עונה עליהן, בשפה, בסגנון ובמושגים הידועים לכל משפטן בישראל.

חברי המכון עמלים לערוך את כל החוקים האמורים להיכלל בקודקס האזרחי או בחוק דיני ממונות. כבר הושלמו חוק הירושה, חוק המכר, חוק השבת אבידה, חוק השכירות והשאילה. ובתקופה הקרובה עומדים לצאת לאור בע"ה חוק השליחות, חוק הערבות, חוק המקרקעין, חוק המתנה, חוק המחאת חיובים, חוק השומרים, חוק החוזים (חלק כללי), חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), חוק המיטלטלין וחוק עשיית עושר ולא במשפט. כמו כן, מושלמות בימים אלה בע"ה תקנות סדר הדין האזרחי.

אני תקווה שעשייה ברוכה זו תביא לאחדות בעם ישראל ותהווה שלב נוסף בגאולתנו ובעצמאותנו.

ומאחר ואין תקווה ללא תפילה, אני מתפלל למלך המשפט שיצליח את דרכנו, שידריך אותנו בדרך האמת ושמעשינו יהיו לש"ש.

שני שותפים היו לי בהקמת המכון ובהגשמת שאיפותיי, ואני מביע להם כאן את תודתי העמוקה: כבוד הרה"ג הרב נסים כהן שליט"א, ראש המכון לחקיקה הלכתית האוגר בתוכו יושר מחשבתי, חכמה, ידע עצום וענווה אמיתית. ואשתי אשת חיל שבלעדיה מה אני.

שלום אטלי, עו"ד

בס"ד

חוק הירושה לישראל

פרק ראשון: הוראות כלליות

1. הירושה

במות אדם עובר עזבונו ליורשיו.

חוק - במות אדם עובר עזבונו ליורשיו.

2. היורשים

(א) היורשים הם:

(1) יורשים על פי דין;

(2) מקבלים על פי מתנת בריא;

(3) מוטבים על פי התחייבות מוריש;

(4) זוכים על פי צוואת שכיב מרע;

(ב) הירושה היא על פי דין זולת במידה שהיא על פי מתנת בריא או התחייבות המוריש או צוואת שכיב מרע.

חוק - היורשים הם יורשים על פי דין או זוכים על פי צוואה; הירושה היא על פי דין זולת במידה שהיא על פי צוואה.

3. כשרות לרשת: בני אדם

(א) יורש שאיננו בחיים במות המוריש:

(1) יורש עפ"י דין שאיננו בחיים במות המוריש כשר לרשת אותו, למעט:

(א) ילד בירושת אמו ואין לו זרע;

(ב) בעל בירושת אשתו גם כשיש לו זרע;

(2) מתנת בריא תקפה גם כאשר מקבל המתנה מת לפני נותן המתנה;

(3) התחייבות מוריש תקפה גם כאשר המוטב מת לפני נותן ההתחייבות;

(4) צוואת שכיב מרע אינה תקפה אם הזוכה אינו בחיים במות המוריש.

(ב) יורש שטרם נולד במות המוריש:

- (1) יורש על פי דין שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו, למעט בכור בחלק בכורתו;
- (2) מקבל על פי מתנת בריא, שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו אם המוריש הוא אביו, ובתנאי שבזמן המתנה היה כבר עובר;
- (3) מוטב על פי התחייבות מוריש, שנולד לאחר מות המוריש, אינו כשר לרשת אותו, גם אם הוא היה עובר בזמן עשיית ההתחייבות;
- (4) זוכה על פי צוואת שכיב מרע, שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו אם המוריש הוא אביו, ובתנאי שבזמן עשיית הצוואה היה כבר עובר;
- (ג) לעניין זכויות הירושה של ילד אין נפקא מינה אם בשעת לידתו היו הוריו נשואים זה לזה, ואם לא, או אם הוא נולד מיחסים אסורים בין הוריו.
- חוק - (א) כל מי שהיה בחיים במות המוריש כשר לרשת אותו
- (ב) מי שנולד תוך 300 יום לאחר מות המוריש, דינו כדין מי שהיה בחיים במות המוריש, זולת אם הוכח שהוריו היתה אחרי כן.
- (ג) לענין זכויות הירושה של ילד אין נפקא מינה אם בשעת לידתו היו הוריו נשואים זה לזה, ואם לא.

4. כשרות לרשת: תאגידים

- תאגיד כשר לרשת אם במות המוריש היה כשר לזכות בנכסים.
- תאגיד כשר לרשת אם במות המוריש היה כשר לזכות בנכסים או אם נעשה כשר לזכות בנכסים תוך שנה ממתן צו קיום הצוואה; בית-המשפט רשאי להאריך תקופה זו בשנה נוספת.

5. פסלות לרשת

- בית דין רשאי לפסול את זכותו של יורש :
- (1) שרצח את מורישו;
- (2) שהמיר את דתו היהודית;
- חוק - (א) אלה פסולים לרשת את המוריש:
- (1) מי שהורשע על שגרם במתכוון למותו של המוריש או שניסה לגרום למותו;
- (2) מי שהורשע על שהעלים או שהשמיד את צוואתו האחרונה של המוריש, או שזייף אותה, או שתבע על פי צוואה מזוייפת.
- (ב) מי שהורשע על שניסה לגרום למות המוריש והמוריש מחל לו, בכתב או על-ידי עשיית צוואה לטובתו, חוזר ונעשה כשר לרשת את המוריש.

6. הסתלקות היורש מזכותו בעיזבון

- (א) יורש על פי דין:
- (1) אין היורש על פי דין רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, בין לפני מות מורישו ובין לאחר מותו;

- (2) בכור:
(א) רשאי, בעוד מורישו שכיב מרע, להסתלק מחלק בכורתו בעיזבון, כולו או מקצתו;
(ב) רשאי, אחרי מות המוריש, להסתלק מחלק בכורתו בעיזבון, כולו או מקצתו, כל עוד לא הביע את הסכמתו לקבל חלק זה;
- (3) בעל רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, אם התנה על כך בפירוש עם אשתו בין הקידושין לנישואין;
(ב) זוכה על פי צוואת שכיב מרע -
זוכה על פי צוואת שכיב מרע רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון אם הביע את התנגדותו באחד מאלה:
(1) לפני מות המוריש;
(2) לאחר מות המוריש, בהזדמנות הראשונה לאחר שנודע לו על זכייתו במתנה;
(ג) מקבל על פי מתנת בריא -
מקבל על פי מתנת בריא רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון - בין לפני מות המוריש ובין לאחר מותו - אם הביע את התנגדותו בהזדמנות הראשונה לאחר שנודע לו על זכייתו במתנה.
(ד) מוטב על פי התחייבות מוריש -
מוטב על פי התחייבות מוריש רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון בין לפני מות המוריש ובין לאחר מותו.
(ה) אין הסתלקות לטובת אדם אחר.
(ו) יורש שהסתלק מחלקו בעיזבון, רואים אותו בחלק שהסתלק ממנו כאילו לא היה יורש מלכתחילה.
חוק - (א) לאחר מות המוריש וכל עוד לא חולק העיזבון רשאי יורש, בהודעה בכתב לרשם לענייני ירושה, או לבית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א, להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו או ממנה שהוא זכאי לה על פי צוואה, כולה או מקצתה.
(ב) מי שהסתלק מחלקו בעיזבון, רואים אותו במידה שהסתלק כאילו לא היה יורש מלכתחילה; אין הסתלקות לטובת אדם אחר, אלא לטובת בן זוגו, ילדו או אחיו של המוריש.
(ג) הסתלקות של קטין ושל מי שהוכרז פסול-דין טעונה אישור בית-המשפט.
(ד) הסתלקות על תנאי - בטלה.
(ה) בחוק זה, "רשם לענייני ירושה" - כמשמעותו בסעיף 65א.

7. עסקאות אחרות בזכות הירש

- (א) לאחר מות המוריש, גם בטרם חולק העיזבון, רשאי היורש להעביר או לשעבד את חלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, ורשאים נושי היורש לעקל את חלקו בעיזבון.
(ב) זכותו של יורש בנכס מסוים מנכסי העיזבון אינה ניתנת להעברה כל עוד לא חולק העיזבון, אך היא ניתנת לשעבוד.
חוק - (א) לאחר מות המוריש וכל עוד לא חולק העיזבון רשאי היורש, בהסכם שבכתב, להעביר או לשעבד את חלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, ורשאים נושי היורש לעקל חלקו בעיזבון.
(ב) העברה ושעבוד כאמור מצד קטין ומצד מי שהוכרז פסול-דין טעונים אישור בית-המשפט.
(ג) העברה, שיעבוד או עיקול כאמור אינם מקנים זכויות אלא כדי המגיע ליורש בחלוקת העיזבון; הם שוללים מן היורש את הזכות להסתלק מחלקו בעיזבון.
(ד) זכותו של יורש בנכס מסוים מנכסי העיזבון אינה ניתנת להעברה, לשיעבוד או לעיקול כל עוד לא חולק העיזבון.

8. עסקאות בירושה עתידה

(א) הסכם בדבר ירושתו של אדם או ויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – תקפים.

(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתחול רק אחר מותו של הנותן, הנה בת תוקף.

חוק - (א) הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם - בטלים.
(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה.

9. שניים שמתו כאחד

(א) מתו שניים או יותר ולא נקבע מי מהם מת תחילה, יהיו הזכויות בעיזבוננו של כל אחד מהם לפי כללים אלה:

(1) היה אחד התובעים יורש-ודאי ותובע אחר היה יורש-ספק, עדיף התובע שהוא יורש-ודאי;

(2) בין תובעים אחדים באותה דרגת-עדיפות יחולק העיזבון;

(ב) בסעיף זה, "יורש-ודאי" - יורש של אותו מוריש שהיה מוחזק בעיזבון. "יורש-ספק" - יורש של אותו מוריש שלא היה מוחזק בעיזבון.

חוק - (א) מתו שניים או יותר ולא נקבע מי מהם מת תחילה, יהיו הזכויות בעיזבוננו של כל אחד מהם לפי כללים אלה:

(1) היה אחד התובעים יורש-ודאי ותובע אחר היה יורש-ספק, עדיף התובע שהוא יורש-ודאי

(2) היו שני התובעים יורש-ספק, עדיף התובע שהוא בן-זוג או קרובו של המוריש שאת עיזבוננו מחלקים.

(3) בין תובעים אחדים באותה דרגת-עדיפות יחולק העיזבון, באין צוואה, לפי כללי החלוקה שבירושה על פי דין.

(ב) בסעיף זה, "יורש-ודאי" - מי שהיה יורש בין אם האחד ובין אם האחר מת תחילה; "יורש-ספק" - מי שהיה יורש רק אם אחד מהם מת תחילה

פרק שני: ירושה על פי דין

10. יורשים מבני המשפחה

(א) קרובי המוריש יורשים על פי דין, ואלה הם:

- (1) מי שהיה במות המוריש בעלה;
- (2) ילדי המוריש וצאצאיהם;
- (3) אבות המוריש וצאצאיהם;

(ב) זכויות הירושה שלהם יהיו לפי האמור בפרק זה.

(ג) לעניין חוק זה, כל שפקעה קרבה בין המוריש ליורש או בין אחד מיורשי המוריש לצאצאו של אותו יורש או לאביו של אותו יורש פקעה ירושה.

חוק - יורשים על פי דין הם:

- (1) מי שהיה במות המוריש בן-זוג;
 - (2) ילדי המוריש וצאצאיהם, הוריו וצאצאיהם, הורי-הוריו וצאצאיהם (בחוק זה קרובי המוריש)
- זכויות הירושה שלהם יהיו לפי האמור בפרק זה.

11. זכות הירושה של הבעל

בעל נוטל את כל עיזבון אשתו, למעט מה שאיננו ברשות האישה ובחזקתה בשעת מותה.

חוק - (א) בן-זוג של המוריש נוטל את המיטלטלין, כולל מכונית נוסעים, השייכים, לפי המקובל ולפי הנסיבות, למשק הבית המשותף, ונוטל משאר העיזבון -

- (1) אם הניח המוריש ילדים או צאצאיהם או הורים - חצי;
- (2) אם הניח המוריש אחים או צאצאיהם או הורי הורים - שני שלישים, ובלבד שאם ערב מותו של המוריש היה בן-הזוג נשוי לו שלוש שנים או יותר וגר עמו אותה שעה בדירה הכלולה, כולה או חלקה, בעיזבון, יטול בן-הזוג את כל חלקו של המוריש בדירה האמורה, ושני שלישים מהנותר משאר העיזבון;
- (ב) אם לא הניח המוריש קרוב מן המנויים בסעיף קטן (א), יורש בן הזוג את העיזבון כולו.
- (ג) המגיע לבן-זוג על פי עילה הנובעת מקשר האישות, ובכלל זה מה שאשה מקבלת על פי כתובה, ינוכה מחלקו בעיזבון; הוראה זו לא תחול על מה שמגיע לבן-זוג לפי חוק יחסי ממון בין בני-זוג, תשל"ג-1973, או לפי הסכם-ממון כמשמעותו באותו חוק, ואינה באה לפגוע בזכותו של בן-זוג לקבל מן העיזבון מה שהמוריש קיבל לרגל הנישואין על מנת להחזירו כשיפקעו.

12. סדר העדיפות בין קרובי המוריש

- (א) בניו וצאצאיהם של המוריש קודמים לבנותיו ולצאצאיהן, לאבותיו ולצאצאיהם.
- (ב) בנותיו וצאצאיהן של המוריש קודמים לאבותיו ולצאצאיהם.
- (ג) אבות של מוריש וצאצאיהם קודמים לאבותיהם ולצאצאיהם.
- (ד) בנים וצאצאיהם קודמים לבנות מאותה דרגת קרבה משפחתית.

חוק - ילדי המוריש קודמים להוריו, הוריו קודמים להורי-הוריו.

13. החלקים בעיזבון

(א) בנו בכורו של המוריש יורש פי שנים בכל עיזבון המוריש, למעט מה שאינו ברשות המוריש ובחזקתו בשעת מותו.

(ב) בכור הוא מי שנולד ראשון לאביו, למעט:

(1) יוצא דופן והבא אחריו;

(2) מי שנולד לאביו הגר לפני גיורו, ואם היו לאביו ילדים לפני שנתגייר, גם לאחר גיורו;

(3) מי שנולד לאחר מיתת אביו;

(ג) אין דין בכור אלא ביורש בעיזבון אביו.

(ד) יורשים מאותה דרגה חולקים ביניהם בשווה.

חוק - ילדי המוריש חולקים ביניהם בשווה, וכן חולקים הורי המוריש ביניהם והורי הוריו ביניהם.

14. חליפיו של יורש

(א) יורש שמת לפני מורישו והשאיר ילדים, הילדים יורשים במקומו בכפוף לאמור לסעיף 12 (ד), ועל דרך זו יורשים ילדים של כל אחד מקרובי המוריש שמת לפניו.

(ב) ילדים היורשים לפי סעיף קטן (א) באים במקום מורשיהם כאילו אלה היו עוד קיימים, והם חולקים ביניהם בשווה מה שירשו בדרך זו.

(ג) הוראות סעיף קטן (א) לא יחולו על ירושת בעל בעיזבון אשתו.

חוק - (א) ילדו של מוריש שמת לפניו והשאיר ילדים, הילדים יורשים במקומו, ועל דרך זו יורשים ילדים של כל אחד מקרובי המוריש שמת לפניו; הוראות אלה לא יחולו כאשר המוריש הניח בן-זוג וכן הורים או הורי הורים כאמור בסעיף 11(א), או אחר מאלה.

(ב) ילדים היורשים לפי סעיף קטן (א) חולקים ביניהם בשווה מה שירשו בדרך זו.

15. יורש פסול ויורש שהסתלק

(א) מי שהסתלק מחלקו בעיזבון, חלקו מתווסף לשאר היורשים על פי חלקיהם.

(ב) פסל בית הדין יורש כאמור בסעיף 5, יימסר חלקו בעיזבון לפי הסדר הבא:

(1) לבעל;

(2) לילדיו;

(3) באין ליורש בעל או ילדים, יקבע בית הדין מה יעשה בחלקו של אותו יורש;

חוק -> מי שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מחלקו בעיזבון שלא לטובת בן זוגו, ילדו או אחיו של המוריש, חלקו מתנוסף לשאר היורשים על פי חלקיהם.

16. ירושה מכוח אימוץ

אימוץ אינו מקנה זכויות ירושה בין המאמץ וקרוביו למאומץ וקרוביו ואינו מבטל את זכויות ירושה על פי דין בין המאומץ לקרוביו.

חוק -> (א) מי שאומץ כדין יורש את מאמצו כאילו הוא ילדו, וכן יורשים את המאמץ צאצאי המאומץ.
(ב) מאומץ וצאצאיו אינם יורשים על פי דין את קרובי המאמץ; המאמץ יורש את המאומץ כאילו היה הורה, אולם קרובי המאמץ אינם יורשים על פי דין את מאומץ.
(ג) המאומץ וצאצאיו יורשים את קרובי המאומץ, אולם הורי המאומץ והורי-הוריו וצאצאיהם אינם יורשים את המאומץ.

17. ירושה באין יורש ידוע

באין יורש ידוע לפי פרק זה, והמוריש לא השאיר צוואה, יפקד עזבונו בידי בית דין.

חוק -> (א) באין יורש לפי הסעיפים 10 עד 16, תירש המדינה כיורשת על פי דין.
(ב) מה שירשה המדינה לפי סעיף זה ישמש למטרות חינוך, מדע, בריאות וסעד, אולם רשאי שר האוצר להעניק מנכסי העיזבון או לשלם בתחום שווים של נכסי העיזבון שהגיעו לידי המדינה אחרי סילוק חובות העיזבון, תשלום חד-פעמי או תשלומים חוזרים -
(1) לאדם שעבר מות המוריש היה מחסורו על המוריש;
(2) לאדם או לתאגיד שעבר מות המוריש היה מחסורו של המוריש עליו;
(3) לבן-משפחתו של המוריש או של בן-זוגו שאינו מיורשו על פי דין.

פרק שלישי: ירושה על פי צוואה

סימן א': צורת הצוואה

18. צורת הצוואה

(א) צוואה נעשית בכתב או בעל פה.

(ב) צוואה אינה צריכה עדים.

חוק - צוואה נעשית בכתב-יד, בעדים, בפני רשות או בעל פה.

19. סוגי הצוואה

צוואה תיערך באחד מאלה:

(1) מתנת בריא;

(2) התחייבות מוריש;

(3) צוואת שכיב מרע;

20. מתנת בריא

(א) במתנת בריא, המוריש מקנה למקבל את עיזבונו או חלק ממנו על מנת שהמתנה תחול רק לאחר מותו של המוריש.

(ב) במתנת בריא, המקבל זוכה:

(1) בפירות מן העיזבון, רק לאחר מות המוריש;

(2) בבעלות על העיזבון, מיד ממועד המתנה;

(ג) על מתנת בריא יחולו דיני מתנות.

21. התחייבות מוריש

(א) בהתחייבות מוריש, המוריש מקבל על עצמו חיוב כספי או מודה על קיומו של חוב, לטובת המוטב, על מנת שחיוב זה יפרע מן העיזבון לאחר מותו של המוריש.

(ב) על התחייבות מוריש, יחולו דיני חיובים.

חוק - 20. צוואה בעדים

צוואה בעדים תהיה בכתב, תצוין בתאריך ותיחתם ביד המצווה בפני שני עדים לאחר שהצהיר בפניהם שזו צוואתו; העדים יאשרו באותו מעמד בחתימת-ידם על פני הצוואה שהמצווה הצהיר וחתם כאמור.

חוק - 21. הפקדת צוואה

- (א) מי שעשה צוואה בכתב-יד או בעדים רשאי להפקידה אצל רשם לעניני ירושה; הפקדה תהיה במסירת הצוואה על-ידי המצווה עצמו לרשם לעניני ירושה.
- (ב) צוואה שהופקדה ונשמרה בפקדון לפי סעיף זה עד מותו של המצווה תהיה ראייה לכאורה שהאדם הנקוב בה כמצווה עשה את הצוואה ושנעשתה לכל המאוחר ביום ההפקדה.
- (ג) אין בסעיף זה כדי לגרוע מזכותו של המצווה לקבל בחזרה בכל עת צוואה שהפקיד.

חוק - 22. צוואה בפני רשות

- (א) צוואה בפני רשות תיעשה על ידי המצווה באמירת דברי-המצווה בעל פה בפני שופט, רשם של בית משפט או רשם לעניני ירושה, או בפני חבר בית-דין דתי, כמשמעותו בסעיף 155, או בהגשת דברי-הצוואה בכתב, על-ידי המצווה עצמו, לידי שופט או רשם של בית משפט, רשם לעניני ירושה, רשם או חבר בית הדין הדתי כאמור.
- (ב) דברי-הצוואה כפי שנרשמו על-ידי השופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לעניני ירושה או חבר בית הדין הדתי או כפי שהוגשו לידו, ייקראו בפני המצווה, הוא יצהיר שזו צוואתו, והשופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לעניני ירושה או חבר בית-הדין הדתי יאשר על פני הצוואה שהיא נקראה ושהמצווה הצהיר כאמור.
- (ג) נכתבה הצוואה בלשון שהמצווה אינו שומע, תיקרא בפניו בתרגום ללשון שהוא שומע, והמתרגם יאשר זאת על פני הצוואה.
- (ד) במקום קריאת הצוואה או תרגומה בפני המצווה יכולה לבוא קריאתה או קריאת תרגומה על-ידי המצווה עצמו.
- (ה) צוואה שנעשתה בפני רשות מותר להפקידה אצל רשם לעניני ירושה.
- (ו) צוואה בפני רשות תהיה ראייה לכאורה שהאדם הנקוב בה כמצווה עשה את הצוואה ושנעשתה ביום ובמקום הנקובים בה כיום העשייה ומקומה.
- (ז) לענין סעיף זה דין נוטריון כדין שופט.

22. צוואת שכיב מרע

- (א) לענין סעיף זה:

- "חולה": אדם שתשש כוח כל גופו מחמת מחלה ואינו מסוגל ללכת על רגליו אלא הוא רתוק למיטתו.
- "מצווה מחמת מיתה": מי שפירש שהוא מצווה מחמת מיתה או שנראה מדבריו שמתאונן על מיתתו.
- (ב) צוואת שכיב מרע היא:

(1) מה שאדם מצווה, בכל עזבונו או בחלק ממנו, בהיותו חולה או מחמת מיתה;

(2) מה שאדם נותן בכל עזבונו, בהיותו חולה;

(3) מה שאדם נותן בכל עזבונו או בחלק ממנו, מחמת מיתה;

- (ג) צוואת שכיב מרע איננה צריכה קנין.

- (ד) צוואת שכיב מרע בטלה מיד כשהמוריש עמד מחוליו ונתרפא מאותה מחלה שהצדיקה עשייתה.

חוק - 23. צוואה בעל פה

- (א) שכיב-מרע וכן מי שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, מול פני המוות, רשאי לצוות בעל פה בפני שני עדים השומעים לשונו.
- (ב) דברי המצווה, בציון היום והנסיבות לעשיית הצוואה, יירשמו בזכרון-דברים שייחתם בידי שני העדים ויופקד על ידיהם אצל רשם לעניני ירושה; רישום, חתימה והפקדה כאמור ייעשו ככל האפשר בסמוך לאחר שניתן לעשותם.
- (ג) צוואה בעל פה בטלה כעבור חודש ימים לאחר שחלפו הנסיבות שהצדיקו עשייתה והמצווה עודנו בחיים.

23. פסלות עדים

על עדים החתומים בצוואה יחולו דיני ראיות.

חוק - 24. פסלות עדים
קטין ומי שהוכרז פסול-דין, אינם כשרים להיות עדים לעשיית צוואה לפי סימן זה.

24. קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה

צוואה, שאין לבית-הדין ספק באמיתותה, תקום אף אם יש פגם בצורתה.

חוק - 25. קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה
(א) לא היה לבית-המשפט ספק באמיתותה של צוואה, רשאי הוא לקיימה אף אם יש פגם בחתימתם של המצווה או של העדים או בתאריך הצוואה או בהליכים המפורטים בסעיפים 20 עד 23 או בכשרות העדים
(ב) לא היה לבית-המשפט ספק באמיתותה של צוואה בכתב יד ובדבר גמירת דעתו של המצווה, רשאי הוא, בנסיבות מיוחדות, לקיימה אף בהעדר חתימה או תאריך כנדרש בסעיף 19.

25. מצווה לקיים דברי המת.

(א) מצווה על יורשיו של אדם לקיים את צוואתו אעפ"י שאינה תקפה עפ"י פרק זה.

(ב) הוראת סעיף זה תחול רק בהתקיים אחד מהתנאים דלהלן:

(1) המצווה הפקיד ביד צד ג' את העיזבון שעליו צווה, לצורך קיום צוואתו;

(2) המצווה צווה ליורשיו עצמם לקיים את צוואתו;

(ג) הוראת סעיף זה לא תחול במקרים דלהלן:

(1) מת המקבל בחיי המוריש;

(2) העיזבון כבר הועבר לצד ג';

סימן ב': תוקף הצוואה

26. כשרות לצוות

(א) צוואה שנעשתה על ידי קטין או בשעה שהמצווה לא היה שפוי בדעתו – בטלה.

(ב) צוואת אישה -

- (1) צוואה שצוותה אישה בהיותה נשואה, בין במתנת בריא ובין בהתחייבות מוריש, לא תהיה תקפה אם האישה מתה בחיי בעלה, אלא אם כן נערכה בהסכמת בעלה של המצווה;
 - (2) צוואת שכיב מרע שצוותה אישה בהיותה נשואה איננה תקפה;
 - (3) אישה שצוותה לפני נישואיה - בהתחייבות מוריש - ומתה בחיי בעלה, לא יהיה לצוואתה תוקף אלא אם כן נערכה לפני שני עדים;
 - (4) הוראות סעיפים (1) ו-(2) לא יחולו על נכסי האישה שלא היו ידועים לבעלה בשעת עריכת הצוואה;
- (ג) צוואת גר -
- (1) גר שציווה בצוואת שכיב מרע, יישאר עזבונו בידי המוחזק בו;
 - (2) על אף האמור בסעיף קטן (1), צוואת שכיב מרע של גר לטובת בנו שאין הורתו בקדושה, בטלה;
- חוק -> צוואה שנעשתה על-ידי קטין או על-ידי מי שהוכרז פסול דין או שנעשתה בשעה שהמצווה לא ידע להבחין בטיבה של צוואה - בטלה.

27. חופש לצוות

- (א) ביטול צוואה על ידי המצווה -
- (1) בצוואת שכיב מרע:
 - (א) רשאי המצווה לחזור בו בכל עת;
 - (ב) הוראת צוואה השוללת את זכות המצווה לשנותה או לבטלה - תקפה, אם נעשתה בקנין;
 - (2) במתנת בריא ובהתחייבות מוריש:
 - (א) רשאי המצווה לחזור בו בכל עת, אך ורק אם התנה על כך בפירוש בצוואתו;
 - (ב) התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה - אינה תופסת.
- חוק -> (א) התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה - אינה תופסת.
(ב) הוראת-צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה - בטלה.

28. הצוואה - מעשה אישי

- (א) מוריש רשאי למנות שליח לעשות צוואה.
 - (ב) על אף האמור בס"ק (א), צוואת שכיב מרע אינה נעשית אלא על ידי המצווה עצמו.
 - (ג) הוראת-צוואה התולה תקפה ברצונו של אדם שאינו המצווה תקפה.
- חוק -> (א) אין צוואה נעשית אלא על ידי המצווה עצמו.

(ב) הוראת-צוואה התולה תקפה ברצונו של אדם שאינו המצווה בטלה.

29. מסירת קביעה וסמכות בחירה

אין המצווה יכול למסור לאחר את קביעת האדם שיזכה מן העיזבון או את קביעת החלק היחסי או המנה שאדם יזכה בהם, אפילו ציין המצווה בצוואה אנשים שמתוכם יש לבחור זוכה, או ציין נכסים שמתוכם יש לבחור מנה, אלא אם כן הקנה המצווה לאותו אדם את עזבונו או חלק ממנו על מנת שיתן למי שירצה או בדרך שירצה.

חוק -> אין המצווה יכול למסור לאחר את קביעת האדם שיזכה מן העיזבון או את קביעת החלק היחסי או המנה שאדם יזכה בהם; אולם אם ציין המצווה בצוואה אנשים שמתוכם יש לבחור זוכה, או ציין נכסים שמתוכם יש לבחור מנה, רשאי לבחור מי שהמצווה קבעו לכך בצוואתו; ואם לא קבע המצווה, או שקבע והבחירה לא נעשתה תוך זמן סביר יבחר בית-המשפט או אדם שיקבע בית-המשפט.

30. אונס, טעות וכו'

(א) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת אונס – בטלה.

(ב) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת טעות – רשאי בית הדין לאמוד את דעתו של המצווה, ולתקן את דברי המצווה כפי שנראה לבית הדין סוף דעתו של המצווה; אם אי אפשר לאמוד בבירור את דעתו של המצווה, תקפה הוראת הצוואה.

חוק -> (א) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת אונס, איום, השפעה בלתי-הוגנת, תחבולה או תרמית – בטלה.

(ב) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת טעות – אם אפשר לקבוע בבירור מה היה המצווה מורה בצוואתו אלמלא הטעות, יתקן בית-המשפט לפי זה את דברי-הצוואה; אם אי אפשר לעשות כן – בטלה הוראת-הצוואה.

31. ביטול צוואה פגומה

(א) הוראת צוואה שנעשתה מחמת אונס – בטלה, אף אם היה בידי המצווה לבטל אותה לאחר שחדל האונס לפעול עליו, ולא עשה כן.

(ב) הוראת צוואה שנעשתה מחמת טעות – תקפה, אם היה בידי המצווה לבטל אותה לאחר שנודע לו על הטעות, ולא עשה כן.

חוק -> עברה שנה מהיום שהאונס, האיום, ההשפעה הבלתי הוגנת או התחבולה חדלו לפעול על המצווה, או מהיום שנודע למצווה על התרמית או הטעות, והיה בידי המצווה לבטל את הצוואה ולא עשה כן, לא יהיה עוד באותו פגם כדי ביטול הוראת הצוואה או תיקונה.

32. טעות סופר וכו'

טעות – שנראה לבית הדין שזוהי טעות סופר – אינה פוסלת צוואה.

חוק -> נפלה בצוואה טעות-סופר או טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון או כיוצא באלה, ואפשר לקבוע בבירור את כוונתו האמיתית של המצווה, יתקן את הטעות הרשם לעניני ירושה, או בית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א.

33. צוואה סתומה וכו'

הוראת צוואה שיש ספק בלשונה שאי אפשר לבררו, הולכים אחר המוחזק.

חוק -> הוראת צוואה שאין לראות מתוכה למי ציווה המצווה או מה ציווה או שאין להבין משמעותה - בטלה.

34. צוואה בלתי חוקית וכו'

(א) הוראת-צוואה - על אף שיש בביצועה עבירה - תקפה.

(ב) על אף האמור בס"ק (א), בצוואת שכיב מרע הוראת-צוואה שיש בביצועה עבירה - בטלה.

(ג) הוראות סעיף 25 לא יחולו על הוראת-צוואה שיש בביצועה עבירה.

חוק -> הוראת-צוואה שביצועה בלתי-חוקי, בלתי-מוסרי או בלתי-אפשרי - בטלה.

35. צוואה לטובת עדים וכו'

(א) הוראת-צוואה המזכה את מי שערך אותה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה - תקפה.

(ב) אין בהוראת-צוואה, פרט לצוואה האמורה בסעיף 26(ב)(3), המזכה את מי שהיה עד לעשייתה - כדי לפסול את הצוואה.

חוק -> הוראת-צוואה, פרט לצוואה בעל-פה, המזכה את מי שערך אותה או היה עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה, והוראת-צוואה המזכה בן-זוגו של אחד מאלה - בטלה.

36. ביטול על ידי המצווה

ביטול צוואה על ידי המצווה - במקרים המוזכרים בסעיף 27 - יכול וייעשה על ידי ביטול במפורש או על ידי ביטול מכללא.

חוק -> (א) המצווה רשאי לבטל צוואתו, אם על ידי ביטול במפורש באחת הצורות לעשיית צוואה, ואם על ידי השמדת הצוואה; השמיד המצווה את הצוואה, חזקה עליו שהתכוון בכך לבטלה.
(ב) צוואה חדשה, אף אם אין בה ביטול מפורש של צוואה קודמת, רואים אותה כמבטלת את הקודמת במידה שהוראות הצוואה החדשה סותרות את הוראות הצוואה הקודמת, זולת אם אין בצוואה החדשה אלא הוספה על האמור בצוואה הקודמת.

37. תחולה

לעניין סימן זה "הוראת-צוואה" - גם הצוואה כולה, חלק ממנה ותנאי מתנאיה במשמע.

חוק -> לענין סימן זה "הוראת-צוואה" - גם הצוואה כולה, חלק ממנה ותנאי מתנאיה במשמע.

38. ביטול מקצת הצוואה

(א) נקבע בצוואה דבר בלתי-חוקי או בלתי-אפשרי כתנאי בזכייה, בטל התנאי, ואין בכך כדי לבטל את הזכייה שהיתה מותנית באותו התנאי.

(ב) בטל חלק של צוואה, אין בכך כדי לבטל שאר חלקיה אלא במידה שנראה לבית-הדין שהמצווה לא היה רוצה בהם בלעדיו.

חוק -> (א) נקבע בצוואה דבר בלתי-חוקי, בלתי-מוסרי או בלתי-אפשרי כתנאי לזכייה או כחייב לפי סעיף 45, בטל התנאי או החייב, ואין בכך כדי לבטל את הזכייה שהיתה מותנית או שהחייב היה מוטל עליה. (ב) בטלים חלק, הוראה או תנאי של צוואה שלא כאמור בסעיף-קטן (א), אין בכך כדי לבטל שאר חלקיה, הוראותיה או תנאיה אלא במידה שנראה לבית-המשפט שהם קשורים קשר כל ינתק במה שבטל או שהמצווה לא היה רוצה בהם בלעדיו.

39. הצורך בצו קיום צוואה

ניתן לתבוע זכויות על פי צוואה או להיזקק לה כצוואה גם לפני שניתן עליה צו-קיום לפי הוראות הפרק החמישי.

חוק -> אין לתבוע זכויות על פי צוואה ואין להיזקק לה כצוואה אלא אם ניתן עליה צו -קיום לפי הוראות הפרק החמישי.

סימן ג': הוראות הצוואה**40. נושא הצוואה**

אדם רשאי לצוות לאחד או לאחדים:

(1) כל עזבונו או חלק יחסי מכל עזבונו;

(2) נכס מנכסי עזבונו (בחוק זה – מנה).

חוק -> אדם רשאי לצוות לאחד או לאחדים -

(1) כל עזבונו או חלק יחסי מכל עזבונו;

(2) נכס מנכסי עזבונו או טובת-הנאה מעזבונו (בחוק זה- מנה)

41. יורש במקום יורש

(א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אם לא זכה הראשון.

(ב) זכה השני, דינו כדין מי שהמצווה ציווה לו לכתחילה.

(ג) על דרך זו רשאי המצווה לצוות גם ליותר משניים.

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אם לא זכה הראשון; השני יזכה אם מת הראשון לפני המצווה או שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו שלא לטובת בן-זוגו, ילדו או אחיו של המוריש.
(ב) זכה השני, דינו כדין מי שהמצווה ציווה לו לכתחילה.
(ג) על דרך זו רשאי המצווה לצוות גם ליותר משניים.

42. יורש אחר יורש

(א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אחרי שזכה הראשון. השני יזכה במות הראשון או בהתקיים התנאי או בהגיע המועד שנקבע לכך בצוואה, הכל לפי התנאי שהתנה המצווה.

(ב) הוראת סעיף קטן (א) לא תחול:

(1) על צוואת שכיב מרע שבה הראשון הנו ראוי להיות יורשו על פי דין של המצווה, אלא אם כן:

(א) פירש המצווה שדינו של הראשון כנהנה עפ"י צוואה ולא כיורש עפ"י דין;

(ב) או הקנה המצווה לשני את חלקו בעיזבון ממועד עריכת הצוואה.

(2) על צוואה שבה הראשון הנו אישה פנויה והיא נשאת לפני מועד זכייתו של השני, אלא אם כן הקנה המצווה לשני את חלקו בעיזבון ממועד עריכת הצוואה;

(ג) הראשון רשאי לעשות במה שקיבל כבתוך שלו, והשני לא יזכה אלא במה ששייר הראשון. אולם אין הראשון יכול לגרוע מזכותו של השני:

(1) על ידי צוואה;

(2) על ידי מכירה או מתנה לאחד מיורשיו על פי דין;

(3) על ידי מכירה או מתנה אם הייתה זכייתו של הראשון לזמן מסוים;

(4) על ידי מכירה או מתנה אם המצווה הקנה לשני ממועד עריכת הצוואה;

(5) על ידי מכירה או מתנה אם המצווה צווה שיזכו יורשיו אחרי שזכה הראשון;

(ד) השני יזכה אם היה כשר לרשת את המצווה. מת השני לפני שעת זכייתו או שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

(ה) הוראת-צוואה על דרך זו ליותר משניים - כשרה.

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אחרי שזכה הראשון; השני יזכה במות הראשון או בהתקיים התנאי או בהגיע המועד שנקבע לכך בצוואה, הכל לפי המוקדם יותר.

(ב) הראשון רשאי לעשות במה שקיבל כבתוך שלו, והשני לא יזכה אלא במה ששייר הראשון; אולם אין הראשון יכול לגרוע מזכותו של השני על ידי צוואה.

(ג) השני יזכה אם היה כשר לרשת את המצווה בשעת זכייתו, אף אם לא היה כשר לכך במות המצווה; מת השני לפני שעת זכייתו או שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

(ד) הוראת-צוואה על דרך זו ליותר משניים - בטלה, זולת הוראה לטובתו של מי שהיה בחיים בשעת עשיית הצוואה.

43. יורש על תנאי דוחה

(א) המצווה רשאי לצוות שיוורש יזכה בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.

(ב) לא נתקיים התנאי או לא הגיע המועד לפני מות המצווה, יתנהל העיזבון על ידי יורשיו עפ"י דין של המצווה עד שיתקיים התנאי או שיגיע המועד או עד שיתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים, לפי האמור להלן:

(1) במתנת בריא:

(א) המותנית בקיום תנאי, זוכים הנהנים בחלקם בעיזבון למפרע מיום מות המצווה ועד אז דינם של היורשים עפ"י דין כמנהלי העיזבון;

(ב) המותנית בהגיע מועד, זוכים הנהנים בחלקם בעיזבון מיום הגיע המועד ועד אז היורשים עפ"י דין זוכים בפירות מן העיזבון;

(2) בהתחייבות מוריש זוכים הנהנים בחלקם מיום שהתקיים התנאי או הגיע המועד ועד אז זוכים היורשים עפ"י דין בעיזבון;

(3) בצוואת שכיב מרע זוכים הנהנים בחלקם למפרע מיום מות המצווה ועד אז דינם של היורשים עפ"י דין כמנהלי עיזבון;

(ג) לא קבע המצווה מי יזכה אם יתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים, יזכו היורשים על פי דין.

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות שיוורש יזכה בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.
(ב) לא נתקיים התנאי או לא הגיע המועד לפני מות המצווה, יתנהל העיזבון על ידי מנהל עיזבון עד שיתקיים התנאי או שיגיע המועד או עד שיתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים; והוא הדין כשצוואה המצווה לתאגיד שעדיין אינו כשר לרשת בהתאם לסעיף 4.
(ג) לא קבע המצווה מי יזכה אם יתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים, יזכו היורשים על פי דין.

44. יורש על תנאי מפסיק

(א) המצווה רשאי לצוות שיוורש יחדל מלזכות בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.

(ב) לא קבע המצווה מי יזכה בהתקיים התנאי או בהגיע המועד, יזכו יורשיו על פי דין כיוורשים אחרי אותו יורש בהתאם להוראות סעיף 42 ג(5).

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות שיוורש יחדל מלזכות בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.
(ב) לא קבע המצווה מי יזכה בהתקיים התנאי או בהגיע המועד, יזכו יורשיו על פי דין כיוורשים אחרי אותו יורש בהתאם להוראות סעיף 42.

45. חיובי יורש

המצווה רשאי להתנות בצוואתו דבר שיוורש יהיה חייב לעשותו, או להימנע מעשותו במה שקיבל מן העיזבון. מילוי של חיוב כזה יכול לדרוש כל מי שיש לו נגיעה בצוואה ובתנאיה. ואם היה בדבר ענין לציבור - גם בית הדין.

חוק -> המצווה רשאי להורות בצוואתו דבר שיוורש יהיה חייב לעשותו, או להימנע מעשותו במה שקיבל מן העיזבון; מילוו של חיוב כזה יכול לדרוש כל מי שמעוניין במילוו, ואם היה בדבר ענין לציבור - גם היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו.

46. צוואה וירושה על פי דין

ציווה המצווה חלק יחסי מכל עזבונו לאחד מיורשיו על פי דין:

- (1) במתנת בריא ובהתחייבות מוריש, יבוא חלק זה בנוסף למגיע לאותו יורש על פי דין ולא במקומו;
- (2) במתנת שכיב מרע, יזכה אותו יורש בחלק זה או בחלק המגיע לו על פי דין, לפי החלק הגדול שביניהם;

חוק -> ציווה המצווה חלק יחסי מכל עזבונו לאחד מיורשיו על פי דין, יבוא חלק זה במקום המגיע לאותו יורש על פי דין ולא בנוסף לכך.

47. מנה וחלק בעיזבון

(א) ציווה המצווה מנה למי שיוורש על פי דין, יחולו הוראות סעיף 46.

(ב) ציווה המצווה מנה למי שזוכה בחלק יחסי מכל העיזבון על פי הצוואה, תבוא המנה בנוסף על החלק בעיזבון ולא במקומו, אלא אם כן יש בצוואה השניה משום חזרה מהצוואה הראשונה.

חוק -> ציווה המצווה מנה למי שיוורש על פי דין או למי שזוכה בחלק יחסי מכל העיזבון על פי הצוואה, תבוא המנה בנוסף על החלק בעיזבון ולא במקומו.

48. יורשים שלא נקבעו חלקיהם

(א) ציווה המצווה לאחדים ולא קבע חלקיהם, יחלקו בשווה.

(ב) ציווה המצווה לכלל ולפרטים ולא קבע חלקיהם, הכלל זוכה בחצי והפרטים בחצי.

חוק -> ציווה המצווה לאחדים ולא קבע חלקיהם, יחלקו בשווה.

49. יורש שמת לפני המוריש

זוכה על פי צוואה שמת לפני המצווה, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו, יבואו יורשיו של אותו זוכה במקומו.

חוק -> זוכה על פי צוואה שמת לפני המצווה, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו אם בשעת מות המצווה נשארו צאצאים של אותו זוכה, יזכו הם לפי כללי החלוקה שבירושה על פי דין; בכל מקרה אחר הוראת הצוואה לטובת אותו זוכה מתבטלת.

50. יורש פסול ויורש שהסתלק

(א) זוכה על פי צוואה שהסתלק מן המגיע לו, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

(ב) זוכה על פי צוואה שנמצא פסול לרשת, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו, יחולו הוראות סעיף 15 (ב) על הוראות הצוואה לטובתו.

חוק -> זוכה על פי צוואה שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו, שלא לטובת בן -זוגו, ילדו או אחיו של המוריש, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

51. מנה של נכס מסוים

(א) ציווה המצווה נכס מסוים, יזכה בו הזוכה כמות שהיה הנכס במות המצווה.

(ב) אין הזוכה זכאי לדרוש מן היורשים האחרים סילוקו של שעבוד ששועבד בו הנכס על ידי המצווה.

(ג) אין הזוכה זכאי לפיצוי מן היורשים האחרים אם במות המצווה לא היה הנכס בין נכסיו.

(ד) פירות הנכס ויציאותיו עד מות המצווה הם לחשבון העיזבון; מאז ואילך הם לחשבון של הזוכה, זולת אם זכה בנכס במועד מאוחר יותר.

חוק -> (א) ציווה המצווה נכס מסוים, יזכה בו הזוכה כמות שהיה הנכס במות המצווה.
(ב) אין הזוכה זכאי לדרוש מן היורשים האחרים סילוקו של שעבוד ששועבד בו הנכס על ידי המצווה.
(ג) אין הזוכה זכאי לפיצוי מן היורשים האחרים אם במות המצווה לא היה הנכס בין נכסיו.
(ד) פירות הנכס ויציאותיו עד מות המצווה הם לחשבון העיזבון; מאז ואילך הם לחשבון של הזוכה, זולת אם זכה בנכס במועד מאוחר יותר.

52. מנה של נכס בלתי מסוים

(א) ציווה המצווה נכס בלתי-מסוים, זכאי הזוכה לנכס מהסוג הגרוע.

(ב) ציווה המצווה חלק יחסי מנכסיו, זכאי הזוכה לנכס מהסוג הגרוע באותו שווי.

חוק -> ציווה המצווה נכס בלתי-מסויים, זכאי הזוכה לנכס מסוג בינוני.

53. כפיפות להוראות הצוואה

בטל

חוק -> הוראות הסעיפים 41 עד 52, פרט לסעיף 42 (ד), חלות במידה שאין בצוואה הוראות אחרות.

54. פירוש הצוואה

(א) מפרשים צוואה לפי מה שאפשר לדקדק בלשון הצוואה, ולפי השפה המדוברת באותו מקום.

(ב) צוואה הניתנת לפירושים שונים, יש לקבוע את הפירוש על פי המוחזק.

(ג) צוואה צריך שתהיה בלשון מתנה.

חוק -> (א) מפרשים צוואה לפי אומד-דעתו של המצווה כפי שהיא משתמעת מתוך הצוואה, ובמידה שאינה משתמעת מתוכה - כפי שהיא משתמעת מתוך הנסיבות.
(ב) צוואה הניתנת לפירושים שונים, הפירוש המקיים אותה עדיף על פירוש שלפיו היא בטלה.
(ג) צוואה יכול שתהיה בלשון מתנה, מחילה או הודעה או בכל לשון אחרת.

55. מעין צוואה

חיי-משפחה במשק-בית משותף של איש ואשה שאינם נשואים זה לזה אינם מקנים לאחד מהם זכויות כלשהן בעיזבון השני.

חוק -> איש ואשה החיים חיי-משפחה במשק-בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאינן הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש.

פרק רביעי: מזונות מן העזבון

56. הזכות למזונות

- (א) הניח בעל אשה, ילדים או הורים, והם זקוקים למזונות
- (1) אין הבנים או ההורים זכאים למזונות מן העזבון;
- (2) האשה והבנות זכאיות למזונות מן העזבון לפי הוראות פרק זה בין בירושה על פי דין ובין בירושה על פי צוואה של שכיב מרע;
- (ב) הניחה אשה בעל, ילדים או הורים, ואפילו הם זקוקים למזונות, אין הם זכאים למזונות מן העזבון.
- חוק - הניח המוריש בן-זוג, ילדים או הורים והם זקוקים למזונות, זכאים הם למזונות מן העזבון לפי הוראות פרק זה, בין בירושה על פי דין ובין בירושה על פי צוואה.

57. גדרי הזכות למזונות

- (א) הזכות למזונות היא:
- (1) לאלמנתו של המוריש -
- (א) אלמנה זכאית למזונות מהעזבון על בסיס תקנת הכתובה וכל עוד לא גבתה את כתובתה;
- (ב) אין היורשים רשאים לפרוע לאלמנה את כתובתה ולשלול ממנה את הזכות למזונות אלא בהסכמתה או עפ"י תקנת בית דין;
- (ג) אלמנה לא זכאית למזונות מהעזבון במקרים הבאים:
- (1) תבעה כתובתה אף שלא נפרעה;
- (2) נתארסה לאחר;
- (3) מחלה כתובתה לבעלה;
- (4) מכרה או משכנה את כתובתה.
- (2) לאלמנתו של המוריש כשהיא שומרת יבם -
- (א) שומרת יבם זכאית למזונות מעזבון בעלה רק שלושה חודשים ראשונים אחר מות מבעלה, כדין כל אלמנה;
- (ב) אחרי חליצה של היבם אין לה מזונות מהמוריש;
- (3) לבנותיו של המוריש -
- (א) על אף שזכות הבת למזונות נובעת מחיוב האב בכתובת אמה, אין זכות זו תלויה בהמשך תוקפה של הכתובה;
- (ב) בת המוריש זכאית למזונות מהעזבון כאשר אביה נשא את אמה לפני שנולדה;
- (ג) בת המוריש זכאית למזונות מהעזבון עד גיל שמונה עשרה או עד שתנשא;

(ד) בנוסף למזונותיה בת המוריש זכאית לפרנסה מהעזבון לצורך נישואיה גם כשהיא בוגרת;

(4) לילדיו המאומצים -
בן או בת מאומצים זכאים למזונות מהעזבון.

(5) לנכדים -
(א) נכד המוריש שהתייתם לפני מות המוריש אינו זכאי למזונות מהעזבון;

(ב) נכד המוריש שהדאגה לפרנסתו היתה על המוריש ערב מותו ואין הוריו יכולים לספק לו מזונותיו זכאי למזונות מהעזבון;

(6) להורים -
אין הורי המוריש זכאים למזונות מהעזבון.

(ב) אשה שערב מות המוריש לא היתה לה זכות לקבל מזונות ממנו, אינה זכאית למזונות מעזבונו.

(1) גרושה או ספק גרושה שנתאלמנה- אין לה מזונות מהעזבון אפילו טרם קבלה את כתובתה;

(2) אשה שחיה עם המוריש ללא חו"ק כדת משה וישראל אינה זכאית למזונות מעזבונו;

חוק - (1) לבן-זוגו של המוריש- כל זמן אלמנותו, אולם רשאי בית המשפט לתת מענק חד-פעמי לאלמנת המוריש הנישאת שנית אם נראה לבית המשפט לעשות כן בנסיבות הענין ובשים לב לזכויות ילדי המוריש;

(2) לילדי המוריש - עד גיל 18, לילד נכה - כל זמן נכותו, לילד שהוא חולה נפש - כל עוד הוא חולה נפש, ולילד מפגר - כמשמעותו בחוק הסעד (טיפול במפגרים), תשכ"ט-1969.

(3) לילד בגיר של המוריש שבית המשפט ראה לפי הנסיבות שמן הראוי לקבוע לו מזונות - עד גיל 23.

(4) להורי המוריש שהדאגה לפרנסתם היתה עליו ערב מותו - כל ימי חייהם.

(ב) בן הזוג שערב מות המוריש נשללה ממנו זכותו לקבל מזונות ממנו, אינו זכאי למזונות מעזבונו.

(ג) איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, זכאי הנשאר בחיים למזונות מן העזבון כאילו היו נשואים זה לזה.

(ד) ילד, לענין מזונות- לרבות ילד שנולד אחרי מות המוריש, ילד שלא מנישואין, ילד מאומץ, וכן נכד של המוריש שנתיתם לפני מות המוריש או שהדאגה לפרנסתו היתה על המוריש ערב מותו ואין הוריו יכולים לספק לו מזונותיו.

58. הוצאות נוספות

(א) מזונות מן העזבון עבור אלמנה- לרבות הוצאות עבור מדור ושאר צרכי קיום.

(ב) מזונות מן העזבון עבור הבת- לרבות הוצאות מדור ושאר צרכי קיום והכשרתה למשלח יד.

חוק - מזונות מן העזבון - לרבות הוצאות הכשרתו של הזכאי למשלח יד.

59. קביעת המזונות

(א) בקביעת הזכות למזונות ומידתם יתחשב בית הדין, בין השאר:

(1) בשווי העיזבון ובמרכיביו;

(2) במה שהאלמנה זכאית לקבל מן העזבון עבור כתובתה;

(3) במה שהבנות זכאיות לקבל מהעזבון עבור פרנסה לנישואין;

(4) ברמת החיים של הזכאי למזונות כפי שהיתה ערב מות המוריש ובשינוי שחל בצרכיו של הזכאי עקב מות המוריש;

(5) יתחשב בהכנסותיה של האלמנה ושל שומרת היבם;

(6) במזונות שהבנות קבלו ממקורות אחרים או קבלו בטובה מאחרים.

(ב) בקביעת הזכות למזונות ומידתם לא יתחשב בית הדין, בין השאר:

(1) בהכנסות הבנות;

(2) ברכושו או בהכנסותיו של הזכאי למזונות;

חוק - בקביעת הזכות למזונות ומידתם יתחשב בית המשפט, בין השאר:

(1) בשווי העזבון;

(2) במה שהזכאי למזונות עשוי לקבל מן העזבון כיוורש על פי דין או כזוכה על פי צוואה.

(3) ברמת החיים של המוריש ושל הזכאי למזונות כפי שהיתה ערב מות המוריש, ובשינוי שחל בצרכיו של הזכאי עקב מות המוריש;

(4) ברכושו של הזכאי למזונות;

(5) בהכנסתו של הזכאי למזונות מכל מקור שהוא, ובלבד שלגבי בן-זוגו של המוריש לא יתחשב בית המשפט בהכנסתו מעבודתו או ממשלח ידו אלא במידה שהכנסה כזאת שימשה גם ערב מות המוריש לפרנסת המשפחה או לפרנסת בן-הזוג;

(6) במזונות שהזכאי יכול לקבל על פי הסעיפים 2 או 3 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959;

(7) לגבי בן-זוגו של המוריש - במה שמגיע לו על-פי עילה הנובעת מקשר אישות, לרבות מה שהאשה מקבלת על פי כתובה.

60 בקשה לקביעת מזונות

(א) בקשה לקביעת מזונות תוגש לבית הדין בכל עת שלפני או אחרי חלוקת העזבון.

(ב) בית הדין רשאי לפסוק מזונות למפרע החל ממות המוריש; וכן רשאי הוא לפסוק מזונות זמניים עד לגמר בירור הבקשה.

חוק - (א) בקשה לקביעת מזונות תוגש לבית המשפט לפני חלוקת העזבון; אולם בית המשפט רשאי להיזקק לבקשה שהוגשה תוך ששה חודשים לאחר חלוקת העזבון אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.

(ב) בית המשפט רשאי לפסוק מזונות למפרע החל ממות המוריש; וכן רשאי הוא לפסוק מזונות זמניים עד לגמר בירור הבקשה.

(ג) בטל

61. דרכי סיפוק המזונות

(א) סיפוק המזונות לאלמנה -

בית הדין יקבע את סיפוק מזונותיה של האלמנה בהקצבות חוזרות אחת לשלושים יום, ואין הוא רשאי לקבעו בתשלום חד-פעמי.

(ב) סיפוק מזונות לבנות המוריש -

- (1) כאשר בזמן מות המוריש יש בעיזבון נכסים מרובים, רשאי בית הדין לקבוע את סיפוק מזונותיהן של הבנות בהקצבות חוזרות;
 - (2) כאשר הנכסים מועטים, בית הדין ממנה אפוטרופוס שיהל את העיזבון ויספק לבנות את מזונותיהן;
 - (ג) סיפוק מזונות לזכאי למזונות -
בית הדין רשאי לקבוע את סיפוק מזונותיו של זכאי בהקצבות חוזרות.
 - (ד) בית הדין רשאי לקבוע את הדרכים לסיפוק המזונות ובין השאר -
 - (1) מי יספק את המזונות ולידי מי יסופקו;
 - (2) הבטחת תשלום המזונות;
 - (3) בית הדין רשאי להתנות את סיפוק המזונות בתנאים אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת;
 - (4) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי כל צד, בכל עת לבקש שינוי הדרכים או התנאים לסיפוקן;
- חוק - (א)** בית המשפט יקבע את סיפוק המזונות בהקצבות חוזרות, אולם רשאי הוא לקבוע בתשלום חד-פעמי או מקצתו בצורה האחת ומקצתו בצורה האחרת, אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.
- (ב) בית המשפט רשאי לקבוע את הדרכים לסיפוק המזונות ובין השאר -
 - (1) מי יספק את המזונות ולידי מי יסופקו;
 - (2) הבטחת המזונות על ידי הפקדה, השקעה, ביטוח קצב, שעבוד או באופן אחר.
 - (ג) בית המשפט רשאי להתנות את סיפוק המזונות בתנאים אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.
 - (ד) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי כל צד, בכל עת לבקש שינוי הדרכים או התנאים לסיפוקן או לבקש החלפתן בתשלום חד-פעמי.

62. גילוי עובדות ושינוי נסיבות

נקבעו מזונות, רשאי הזכאי למזונות לבקש הגדלתם או המשך תשלומם, ורשאים היורשים לבקש הקטנתם או ביטולם, לבקש החזרתו של תשלום-חד פעמי כולו או מקצתו או לדרוש להחזיר לרשותם את העיזבון, הכל לפי הענין, אם נתגלו עובדות שהיו קיימות בשעת קביעת המזונות ולא היו ידועות למבקש אותה שעה.

חוק - (א) נקבעו מזונות, רשאי הזכאי למזונות לבקש הגדלתם ורשאים היורשים לבקש הקטנתם או ביטולם ולבקש החזרתו של תשלום-חד פעמי, כולו או מקצתו, הכל לפי הענין, אם נתגלו עובדות שהיו קיימות בשעת קביעת המזונות ולא היו ידועות למבקש אותה שעה.

(ב) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי הזכאי למזונות לבקש הגדלתן ורשאים היורשים לבקש הקטנתן או הפסקתן אם השתנו הנסיבות שהיו קיימות בשעת קביעתן, ובלבד שבקשה לפי סעיף קטן זה לא תוגש לבית המשפט לפני תום שנה מיום החלטתו הקודמת ושכית המשפט רשאי שלא להיזקק לשינוי בנסיבות שהמבקש יכול היה לצפות מראש בשעת הדיון הקודם.

(ג) אין לחייב יורש לפי סעיף זה בתשלום מזונות אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העזבון, ואם קיבל מנכסי העזבון בתום לב - כדי שוויו של מה שנשאר בידו; ואין לחייב זכאי למזונות בהחזרת תשלום חד-פעמי שקיבל, אלא כדי שוויו של מה שקיבל, ואם קיבל בתום לב - כדי שוויו של מה שנשאר בידו.

63. הרחבת העיזבון לצרכי מזונות

(א) לא היה בעיזבון כדי סיפוק מזונות האלמנה והבנות, יגבו עבור מזונותיהם מקרקעות שנתן המוריש במתנת שכיב מרע אבל לא מנכסים שנתן במתנת בריא בחייו, ולא מנכסים שנתן להקדש, ולא מנכסים שהספיקו היורשים למכור אחר מות המוריש.

(ב) מקבל מתנת שכיב מרע שמחזיר את הנכסים עבור המזונות לא ישלם עבור התקופה שאכל פירות מהנכסים.

חוק - (א) לא היה בעזבון כדי סיפוק מזונות לכל הזכאים להם, רשאי בית המשפט לראות כחלק מן העזבון מה שנתן המוריש בלי תמורה נאותה תוך שנתיים לפני מותו, למעט מתנות ותרומות הניתנות לפי הנהוג בנסיבות הענין.

(ב) בית המשפט רשאי לחייב את המקבל להחזיר לעזבון או לשלם מזונות כדי שוויו של מה שנשאר בידו בזמן מות המוריש, ואם קיבל שלא בתום-לב - כדי שוויו של מה שקיבל.

(ג) המקבל רשאי להפחית את התמורה שנתן או שוויה ממנה שעליו להחזיר או לשלם.

64. סדר העדיפות בין הזכאים

לא היה בעיזבון כדי סיפוק המזונות לכל הזכאים להם, יממשו את זכאותם לפי הסדר הבא:

(א) זכות הזכאי למזונות מחמת התחייבות קודמת למזונות האלמנה.

(ב) זכות האלמנה למזונות קודמת לזכות מזונות הבנות.

חוק - לא היה בעזבון כדי סיפוק המזונות לכל הזכאים להם, רשאי בית המשפט, לפי הנסיבות, לחלקם ביניהם או לפסוק מזונות לאלה הנראים לו כזקוקים להם ביותר.

65. עסקאות בזכות למזונות

(א) הסכם בדבר מזונות האלמנה לפי פרק זה וויתור עליהם, שנעשה בהסכמת האלמנה בין במועד הנישואין או אחר כך בחיי המוריש ובין שנעשה אחר מותו של המוריש - תקף.

(ב) הסכם בדבר מזונות הבנות לפי פרק זה וויתור עליהם, שנעשה בהסכמה עם אם הבנות במועד הנישואין - תקף ואם הוא נעשה לאחר הנישואין, בחיי המוריש או אחר מותו - בטל.

(ג) הסכם בדבר מזונות זכאי לפי פרק זה וויתור עליהם, בחיי המוריש או אחר מותו - בטל.

(ד) הוראת צוואה השוללת או מגבילה זכות למזונות לפי פרק זה - בטלה.

(ה) זכות למזונות לפי פרק זה אינה ניתנת להעברה, לשעבוד או לעיקול ואינה עוברת בירושה.

חוק - (א) הסכם בדבר מזונות לפי פרק זה וויתור עליהם, אם נעשו בחיי המוריש - בטלים, ואם נעשו אחרי מותו, טעונים אישור בית המשפט.

(ב) הוראת צוואה השוללת או מגבילה זכות למזונות לפי פרק זה - בטלה.

(ג) זכות למזונות לפי פרק זה אינה ניתנת להעברה, לשעבוד או לעיקול ואינה עוברת בירושה.

פרק חמישי: צו ירושה וצו קיום צוואה

65. בוטל

חוק - > ממזנה ארצי ורשמים לעניני ירושה
(א) האפוטרופוס הכללי, כמשמעותו בסעיף 2 לחוק האפוטרופוס הכללי התשל"ח-1978, יהיה ממזנה ארצי לעניני ירושה (להלן - הממונה הארצי), והממזנה לאפוטרופוס הכללי יהיה משנה לממונה הארצי.
(ב) כל אחד מסגני האפוטרופוס הכללי, הכשיר להיות שופט של בית משפט שלום, יהיה רשם לעניני ירושה.
(ג) שר המשפטים רשאי למנות, נוסף על הרשמים לפי סעיף קטן (ב), עובד המדינה שהאפוטרופוס הכללי ממזנה עליו, הכשיר להיות שופט של בית משפט שלום, לרשם לעניני ירושה.
(ד) שר המשפטים יקבע, בהודעה ברשומות, את אזורי פעולתם של הרשמים לעניני ירושה.
(ה) שמות סגני האפוטרופוס הכללי שהם רשמים לעניני ירושה לפי הוראות סעיף קטן (ב) ושמות הרשמים לעניני ירושה שמונו לפי סעיף קטן (ג) יפורסמו ברשומות.

66. בוטל

חוק - > הצהרה על זכויות היורשים (תיקון התשנ"ח)
(א) הרשם לעניני ירושה רשאי להצהיר על זכויות היורשים: בירושה על פי דין - על ידי צו ירושה; בירושה על פי צוואה - על ידי צו-קיום-צוואה (להלן - צו-קיום).
(ב) ציווה המוריש חלק מנכסיו, יינתן על אותו חלק צו-קיום, ועל הנותר - צו-ירושה.

67. הגשת התנגדויות

(א) הוגשה בקשה לצו ירושה או לצו קיום, יודיע על כך בית הדין ברבים, ויקבע זמן מתאים שלא יפחת משבועיים להגשת התנגדויות; כל המעוניין בדבר רשאי להגיש התנגדות לבית הדין.
(ב) אם לא התקבלו התנגדויות בית הדין יתן צו ירושה או צו קיום, אולם אין בהוצאת הצו כדי למנוע ממתנגדים לתבוע את זכאותם גם לאחר זמן.
חוק - > הוגשה בקשה לצו ירושה או לצו קיום, יודיע על כך הרשם לעניני ירושה ברבים ויקבע זמן מתאים שלא יפחת משבועיים להגשת התנגדויות; כל המעוניין בדבר רשאי להגיש התנגדות לרשם לעניני ירושה תוך הזמן שנקבע וכל עוד לא ניתן הצו.

68. ראיות

(א) עובדת מותו של אדם וזמן מותו טעונים הוכחה.
(ב) צוואה, למעט צוואה בעל-פה, טעונה הוכחה בהגשת המקור; הוכח שהמקור נשמד בדרך או בנסיבות שאין בהן כדי לבטל את הצוואה, רשאי בית הדין להתיר הוכחת הצוואה באופן אחר.
חוק - > (א) עובדת מותו של אדם וזמן מותו טעונים הוכחה בתעודות מוות או בהצהרת מוות, זולת אם התיר בית המשפט, או הרשם לעניני ירושה, מטעמים מיוחדים שיירשמו, להוכיחם באופן אחר.
(ב) צוואה, למעט צוואה בעל-פה, טעונה הוכחה בהגשת המקור; הוכח שהמקור נשמד בדרך או כניסות שאין בהם כדי לבטל את הצוואה, או שאי-אפשר להגיש את המקור, רשאי בית המשפט להתיר הוכחת הצוואה בהגשת העתק או באופן אחר.

69. תכנם של צו ירושה וצו קיום

- (א) צו ירושה יצהיר על שמות היורשים ועל חלקו היחסי של כל אחד מהם בעיזבון.
- (ב) צו קיום יצהיר שהצוואה היא בת-תוקף חוץ מהוראותיה שבית הדין מצא שהן בטלות.
- חוק - (א) צו ירושה יצהיר על שמות היורשים ועל חלקו היחסי של כל אחד מהם בעיזבון.
- (ב) צו קיום יצהיר שהצוואה היא בת-תוקף חוץ מהוראותיה שבית המשפט מצא שהן בטלות.

70. שינויים לאחר מות המוריש

- (א) מת יורש אחרי מות המוריש ולפני מתן הצו, או שחל באותה תקופה שינוי אחר, יפרט הצו הפרטים האמורים בסעיף 69 כמצבם בזמן מתן הצו.
- (ב) נתמנה מנהל עיזבון, יצוין הדבר בצו הירושה או בצו הקיום.
- חוק - (א) מת יורש אחרי מות המוריש ולפני מתן הצו, או שחל באותה תקופה שינוי אחר, יפרט הצו את הפרטים האמורים בסעיף 69 כמצבם בזמן מתן הצו.
- (ב) נתמנה מנהל עיזבון, יצוין הדבר בצו הירושה או בצו הקיום.

71. כוחם של צו ירושה וצו קיום

- צו ירושה וצו קיום כוחם יפה כלפי כל העולם כל עוד לא תוקנו או בוטלו.
- חוק - צו ירושה וצו קיום כוחם יפה כלפי כל העולם כל עוד לא תוקנו או בוטלו.

72. תיקון וביטול של צו ירושה ושל צו קיום

- (א) נתן בית הדין צו ירושה או צו קיום, רשאי בית הדין לפי בקשת המעוניין בדבר, לתקנם או לבטלם על סמך עובדות או טענות שלא היו בפניו בזמן מתן הצו.
- (ב) תוקן או בוטל צו ירושה או צו קיום לפי הוראות סעיף קטן (א), יודיע על כך בית הדין ליורשים על פי דין או לנהנים על פי הצוואה.
- חוק - (א) נתן רשם לעניני ירושה או בית משפט צו ירושה או צו קיום, רשאי כל אחד מהם, לגבי צווים שנתן, לפי בקשת מעוניין בדבר, לתקנם או לבטלם על סמך עובדות או טענות שלא היו בפניו בזמן מתן הצו; ואולם ראה רשם לעניני ירושה שלא להיזקק לעובדה או לטענה שהמבקש יכול היה להביאה לפניו מתן הצו, או שיכול היה להביאה לאחר מכן ולא עשה כן בהזדמנות הסבירה הראשונה, יעביר את הבקשה לבית המשפט.
- (ב) תוקן או בוטל צו ירושה או צו קיום לפי הוראות סעיף קטן (א), יודיע על כך הרשם לעניני ירושה ברבים וליורשים על פי דין או לנהנים על פי הצוואה.

73. עסקאות בעיזבון לאחר צו ירושה ולפני שתוקן או בוטל

- נעשו עסקאות לאחר מתן צו ירושה ותוקן או בוטל הצו, העסקאות במקרקעין בטלות ועל היורש המוכר להחזיר את התשלום לקונה; ועסקאות במטלטלין קיימות.

חוק - מי שרכש זכות בתום לב ובתמורה בסמכו על צו ירושה או על צו קיום שהיה בר-תוקף אותה שעה, או מי שקיים חיוב בתום לב בסמכו כאמור, אין לבטל זכותו או לחייבו שנית אף אם הצו תוקן או בוטל לאחר מכן.

74. הוצאות

ההוצאות הכרוכות בהליכים לפי פרק זה, בסכום שיקבע בית הדין, יחולו על העיזבון אלא אם כן הורה בית הדין אחרת.

חוק - ההוצאות הכרוכות בהליכים לפי פרק זה, בסכום שיקבע בית המשפט או הרשם לעניני ירושה, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית המשפט או הרשם לעניני ירושה שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

75. מסירת צוואה לבית הדין

מי שיש בידו צוואה אינו חייב למסרה, אלא עפ"י החלטת בית דין.

חוק - (א) מי שיש בידו צוואה חייב למסרה, במקור או בהעתק מאושר, לרשם לעניני ירושה מיד לאחר שנודע לו על מות המצווה.
(ב) המפר הוראות סעיף זה, דינו - מאסר שלוש חדשים.

76. הודעה על צוואה

הופקדה צוואה בבית דין או נמסרה לו צוואה לפי סעיף 75, ולא הוגשה בקשה לקיום הצוואה, רשאי בית הדין למסור הודעה על כך לזכאים לפי הצוואה.

חוק - הופקדו צוואה או זכרון דברים על צוואה שבעל פה אצל רשם לעניני ירושה או נמסרה לו צוואה לפי סעיף 75, ולא הוגשה בקשה לקיום הצוואה תוך שלושה חודשים לאחר מות המצווה או לאחר מסירת הצוואה כאמור, הכל לפי המאוחר יותר, ימסור הרשם לעניני ירושה הודעה על כך לזכאים לפי הצוואה ויודיע על כך ברבים; פרטי ההודעה ברבים ייקבעו בתקנות.

פרק שישי: הנהלת העיזבון וחלוקתו

סימן א': שמירת העיזבון

77. אמצעים לשמירת העיזבון

בכל עת לאחר מות המוריש וכל עוד לא נתמנה מנהל עיזבון רשאי בית הדין, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, לנקוט אמצעים הנראים לו לשמירת העיזבון או לשמירת זכויות בעיזבון, לרבות מתן צו למינוי מנהל עיזבון זמני.

חוק -> בכל עת לאחר מות המוריש וכל עוד לא נתמנה מנהל עיזבון רשאי בית המשפט, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, לנקוט אמצעים הנראים לו לשמירת העיזבון או לשמירת זכויות בעיזבון, לרבות עיכוב זמני של פעולות בנכסי העיזבון, מתן צו למכירתם של נכסים פסידים שבעיזבון ומינוי מנהל עיזבון זמני.

סימן ב': מנהל עיזבון

78. מינוי מנהל עיזבון

(א) בית הדין רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר, למנות, בצו, מנהל עיזבון.

(ב) בית הדין רשאי מיוזמת עצמו למנות, בצו, מנהל עיזבון:

(1) שלא יבוא העיזבון לידי הפסד;

(2) כשיש יורשים קטנים וגדולים;

חוק -> (א) בית המשפט רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר, למנות, בצו, מנהל עיזבון.
(ב) היתה הבקשה בהסכמת כל הצדדים הנוגעים בדבר, תוגש הבקשה לרשם לעניני ירושה; הוגשה בקשה כאמור, רשאי הרשם לעניני ירושה למנות בצו מנהל עיזבון, ויהיו לו, לענין המינוי, הסמכויות הנתונות לבית המשפט לפי סעיף 89.

79. כשרות להתמנות

למנהל עיזבון יכול להתמנות יחיד או תאגיד או האפוטרופוס הכללי.

חוק -> למנהל עיזבון יכול להתמנות יחיד או תאגיד או האפוטרופוס הכללי.

80. הסכמה

לא יתמנה למנהל עיזבון אלא מי שהודיע לבית הדין על הסכמתו לכך.

חוק -> לא יתמנה למנהל עיזבון אלא מי שהודיע לבית המשפט או לרשם לעניני ירושה, לפי הענין על הסכמתו לכך.

81. הוראת המוריש

קבע המוריש בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או שינהל עזבונו, ימנה בית הדין אותו אדם כמנהל עיזבון, זולת אם אינו יכול או אינו מסכים לקבל את המינוי או שבית הדין משוכנע, מטעמים מיוחדים, שיש סיבות מיוחדות שלא למנותו.

חוק -> קבע המוריש בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או שינהל עזבונו, ימנה בית המשפט או הרשם לעניני ירושה, לפי הענין, אותו אדם כמנהל עיזבון, זולת אם אינו יכול או אינו מסכים לקבל את המינוי או שבית המשפט או הרשם לעניני ירושה משוכנע, מטעמים מיוחדים שיירשמו, שיש סיבות מיוחדות שלא למנותו.

81א. הליכים בבית הדין

נתמנה מנהל עיזבון לפי סעיף 78(ב) או לפי סעיף 81, יימשכו ההליכים לפי פרק זה בבית הדין.

חוק -> נתמנה מנהל עיזבון לפי סעיף 78(ב) או לפי סעיף 81, יימשכו ההליכים לפי פרק זה בבית המשפט.

82. תפקידים

מנהל העיזבון חייב, בכפוף להוראות בית הדין, לכנס את נכסי העיזבון, לנהל את העיזבון, לתת מזונות מהעיזבון לזכאים לכך, לסלק את חובות העיזבון, לחלק את יתרת העיזבון בין היורשים, לפי צו ירושה או צוואה מקויימת, ולעשות כל דבר אחר הדרוש לביצועם של צו ירושה או צוואה מקויימת.

חוק -> מנהל עיזבון חייב, בכפוף להוראות בית המשפט, לכנס את נכסי העיזבון, לנהל את העיזבון, לסלק את חובות העיזבון, לחלק את יתרת העיזבון בין היורשים, לפי צו ירושה או צוואה מקויימת, ולעשות כל דבר אחר הדרוש לביצועם של צו ירושה או צוואה מקויימת.

83. הוראות בית דין

בית הדין רשאי, בכל עת, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לתת למנהל עיזבון הוראות בכל דבר הנוגע למילוי תפקידיו.

חוק -> בית המשפט רשאי, בכל עת, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לתת למנהל עיזבון הוראות בכל דבר הנוגע למילוי תפקידיו.

84. פרטת עיזבון

(א) בהתאם להוראות בית הדין יגיש מנהל העיזבון לבית הדין פרטה של נכסי העיזבון ושל חובותיו.

(ב) הוגשה פרטה ולאחר מכן נתגלו נכסים או חובות נוספים, יגיש מנהל העיזבון, תוך ארבעה עשר יום מן היום שנתגלו, תוספת פרטה.

(ג) בית הדין רשאי, אם ראה סיבות מצדיקות, להאריך את התקופות להגשת פרטה או תוספת פרטה.

חוק -> (א) בהקדם האפשרי ולא יאוחר מששים יום לאחר מינוי יגיש מנהל העיזבון לאפוטרופוס הכללי פרטה של נכסי העיזבון ושל חובותיו ויאמת בתצהיר שלפי מיטב ידיעתו הפרטה שלמה.

(ב) הוגשה פרטה ולאחר מכן נתגלו נכסים או חובות נוספים, יגיש מנהל העיזבון, תוך ארבעה עשר יום מן היום שנתגלו, תוספת פרטה ויאמתה כאמור בסעיף קטן (א).
(ג) האפוטרופוס הכללי רשאי, אם ראה סיבות מצדיקות, להאריך את התקופות להגשת פרטה או תוספת פרטה.

85. שומה

בית הדין רשאי להורות -
(א) שמנהל העיזבון יגיש לבית הדין, במועד שקבע, שומת נכסי העיזבון ערוכה לתאריך שקבע בית הדין.
(ב) שהשומה האמורה תיערך על ידי שמאי או על ידי אדם אחר שקבע בית הדין.
חוק - בית המשפט רשאי להורות -
(1) שמנהל העיזבון יגיש לאפוטרופוס הכללי, במועד שקבע, שומת נכסי העיזבון ערוכה לתאריך שקבע בית המשפט;
(2) שהשומה האמורה תיערך על ידי שמאי או על ידי אדם אחר שקבע בית המשפט.

85א. השקעת כספים

כספי העיזבון שאינם דרושים לצרכי הנהלתו השוטפים, חייב מנהל העיזבון להחזיקם או להשקיעם כדרוש לשם שמירת הקרן והבטחת פירות; בית הדין רשאי לקבוע בתקנות דרכים להשקעת כספי עיזבון, שיהיו חובה על מנהל עיזבון.
חוק -> כספי העיזבון שאינם דרושים לצרכי הנהלתו השוטפים, חייב מנהל העיזבון להחזיקם או להשקיעם כדרוש לשם שמירת הקרן והבטחת פירות; שר המשפטים רשאי לקבוע בתקנות דרכים להשקעת כספי עיזבון, שיהיו חובה על מנהל עיזבון.

86. חשבונות, דו"ח ומתן ידיעות

מנהל עיזבון חייב, בכל עניני העיזבון, לנהל חשבונות, להגיש לבית הדין דו"ח כפי שיורה ולפחות בפיקעת משרתו, ולמסור לבית הדין ידיעות מלאות לפי דרישתו.
חוק -> מנהל עיזבון חייב, בכל עניני העיזבון, לנהל חשבונות, להגיש לאפוטרופוס הכללי דין וחשבון כפי שיורה ולפחות אחת לשנה ובפיקעת משרתו, ולמסור לאפוטרופוס הכללי ידיעות מלאות לפי דרישתו.

87. בדיקת דו"חות

בוטל

חוק -> שר המשפטים רשאי, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, להתקין תקנות בדבר אופן בדיקת הפרטה והדו"חות בידי האפוטרופוס הכללי ורשאי הוא לקבוע סוגי דו"חות שהאפוטרופוס הכללי יהיה פטור מבדיקתם, בתנאים שייקבעו.

88. אחריות

מנהל עיזבון אחראי לנזק שנגרם עקב הפרת חובתו כמנהל עיזבון; בית הדין רשאי לפטרו מאחריותו.

חוק -> מנהל עיזבון אחראי לנזק שנגרם עקב הפרת חובתו כמנהל עיזבון; בית המשפט רשאי לפטור מאחריותו, כולה או מקצתה, אם פעל בתום לב ונתכוון למילוי תפקידיו; מנהל עיזבון אינו נושא באחריות אם פעל בתום לב לפי הוראות בית המשפט.

89. ערובה

(א) בית הדין רשאי, לפני מינויו של מנהל עיזבון או אחרי כן, לדרוש שמנהל העיזבון ישעבד נכסים או יתן ערובה אחרת להבטחת מילוי תפקידיו וחובותיו, ורשאי בית הדין, בכל עת, לדרוש ערובה נוספת או לשחרר ערובה שניתנה, כולה או מקצתה.

(ב) הורה המוריש בצוואתו שמבצע צוואתו או מנהל עיזבון לא יחוייב לתת ערובה, או שציין בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או ינהל עיזבון ולא הורה שעליו לתת ערובה, לא ידרוש בית הדין ממנהל העיזבון שיתן ערובה אלא אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לעשות כן.

חוק -> (א) בית המשפט, רשאי, לפני מינויו של מנהל עיזבון או אחרי כן, לדרוש שמנהל העיזבון ישעבד נכסים או יתן ערובה אחרת להבטחת מילוי תפקידיו וחובותיו, ורשאי בית המשפט, בכל עת, לדרוש ערובה נוספת או לשחרר ערובה שניתנה, כולה או מקצתה.

(ב) הורה המוריש בצוואתו שמבצע צוואתו או מנהל עיזבון לא יחוייב לתת ערובה, או שציין בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או ינהל עיזבון ולא הורה שעליו לתת ערובה, לא ידרוש בית המשפט ממנהל העיזבון שיתן ערובה אלא אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לעשות כן.

90. מימוש הערובה

ערובה לפי סעיף 89 תינתן לזכות בית הדין, והוא מוסמך לייצג את הזכאים בכל הנוגע למימושה.

חוק -> ערובה לפי סעיף 89 תינתן לזכות האפוטרופוס הכללי, והוא מוסמך לייצג את הזכאים בכל הנוגע למימושה.

91. שכר

בית הדין רשאי לפסוק למנהל עיזבון שכר לפי כללים שיקבעו בתקנות.

חוק -> בית המשפט רשאי לפסוק למנהל עיזבון שכר לפי כללים שקבע שר המשפטים בתקנות.

92. פקיעת המשרה

(א) מנהל עיזבון רשאי, על ידי הודעה בכתב לבית הדין, להתפטר מתפקידו, ההתפטרות אינה תופסת אלא אם בא עליה אישור בית הדין ומן היום שנקבע לכך באישור.

(ב) בית הדין רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לפטר מנהל עיזבון אם לא מילא תפקידו כראוי או אם ראה בית הדין סיבה אחרת לפיטוריו.

(ג) משרתו של מנהל עיזבון פוקעת אם אישר בית הדין שסיים תפקידו ומן היום שנקבע לכך באישור.

חוק -> (א) מנהל עיזבון רשאי, על ידי הודעה בכתב לבית המשפט, להתפטר מתפקידו; ההתפטרות אינה תופסת אלא אם בא עליה אישור בית המשפט ומן היום שנקבע לכך באישור.

(ב) בית המשפט רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לפטר מנהל עיזבון אם לא מילא תפקידו כראוי או אם ראה בית המשפט סיבה אחרת לפיטוריו.
(ג) משרתו של מנהל עיזבון פוקעת אם אישר בית המשפט שסיים תפקידו ומן היום שנקבע לכך באישור.

93. מנהלים אחדים

מינה בית הדין שני מנהלי עיזבון או יותר, יחולו ההוראות הבאות, זולת אם הורה בית הדין אחרת:

- (1) מנהלי העיזבון חייבים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות, יפעלו כפי הרוב או כפי שיחליט בית הדין;
- (2) פעולה של אחד או של אחדים ממנהלי העיזבון טעונה הסכמת האחרים או אישור בית הדין, מראש או למפרע;
- (3) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד ממנהלי העיזבון לפעול על דעת עצמו;
- (4) כל מנהל עיזבון אחראי לפעולת חבריו זולת אם התנגד לה או לא ידע עליה;
- (5) נתפנה מקומו של אחד ממנהלי העיזבון או שחדל לפעול, זמנית או לצמיתות, חייבים אחרים להודיע על כך מיד לבית הדין, ואינם יכולים ומוסמכים להמשיך בתפקידיהם אלא אם כן התנו בית דין בשעת המינוי שיכולים להמשיך;

חוק - מינה בית המשפט או הרשם לענייני ירושה שני מנהלי עיזבון או יותר, יחולו ההוראות הבאות, זולת אם הורה בית המשפט אחרת:
(1) מנהלי העיזבון חייבים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות, יפעלו כפי שיחליט בית המשפט;
(2) פעולה של אחד או של אחדים ממנהלי העיזבון טעונה הסכמת האחרים או אישור בית המשפט, מראש או למפרע;
(3) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד ממנהלי העיזבון לפעול על דעת עצמו;
(4) כל מנהל עיזבון אחראי לפעולת חבריו זולת אם התנגד לה או לא ידע עליה;
(5) נתפנה מקומו של אחד ממנהלי העיזבון או שחדל לפעול, זמנית או לצמיתות, חייבים אחרים להודיע על כך מיד לבית המשפט, והם חייבים ומוסמכים להמשיך בתפקידיהם כל עוד לא הורה בית המשפט אחרת.

94. הגנת צד שלישי

פעולה של מנהל עיזבון הטעונה הסכמה או אישור לפי סעיף 93(2) לא תהיה בת-תוקף באין הסכמה או אישור כזה גם אם נעשתה כלפי אדם שלא ידע ולא היה עליו לדעת שהיא טעונה הסכמה או אישור.

חוק - פעולה של מנהל עיזבון הטעונה הסכמה או אישור לפי סעיף 93(2) תהא בת-תוקף גם באין הסכמה או אישור כזה אם נעשתה כלפי אדם שלא ידע ולא היה עליו לדעת שהיא טעונה הסכמה או אישור.

95. הוראות המוריש

נתן המוריש בצוואתו הוראות בענין מן העניינים הנתונים לפי סימן זה לשיקול דעתו של בית הדין, יפעל בית הדין בהתאם להוראות אלה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן.

חוק - נתן המוריש בצוואתו הוראות בענין מן העניינים הנתונים לפי סימן זה לשיקול דעתו של בית המשפט, יפעל בית המשפט בהתאם להוראות אלה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן.

96. בית הדין כמנהל עיזבון

מינה בית דין את עצמו למנהל עיזבון, לא יחולו הוראות הסעיפים 80 עד 91 למעט סעיף 88.

חוק - נתמנה האפוטרופוס הכללי כמנהל עיזבון, לא יחולו הוראות הסעיפים 84, 80 עד 91.

סימן ג': ניהול העיזבון על ידי מנהל עיזבון

97. סמכויות מנהל העיזבון

מנהל העיזבון מוסמך לעשות כל הדרוש למילוי תפקידיו, פרט לפעולות שבית הדין קבע, בצו המינוי או לאחר מכן, כטעונות אישור תחילה.

חוק - מנהל העיזבון מוסמך לעשות כל הדרוש למילוי תפקידיו; את הפעולות המנויות להלן אין הוא מוסמך לעשות בלי שבית המשפט אישרן תחילה:

- (1) העברה, שעבוד, חלוקה או חיסול של יחידה משקית בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, או של דירה;
- (2) השכרה שחוקי הגנת הדייר חלים עליה;
- (3) פעולה שתקפה תלוי ברישום בפנקס המתנהל על פי חוק;
- (4) מתן ערובה;
- (5) כל פעולה אחרת שקבע אותה בית המשפט, בצו המינוי או לאחר מכן, כטעונות אישור כאמור.

98. כינוס נכסי העיזבון

מנהל העיזבון רשאי לדרוש שנכסי העיזבון יימסרו לו ושחובות שהגיעו למוריש יסולקו לו, וידו בזה כיד המוריש.

חוק - מנהל העיזבון רשאי לדרוש שנכסי העיזבון יימסרו לו ושחובות שהגיעו למוריש יסולקו לו, וידו בזה כיד המוריש;

99. הזמנת נושים

(א) מנהל העיזבון חייב להזמין את נושי המוריש להודיע לו בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים מיום הפרסום.

(ב) בית הדין רשאי לפטור את מנהל העיזבון מן החובה להזמין את הנושים, אם ראה שבנסיבות העניין אין הצדקה להזמין.

(ג) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת מנהל העיזבון לסלק חובות העיזבון שעליהם נודע לו בדרך כל שהיא.

חוק - (א) מנהל העיזבון חייב להזמין את נושי המוריש להודיע לו בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.
 (ב) בית המשפט רשאי לפטור את מנהל העיזבון מן החובה להזמין את הנושים, אם ראה שבנסיבות הענין אין הצדקה להזמין.
 (ג) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת מנהל העיזבון לסלק חובות העיזבון שעליהם נודע לו בדרך כל שהיא.

100. במה מסלקים חובות העיזבון

(א) לסילוקם של חובות העיזבון ישתמש מנהל העיזבון בראש ובראשונה בכספים הנמצאים בעיזבון.
 (ב) במידה שסילוק החובות מצריך מימוש של נכסי עיזבון, יציע אותם מנהל העיזבון תחילה ליורשים ויתן להם שהות סבירה לרכשם במחיר שאינו נופל ממחיר השוק. יורשים שלא יכלו בתחילה לרכוש את הנכסים יוכלו לעשות זאת בכל זמן שיהיה ברשותם ממון לכך.
 (ג) ציווה המוריש נכס מסוים לפלוני, לא ימומש אותו נכס כל עוד אפשר לסלק חובות העיזבון מתוך נכסי עיזבון אחרים.

חוק - (א) לסילוקם של חובות העיזבון ישתמש מנהל העיזבון בראש ובראשונה בכספים הנמצאים בעיזבון.
 (ב) במידה שסילוק החובות מצריך מימוש של נכסי עיזבון, יציע אותם מנהל העיזבון תחילה ליורשים ויתן להם שהות סבירה לרכשם במחיר שאינו נופל ממחיר השוק.
 (ג) ציווה המוריש נכס מסוים לפלוני, לא ימומש אותו נכס כל עוד אפשר לסלק חובות העיזבון מתוך נכסי עיזבון אחרים.
 (ד) בית המשפט רשאי לתת למנהל העיזבון הוראות שונות מהוראות סעיף זה, ורשאי הוא להורות לו שמכירתם של נכסי עיזבון תהיה בדרך שנכסים כאלה נמכרים בהוצאה לפועל או בדרך אחרת שיקבע.

101. חובות מובטחים

גם חוב מחובות המוריש שהיה מובטח ערב מותו, יחולו עליו הוראות סימן זה.
 חוק - חוב מחובות המוריש שהיה מובטח ערב מותו, אין הוראות חוק זה פוגעות בגבייתו מתוך הבטוחה.

102. חובות בעתיד וחובות על תנאי

חוב מחובות המוריש שלא הגיע זמן פירעונו וחוב על תנאי רשאי בית הדין, אם ראה סיבה לכך, להורות שיובטח או שיסולק כפי שיקבע, אף לפני זמן הפרעון או בטרם התקיים התנאי.
 חוק - חוב מחובות המוריש שלא הגיע זמן פרעונו וחוב על תנאי רשאי בית המשפט, אם ראה סיבה לכך, להורות שיובטח או שיסולק כפי שיקבע, אף לפני זמן הפרעון או בטרם התקיים התנאי.

103. הוצאות ניהול חשבון

הוצאות ניהול העיזבון, לרבות שכרו של מנהל העיזבון, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית הדין שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

חוק -> הוצאות ניהול העיזבון, לרבות שכרו של מנהל העיזבון, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית המשפט שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

104. סדר עדיפות בין חובות העיזבון

(א) הסכומים הבאים (בחוק זה - חובות העיזבון) יסולקו לפי סדר עדיפות זה:

(1) החובות שהמוריש היה חייב ערב מותו ולא נתבטלו במותו (בחוק זה - חובות המוריש) לרבות המגיע לאלמנתו על פי כתובה או לפי הסכם ממון שביניהם;

(2) ההוצאות הכרוכות בהלווית המוריש, בקבורתו ובהצבת מצבה על קברו לפי הנהוג באותן נסיבות;

(3) ההוצאות של צו ירושה, של צו קיום ושל ניהול העיזבון במידה שהן חלות על העיזבון;

(4) המגיע לבן-זוגו של המוריש על פי המגיע לו לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973;

(ב) חובות העיזבון בעלי עדיפות שווה יסולקו שווה בשווה ובתנאי שלא יקבלו יותר מחובם.

(ג) עדיפותם של מסים ותשלומי חובה אחרים תהיה בהתאם לזמן היווצרותם.

(ד) חובות העיזבון עדיפים על מזונות מן העיזבון.

חוק -> (א) הסכומים הבאים (בחוק זה - חובות העיזבון) יסולקו לפי סדר עדיפות זה:

(1) ההוצאות הכרוכות בהלווית המוריש, בקבורתו ובהצבת מצבה על קברו לפי הנהוג באותן נסיבות;

(2) ההוצאות של צו ירושה, של צו קיום ושל ניהול העיזבון במידה שהן חלות על העיזבון;

(3) החובות שהמוריש היה חייב ערב מותו ולא נתבטלו במותו (בחוק זה - חובות המוריש) לרבות המגיע לאשתו על פי כתובה במידה שסכום הכתובה אינו עולה על סכום סביר;

(4) המגיע לבן-זוגו של המוריש על פי עילה הנובעת מקשר האישות, פרט לכתובה כאמור בפסקה (3) והמגיע לבן זוג לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973, או לפי הסכם ממון כמשמעותו באותו חוק.

(ב) חובות העיזבון בעלי עדיפות שווה יסולקו לפי יחס הסכומים שלהם.

(ג) עדיפותם של מסים ותשלומי חובה אחרים תהיה בהתאם להוראות החוקים הדנים בהם.

(ד) חובות העיזבון עדיפים על מזונות מן העיזבון.

105. בירורם וסילוקם של חובות

(א) היה מקום להניח שיהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, רשאי מנהל העיזבון לסלק חובות גם לפני גמר בירורם של שאר החובות.

(ב) קיים חשש שלא יהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, לא יסלק מנהל העיזבון לפני גמר בירורם של שאר החובות אלא חובות שגבייתם תהיה מקרקעות המוריש.

(ג) לענין סעיף זה "חובות העיזבון" - גם מזונות מן העיזבון במשמע.

חוק -> (א) היה מקום להניח שיהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, רשאי מנהל העיזבון לסלק חובות גם לפני גמר בירורם של שאר החובות.

(ב) קיים חשש שלא יהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, לא יסלק מנהל העיזבון אלא חובות שבית המשפט התיר סילוקם, במלואם, בחלקם או בשיעורים, הכל כפי שהורה בית המשפט.

(ג) לענין סעיף זה "חובות העיזבון" - גם מזונות מן העיזבון במשמע.

106. פשיטת רגל של העיזבון

התברר שאין בעיזבון כדי סילוקם של כל חובות העיזבון, חייב מנהל העיזבון לסלק חובות לפי סעיפים 104, 105.

חוק -> התברר שאין בעיזבון כדי סילוקם של כל חובות העיזבון, חייב מנהל העיזבון להגיש בקשה למתן צו ניהול העיזבון בפשיטת רגל לפי דיני פשיטת רגל, אם לא ציווה בית המשפט על דרך אחרת של חיסול העיזבון.

סימן ד': חלוקת העיזבון על ידי מנהל עיזבון

107. מועד החלוקה

(א) אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון תחולק יתרת העיזבון בין היורשים.

(ב) אין לחלק את יתרת העיזבון כל עוד לא עברה התקופה שנקבעה בהזמנת הנושים; ואין לחלקה כל עוד לא נקבעו הזכויות התלויות, לפי סעיף 3(ב)(1), בלידתו של אדם.

(ג) בית הדין רשאי, אם ראה שהעיזבון מאפשר זאת, להתיר חלוקת מקצת העיזבון עוד לפני סילוק חובות העיזבון והמזונות מן העיזבון ולפני תום המועדים לפי סעיף קטן (ב).

(ד) הורה המוריש בצוואתו בדבר מועד מאוחר יותר לחלוקת העיזבון, ינהגו לפי הוראות הצוואה, אם לא הורה בית הדין לשנות את מועד החלוקה.

חוק -> (א) אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון תחולק יתרת העיזבון בין היורשים. (ב) אין לחלק את יתרת העיזבון כל עוד לא עברה התקופה שנקבעה בהזמנת הנושים; ואין לחלקה כל עוד לא נקבעו הזכויות התלויות, לפי סעיף 3(ב), בלידתו של אדם. (ג) בית המשפט רשאי, אם ראה שהעיזבון מאפשר זאת, להתיר חלוקת מקצת העיזבון עוד לפני סילוק חובות העיזבון והמזונות מן העיזבון ולפני תום המועדים לפי סעיף קטן (ב). (ד) הורה המוריש בצוואתו בדבר מועד מאוחר יותר לחלוקת העיזבון, ינהגו לפי הוראות הצוואה, אם לא הורה בית המשפט לשנות את מועד החלוקה.

108. מגורים וכלכלה לזמן מעבר

(א) מי שערב מות המוריש היה גר עמו בדירתו, בין שהמוריש היה בעל הדירה ובין ששכר אותה, זכאותו להוסיף ולגור בה ולהשתמש אותה תקופה במטלטלי משק הבית המשותף, תקבע בהתאם לפרק רביעי לחוק זה.

(ב) מי שערב מות המוריש היה גר עמו ואותו זמן הייתה כלכלתו על המוריש, זכאותו לקבל כלכלתו מן העיזבון תקבע בהתאם לפרק רביעי לחוק זה.

חוק -> (א) מי שערב מות המוריש היה גר עמו בדירתו, בין שהמוריש היה בעל הדירה ובין ששכר אותה, רשאי להוסיף ולגור בה שלושה חדשים, ואם היה יורש - ששה חדשים לאחר מות המוריש, ורשאי הוא להשתמש, אותה תקופה, במטלטלי משק הבית המשותף במידה שהשתמש בהם ערב מות המוריש. (ב) מי שערב מות המוריש היה גר עמו ואותו זמן הייתה כלכלתו על המוריש, רשאי לקבל כלכלתו מן העיזבון חודש ימים לאחר מות המוריש. (ג) אין בזכויות לפי סעיף זה כדי לחייב אדם כלפי העיזבון או לגרוע מחלקו של יורש בעיזבון; ואין בהם כדי להוסיף על הוראות החוקים להגנת הדייר או לגרוע מהן, או לגרוע מהוראות בסעיף 115.

109. נושא החלוקה

- (א) נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים לפי שווים בזמן החלוקה.
- (ב) שבח הנכסים, פירותיהם וכל מה שבא במקום הנכסים, ממות המוריש עד לחלוקת העיזבון - של העיזבון הם, והוא הדין לגבי פחת הנכסים ולגבי תשלומים המוטלים עליהם.
- (ג) לא היה בעיזבון, אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון, כדי כל המנות, יופחתו המנות לפי יחס שווין במות המצווה זולת אם היתה בצוואתו הוראה אחרת לעניין זה.
- חוק - (א) נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים לפי שווים בזמן החלוקה.
- (ב) שבח הנכסים, פירותיהם וכל מה שבא במקום הנכסים ממות המוריש עד לחלוקת העיזבון - של העיזבון הם, והוא הדין לגבי פחת הנכסים ולגבי תשלומים המוטלים עליהם.
- (ג) לא היה בעיזבון, אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון, כדי כל המנות, יופחתו המנות לפי יחס שווין במות המצווה זולת אם היתה בצוואתו הוראה אחרת לעניין זה.

110. חלוקה על פי הסכם

- (א) נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים על פי הסכם ביניהם או על פי החלטה של בית דין.
- (ב) מנהל העיזבון יציע ליורשים תכנית לחלוקת הנכסים וינסה להביאם לידי הסכמה.
- (ג) נעדר אחד היורשים ולא היה מיוצג כדין, יבוא אישורו של בית הדין במקום הסכמתו.
- (ד) מתחלקים נכסי העיזבון על פי הסכם בין היורשים, לא יחולו הוראות הסעיפים 112 עד 117.
- חוק - (א) נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים על פי הסכם ביניהם או על פי צו בית המשפט.
- (ב) מנהל העיזבון יציע ליורשים תכנית לחלוקת הנכסים וינסה להביאם לידי הסכמה.
- (ג) נעדר אחד היורשים ולא היה מיוצג כדין, יבוא אישורו של בית המשפט במקום הסכמתו.
- (ד) מתחלקים נכסי העיזבון על פי הסכם בין היורשים, לא יחולו הוראות הסעיפים 112 עד 117.

111. חלוקה על פי צו בית-דין

- (א) באין הסכם בין היורשים יחולקו נכסי העיזבון ביניהם על פי צו בית הדין.
- (ב) הורה המוריש בצוואתו כיצד יחולקו נכסי העיזבון בין היורשים, ינהג בית הדין לפי הוראות הצוואה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן; באין הוראות כאלה בצוואת המוריש, ינהג בית הדין לפי הכללים שבסעיפים 112 עד 117.
- חוק - (א) באין הסכם בין היורשים יחולקו נכסי העיזבון ביניהם על פי צו בית המשפט.
- (ב) מנהל העיזבון יביא לפני בית המשפט תכנית לחלוקת הנכסים.
- (ג) הורה המוריש בצוואתו כיצד יחולקו נכסי העיזבון בין היורשים, ינהג בית המשפט לפי הוראות הצוואה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן; באין הוראות כאלה בצוואת המוריש, ינהג בית המשפט לפי הכללים שבסעיפים 112 עד 117.

112. נכסים שיש בהם דין חלוקה

- (א) נכס בעיזבון שיש בו כדי חלוקה יחולק בין היורשים.
- (ב) כאשר יש מספר נכסים החלוקה תהיה נכס כנגד נכס.

(ג) יש להתחשב בחלוקת הנכסים בתועלת שנכס פלוני עשוי להביא ליורש פלוני ולערך הרגשי שיש לנכס פלוני לגבי יורש פלוני.

חוק - נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים ככל האפשר בעין, בשים לב לתועלת שנכס פלוני עשוי להביא ליורש פלוני ולערך הרגשי שיש לנכס פלוני לגבי יורש פלוני.

113. נכסים שאינם ניתנים לחלוקה

(א) נכס שאינו ניתן לחלוקה, ונכס שעל ידי חלוקה היה מאבד שיעור ניכר מערכו, לרבות יחידה בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, ולמעט משק חקלאי שסעיף 114 חל עליו - יימסר ליורש המרבה במחירו, ובלבד שלא יפחת ממחיר השוק; הסכום שהציע אותו יורש ייזקף על חשבון המגיע לו מן העיזבון, ואם עלה על המגיע כאמור, ישלם היורש את הסכום העודף.

(ב) לא הסכים אף יורש אחד לרכוש את הנכס כאמור בסעיף קטן (א), יימכר הנכס ודמי המכר יחולקו.

(ג) בית הדין רשאי להורות על דרך מכירת הנכסים.

חוק - (א) נכס שאינו ניתן לחלוקה ונכס שעל ידי חלוקה היה מאבד שיעור ניכר מערכו, לרבות יחידה בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, ולמעט משק חקלאי שסעיף 114 חל עליו - יימסר ליורש המרבה במחירו, ובלבד שלא יפחת ממחיר השוק; הסכום שהציע אותו יורש ייזקף על חשבון המגיע לו מן העיזבון, ואם עלה על המגיע כאמור, ישלם היורש את הסכום העודף.

(ב) לא הסכים אף יורש אחד לרכוש את הנכס כאמור בסעיף קטן (א), יימכר הנכס ודמי המכר יחולקו.

(ג) בית המשפט רשאי להורות שהמכירה תהיה בדרך שנכסים כאלה נמכרים בהוצאה לפועל או בדרך אחרת שיקבע, ורשאי הוא לקבוע את תנאי התשלום לפי סעיף קטן (א) ותנאי תשלום דמי המכר לפי סעיף קטן (ב).

114. משק חקלאי

(א) משק חקלאי שחלוקתו היתה פוגעת בכושר קיומו כמשק חקלאי העשוי לפרנס משפחה חקלאית - יימסר ליורש המוכן ומסוגל לקיימו, והוא יפצה את היורשים האחרים במידה ששווי המשק עולה על המגיע לו מן העיזבון.

(ב) באין הסכמה בין היורשים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק החקלאי, מה הם הנכסים המהווים את המשק החקלאי, מהו שווי המשק לצורך החישוב בין היורשים ובדבר צורת הפיצוי ליורשים האחרים, זמני סילוקו והבטחתו - יחליט בית הדין לפני הנסיבות.

(ג) היה יורש עובד במשק החקלאי בחיי המוריש או שהשקיע בו מהונו ולא קיבל תמורה כפי שאדם אחר היה מקבל, יובא זאת בחשבון בקביעת הפיצוי האמור.

חוק - (א) משק חקלאי שהוא יחידה שחלוקתה היתה פוגעת בכושר קיומה כמשק חקלאי העשוי לפרנס משפחה חקלאית - יימסר ליורש המוכן ומסוגל לקיימו, והוא יפצה את היורשים האחרים במידה ששווי המשק עולה על המגיע לו מן העיזבון.

(ב) באין הסכמה בין היורשים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק החקלאי, מה הם הנכסים המהווים את המשק החקלאי, מהו שווי המשק לצורך החישוב בין היורשים ובדבר צורת הפיצוי ליורשים האחרים, זמני סילוקו והבטחתו - יחליט בית המשפט לפני הנסיבות.

(ג) היו שני יורשים או יותר, ובהם בן-זוגו של המוריש, מוכנים ומסוגלים לקיים את המשק החקלאי - בן זוגו של המוריש עדיף על יורשים אחרים.

(ד) היה יורש עובד במשק החקלאי בחיי המוריש או שהשקיע בו מהונו ולא קיבל תמורה כפי שאדם אחר היה מקבל, יובא זאת בחשבון בקביעת הפיצוי האמור.

115. דירת המגורים

(א) דירה שהמוריש היה בעלה או שכר על פי חוזה שכירות שאינה מתבטלת במותו, וגר בה ערב מותו, מי שהיה גר בה אותה שעה עם המוריש, ויש לו זכות למזונות מהעיזבון עפ"י פרק רביעי לחוק זה, רשאי להוסיף ולגור בה.

(ב) בית הדין רשאי לקבוע, לפי בקשת היורשים:

(1) שהזכאים לגור בדירת המגורים יגורו רק אם הדבר מאפשר זאת, ואם לאו - יגורו במדור אחר על חשבון העיזבון;

(2) שהנשארים בדירה יוסיפו לגור רק בחלק מן הדירה, ובלבד שחלק זה יכלול את המטבח וחדרי-השירות, אם ישנם;

(ג) דירה שהמוריש שכר וגר בה ערב מותו, זכות השכירות בה על פי חוזה שאינה מתבטלת במות המוריש ואינה זכות לפי חוקי הגנת הדייר, תימסר ליורשיו.

חוק - (א) דירה שהמוריש היה ערב מותו בעלה וגר בה, רשאים בן-זוגו, ילדיו והוריו שהיו גרים בה אותה שעה עם המוריש, להוסיף ולגור בה כשוכרי היורשים שבחלקם נפלה הדירה; דמי השכירות, תקופתה ותנאיה ייקבעו בהסכם בין הנשארים בדירה לבין אותם היורשים, ובאין הסכם ביניהם - על ידי בית המשפט.

(ב) בית המשפט רשאי לקבוע, לפי בקשת היורשים האמורים:

(1) שיוסיפו לגור בדירה רק אלה שאין להם דירה אחרת למגורים;

(2) שהנשארים בדירה יוסיפו לגור רק בחלק מן הדירה, ובלבד שחלק זה יכלול את המטבח וחדרי-השירות, אם ישנם.

(ג) הוראות סעיפים קטנים (א) ו-(ב) יחולו גם על דירה ששכר המוריש לתקופה העולה על עשרים וחמש שנים וגר בה ערב מותו והשכירות לא נתבטלה במותו; והוא, על אף האמור לענין זה בחוזה השכירות.

(ד) דירה שהמוריש שכר לתקופה קצרה יותר וגר בה ערב מותו, זכות השכירות בה על פי חוזה שאינה מתבטלת במות המוריש ואינה זכות לפי חוקי הגנת הדייר, תימסר לבן-זוגו, לילדיו ולהוריו שהיו גרים באותה דירה עם המוריש ערב מותו.

116. חלוקה על-פי גורל

נכסים שיש בהם דין חלוקה, אך החלקים נקבעו לפי ערכם יחולקו בין היורשים על פי גורל.

חוק - נכסים שלא ניתן לנהוג בהם לפי הסעיפים 112 עד 115 יחולקו בין היורשים על פי גורל.

117. תיאום הזכויות של יורשים אחדים

(א) מקום שהוראות סימן זה נותנות זכות לאחד היורשים, גם יורשים אחדים במשמע אם הסכימו להשתמש באותה זכות במשותף.

(ב) רצו יורשים אחדים להשתמש באותה זכות כל אחד בפני עצמו, יכריע ביניהם בית הדין.

חוק - (א) מקום שהוראות סימן זה נותנות זכות לאחר (לאחד) היורשים, גם יורשים אחדים במשמע אם הסכימו להשתמש באותה זכות במשותף.

(ב) רצו יורשים אחדים להשתמש באותה זכות כל אחד בפני עצמו, יכריע ביניהם בית המשפט.

(ג) אין למסור נכס אחד ליורשים אחדים בלי הסכמתם.

118. פרטת חלוקה

(א) מנהל העיזבון יגיש לבית הדין, תוך שלושים יום לאחר חלוקת העיזבון, פרטה של חלוקת העיזבון ויאמת את שלמות הפרטה.

(ב) הפרטה תציין את הנכסים שכל אחד מן היורשים קיבל מן העיזבון ותכלול שומת שוויים של נכסים אלה בזמן החלוקה, אם לא ויתרו היורשים על השומה.

חוק - (א) מנהל העיזבון יגיש לבית המשפט, תוך שלושים יום לאחר חלוקת העיזבון, פרטה של חלוקת העיזבון ויאמת בתצהיר או שלמות הפרטה.

(ב) הפרטה תציין את הנכסים שכל אחד מן היורשים קיבל מן העיזבון ותכלול שומת שוויים של נכסים אלה בזמן החלוקה, אם לא ויתרו היורשים על השומה.

119. חלוקה נוספת

חולק העיזבון ולאחר מכן נתגלו נכסי עיזבון נוספים, יחולקו אף הם לפי הוראות סימן זה, אך אין לחזור ולחלק את אשר חולק אלא בהסכמת הנוגעים בדבר או במידה שנראה לבית הדין שהחלוקה הקודמת היתה נעשית אחרת אילו הנכסים הנוספים היו ידועים אותו זמן.

חוק - חולק העיזבון ולאחר מכן נתגלו נכסי עיזבון נוספים, יחולקו אף הם לפי הוראות סימן זה, אך אין לחזור ולחלק את אשר חולק אלא בהסכמת הנוגעים בדבר או במידה שנראה לבית המשפט שהחלוקה הקודמת היתה נעשית אחרת אילו הנכסים הנוספים היו ידועים אותו זמן.

120. תיקון חלוקה

(א) חולק העיזבון, אם על פי הסכם בין היורשים ואם על פי צו בית הדין, ולאחר מכן נודעו עובדות המראות ששומת נכס מנכסי העיזבון היתה מוטעית ביותר מששית, או שתוקן או בוטל צו הירושה או צו הקיום שעל יסודם נעשתה החלוקה, חולקים את העיזבון מחדש.

(ב) אם אחד היורשים שקבל מהעיזבון מכר את חלקו ואחר כך התברר שהיתה חלוקה מוטעית - אין להוציא מהלוקח, ויעשו חשבון עם היורש על מה שקבל בתחילה ועל מה שמגיע לו באמת.

(ג) אם הנכסים קיימים בידי היורשים ויש לעשות חלוקה חוזרת מחזירים את הנכסים; אם הנכסים לא בעין תהיה חלוקה חוזרת בכסף.

חוק - (א) חולק העיזבון, אם על פי הסכם בין היורשים ואם על פי צו בית המשפט, ולאחר מכן נודעו עובדות המראות ששומת נכס מנכסי העיזבון היתה מוטעית ביותר מששית, או שתוקן או בוטל צו הירושה או צו הקיום שעל יסודם נעשתה החלוקה, חייבים אלה שקיבלו יותר מחלקם להחזיר את היתרה לאלה שקיבלו פחות מחלקם, ובלבד שמי שקיבל מנכסי העיזבון בתום לב אינו חייב להחזיר אלא מה שנשאר בידו.

(ב) באין הסכמה בין הצדדים יקבע בית המשפט, לפי הנסיבות, אם ההחזרה תהיה בעין או בכסף.

סימן ה': ניהול העיזבון וחלוקתו על ידי היורשים**121. הוראה כללית**

(א) על אף שנתמנה מנהל עיזבון, פעולות של אחד יורשים בעיזבון תקפות.

(ב) לא נתמנה מנהל עיזבון, ינוהל ויחולק העיזבון על ידי היורשים לפי הוראות סימן זה.

חוק - (א) נתמנה מנהל עזבון, אין היורשים רשאים לעשות בעזבון, אלא ברשות מנהל העזבון או בית המשפט.
(ב) לא נתמנה מנהל עזבון, ינוהל ויחולק העזבון על ידי היורשים לפי הוראות סימן זה.

122. יורשים אחדים

(א) בניהול העיזבון חייבים היורשים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות יפעלו כפי שיחליט בית הדין.
(ב) על אף האמור בסעיף הקודם, פעולה של אחד או אחדים מן היורשים בעיזבון תקפה.
(ג) בתובענה של אחד היורשים או נגד אחד היורשים יחולו עליהם דיני שותפים.
(ד) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מן היורשים לפעול על דעת עצמו.
חוק - (א) בניהול העזבון חייבים היורשים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות יפעלו כפי שיחליט בית המשפט.
(ב) פעולה של אחד או אחדים מן היורשים טעונה הסכמת האחרים או אישור בית המשפט, מראש או למפרע. בתובענה של אחד היורשים או נגד אחד היורשים יכול שהאישור יינתן על ידי בית המשפט הדן בתובענה.
(ג) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מן היורשים לפעול על דעת עצמו.

123. הזמנת נושים

(א) היורשים רשאים להזמין את נושי המוריש להודיע להם בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.
(ב) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת היורשים לסלק חובות העזבון שעליהם נודע להם בדרך כל שהיא.
חוק - (א) היורשים רשאים להזמין את נושי המוריש להודיע להם בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.
(ב) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת היורשים לסלק חובות העזבון שעליהם נודע להם בדרך כל שהיא.

124. סילוק חובות

על סילוק חובות העזבון על ידי היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 100 עד 106.
חוק - על סילוק חובות העזבון על ידי היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 100 עד 106.

125. חלוקת העזבון

על חלוקת העזבון בין היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 107 עד 120; הגשת פרטת חלוקה כאמור בסעיף 118 תהא רשות בידי היורשים, כולם או מקצתם.

חוק -> על חלוקת העיזבון בין היורשים יחולו, בשינויים המחויבים, הוראות הסעיפים 107 עד 120; הגשת פרטת חלוקה כאמור בסעיף 118 תהא רשות בידי היורשים, כולם או מקצתם.

סימן ו': אחריות היורשים לחובות העיזבון

126. אחריות בנכסי העיזבון

אחריות היורשים לחובות העיזבון חלה מיד במות המוריש ומנכסי העיזבון.

חוק -> עד לחלוקת העיזבון אין היורשים אחראים לחובות העיזבון אלא בנכסי העיזבון.

127. אחריות כדי מה שקיבל

(א) חולק העיזבון אחרי שהוזמנו הנושים לפי סעיף 99 או לפי סעיף 123 וסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, ממשיך היורש להיות אחראי על חובות העיזבון במידה ויתגלו אחר החלוקה ועד כדי שוויו של מה שקבל מן העיזבון.

(ב) פרטת החלוקה לפי סעיף 118 או לפי סעיף 125 תהיה ראיה לכאורה למה שכל יורש קיבל מן העיזבון, ואם היתה כלולה בה שומה - גם לשוויו.

חוק -> (א) חולק העיזבון אחרי שהוזמנו הנושים לפי סעיף 99 או לפי סעיף 123 ואחרי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אין יורש אחראי לחובות שלא סולקו אלא אם הוכח שידע עליהם בזמן החלוקה ועד כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון.

(ב) פרטת החלוקה לפי סעיף 118 או לפי סעיף 125 תהיה ראיה לכאורה למה שכל יורש קיבל מן העיזבון, ואם היתה כלולה בה שומה - גם לשוויו.

128. אחריות כדי כל העיזבון

(א) על אף שחולק העיזבון בלי שהוזמנו הנושים ובלי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אחראי כל יורש לחובות שלא סולקו כדי שוויו של מה שקבל מהעיזבון.

(ב) הוכחת שוויו של העיזבון או של מה שיוורש קיבל מן העיזבון - על הנושים.

חוק -> (א) חולק העיזבון בלי שהוזמנו הנושים ובלי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אחראי כל יורש לחובות שלא סולקו כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה; אולם אם הוכיח שלא ידע על חוב פלוני בזמן החלוקה, יהיה אחראי לו רק כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון.

(ב) הוכחת שוויו של העיזבון או של מה שיוורש קיבל מן העיזבון - על היורש.

129. אחריות במקרים מיוחדים

(א) יורש שהעלים מנכסי העיזבון ומנע בכך סילוקם של חובות, אחראי לכל החובות שלא סולקו כדי שוויו של מה שקבל מהעיזבון.

(ב) יורש שהעלים קיומו של חוב או הכשיל בדרך אחרת את סילוקו, אחראי לאותו חוב כדי שוויו של מה שקבל מהעיזבון.

חוק -> על אף האמור בסעיף 127 ו-128 -

- (1) יורש שהעלים מנכסי העיזבון ומנע בכך סילוקם של חובות, אחראי לכל החובות שלא סולקו כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה;
 (2) יורש שהעלים קיומו של חוב או הכשיל בדרך אחרת את סילוקו, אחראי לאותו חוב כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה.

130. דין העברה ושעבוד של חלק בעיזבון

- (א) יורש שהעביר או ששעבד את חלקו בעיזבון שטרם חולק, כאמור בסעיף 7, אין הדבר פוגע באחריותו לחובות העיזבון.
 (ב) מקבל ההעברה או השיעבוד אחראים, במידה וקבלו קרקע, לחובות העיזבון שלא סולקו עד כדי שווים של מה שקיבלו.
 חוק - (א) יורש שהעביר או ששעבד את חלקו בעיזבון שטרם חולק, כאמור בסעיף 7, אין הדבר פוגע באחריותו לחובות העיזבון.
 (ב) מקבל ההעברה אחראי, כערב לאותו יורש, לחובות העיזבון שלא סולקו לפני חלוקתו כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ומקבל השעבוד - כדי מה שקיבל תוך מימוש השעבוד.

131. אחריותו של הזוכה במנה

- (א) הזוכה במנה בקרקעין על פי מתנת בריא אינו אחראי, לחובות העיזבון שלא סולקו, אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ונושה אינו רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה. ואם קבל מנה במטלטלין אין הנושה יכול לגבות ממנו.
 (ב) הזוכה במנה במתנת שכיב מרע אחראי לחובות העיזבון בהתאם לסעיפים 127 עד 130, אלא שאין הנושה רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה.
 (ג) הזוכה במנה אינו אחראי למנותיהם של זוכים אחרים.
 חוק - (א) הזוכה במנה אינו אחראי, על אף האמור בסעיפים 127 עד 130, לחובות העיזבון שלא סולקו לפני חלוקתו, אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ונושה אינו רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה.
 (ב) הזוכה במנה אינו אחראי למנותיהם של זוכים אחרים.

132. אחריות לחוב כולו או לחלק ממנו

- (א) נושה שיורש אחראי לחובו לפי הוראות סימן זה, רשאי במקרים הבאים לתבוע ממנו את מלוא תביעתו במידה שאינה עולה על היקף אחריותו של היורש.
 (1) הניח מוריש מטלטלים, ולא ניתן לגבות מכל היורשים;
 (2) הניח המוריש מקרקעין, וגביית החוב בהתאם להיקף אחריותו של כל אחד מהיורשים מחייבת את הנושא לגבות מכל אחד מהיורשים חלקים בלבד מנכסים שקבלו מהעיזבון;
 (ב) על אף שנושה לא הודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, ואין לו הצדקה לאי-הודעתו, רשאי לתבוע מיורש כפי סעיף קטן (א).
 חוק - (א) נושה שיורש אחראי לחובו לפי הוראות סימן זה, רשאי לתבוע ממנו את מלוא תביעתו במידה שאינה עולה על היקף אחריותו של היורש, ובלבד שהודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, אם היתה הזמנה כזאת.

מיוורש אחד לפי מה שקבל מהירושה (ב) נושה שלא הודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, ואין לו הצדקה לאי-הודעתו, אינו רשאי לתבוע מיוורש אלא חלק יחסי מתביעתו כיחס חלקו של אותו יורש בעזבון כולו, ותוך שנתיים מתום אותה תקופה.

133. פטור מאחריות

מי שאחראי לחובות העזבון לפי הוראות סימן זה, אינו יכול להפטור מאחריותו ואין בית הדין יכול לפוטרו גם אם נהג לגבי חובות העזבון בתום לב ומה שקיבל מהעזבון הוא מועט.

חוק - מי שאחרי לחובות העזבון לפי הוראות סימן זה, רשאי בית-המשפט לפטרו מאחריותו, כולה או מקצתה, אם נהג לגבי חובות העזבון בתום לב ומה שקיבל מהעזבון הוא מועט או שיש סיבה מיוחדת אחרת המצדיקה פטור זה.

134. חלוקת נטל החובות בין היורשים לבין עצמם

(א) היורשים בינם לבין עצמם נושאים בחובות העזבון לפי יחס חלקיהם בעזבון, זולת אם הורה המוריש בצוואתו על חלוקה אחרת של נטל החובות, ובלבד שלא ישא יורש בחובות העזבון בסכום העולה על מה שקבל מהעזבון.

(ב) יורש שסילק לנושה יותר מכפי שמוטל עליו בינו לבין היורשים האחרים, רשאי לדרוש מן האחרים החזרת היתרה במידה שסילקו פחות מכפי שמוטל עליהם.

חוק - (א) היורשים בינם לבין עצמם נושאים בחובות העזבון לפי יחס חלקיהם בעזבון, זולת אם הורה המוריש בצוואתו על חלוקה אחרת של נטל החובות, ובלבד שלא ישא יורש בחובות העזבון בסכום העולה על אחרייתו לנושים.

(ב) יורש שסילק לנושה יותר מכפי שמוטל עליו בינו לבין היורשים האחרים, רשאי לדרוש מן האחרים החזרת היתרה במידה שסילקו פחות מכפי שמוטל עליהם.

פרק שביעי: משפט בין-לאומי פרטי

135. הגדרה של "מושב"

בפרק זה "מושב" של אדם - מקום מגוריו הקבוע, מקום עבודתו הקבוע או מקום עסקיו העיקריים; קטין, פסול-דין וחסוי, חזקה עליו שמושבו הוא במקום מושבו של האפוטרופוס, כל עוד לא הוכח שמרכז חייו נמצא במקום אחר.

חוק -> בפרק זה "מושב" של אדם - המקום בו נמצא מרכז חייו; קטין, פסול-דין וחסוי, חזקה עליו שמושבו הוא במקום מושבו של נציגו כמשמעותו בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, כל עוד לא הוכח שמרכז חייו נמצא במקום אחר.

136. סמכות בתי-הדין בישראל

בית דין בישראל מוסמך לדון בירושתו של כל אדם שמושבו ביום מותו בישראל או שהניח נכסים בישראל.

חוק -> בית משפט בישראל מוסמך לדון בירושתו של כל אדם שמושבו ביום מותו היה בישראל או שהניח נכסים בישראל.

137. ברירת הדין

על ירושה יחול חוק זה.

חוק -> על הירושה יחול דין מושבו של המוריש בשעת מותו, חוץ מן האמור בסעיפים 138 עד 140.

138. דין נכסים מסוימים

בוטל.

חוק -> נכסים העוברים בירושה לפי דין מקום המצאם בלבד, יחול על ירושתם אותו דין.

139. כשרות לצוות

על הכשרות לצוות יחול חוק זה, בכפוף למנהג המקום שבו הוא מצווה.

חוק -> על הכשרות לצוות יחול דין מושבו של המצווה בשעת עשיית הצוואה.

140. צורת הצוואה

צוואה כשרה מבחינת צורתה אם היא כשרה לפי חוק זה.

חוק - (א) צוואה כשרה מבחינת צורתה אם היא כשרה לפי הדין הישראלי, לפי דין מקום עשייתה, לפי דין מקום מושבו או מקום מגוריו הרגיל או לפי דין אזרחותו של המצווה בשעת עשייתה או בשעת מותו, ובמידה שהצוואה נוגעת למקרקעין - גם לפי דין מקום הימצאם.
(ב) לענין החלתו של דין זר לפי סעיף זה יראו את הכשרות הדרושה למצווה או לעדי הצוואה כענין שבצורה.

141. מיון מונחים

לענין קביעת הסמכות והדין לפי הסעיפים 136 עד 140 תהיה לכל מונח המשמעות שיש לו בחוק זה.

חוק - לענין קביעת הסמכות והדין לפי הסעיפים 136 עד 140 תהיה לכל מונח המשמעות שיש לו בדין הישראלי.

142. דין חוץ המפנה אל דין אחר

בוטל

חוק - על אף האמור בחוק זה, כשחל הדין של מדינה פלונית ואותו דין מפנה אל דין-חוץ, אין נזקקים להפניה, אלא יחול הדין הפנימי של אותה מדינה; אולם כשהדין של אותה מדינה מפנה אל הדין הישראלי, נזקקים להפניה ויחול הדין הפנימי הישראלי.

143. דין-חוץ שאין נזקקים לו

בוטל

חוק - על אף האמור בחוק זה, כשחל דין-חוץ, אין נזקקים לו במידה שהוא מפלה מטעמי גזע, דת, מין או לאום או סותר תקנת הציבור בישראל.

144. סייג לתחולת דין-חוץ

בוטל

חוק - על אף האמור בחוק זה, דין-חוץ המקנה זכויות ירושה על פי דין למי שאיננו קרוב למוריש קרבת דם או קרבה של נישואין, חיתון או אימוץ, אין נזקקים לו אלא במידה שאותו דין-חוץ מכיר בזכויות ירושה כאמור המוקנות בדין הישראלי.

פרק שמיני: הוראות שונות

145. דין יורש יחיד

לא היה למוריש אלא יורש אחד, יהיו הוראות חוק זה בעניין חלק בעיזבון חלות על העיזבון כולו, והוראות חוק זה בעניין חלוקת העיזבון - על מיזוגם של נכסי העיזבון עם נכסי היורש היחיד.

חוק -> לא היה למוריש אלא יורש אחד, יהיו הוראות חוק זה בעניין חלק בעיזבון חלות על העיזבון כולו, והוראות חוק זה בעניין חלוקת העיזבון - על מיזוגם של נכסי העיזבון עם נכסי היורש היחיד.

146. ירושה במקרים מסוימים

אדם שבמותו היה נשוי ליותר מאשה אחת, יקבלו נשותיו את מזונותיהן מהעיזבון שווה בשווה ואת כתובותיהן לפי קדימות בנישואים.

חוק -> אדם שבמותו היה נשוי ליותר מאשה אחת, מה שמגיע לבן-זוג בירושה על פי דין יחולק בין אלמנותיו בשווה.

147. דין תשלומים על פי ביטוח וכו'

(א) סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קצבה או בקופת תגמולים או על פי עילה דומה, נכללים בעיזבון, זולת אם הותנה מי יקבל.

(ב) פיצויים על תאונת דרכים, תאונת עבודה, הרוגים בשואה, אינם נכללים בעיזבון.

(ג) תשלומים בגין תביעת חוב או תביעת נזיקין נכללים בעיזבון.

(ד) ממון שהמוריש לא היה זוכה בו ללא שבועה אינו נכלל בעיזבון.

חוק -> סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קצבה או בקופת תגמולים או על פי עילה דומה, אינם בכלל העיזבון, זולת אם הותנה שהם מגיעים לעיזבון.

148. שמירת דיני משפחה

חוק זה אינו בא לפגוע ביחסי ממון בין איש לאשתו או בזכויות הנובעות מקשר האישות; אולם על זכויות ירושה ועל זכויות למזונות מן העיזבון לא יחול אלא חוק זה.

חוק -> חוק זה אינו בא לפגוע ביחסי ממון בין איש לאשתו או בזכויות הנובעות מקשר האישות; אולם על זכויות ירושה ועל זכויות למזונות מן העיזבון לא יחול אלא חוק זה.

149. ביטול "מירי"

בוטל.

חוק -> לענין ירושה בטלים הדינים המיוחדים הנוגעים למקרקעין מסוג "מירי".

150. עצמאות החוק

בוטל.

חוק -> בענייני ירושה לא יחול סימן 46 לדבר המלך במועצתו לארץ-ישראל, 1922-1947 7.

151. בית הדין המוסמך

בית הדין המוסמך לפי חוק זה הוא בית הדין הדין עפ"י דין תורה.

בית המשפט המוסמך לפי חוק זה הוא בית המשפט לענייני משפחה.

חוק -> 151א. ערעור על החלטת בית הדין

הרואה עצמו נפגע מהחלטת בית הדין רשאי לערער עליה בפני בית הדין לערעורים.

הרואה עצמו נפגע מהחלטת רשם לענייני ירושה רשאי לערער עליה לפני בית המשפט המוסמך לפי סעיף 151, שידון בערעור בשופט אחד.

152. בוטל

153. הצדדים לדיון

בכל ענין המסור לפי חוק זה לבית הדין רשאי לפנות אליו כל מי שמעוניין בדבר; אולם אין בית הדין רשאי לפתוח בהליך משפטי גם עבור זכאים שלא יכולים לתבוע או להתגונן.

חוק -> בכל ענין המסור לפי חוק זה לבית המשפט רשאי לפנות אליו כל מי שמעוניין בדבר; כן רשאי היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו, אם הוא סבור שיש בדבר ענין לציבור, לפתוח בכל הליך משפטי לפי חוק זה, לרבות ערעור, ולהתייצב ולטעון בכל הליך כזה.

154. אפוטרופסות לענייני ירושה

יורש או זכאי למזונות מן העיזבון שלדעת בית הדין נבצר ממנו לשמור בעצמו או על ידי נציגו על זכויותיו בעיזבון, מחויב בית הדין, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, למנות לו אפוטרופוס לשמירת זכויותיו בעיזבון.

חוק -> יורש או זכאי למזונות מן העיזבון שלדעת בית המשפט נבצר ממנו לשמור בעצמו או על ידי נציגו על זכויותיו בעיזבון, רשאי בית המשפט, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, למנות לו אפוטרופוס לשמירת זכויותיו בעיזבון.

155. שיפוט בתי דין דתיים

בוטל.

חוק - (א) על אף האמור בסעיפים 66(א) ו-151 מוסמך בית הדין הדתי שהיה לו שיפוט בעניני המעמד האישי של המוריש, לתת צו ירושה וצו קיום צוואה ולקבוע זכויות למזונות מן העזבון, אם כל הצדדים הנוגעים בדבר לפי חוק זה הביעו בכתב הסמכתם לכך.

(א1) נתן בית הדין צו ירושה או צו קיום צוואה לפי סעיף זה, יועבר העתק הצו לרשם לעניני ירושה לשם רישום לפי סעיף 73 ד.

(ב) היה בין הצדדים הנוגעים בדבר לפי חוק זה קטין, פסול דין או נעדר שאין לו אפוטרופוס, רשאי בית הדין הדתי למנות לו אפוטרופוס לענין מתן הסכמה לשיפוט בית הדין הדתי ולענין ייצוגו לפניו.

(ג) בענין שהובא לפני בית דין דתי בהתאם לסעיף קטן (א) מוסמך בית הדין הדתי, על אף האמור בסעיף 148, לנהוג לפי הדין הדתי הנוהג בו, ובלבד שאם היה בין הצדדים קטין או מי שהוכרז פסול דין, לא יהיו זכויות הירושה שלו, אם על פי דין ואם על פי צוואה, וזכויותיו למזונות מן העזבון פחותות ממה שהיו לפי חוק זה.

(ד) בענין שהובא לפני בית דין דתי בהתאם לסעיף קטן (א), מוסמך בית הדין הדתי גם למנות מנהל עזבון ולחלק נכסי העזבון, ויחולו סימנים א' עד ה' לפרק הששי, למעט סעיפים 105 ו-106, ובכל מקום בסימנים אלה שמדובר בבית המשפט יראו כאילו מדובר בבית דין דתי.

(ה) סעיף קטן (א) אינו בא לפגוע בסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.

(ו) בסעיף זה "בית דין דתי" - בית דין רבני, בית דין שרעי, בית דין של עדה נוצרית ובית דין דרוזי.

156. ביטולים

157. הוראות מעבר

בוטל.

חוק - מי שמת לפני תחילתו של חוק זה, יחול על ירושתו הדין שעמד בתקפו ערב תחילתו של חוק זה.

158. דין צוואות קודמות

בוטל.

חוק - (א) צוואה שנעשתה לפני תחילתו של חוק זה והמצווה מת אחרי תחילתו -

(1) כשרה, מבחינת צורתה ומבחינת תכנה, אם היתה כשרה ערב תחילתו של חוק זה או לפי הוראות חוק זה;

(2) אין לפסלה בשל דבר שאיננו עילה לביטול צוואה על פי חוק זה.

(ב) מי שעשה צוואה לפני תחילתו של חוק זה רשאי לבטלה, אחרי תחילתו, לפי הוראות חוק זה.

159. הליכים תלויים

בוטל.

חוק - הליכים בעניני ירושה שהתחילו לפני תחילתו של חוק זה, יימשכו כאילו לא היה חוק זה בתקפו.

160. ביצוע ותקנות

בוטל.

חוק - (א) שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות בכל ענין הנוגע לביצועו, וכן בענינים אלה.

(1) עשיית צוואה בפני רשות בחוץ לארץ והפקדת צוואה בחוץ לארץ;

(2) רישום מרכזי של צוואות שנעשו בפני רשות ושל צוואות שהופקדו;

(3) מתן הודעה אישית למעוניינים נוסף על הודעה ברבים; מתן הודעה אישית או הודעה ברבים במקרים נוספים על אלה המפורטים בחוק זה; צורתן של הודעות ברבים ודרכי פרסומן בארץ ובחוץ לארץ;

(4) חשבונות שעל מנהלי עזבון לנהלם.

(5) סדרי הדין;

(6) מועדים שבסדרי דין, לרבות מועדים לענין בקשה שהוגשה לבית דין דתי;

(7) אגרות, שכר והוצאות.

(ב) תקנות לפי פסקאות (6) ו (7) של סעיף קטן (א) טעונות אישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת.

161. תחילה

תחילתו של חוק זה, מיידית.

חוק - תחילתו של חוק זה, תשעה חודשים מיום פרסומו ברשומות.

בס"ד

חוק הירושה לישראל

פרק ראשון: הוראות כלליות

1. הירושה

במות אדם עובר עזבונו¹ ליורשיו².

חוק - במות אדם עובר עזבונו ליורשיו.

2. היורשים

(א) היורשים³ הם:

(1) יורשים על פי דין;

(2) מקבלים על פי מתנת בריא⁴;(3) מוטבים על פי התחייבות⁵ מוריש;

¹ למעט דבר שאין בו ממש. שולחן ערוך, חושן משפט (להלן: 'חו"מ'), סימן רעו סעיף ו: 'אין היורשין יורשין דברים שאין בהם ממש, או טובת הנאה בעלמא שאינו ממוין'. וראה עוד, חוקת משפט, הלכות ירושה ועזבון א, פרק ח, סעיף א (ירושלים, התשל"ו) (להלן: במקום בו מופיע 'חוקת משפט' ללא ציון החלק, כוונתו לחלק הלכות ירושה ועזבון); דיני ממונות ג, עמוד רכט (הוצאת ראובן מס, התשל"ד) (להלן: 'דיני ממונות').

ולמעט דבר שהמוריש הקנה במתנת בריא, שגוף הנכס עובר למקבל המתנה במועד נתינתו. בין שהבריא נתן לאחר מיתה בין שעה לפני מיתה, גוף המתנה נקנה בזמן המתנה ורק הפירות לאחר מיתה הנותן. כלומר, ניתן לומר שהנכס שהמוריש נתן במתנת בריא כבר לא שייך לעזבונו. עם זאת, יש לומר, שמאחר ודין מתנת בריא כדין צוואה, הנכס אמנם נשאר בעזבונו ועובר למקבל רק עם מות המוריש, אך הגוף כבר עבר אליו מיום הנתינה.

² טור, חושן משפט, סימן רעח: 'שמיד אחר מות אביהם זכה בו למכרו או ליתנו'. וראה חוקת משפט, פרק א סימן ב. אבל העובר אינו יורש עד שיצא לאויר העולם. שם, פרק ב סעיף י.

³ יש לזכור כי בהלכה, פרט לצוואת שכיב מרע, לא קיים מושג של 'צוואה' כפי שהחוק מגדיר. אך למעשה, ההלכה משתמשת בצורות שונות של הקנאה או של התחייבות כדי להעביר נכסים לאחר מות המוריש. בספר זה התייחסנו ל'צוואות' אלו כצוואה לכל דבר. ראה גם ע"א 2555/98 **אברג'ל נ' עזבון בן יאיר**, נג 673 (1999) (להלן: פס"ד **אברג'ל**), ביהמ"ש העליון קיבל גישה זו בקובעו, כי יש לראות בצורות השונות של הקנאה לאחר מיתה המוכרות בהלכה כצוואה והחיל עליהן את חוק הירושה, התשכ"ה-1965, ס"ח 446 (להלן: 'חוק הירושה (האזרחי)').

⁴ כאמור בהערה הקודמת, הגם שמן הדין מתנת בריא איננה שייכת לדיני ירושה, היא משמשת בפועל כאמצעי להוריש לאנשים אשר אינם ראויים לרשת. זאת ועוד, לאור הבעיות המתעוררות בצוואת שכיב מרע, למעשה משמשת מתנת בריא כצוואה המועדפת, ועל כן יש לראות בה צוואה לכל דבר. ראה להלן סעיף 19.

⁵ הדוגמה הידועה של צוואה המבוססת על התחייבות מוריש הנה שטר חצי זכר, ששימש להורשת חלק בעזבונו (מחצית חלקו של הבן) לבת במקום שיש בן, ומכאן שמו. דרך זו משמשת כמעין צוואה להורשה במקרים שלא ניתן להוריש בדרכים אחרות. בדורות האחרונים נתבטל מנהג זה, אך בשנת תשד"ם פרסם הגר"נ גולדברג שליט"א מאמר ובו קרא לחידוש המנהג ולכתיבת שטר זכר שלם כדי למנוע בעיות הקשורות בירושת הבת, ראה ז"נ גולדברג "ירושת הבת (לחידוש מנהג שטר חצי זכר)" **תחומין** ד, (התשד"ם) עמ' 350 (להלן: גולדברג, "ירושת הבת"). עוד הציע שם להשתמש בנוסח שטר חצי זכר בכל הצוואות כדי להקנות דברים שעדיין לא באו לעולם. ראה עוד הערותיו של הגר"נ גולדברג שליט"א במאמרו של הרב מיכאל בלייכר "צוואה עריכתה וניסוחה" **שורת הדין**, כרך ב, עמ' שלז (הוצאת מכון 'שער המשפט' והנהלת בתי הדין הרבניים) (להלן: **שורת הדין**). וראה שם דיון נרחב בניסוח שטר זה ובהבדלים בין לשון התחייבות ללשון הודאה.

צוואה זו, המבוססת על חיוב שהמוריש מקבל על עצמו לטובת המוטב, יכולה להיות באמצעות התחייבות מעכשיו לשלם בסמוך ליום הפטירה, או באמצעות הודאה על חוב קיים שזמן פרעונו בסמוך ליום הפטירה ('אודייתא'). כמו

(4) זוכים על פי צוואת שכיב מרע⁶;

(ב) הירושה היא על פי דין זולת במידה שהיא על פי מתנת בריא או התחייבות המוריש או צוואת שכיב מרע.

חוק - הירושים הם יורשים על פי דין או זוכים על פי צוואה; הירושה היא על פי דין זולת במידה שהיא על פי צוואה.

3. כשרות לרשת: בני אדם

(א) יורש שאיננו בחיים במות המוריש:

(1) יורש עפ"י דין שאיננו בחיים במות המוריש⁷ כשר לרשת אותו, למעט:

(א) ילד בירושת אמו⁸ ואין לו זרע;

(ב) בעל בירושת אשתו⁹ גם כשיש לו זרע;

(2) מתנת בריא תקפה גם כאשר מקבל המתנה מת¹⁰ לפני נותן המתנה¹¹;

(3) התחייבות מוריש תקפה גם כאשר המוטב מת¹² לפני נותן ההתחייבות¹³;

(4) צוואת שכיב מרע אינה תקפה אם הזוכה¹⁴ אינו בחיים במות המוריש¹⁵.

כן, צוואה זו יכולה להיות על תנאי שהיורשים על פי דין יתנו חלק בעיזבון למוטבים (נוסח שטר חצי זכר) או ללא תנאי. וראה להלן סעיף 20.

⁶ צוואת שכיב מרע כוללת גם מתנת שכיב מרע. וראה להלן את ההבדלים בין שתיהן.

⁷ קיימת מחלוקת האם יורש על פי דין שמת לפני מורישו, יורש בקבר את זכות הממון ומעבירה לבניו, או שאינו יורש זכות הממון, אלא שבניו עומדים במקומו ויורשים את זכות הירושה שלו בלבד. אך, נראה שאין למחלוקת זו נפקא מינה לדינא, ובפרט בדין ירושת בן (שמת לפני אביו) בעיזבון אביו כי בכל מקרה העיזבון יגיע לאחיו מן האב. וראה חוקת משפט, פרק א סעיף ה; דיני ממונות ג, עמוד רב.

⁸ חו"מ, סימן רעו סעיף ה: 'אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מהאב. שאם מת בחייה ואחר כך מתה, אין אומרים אילו היה עודנו חי היה יורשה, עכשיו גם כן אם אין לו זרע אחיו מאביו יעמדו במקומו לירש אותה, אלא תחזור ירושתה למשפחת בית אביה כיוון שאין לבנה זרע'. חוקת משפט, פרק ג סעיף ג; דיני ממונות ג, עמוד רג. אבל אם יש לילד זרע, אותו זרע בא במקומו לרשת את אם הילד.

⁹ דיני ממונות, שם, עמוד ר. גם כאשר יש לבעל זרע, אינו בא במקומו לרשת את אשתו, בשונה מילד בירושת אמו.

¹⁰ ובתנאי שמקבל המתנה היה חי בזמן הנתינה עצמה שאין זכייה למת. חו"מ, סימן קכה סעיף ח: 'ראובן שאמר לשמעון: הולך מנה ללוי שאני נותן לו מתנה, והלך שמעון ליתנו ללוי, ומצאו שמת, אם בריא היה הנותן, ומת בחיי מקבל, יתן ליורשי מקבל, דמלקד"ה. ואם מת מקבל בחיי נותן, אע"פ שאחר כך מת הנותן, יחזיר ליורשי משלח'. וראה פתחי חושן - בדיני קנינים, מכירה ומתנה, פרק טו סעיף טו (הוצאת בית הוראה תבונות ארי', ירושלים, התשנ"ד) (הספר להלן: 'פתחי חושן', החלק להלן: 'דיני קנינים').

¹¹ חו"מ, סימן רנז סעיף ה: 'מכר הבן בחיי האב, ומת הבן ואחר כך מת האב, כשימות האב קנה הלוקח, שאין לאב אלא פירות וקנין פירות אינו כקנין הגוף'. סמ"ע, שם: 'שהרי גוף השדה היה של הבן מיד בשעת נתינה אף שנשארו הפירות לנותן אותם קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי'. וראה דיני ממונות ג, עמוד קנג.

¹² ובתנאי שהנהנה היה חי בזמן שהמוריש התחייב לטובתו, שאין זכייה למת.

¹³ שולחן ערוך, אבן העזר (להלן: 'אבהע"ז'), סימן צ סעיף א, בהגה: 'שטר חצי זכר, שנוהגין בו האידנא שכותב האב לבתו ליטול בירושתו כחלק חצי זכר, ואם תלך הבת יתבטל החוב, ומתה הבת בחיי אביה והניחה זרע קיימא, ומת הזרע ואחר כך מת אביה, הבעל יורש כח אותו השטר, מכח זרעו שירש אמו והוא יורש זרעו'. וראה עוד פתחי חושן - הלכות ירושה ואישות, פרק ד סעיף נה (הוצאת בית הוראה תבונות ארי', ירושלים התשנ"ו) (החלק להלן: 'הלכות ירושה'); דיני ממונות ג, עמוד ריח.

(ב) יורש שטרם נולד במות המוריש:

- (1) יורש על פי דין שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו¹⁶, למעט בכור בחלק בכורתו¹⁷;
- (2) מקבל על פי מתנת בריא, שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו אם המוריש הוא אביו¹⁸, ובתנאי שבזמן המתנה היה כבר עובר¹⁹;
- (3) מוטב על פי התחייבות מוריש, שנולד לאחר מות המוריש, אינו כשר לרשת אותו²⁰, גם אם הוא היה עובר בזמן עשיית ההתחייבות²¹;
- (4) זוכה על פי צוואת שכיב מרע, שנולד לאחר מות המוריש, כשר לרשת אותו אם המוריש הוא אביו, ובתנאי שבזמן עשיית הצוואה היה כבר עובר²²;

(ג) לעניין זכויות הירושה של ילד אין נפקא מינה אם בשעת לידתו היו הוריו נשואים זה לזה, ואם לא, או אם הוא נולד מיחסים אסורים בין הוריו²³.

¹⁴ גם כאן, אם המקבל מת בזמן נתינת המתנה אין כאן זכייה. וראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף טז.

¹⁵ משום שבמתנת שכיב מרע הזוכה אינו זוכה אלא לאחר מיתת הנותן, ואז הוא אינו בעולם. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף נה הערה מא, בשם דברי משפט. אבל ראה דיני ממונות ג, עמוד קמא בהערה 1, ד"ה 'ושלשה הבדלים', שהמקבל משכיב מרע קונה גם אם מת לפני הנותן. וראה להלן סעיף 36 בהערות שדינו של זוכה בצוואת שכיב מרע, כשהיא בלשון ירושה ולא בלשון מתנה, כדין יורש על פי דין. ולפי זה נראה שהצוואה תהא תקפה גם אם הזוכה מת לפני המוריש (ובתנאי שהוא היה חי בזמן עריכת הצוואה).

¹⁶ והוא אינו יורש עד שיצא לאוויר העולם. חוקת משפט, פרק ב סעיף י. וראה שם, בסעיף יב: 'כל הנולד מזרע אדם מתייחס אחריו ויורשו, אע"פ שהיתה הורתו שלא כדרך כל הנולדים'. ובהערה מח: 'כגון שנולד בהפריה מלאכותית'. נראה, שהוא הדין כאשר ההפריה בוצעה לאחר מות המוריש, בשונה מסעיף 3 לחוק הירושה (האזרחי) הקובע כי מי שנולד תוך 300 יום לאחר מות המוריש, דינו כדין מי שהיה בחיים במות המוריש, וזולת אם הוכח שהורתו היתה אחרי כן (כגון אם ההפריה בוצעה לאחר מות המוריש).

¹⁷ כגון, שמת והשאיר אשתו מעוברת וילדה תאומים. ראה חו"מ, סימן רעז סעיף ג: 'בכור שנולד אחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים. ואם יצאה פדחתו בחיי אביו, אע"פ שלא יצא כל ראשו לאוויר העולם אלא לאחר מיתת אביו, הרי זה נוטל פי שנים. (ו"א דאם נולד כשהוא גוסס אינו נוטל פי שנים)'. וראה עוד, חוקת משפט, פרק ד סעיף ב; דיני ממונות ג, עמוד רכא.

¹⁸ אביו דווקא ואמו לא. וכן בסעיף (4) בשכיב מרע. יוצא שאשה לא יכולה לצוות לעובר שלה, אלא אך ורק לילד שכבר נולד.

¹⁹ חו"מ, סימן רי סעיף א: 'אין אדם מקנה למי שלא בא לעולם, לפיכך המזכה לעובר של אחר לא קנה, ואפילו אמר: לכשיוולד יזכה. ואם היה בנו, קנה, אפילו לא אמר: לכשיוולד, והוא שתהיה אשתו כבר מעוברת בשעת המתנה. וי"א דהא דמזכה לעובר שלו קנה דוקא בשכיב מרע, אבל בבריא לא קנה'. ראה דיני ממונות ב, עמוד קטז. מאחר והשולחן ערוך הביא שתי דעות, בסתם ובי"א, שבארץ ישראל פוסקים כסתם מר"ן, ובחו"ל הולכים אחר המוחזק. הזמן הקובע לתוקף המתנה הוא מועד נתינתה. יוצא שאם המקבל לא היה עובר (לאביו) בזמן נתינת המתנה, גם אם הוא נולד לפני מות הנותן, אין תוקף למתנה.

²⁰ הרמ"א, חו"מ, סימן רפא סעיף ז: 'כתב לבתו שטר חצי זכר, וכתב לה: ויוצאי חלציה, בנותיה ובניה נוטלין בשוה, הואיל ולא כתב: יורשים יוצאי חלציה. לכאורה, מכאן אפשר ללמוד שיוצאי חלציה נוטלים למרות שלא היו בחיים בזמן כתיבת השטר'. אולם פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף נו, דן בנושא ומביא חולקים רבים. וגם בחלק קניינים, פרק יח סעיף יז הערה לו, מוכיח שלפי השולחן ערוך, חו"מ, סימן סא סעיף ד, אי אפשר להתחייב למי שלא בעולם, אך מביא שבפעמוני זהב, שם, סימן רי, מצדד לומר שלעובר שלו, יכול להתחייב לו כמו שיכול להקנות לו. ובדיני ממונות ב, עמוד קיז הערה 5, משמע שאינו מועיל אף לעובר שלו. אך ראה שם, חלק ג, עמוד קסז, הערה 1, איך להקנות לנולדים (כלומר למי שטרם נולד, או אפילו אינו עובר, בזמן כתיבת הצוואה), ושם הוא מפנה לנוסח הצוואה של הגביר מהר"י צמח ז"ל שהובאה בספר שער אשר ב, חושן משפט, כו דמ"ג (ההקניה לנולדים תעשה על ידי הקנאה למקבל הקיים בזמן הנתינה על מנת / בתנאי שיתן לנולד לכשיוולד).

²¹ כמו במתנה, גם כאן הזמן הקובע לתוקף ההתחייבות הוא מועד ההתחייבות. יוצא, שאם המוטב לא היה עובר בזמן עשיית ההתחייבות, גם אם הוא נולד לפני מות הנותן, אין תוקף להתחייבות.

²² חו"מ, סימן רנג סעיף כו: 'שכיב מרע שצווה לתת מתנה לעובר שבמעי אמו, אם הוא בנו זכה העובר, מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו, כמו שנתבאר בסימן ר"י'. (ראה הערה הבאה) דיני ממונות ג, עמוד קסז. אך, אם הנהנה אינו עובר, ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף י, שאפילו בצוואת שכיב מרע בלשון ירושה, דעת הפוסקים שאי אפשר להנחיל למי שאינו בעולם.

חוק - (א) כל מי שהיה בחיים במות המוריש כשר לרשת אותו
(ב) מי שנולד תוך 300 יום לאחר מות המוריש, דינו כדין מי שהיה בחיים במות המוריש, זולת אם הוכח שהורתו היתה אחרי כן.
(ג) לענין זכויות הירושה של ילד אין נפקא מינה אם בשעת לידתו היו הוריו נשואים זה לזה, ואם לא.

4. כשרות לרשת: תאגידים

תאגיד כשר לרשת אם במות המוריש היה כשר לזכות בנכסים.²⁴

תאגיד כשר לרשת אם במות המוריש היה כשר לזכות בנכסים או אם נעשה כשר לזכות בנכסים תוך שנה ממתן צו קיום הצוואה; בית-המשפט רשאי להאריך תקופה זו בשנה נוספת.

5. פסלות לרשת

בית דין רשאי לפסול את זכותו של יורש²⁵ :

(1) שרצח את מורישו²⁶;

(2) שהמיר את דתו היהודית²⁷;

חוק - (א) אלה פסולים לרשת את המוריש:

(1) מי שהורשע על שגרם במתכוון למותו של המוריש או שניסה לגרום למותו;

(2) מי שהורשע על שהעלים או שהשמיד את צוואתו האחרונה של המוריש, או שזייף אותה, או שתבע על פי צוואה מזוייפת.

(ב) מי שהורשע על שניסה לגרום למות המוריש והמוריש מחל לו, בכתב או על-ידי עשיית צוואה לטובתו, חוזר ונעשה כשר לרשת את המוריש.

6. הסתלקות היורש מזכותו בעיזבון

(א) יורש על פי דין:

(1) אין היורש על פי דין רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, בין לפני מות מורישו ובין לאחר מותו²⁸;

²³ חו"מ, סימן רעו סעיף ו: 'כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים. כיצד, היה לו אח או בן ממזר, הרי זה יורש ככשר'. וכן שאר כל היורשים, ראה חוקת משפט, פרק ב סעיף ב; דיני ממונות ג, עמוד רג.

²⁴ שם, חלק ב, עמוד שיד, שנקבע כי דנים חברה בע"מ כמנהג הסוחרים במדינה וכל קנייני והתחייבויות החברה תופסים על פי ההלכה מצד המנהג. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, עמוד קעה, הערה 3, בהערות וביאורים לנוסח שטר צוואה, שמסתבר שצריך להקנות למנהלי התאגיד עבור התאגיד.

²⁵ וראה להלן בסעיף 15 מה ייעשה בחלקו של יורש שנפסל.

²⁶ מן הדין, אין הרוצח את מורישו נפסל מלרשת אותו, אפילו רצחו על מנת לרשת אותו. וראה חוקת משפט, פרק ב סעיף יא; הרב צבי יהודה בן יעקב, משפטי ליעקב ב, ת"א התשנ"ט, עמוד רצ (להלן: 'משפטי ליעקב').

²⁷ חו"מ, סימן רפג סעיף ב: 'ישראל שהמיר, יורש את קרוביו הישראלים כשהיה. ואם ראו בית דין לאבד את ממונו ולקנסו שלא יירש, שלא לחזק ידי הרשעים, הרשות בידם. ואם יש להן בנים בישראל, תנתן ירושת אביהם המומר להם'. וראה חוקת משפט, פרק ב סעיף ג; דיני ממונות ג, עמוד רו; משפטי ליעקב (לעיל הערה 26) עמוד רצה.

²⁸ לפני מות המוריש- משום שהירושה הנה דבר שעוד לא בא לעולם. ולאחר מות המוריש- משום שהיורש כבר זכה בה. חוקת משפט, פרק א סעיף ט; דיני ממונות ג, עמוד ריח.

- (2) בכור:
(א) רשאי, בעוד מורישו שכיב מרע, להסתלק מחלק בכורתו בעיזבון, כולו או מקצתו;²⁹
(ב) רשאי, אחרי מות המוריש³¹, להסתלק מחלק בכורתו³² בעיזבון, כולו או מקצתו, כל עוד לא הביע את הסכמתו לקבל חלק זה;³³
(3) בעל רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, אם התנה על כך בפירוש עם אשתו בין הקידושין לנישואין;³⁴
(ב) זוכה על פי צוואת שכיב מרע -

²⁹ חוקת משפט, פרק ה סעיף כד, משום שלא, בעודו שכיב מרע, הרשות להנחיל לכל מי שירצה אך מחובתו על פי דיני הירושה שלא ליטול מבכורו את חלק בכורתו. אולם, בכור רשאי באותו זמן למחול לאביו על חובתו זו לבכר אותו. ומכאן, שהבכור יוכל למחול על חלק בכורתו בלבד ולא על חלק הפשוט. וראה דיני ממונות ג, עמוד ריט, בסוף ההערה. וראה שויתור זה תקף אך ורק כלפי האב ובשעת היותו שכיב מרע, ולכן אם האב לא ניצל את היתור אין הוא תקף כלפי שאר היורשים וצ"ע.

³⁰ דווקא אחרי מות המוריש יכול הבכור להסתלק מחלק בכורתו, אך לא לפני מות המוריש כיוון שעדיין לא חל החיוב לתת לבכור את חלק הבכורה אלא לאחר מות האב, והרי זה כדבר שלא בא לעולם. ראה חוקת משפט, פרק ה סעיף כד, וראה שם את ההבדל בין בכור לפני מות המוריש (שאינו יכול להסתלק) לבין בעל בירושה אשתו שיכול להסתלק בין קידושין לנישואין (כלומר לפני מות המוריש, והרי זה כדבר שלא בא לעולם). אך, כאמור בסעיף הקודם, שעל אף שאינו יכול להסתלק מחלק בכורתו לפני מות המוריש – יכול למחול לאב, בזמן שהוא שכיב מרע, על חובתו שלא לבכר אותו ובכלל לוותר למעשה על זכות הבכורה גם לפני מות המוריש.

וראה משפטי ליעקב ג (לעיל הערה 26) סימן ל עמוד שסט, פסק דין בענין ויתור של בכור. העובדות: שלושה בנים ירשו מאביהם דירת חדר. בשלב ראשון, החליטו הבנים לא להוציא צו ירושה, ובינתיים לאפשר לכל אחד מבני הבנים לגור חמש שנים בדירה. הראשונים שהתגוררו בדירה היו בתו וחתנו של האח הבכור. לאחר חמש שנים שהתגוררו בדירה, תבע האח הבכור את זכות הבכורה המגיעה לו על פי דין תורה, דהיינו מחצית הדירה (מחלקים את העיזבון במספר הבנים בתוספת אחד. הבכור מקבל שני חלקים וכל בן אחר מקבל חלק אחד). הבכור היה מוכן לשלם שכ"ד עבור השימוש שעשתה בתו בדירה במשך חמש השנים. שני האחים התנגדו לתביעת הבכור. הפסק-הבכור הפסיד את חלק הבכורה בשעה שהסכים לבצע חלוקה של שכירות הבית בין האחים באופן שווה, כמו שמובא בתלמוד בבלי, בבא בתרא קכו, ע"א, וכפי שנפסק בחו"מ, סימן רע"ח סעיף ח: 'בכור שמכר חלק בכורה קודם חלוקה, ממכרו קיים מפני שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה. לפיכך אם חלק עם אחיו במקצת נכסים, בין בקרקע בין במטלטלין, ויתר בכל הנכסים ואינו נוטל בשאר אלא כפשוטו'. ועיין בסמ"ע, שם, ס"ק כה, שכותב שכאשר מחל הבכור לאח הפשוט בזה שלא ייטול ממנו פי שנים, מחל גם בשאר הנכסים, מפני שיש לו חלק בבכורה אף קודם חלוקה. כלומר, בעצם ההסכמה לחלוק את שכירות הבית באופן שווה בין שלושת היורשים, ומכך שלא תבע האח הבכור שילדיו יתגוררו חלק יתר על אחיו, ויתר הבכור על חלק בכורתו במקצת נכסים (שכירות לחמש שנים), ומתוך כך ויתר בכל הנכסים, ואינו יכול לבוא היום ולתבוע את חלק הבכורה.

³¹ ראה הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג **תחוקה לישראל על פי התורה** כרך ב - הצעת תקנות בירושות, 108 (א) ורהפטיג עורך, ירושלים, תשמ"ט (המאמר להלן: 'הצעת תקנות בירושות', הספר להלן: '**תחוקה לישראל**'), עמוד 111 בעניין ירושת הבכור, ומוצע שם שבכור שלא הודיע בכתב לבית דין, לפני מות אביו, על רצונו לממש זכות הבכורה שלו, יראו אותו כמוותר על זכות זו. וראה הערות בסעיף 13.

³² אך בחלק הפשוט אין הוא רשאי להסתלק, בין לפני ובין אחרי מות מורישו, כדין כל יורש. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ב סעיף כב.

³³ חו"מ, סימן רע"ח סעיף י: 'יצא עליהם שטר חוב, בכור פורע בו פי שנים. ואם אינו רוצה ליטול פי שנים ולא לפרוע פי שנים, רשאי'. חוקת משפט, פרק ה סעיף כג: 'אבל משגילה דעתו שהוא רוצה, זכה אפילו לא הגיע לידו ממש'. וראה עוד דיני ממונות ג, עמוד רכח. ההבדל בין בכורה לשאר ירושה הוא, שחלק הבכורה נחשב למתנה ואפשר לוותר על מתנה.

³⁴ אבהע"ז, סימן צב סעיף ז: 'התנה עמה שלא יירשנה, הרי זה לא יירשנה, אבל אוכל פירות בחייה. וכן אם התנה עמה שאם מתה בלא בנים יחזרו הנכסים לבית אביה, הכל קיים. בד"א, שהתנה עמה קודם שתנשא, בעודה ארוסה, או בכותב לה בכתובתה בשעת כניסה, אבל אם התנה עמה אחר שנשאה, תנאו בטל, וירשנה'. דיני ממונות ג, עמוד ריח. וראה חוקת משפט, פרק ו סעיף יח, שמביא בביאורים אות נט, את הטעם לכך: 'שעדיין אין לבעל זכות ירושה שהרי אין הבעל יורש את ארוסתו (בין קידושין לנישואין), ונחלה הבאה לאדם שלא ממשפחתו רשאי הוא להתנות עליה שלא יירשנה קודם שתהא ראויה לו (רמב"ם, אישות, פרק כג, הלכה ז), וכיוון שעכשיו אינו ראוי לירושה יכול לסלק עצמו ולכנסה על מנת שלא יירשנה'. (להבדיל מבכור לפני מות המוריש שאינו יכול להסתלק, שזו נחלה הבאה לו ממשפחתו). ויש חולקים וסוברים שתנאו לא קיים משום שזה כדבר שלא בא לעולם. והבית שמואל, ס"ק טז, מכריע שיש לטעון קי"ל כדבריהם.

זוכה³⁵ על פי צוואת שכיב מרע רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון אם הביע את התנגדותו באחד מאלה:

(1) לפני מות המוריש³⁶;

(2) לאחר מות המוריש, בהזדמנות הראשונה לאחר שנודע לו על זכייתו במתנה³⁷;

(ג) מקבל על פי מתנת בריא -

מקבל על פי מתנת בריא רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון³⁸ - בין לפני מות המוריש ובין לאחר מותו - אם הביע את התנגדותו בהזדמנות הראשונה לאחר שנודע לו על זכייתו במתנה³⁹.

(ד) מוטב על פי התחייבות מוריש -

מוטב על פי התחייבות מוריש רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון בין לפני מות המוריש ובין לאחר מותו⁴⁰.

(ה) אין הסתלקות לטובת אדם אחר.

(ו) יורש שהסתלק מחלקו בעיזבון, רואים אותו בחלק שהסתלק ממנו כאילו לא היה יורש מלכתחילה.

חוק - (א) לאחר מות המוריש וכל עוד לא חולק העיזבון רשאי יורש, בהודעה בכתב לרשם לעניני ירושה, או לבית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א, להסתלק מחלקו בעיזבון, כולו או מקצתו או ממנה שהוא זכאי לה על פי צוואה, כולה או מקצתה.

(ב) מי שהסתלק מחלקו בעיזבון, רואים אותו במידה שהסתלק כאילו לא היה יורש מלכתחילה; אין הסתלקות לטובת אדם אחר, אלא לטובת בן זוגו, ילדו או אחיו של המוריש.

(ג) הסתלקות של קטין ושל מי שהוכרז פסול-דין טעונה אישור בית-המשפט.

(ד) הסתלקות על תנאי - בטלה.

(ה) בחוק זה, "רשם לעניני ירושה" - כמשמעותו בסעיף 65א.

7. עסקאות אחרות בזכות היורש

(א) לאחר מות המוריש, גם בטרם חולק העיזבון⁴¹, רשאי היורש להעביר⁴² או לשעבד את חלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, ורשאים נושי היורש לעקל את חלקו בעיזבון.

³⁵ דווקא כאשר הצוואה מבוססת על מתנת שכיב מרע, אבל כאשר היא בלשון ירושה (כלומר, צוואת שכיב מרע ממש, וראה ההבדלים להלן סעיף 21) דינו של הזוכה כיוורש על פי דין ולכן איננו רשאי להסתלק מחלקו בעיזבון. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יד הערה לו.

³⁶ חו"מ, סימן רמה סעיף יא: "וי"א שאם הייתה מתנת שכיב מרע. כיוון ששחק בשעה ששמע, קנה". וכתב נתיבות המשפט: "שהעיקר כסברת הנ"י שאין קונה [המקבל] למפרע, ולכן דווקא כשחק גם לאחר מיתה אינו יכול לחזור, אבל במה ששחק רק מחיים [של השכיב מרע] יכול המקבל לחזור, שלא היה לו למחות עתה". ראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף לו, פרק טז סעיף ז.

³⁷ מן האמור בסעיף הקודם עולה, כי הדיון הוא במקבל ששחק בשומעו על המתנה, בעוד השכיב מרע בחיים, האם רואים בשתיקתו משום קבלה שאיננו יכול לחזור בה. אך, אם התנגד למתנה הרי דינו כמקבל מתנת בריא, שיכול לסרב לקבל המתנה שהרי מקבל מתנה צריך להסכים לקבל אותה.

³⁸ חו"מ, סימן רמג סעיף א: "המזכה לחבירו מתנה על ידי אחר, כיוון שהחזיק הזוכה בנכסים או בקרקע, או שהגיע השטר לידו, זכה המקבל ואין הנותן יכול לחזור בו; ויד המקבל על העליונה, אם רוצה מקבל ואם אינו רוצה אינו מקבל".

³⁹ שם, סעיף י: "המקבל את המתנה זכה בה, ואחר שבאה לידו והוא שותק חזר בו ואמר: איני רוצה בה, או: איני מקבלה או: הרי היא בטלה, או: מום זה נראה לי בה, לא אמר כלום לענין שתחזור לבעלים, אלא הרי היא הפקר וכל הקודם בה, זכה. (ואם יש לו בעל חוב גובה ממנה). אבל אם היה צווח מעיקרו, לא קנה המקבל וחזור לבעלים הראשונים".

⁴⁰ מאחר וצוואה זו הנה חוב שקבל עליו המוריש, מועילה מחילת המוטב אף בלא קנין. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף מט. ואם המוריש כלל בצוואה סעיף המונע מחילה, אזי המוטב לא יוכל להסתלק מחלקו בעיזבון. אך עיין שם, הערה קו בתוקפו של סעיף המונע מן המוטב את האפשרות למחול.

אשה נשואה אינה יכולה למחול את החוב שבצוואה זו בלי רשות בעלה, כיוון שיש לו זכות פירות בחוב זה. ומה שכותבים בצוואה סעיף המונע מן האשה למחול על החוב ללא הסכמת בעלה, אינו אלא לשופרא דשטרא.

(ב) זכותו של יורש בנכס מסוים מנכסי העיזבון אינה ניתנת להעברה כל עוד לא חולק העיזבון⁴³, אך היא ניתנת לשעבוד⁴⁴.

חוק - (א) לאחר מות המוריש וכל עוד לא חולק העיזבון רשאי היורש, בהסכם שבכתב, להעביר או לשעבד את חלקו בעיזבון, כולו או מקצתו, ורשאים נושי היורש לעקל חלקו בעיזבון.
(ב) העברה ושעבוד כאמור מצד קטין ומצד מי שהוכרז פסול-דין טעונים אישור בית-המשפט.
(ג) העברה, שיעבוד או עיקול כאמור אינם מקנים זכויות אלא כדי המגיע ליורש בחלוקת העיזבון; הם שוללים מן היורש את הזכות להסתלק מחלקו בעיזבון.
(ד) זכותו של יורש בנכס מסוים מנכסי העיזבון אינה ניתנת להעברה, לשעבוד או לעיקול כל עוד לא חולק העיזבון.

8. עסקאות בירושה עתידה

(א) הסכם בדבר ירושתו של אדם או ויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – תקפים⁴⁵.

(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתחול רק אחר מותו של הנותן, הנה בת תוקף⁴⁶.

חוק - (א) הסכם בדבר ירושתו של אדם וויתור על ירושתו שנעשו בחייו של אותו אדם – בטלים.
(ב) מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה.

⁴¹ שדינו של יורש לפני חלוקה כשותף עם שאר יורשים. ראה בית יוסף, חו"מ, סימן רע"ח: 'חלק פשיטות כולי עלמא מודי דיכול למכור שהרי שותף רשאי למכור חלקו וכדאמרין בפרק המוכר את הבית פלגא דאית לי בארעא פלגא וכן כתב הראב"ד ועיקר עכ"ל'. חוקת משפט, פרק א סעיף ג.

⁴² טור, סימן רע"ח: 'כתב רשב"ם ובחלק פשיטות אין לו בו קודם חילוק למכור או ליתנו במתנה. ולא נהירא שמיד אחרי מות אביהם זכה בו למכור או ליתנו'. חוקת משפט, פרק א סעיף ג. וכן בחו"מ, סימן רע"ח סעיף ח: 'בכור שמכר חלק בכורה קודם חלוקה, ממכרו קיים מפני שיש לבכור חלק בכורה קודם חלוקה'. וראה עוד חוקת משפט, פרק א סעיף כה; דיני ממונות ג, עמוד רכח. אך, ראה עמוד ר"ט: 'מכר היורש חלק ירושתו לפני שחלקו היורשים ביניהם, יש מחלוקת אם המכירה חלה, הלכך הולכים אחר המוחזק שיכול לומר קים ל"י'.

⁴³ שכל עוד לא חולק העיזבון, נחשב חלקו בנכס מסוים כדבר שלא בא לעולם. חוקת משפט, פרק א סעיף ג.

⁴⁴ הרמ"א, חו"מ, סימן רט סעיף ד: 'ואף על גב דאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם, מכל מקום יכול לשעבדו'.

⁴⁵ דיני ממונות ג, עמוד ר"ט, לפני מות המוריש יורש לא יכול למכור, אבל אם התחייב בקנין להחזיר ליורשים את חלקו חייב לקיים. שהרי, על אף שהירושה העתידה נחשבת לדבר שלא בא לעולם, רשאי אדם להתחייב על דבר שלא בא לעולם. וכמובן שהתחייבות זו כפופה לכל דיני ההתחייבות. וראה שם, חלק ב עמוד קמו בדיני התחייבות.

וכן בחו"מ, סימן ר"א סעיף ה: 'הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, הרי הגוף של בן מזמן השטר, והפירות לאב עד שימות, ואין המקבל יכול למכור הפירות כל זמן שהנותן קיים, אלא יכול למכור מהיום ולאחר מיתת הנותן שיזכה הלוקח בגוף הקרקע מיד, ויזכה בפירות לאחר מיתת הנותן, ויזכה בהם הלוקח אפילו אם מת מקבל בחייו נותן, שאין כאן מקנה דבר שלא בא לעולם כיוון שהגוף שלו, דקנין פירות שנשאר לאב לאו כקנין הגוף דמי'.

וכן ראה שם, סעיף ב: 'מי שהיה מורישו גוסס (פירוש- המעלה ליחה בגרונו מפני צרות החזה, שזה יקרה סמוך למיתתו), ונטה למות, ורצה למכור מנכסיו מעט כדי להוציא הדמים בצרכי קבורה, הואיל והבן עני ואם ימתין עד שימות וימכר ישתהה המת ויתבזה, תקנו חכמים שאם מכר ואמר: מה שאירש מאבי היום מכור לך, ממכרו קיים. הגה: ואין מדקדקים אם מכר יותר מעט. ואם לא מצא למכור מעט, מוכר בכדי שיעור שמוצא למכור'.

⁴⁶ או בדרך של מתנת בריא. ראה מקורות ותנאים בסעיף 19. או בדרך של התחייבות שאדם מקבל על עצמו על מנת שתפרע לטובת המוטב רק לאחר מותו של המתחייב. ראה מקורות ותנאים בסעיף 20. או בדרך של מתנת שכיב מרע. ראה מקורות ותנאים בסעיף 21. אך, מאחר והגדרנו את מתנת בריא, התחייבות ומתנת שכיב מרע כצוואות, אפשר לומר, כמו בחוק הירושה (האזרחי), כי מתנה שאדם נותן על מנת שתוקנה למקבל רק לאחר מותו של הנותן, אינה בת תוקף אלא אם נעשתה בצוואה לפי הוראות חוק זה.

9. שניים שמתו כאחד

(א) מתו שניים או יותר ולא נקבע מי מהם מת תחילה, יהיו הזכויות בעיזבוננו של כל אחד מהם לפי כללים אלה:

(1) היה אחד התובעים יורש-ודאי ותובע אחר היה יורש-ספק, עדיף התובע שהוא יורש-ודאי;⁴⁷

(2) בין תובעים אחדים באותה דרגת-עדיפות יחולק העיזבון;⁴⁸

(ב) בסעיף זה, "יורש-ודאי" - יורש של אותו מוריש שהיה מוחזק בעיזבון.⁴⁹ "יורש-ספק" - יורש של אותו מוריש שלא היה מוחזק בעיזבון.

חוק - (א) מתו שניים או יותר ולא נקבע מי מהם מת תחילה, יהיו הזכויות בעיזבוננו של כל אחד מהם לפי כללים אלה:

(1) היה אחד התובעים יורש-ודאי ותובע אחר היה יורש-ספק, עדיף התובע שהוא יורש-ודאי

(2) היו שני תובעים יורשי-ספק, עדיף התובע שהוא בן-זוג או קרובו של המוריש שאת עזבוננו מחלקים.

(3) בין תובעים אחדים באותה דרגת-עדיפות יחולק העיזבון, באין צוואה, לפי כללי החלוקה שבירושה על פי דין.

(ב) בסעיף זה, "יורש-ודאי" - מי שהיה יורש בין אם האחד ובין אם האחר מת תחילה; "יורש-ספק" - מי שהיה יורש רק אם אחד מהם מת תחילה

⁴⁷ חו"מ, סימן רפ סעיף ז, בהגה: 'וכן כל ודאי וספק, אין ספק מוציא מידי ודאי. ולכן ראובן שיצא בנו למדינת הים ואין יודעים אם הוא חי או לא, אין אחי ראובן יורדין לנחלה בנכסי ראובן, שמוקמינן בנו על חזקתו שהוא חי. אבל אם ראובן ואשתו יצאו למדינת הים וספק אם ניתן להם בן, לא חיישינן שמא ילדו, ואחי ראובן יורשין את ראובן'. וכן ראה שם, סעיף י: 'נפל הבית עליו ועל אמו, יורשי הבן אומרים: האם מתה תחלה, ויורשי האם אומרים: הבן מת תחלה, מעמידים נכסי האם בחזקת יורשיה, שהם יורשים ודאיים. והוא הדין לנפל הבית עליו ועל בתו נשואה, ואין ידוע איזה מהם מת תחלה, שנכסי האב בחזקת יורשי האב, ואין הבעל יורש בהם כלום'.

⁴⁸ שם, סעיף יא: 'נפל הבית עליו ועל בן בתו, ואין ידוע איזה מהם מת תחלה, יחלקו יורשי האב עם יורשי בן הבת. וכן הדין אם נשבה האב ומת בשביה, ומת בן בתו כאן, או שנשבה בן בתו ומת בשביה ומת אבי אמו כאן, ואין ידוע איזה מת קודם. (ויש אומרים דהנכסים בחזקת יורשי האב)'. והסמ"ע, שם, מפרש שברישא חולקים בין יורשי האב עם יורשי בן הבת משום שגם האב לא היה מוחזק שהרי במותו נכסיו עברו לבתו. אבהע"ז, סימן צ סעיף ו: 'נפל הבית עליו ועל אשתו. ואין ידוע איזה מהם מת תחלה, ואין לו בנים ממנה, יורשי הבעל יורשין עיקר הכתובה והתוספת, ויורשי אישה יורשין נ"מ, ובין שניהם חולקים נכסי צ"ב'. והטעם משום שבנכסי צ"ב, גם הבעל וגם האישה נחשבים למוחזקים באותה המידה אם הם מתו תחילה.

⁴⁹ כלומר, במועד פטירתם של אותם שני בני האדם שמתו יחד - שאת עזבונם באים לחלק - בודקים האם עזבונם היה בחזקתם או לא. מי מהם שעזבוננו היה בחזקתו, יורשיו נחשבים ליורשי-ודאי לגבי עזבוננו, ומי מהם שעזבוננו לא היה בחזקתו, יורשיו נחשבים ליורשי-ספק לגבי עזבוננו. לדוגמא, נפל הבית עליו ועל אמו: עזבונה של האמא (שבגינו יש מחלוקות בין יורשי האם ויורשי הבן) היה בחזקתה במועד מותה ולא בחזקת הבן, ולכן יורשי האם ודאי יורשי הבן ספק. (לגבי עזבוננו של הבן, אין מחלוקת בין יורשי הבן ליורשי האם).

פרק שני: ירושה על פי דין

10. יורשים⁵⁰ מבני המשפחה

(א) קרובי המוריש יורשים על פי דין, ואלה הם⁵¹:

- (1) מי שהיה במות המוריש בעלה⁵²;
- (2) ילדי המוריש וצאצאיהם⁵³;
- (3) אבות המוריש וצאצאיהם⁵⁴;

(ב) זכויות הירושה שלהם יהיו לפי האמור בפרק זה⁵⁵.

⁵⁰ וראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) שמוסיף את אִם המוריש כיוורשת. ועל כן, יהא צורך להוסיף לרשימת היורשים מבני המשפחה סעיף קטן נוסף: (4) אם המוריש.

(הנוסח דלהלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה האזרחי).
⁵¹ וראה בעניין ירושת היבם, אבהע"ז, סימן קסג סעיף א: 'המייבם את יבמתו, זוכה בנכסי המת ועומד במקומו ליטול חלקו בנכסי אביהם. (ואפילו גירשה אחר כך מיד), (ובלבד שהיתה ראויה לו ליבם). ודוקא במוחזק, כגון שמת אביהם ואחר כך מת אחיו קודם שחלקו; אבל לא בראוי, כגון אם מת אחיו ואחר כך אביהם. ואפילו במוחזק, אינו נוטל אלא בגוף הנכסים, אבל אם השביחו הנכסים, אינו נוטל חלק אחיו באותו שבח, אפילו אם שבחו אחר יבום, קודם חלוקה. הגה: י"א שכל שמקרי ראוי גבי בכור, מקרי גם כן ראוי אצל יבם. וי"א דיבם נוטל במלוה ובשאר ראוי, רק שאינו נוטל בראוי של אביו, אם מת אחר אחיו; והסברא ראשונה נראה עיקר'. ופרטי הדינים בחוקת משפט, פרק ז. וכן סעיפים ב- ח באבהע"ז, סימן קסג.

⁵² שם, סימן צ סעיף א: 'הבעל יורש את אשתו'. וראה דיני ממונות ד, עמוד ר. וכן חוקת משפט, פרק ו סעיף א: 'הבעל יורש את אשתו הנשואה, כל שנכנסה לחופה והיא ראויה לביאה'.

ואין האישה יורשת את בעלה. דיני ממונות ד, עמוד רא; חוקת משפט, פרק ב סעיף ה.
וראה הרמ"א, חו"מ, סימן סא סעיף א: 'אישה חולנית חולת מות, אע"פ שכוונסה עם המטה תחת החופה כדי שירשנה בעלה, אינה חופה כלל, מאחר שאינה ראויה כלל לביאה, ואין בעלה יורשה'.
וראה שם, אבהע"ז, סימן צ סעיף ג: 'הנושא אישה מחייבי לאוין, הואיל וקדושין תופסין בה, אם מתה תחתיו, יירשנה. (וכן אישה שהמירה, הבעל יורשה). וכן הנושא את הקטנה שהיא צריכה מיאון, אף על פי שאין קדושה קדושין גמורים, אם מתה תחתיו, יירשנה. אבל הפקח שנשא חרשת, אפילו נתפקחה אחר שנשאת, אם מתה לא יירשנה. והחרש שנשא פקחת, ומתה, יירשנה, שהרי היא בת דעת ולדעתה נשאת לו וזיכתה לו ממונה'.

וראה שם, סעיף ה: 'מי שנתגרשה ספק גרושין, ומתה, אין הבעל יורשה. הגה: אבל כל זמן שלא נתגרשה, אע"ג שנתן ענינו לגרש, יורשה. הטוען על אשתו שהיו בה מומין ומקחו מקח טעות, כמו שנתבאר לעיל סימן לט, אם מתה אינו יורשה. אישה שמרדה בבעלה ומתה, בעלה יורשה'. שם, סימן טז: 'המורד על אשתו או מדירה ואינו נוהג עמה מנהג אישות, י"א דאם מתה אינו יורשה'.

⁵³ שם, חו"מ, סימן רעו סעיף א: 'מי שמת, בנו יורשו. לא נמצא לו בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל, לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו. לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל'.

⁵⁴ שם: 'תחזור הירושה לאביו של מת ... (ואם הוא לא קיים ואין לו זרע) תחזור הירושה לאבי אביו של מת ... (ואם הוא לא קיים ואין לו זרע) חוזרת לאבי אבי אביו של מת ... ועל זה הדרך נחלה ממשמשת למעלה עד ראובן. יוצא שאין לך אדם מישאל שאין לו יורשים'.

אבות אבל לא אמהות. ראה שם, סימן רעו סעיף ה: 'משפחת האם אינה קרויה משפחה, שאין האם יורשת את בנה ולא את בתה. ואחין מאם ולא מאב אין יורשים זה את זה, אלא כל אחד, משפחת אביו יורש אותו. (ואפילו שתוקי שאין לו יורשין מן האב, אין משפחת אמו יורשין אותו אלא הרי הוא כגר ונכסיו הפקר). אבל האיש יורש את אמו, וכן הבת את אמה אם אין לה בן, שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב, שניהם יורשים אותה אלא שהבן זרעו קודמין לבת'.

⁵⁵ שם, סימן רפב סעיף א: 'כל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים, אע"פ שאין היורשים נוהגים בו כשורה אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו האחרים בכל מה שנתן להם. ומדת חסידות שלא להעיד בצואה שמעבירין בה הירושה מהיורש, אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה. הגה: מי שצוה לעשות בנכסיו הטוב שאפשר לעשות, יתנהו ליורשיו כי אין טוב מזה'.

כדי למנוע את החשש של איסור אעבורי אחסנתא (העברת נחלה), נוהגים להכליל בשטר הצוואה סעיף בו נותן המצווה ליורשיו על פי דין ארבעה דולרים. שלדעת פוסקים רבים (אך לא כולם), אם השאיר ליורשיו על פי דין

(ג) לעניין חוק זה, כל שפקעה קרבה בין המוריש ליורש או בין אחד מיורשי המוריש לצאצאו של אותו יורש או לאביו של אותו יורש פקעה ירושה.⁵⁶

חוק - יורשים על פי דין הם:

- (1) מי שהיה במות המוריש בן-זוג;
 - (2) ילדי המוריש וצאצאיהם, הוריו וצאצאיהם, הורי-הוריו וצאצאיהם (בחוק זה קרובי המוריש)
- זכויות הירושה שלהם יהיו לפי האמור בפרק זה.

11. זכות הירושה של הבעל⁵⁷

בעל נוטל את כל עיזבון⁵⁸ אשתו, למעט מה שאיננו ברשות האישה ובחזקתה בשעת מותה⁵⁹.

סכום חשוב, אין דין של 'אעבורי אחסנתא' ומותר. ובשיעור השיר, יש כתבו שאם משאיר ד' זוזי נחשב לשיר. וראה הערות הרב גולדברג שליט"א בשורת הדין, חלק ב' (לעיל הערה 5) עמוד שס, הערה יא, שעדיף לכתוב ארבעה זוזי או ארבעה דולרים. אך ראה גם פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד, הערה ט, עמוד קיא, שנראה לו מסברה שאם למצווה נכסים רבים, והוא משייר ליורשיו על פי דין דולר אחד, או אפילו ד' זוזי הרי זה כחוכא ואיטלולא. וי"א שאפשר לפתור בעיה זו על ידי מתן תשמישי קדושה, ספרים וכו' ליורשים על פי דין. וראה שו"ת אגרות משה, חושן משפט ב, סימן נ, שאין איסור להעביר נחלה מבנים מומרים לחלל שבת.

כדי לפתור חשש זה, ישנם נוסחים המציעים לא לכלול בצוואה את כל הנכסים של המוריש, אלא להשאיר נכסים מועטים כדי שיתחלקו בין היורשים על פי דיני הירושה, ולא על ידי מתנה שנותן להם המצווה, משום שאף על פי שנתן גם ליורשיו על פי דין כשיעור השיר, סוף סוף עקר דין ירושה. וראה פתחי חושן, שם. לפי דברים אלה, כאשר בין היורשים על פי דין ישנו בכור, הוא יקבל פי שנים. אבל לפי הנוסח שהמצווה נותן ארבעה דולרים ליורשיו על פי דין, לא נראה שיש להכפיל את חלקו של הבכור. אך, יש לקחת בחשבון, כי הגם שנוסח זה יועיל להיפתר מן האיסור, מאידך הוא יחייב הגשת בקשה לצו ירושה בנוסף לצו קיום צוואה.

⁵⁶ חו"מ, סימן רעו סעיף ו: 'אבל בן מן השפחה או עובדת כוכבים, אינו בן לדבר מהדברים ואינו יורש כלל'. וכן הנוטל מן היהודיה אינו נחשב לבנו של אביו הגוי ולכן אינו יורש אותו. ראה חוקת משפט, פרק ב סעיף ב. וכן פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף כו.

לענין ירושת יהודי שהמיר את דתו ראה לעיל סעיף 5.

ולענין גר, שם, סימן רפג סעיף א: 'העובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה; והגר אינו יורש את אביו עובד כוכבים אלא מדבריהם, תקנו לו שירש כשהיה, שמא יחזור למרדו. ותנאי מועיל בירושה זו, הואיל ואין העובד כוכבים מחוייב לעמוד בתקנת חכמים. ולא העובד כוכבים יורש את אביו הגר, ולא גר את גר, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים; אפילו היה לו בן שלידתו בקדושה, מאחר שהורתו שלא בקדושה אינו יורש את אביו, ולא אביו יורשו. אבל הבן יורש את אמו, כל שהייתה לידתו של הבן בקדושה גם אם הורתו לא הייתה בקדושה'. ראה חוקת משפט, פרק ב סעיפים ו, ז, ח. וכן פתחי חושן, שם, סעיף כז.

⁵⁷ בעניין זכות הירושה של האשה, ראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) ועיין שם בדיון הנרחב בנושא. ולהלן הצעה שהציע (אחת משתיים, שהרי הרב הציע שתי גרסאות ולא הכריע ביניהן) לטובת זכות הירושה של האישה. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי):

זכות הירושה של האישה:

(א) אשתו של המוריש נוטלת מהעיזבון:

(1) אם הניח המוריש ילדים או צאצאיהם – שליש.

(2) אם לא הניח המוריש ילדים או צאצאיהם – חצי.

(ב) חלקה של אישה בעיזבון בעלה יכלול את כל המגיע לה על פי עילה הנובעת מקשר האישות, ובכלל זה מה שאישה מקבלת על פי כתובה.

(ג) היה כל המגיע לאישה על פי עילה הנובעת מקשר האישות, ובכלל זה מה שאישה מקבלת על פי כתובתה, גדול מחלקה של האישה בעיזבון בעלה על פי סעיף קטן (1) דלעיל, תיטול האישה גם את היתרה הנ"ל.

(ד) הוראות אלה אינן באות לפגוע בזכותה של האישה לקבל מן העיזבון מה שהמוריש קיבל לרגל הנישואין על מנת להחזירו כשיפקעו.

(ה) הברירה לתבוע זכויות על פי סעיף זה תהיה בידי האישה וזאת אך ורק במשך 12 החודשים שלאחר מות המוריש.

חוק - (א) בן-זוגו של המוריש נוטל את המיטלטלין, כולל מכונית נוסעים, השייכים, לפי המקובל ולפי הנסיבות, למשק הבית המשותף, ונוטל משאר העיזבון -

- (1) אם הניח המוריש ילדים או צאצאיהם או הורים - חצי;
- (2) אם הניח המוריש אחים או צאצאיהם או הורי הורים - שני שלישים, ובלבד שאם ערב מותו של המוריש היה בן-הזוג נשוי לו שלוש שנים או יותר וגר עמו אותה שעה בדירה הכלולה, כולה או חלקה, בעיזבון, יטול בן-הזוג את כל חלקו של המוריש בדירה האמורה, ושני שלישים מהנותר משאר העיזבון;
- (ב) אם לא הניח המוריש קרוב מן המנויים בסעיף קטן (א), יורש בן הזוג את העיזבון כולו.
- (ג) המגיע לבן-זוג על פי עילה הנובעת מקשר האישות, ובכלל זה מה שאשה מקבלת על פי כתובה, ינוכה מחלקו בעיזבון; הוראה זו לא תחול על מה שמגיע לבן-זוג לפי חוק יחסי ממון בין בני-זוג, תשל"ג-1973, או לפי הסכם-ממון כמשמעותו באותו חוק, ואינה באה לפגוע בזכותו של בן-זוג לקבל מן העיזבון מה שהמוריש קיבל לרגל הנישואין על מנת להחזירו כשיפקעו.

12. סדר⁶⁰ העדיפות בין קרובי המוריש⁶¹

⁵⁸ אבהע"ז, סימן צ סעיף א: 'הבעל יורש את אשתו. בין נכסי מלוג בין נכסי צ"ב. בד"א, במוחזק; אבל לא בראוי, כגון ירושה שראויה ליירש, ומתה בחיי מורשה, אינו עומד במקומה לירש. הגה: שטר חצי זכר, שנוהגין בו האידנא שכותב האב לבתו ליטול בירושתו כחלק חצי זכר, ואם תלך הבת בלא זרע קיימא יתבטל החוב, ומתה הבת בחיי אביה והניחה זרע קיימא, ומת הזרע ואחר כך מת אביה, הבעל יורש כח אותו השטר, מכח זרעו שיירש אמו והוא יורש זרעו. כתבו לה מורישיה קרקע מחיים ופירות לאחר מיתה, הבעל יורש אותה קרקע ממנה. אבל שבח נוטל במה שיוורש ממנה, שהרי ברשותו השביח. ואינו יורש מלוג אשתו, כגון שמתו מורישיה והיתה להם מלוג ביד אחרים משנשאה, ומתה קודם שגבתה אותם. הגה: אבל אם הניחו מורישיה נכסים, אף על פי שלא גבתה הבת מחיים, ואפילו אם היו משועבדים לכתובת אלמנה, נקראים מוחזקים לבת והבעל יורש אותם. וכן אם היה לה מלוג ביד אחרים כשנשאה, ומתה האשה קודם שגבתה אותה, אינו יורשה, אבל אם הלוחה מנכסי מלוג, ומתה קודם שגבתה, בזו יורש אותה בעלה. הגה: כל הנכסים שהיו לאישה שאין לבעלה רשות בהן, והלוותה אותן לאחרים, אין הבעל יורש אותן'. וראה עוד חוקת משפט, פרק ו סעיפים יב-יד; דיני ממונות ג, עמוד ר.

⁵⁹ כספים שהאישה הלוותה לפני שנישאה, או כספים שלבעלה לא היתה רשות בהם והלוותה אותם לאחרים, או כספים שמורישיה הלוו לאחרים ומתו לפני גבייתם והיא ירשה את ההלוואה הזו. בכל אלה המלוות היתה כדין ולכן אם האישה לא גבתה בחייה, הבעל אינו יורש אותם אלא שאר יורשיה. אבל אם האישה הלוותה כספים שלא כדין, כגון מתוך מנכסי מלוג שלה שאסור לה למוכרם או להלוותם, אם האישה לא גבתה בחייה הבעל יורש אותם. אם היו משכנות על המלווה, הבעל יורש מאחר ונחשבת למוחזק. חוקת משפט, פרק ו, באורים לו.

⁶⁰ ראה ב'הצעת התקנות בירושות' (לעיל הערה 31) את התיקונים המוצעים, שעיקרם: השוואת הבנות לבנים בירושת הוריהם, וכן מתן זכויות לאם מוריש שמת לפני הוריו. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי), והערות שם.

סדר העדיפות בין קרובי המוריש:

- (א) ילדיו וצאצאיהם של המוריש קודמים להוריו ולצאצאיהם.
- (ב) אביו של המוריש קודם לאמו של המוריש.
- (ג) אבות של מוריש וצאצאיהם קודמים לאבותיהם ולצאצאיהם.
- (ד) בכפוף לאמור בסעיפים (א), (ב) ו- (ג), אמו של מוריש, שלא נישאת עד מות המוריש, נוטלת חלק שווה לחלקו של כל אחד מהיורשים על פי דין.

וראה בשו"ת ציץ אליעזר, חלק טז סימן נב, ד"ה 'הנה כי' ועוד, המביא ממקורות קדומים על כל מיני תקנות בענייני ירושה שחלקם סותרים דברי תורה ובכל זאת נהגו אותם במקומות הנ"ל.

⁶¹ ראה חו"מ, סימן רעו סעיף א: 'סדר נחלות כך: מי שמת, בנו יורשו. לא נמצא (לו) בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל, לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו. לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל. לא נמצא לה זרע, תחזור הירושה לאביו של מת. ואם אין אביו קיים, תחזור לזרעו שהם אחי המת. אם יש לו אח, יורש הכל. לא נמצא לו אח; אם הניח זרע עד סוף כל הדורות עומד במקומו לירש. לא נמצא לו אח ולא זרע ממנו, תחזור הירושה לאחות המת או לזרעה עד סוף כל הדורות. לא נמצא לו אחות ולא זרע ממנה, תחזור הירושה לאבי אביו של מת. ואם אינו קיים, חוזר לזרעו שהם אחי אבי המת, אם יש לו אחים או לזרעם עד סוף כל הדורות. ואם אין אחים לאבי המת, ולא זרע מהם, חוזרת לאחות אבי המת או לזרעה עד סוף כל הדורות. ואם אין אחות לאבי המת ולא זרע ממנה, חוזרת לאבי אבי אביו של מת. ואם אינו חי, מורישו לזרעו שהם אחי אביו של מת או לזרעם עד סוף כל הדורות. לא נמצאו אחי אביו של מת ולא זרעם, חוזרת לאחות אבי אביו של מת או לזרעה עד סוף כל הדורות. ועל זה הדרך נחלה ממשמשת למעלה עד ראובן'.

(א) בניו וצאצאיהם של המוריש קודמים לבנותיו⁶² ולצאצאיהן, לאבותיו ולצאצאיהם.

(ב) בנותיו וצאצאיהן של המוריש קודמים לאבותיו ולצאצאיהם.

(ג) אבות של מוריש וצאצאיהם קודמים לאבותיהם ולצאצאיהם.

(ד) בנים וצאצאיהם קודמים לבנות מאותה דרגת קרבה משפחתית⁶³.

חוק - ילדי המוריש קודמים להוריו, הוריו קודמים להוריו-הוריו.

13. החלקים בעיזבון⁶⁴

(א) בנו בכורו של המוריש יורש פי שנים⁶⁵ בכל עיזבון המוריש, למעט מה שאינו ברשות המוריש ובחזקתו בשעת מותו⁶⁶.

⁶² כאמור בהערות הקודמות, ב'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) הרב הרצוג הציע תיקונים, שעיקרם: השוואת הבנות לבנים בירושה הוריהם.

⁶³ ח"מ, סימן רעו סעיף ב: 'מי שמת והניח בת ובת הבן, אפילו בת בת הבן עד סוף כמה דורות היא קודמת ותרש הכל, ואין לבת כלום. והוא הדין לבת האח עם האחיות, ולבת (בן) אחי אביו עם אחות אביו, וכן כל כיוצא בזה'.

וכן שם, סעיף ה: 'אבל האיש יורש את אמו, וכן הבת את אמה אם אין לה בן, שדינה בנכסי האם כמו בנכסי האב, שניהם יורשים אותה אלא שהבן וזרעו קודמין לבת'.

⁶⁴ גם בנושא ירושת בכור הציע הרב הרצוג ב'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) מספר תיקונים, שעיקרם ויתור מכללא על זכות הבכורה מצד בכור שלא הודיע לבית דין, לפני מות אביו, על רצונו לממש את זכות הבכורה שלו. ובמקרה וכן הודיע הבכור על רצונו לממש זכות זו, אין כאן ויתור כלל. אבל כאשר ישנן בנות ולא רק בנים, אזי הוצעו על ידי הרב שלוש חלופות, כאשר הוא לא הכריע ביניהן. הנוסח המוצע להלן מתייחס לאחת החלופות (הקרובה יותר לפשרה כדברי הרב), ונוסח זה עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי), וההערות שם.

החלקים בעיזבון:

(א) ילדי המוריש חולקים ביניהם בשווה.

(ב) בנו בכורו של מוריש:

(1) שהודיע בבית דין, לפני מות המוריש, שהוא עומד על זכויותיו כבכור, יורש פי שנים בכל עיזבון המוריש, למעט מה שאינו ברשות המוריש ובחזקתו בשעת מותו.

(2) אי מסירת ההודעה לא תחשב לויתור מצד הבכור כאשר למוריש היו רק בנים.

(ג) בכור הוא מי שנולד ראשון לאביו, למעט:

(1) יוצא דופן והבא אחריו.

(2) מי שנולד לאביו הגר, בין לפני גירושו ובין לאחר גירושו.

(3) מי שנולד לאחר מיתת אביו.

(ד) אין דין בכור אלא ביורש בעיזבון אביו.

(ה) יורשים מאותה דרגה חולקים ביניהם בשווה.

בחלופה זו, הבכור נוטל פי שנים מכל העיזבון כאילו ישנם רק הבנים (כלומר שהבנות נחשבות לבנים ומספרם מתווסף למספר הבנים). והיתרה מתחלקת שווה בשווה בין הבנות והבנים הפשוטים. בחלופה שנייה, הבנות נוטלות את חלקיהן, שווה בשווה עם הבנים, כאילו אין בכור. וביתרה נוטל הבכור פי שנים כאילו היתרה היא כל העיזבון. ובחלופה השלישית, הבכור נוטל פי שנים מכל העיזבון כאילו ישנם רק הבנים (כלומר שהבנות לא נחשבות כלל במניין הילדים). והיתרה מתחלקת שווה בשווה בין הבנות והבנים הפשוטים. ברור שחלופה זו מקפחת את הבנים הפשוטים.

⁶⁵ ח"מ, סימן רעז סעיף א: 'הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו. כיצד, הניח חמשה בנים ואחד מהם בכור, הבכור נוטל שליש הממון (מחלקים את העיזבון ל: 5 + 1 = 6 חלקים והבכור מקבל שני חלקים, כלומר 2/6 = 1/3) וכל אחד מהארבעה פשוטים נוטל שתות (1/6). הניח תשעה בנים, הרי האחד הבכור נוטל חמישיתו (2/10) וכל אחד מהשמונה פשוטים נוטל עשירית. וכן על דרך החלוקה הזאת חולקים לעולם'.

וראה שם, סעיף ב: 'אלו שני חלקים נוטל אותם כאחד במצר אחד'.

ואם נולד אחרי עוד בן אחרי מיתת אביו וכן עובר, אינם ממעטים בחלק הבכורה שלו. ובמקרה דלעיל: הניח חמשה בנים, אחד מהם בכור ואחד נולד אחרי מות המוריש, הבכור נוטל שליש הממון (מחלקים את העיזבון ל: 4 + 1 = 5 חלקים והבכור מקבל חלק בכורתו, כלומר 1/5) והיתרה, כלומר 4/5 מחלקים שווה בשווה בין כל אחד מחמשת

(ב) בכור הוא מי שנולד ראשון לאביו⁶⁷, למעט:

(1) יוצא דופן⁶⁸ והבא אחריו⁶⁹;

(2) מי שנולד לאביו הגר לפני גיורו, ואם היו לאביו ילדים לפני שנתגייר, גם לאחר גיורו⁷⁰;

(3) מי שנולד לאחר מיתת אביו⁷¹;

(ג) אין דין בכור אלא ביורש בעיזבון אביו⁷².

הילדים (הבכור וארבעת הפשוטים). אם כן, הבכור קבל $9/25 = 4/25 + 5/25 = 4/25 + 1/5$ וכל אחד מהפשוטים מקבל $4/25$.

וראה שם, סעיף ד: 'וכן בן פשוט שנקרע ונמצא זכר אינו ממעט בחלק בכורה, שנאמר: "וילדו לו בנים" (דב' כא 15), עד שיהיה בן משעת לידה. כיצד אינו ממעט בחלק בכורה, הרי שהיה לו בן בכור ושני פשוטים וזה הטומטום שנקרע ונמצא זכר, הבכור נוטל רביע הממון (בחלק הבכורה) וכאילו אין עמו אלא שני פשוטים בלבד, והשלשה רביעים הנשארים חולקים אותו שני הפשוטים עם הנקרע ועם הבכור בשווה'.

⁶⁶ פרטי הדינים מפורטים בירושת הבכור, ראה חוקת משפט, פרק ה; דיני ממונות ג, עמוד רכ; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ב.

אין הבכור יורש פי שנים אלא במוחזק ולא בראוי, כגון ירושה שהמוריש ירש אותה לאחר מותו, וראה חו"מ, סימן רע"ח סעיף ג: 'אין הבכור נוטל פי שנים בנכסים הראויים לבא לאחר מיתת אביו, אלא בנכסים המוחזקים לאביו שבאו לרשותו, שנאמר: בכל אשר ימצא לו. כיצד, אחד ממורשי אביו שמת לאחר מיתת אביו, הבכור והפשוט יורשים כאחד'.

וכן אם היתה לאביו מלוה, יורשים אותה כאחד. ראה שם, סעיף ז: 'אין הבכור נוטל פי שנים במלוה, אע"פ שהיא בשטר ואע"פ שגבו קרקע בחוב אביהם. (היה לו שותפות ביד אחרים, מקרי מוחזק). היה לאב מלוה ביד הבכור, הרי זה ספק אם נוטל בה פי שנים הואיל וישנה תחת ידו, או לא יטול הואיל ומחמת אביו ירשה ועדין לא באה ליד אביו. לפיכך לא יטול ממנה אלא חצי חלק בכור. בד"א, במלוה שלא במשכון. אבל במשכון נוטל פי שנים, דכמוחזק דמי אפילו משכנו בשעת הלוואתו. (וי"א דוקא במשכון של ישראל, אבל במשכון של עובד כוכבים לא מקרי מוחזק אלא אם כן חלט לו המשכון). ואם המלוה על משכנו של קרקע, באתרא דלא מסלקי, שקיל בה פי שנים; והוא דלא מטא זימנא בחיי אביהם. הגה: ומקרי גם כן מוחזק לגבי לווה, ובכור הלווה נוטל פי שנים כשחוזר ללווה'.

⁶⁷ שם, סימן רע"ח סעיף ח: 'בכור לנחלה הוא הנולד לאב ראשון, שנאמר: "כי הוא ראשית אוננו" (דב' כא 17) ואין משגיחין על האם, אפילו ילדה כמה בנים, הואיל וזה ראשון לאביו יורש פי שנים'.

ראה שם, סעיף ד: 'בכור שנולד טומטום ואחר כך נקרע ונמצא זכר, אינו נוטל פי שנים'. סעיף ו: 'הבא אחר נפלים, אע"פ שיצא ראש הנפל כשהוא חי, הבא אחריו בכור לנחלה. וכן בן ט' שיצא ראשו מת, הבא אחריו בכור לנחלה, שזה שנאמר: ראשית אוננו, הוא שלא נולד לו קודם לזה ילד שיצא חי לאויר העולם. לפיכך בן ט' שהוציא רוב ראשו חי, הבא אחריו אינו בכור'.

בכור ממזר יורש כבכור. ראה שם, סעיף י: 'היה הבכור ממזר, נוטל פי שנים, שנאמר: כי את הבכור בן השנואה יכיר זו ששנואה בנישואיה; ואין צריך לומר אם היה בן גרושה או בן חלוצה'.

במקרה של ספק בבכורה, ראה שם, סעיף יא: 'מי שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט, כגון שנתערב עם אחר, אינו נוטל פי שנים. וכיצד עושין, אם הוכרו ולבסוף נתערבו כותבים הרשאה זה לזה ונוטלים חלק בכורה; ואם לא הוכרו, כגון שילדו במחבוא אחת, אין נוטלין חלק בכור. הגה: ספק בן ט' לראשון או בן שבעה לאחריו, אינו יורש אחד מהן, והבא אחריו אינו נוטל חלק בכורה אפילו בהרשאה מן הספק (טור)'.

⁶⁸ כלומר, בכור שנולד על ידי ניתוח קיסרי.

⁶⁹ חו"מ, סימן רע"ח סעיף ז: 'יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינם בכורים, הראשון לפי שלא נולד, ונאמר: "וילדו לו בנים" (דב' כא 15); והשני שהרי קדמו אחר'.

⁷⁰ לפני גיורו של האב - אותו בכור אינו נחשב לבנו של הגר. ולאחר גיורו של האב - אם היו לאביו ילדים לפני שנתגייר אזי אותו בן אינו נחשב לבכור משום שגם בנים שנולדו לאדם לפני גיורו בהיותו עכו"ם מתייחסים אחריו. ראה שם, סעיף ט: 'היה לו בנים כשהיה עובד כוכבים ונתגייר, אין לו בכור לנחלה. אבל ישראל שהיה לו בן מהשפחה או מהעובדת כוכבים, הואיל ואינו קרוי בנו, הבא לו אחריו מהישראלית בכור לנחלה ונוטל פי שנים'. ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ב סעיף יא. ומביא שם בשם נתיבות המשפט שילדים שנולדו לאדם לפני שנתגייר מתייחסים אחריו דווקא אם נולדו מאישה עכו"ם, אבל אם נולדו מישראלית, כיוון שמדינת מתייחסים אחריה ולא אחריו, הבכור שילד לו לאחר שנתגייר יש לו דין בכור לנחלה.

⁷¹ ראה סעיף 3(ב)(1).

⁷² חו"מ, סימן רע"ח סעיף א: 'אין הבכור נוטל פי שנים אלא בנכסי האב, אבל לא בנכסי האם; אפילו אם הוא בכור לאב ולאם, חולקים בנכסיה, הוא והפשוט, בשוה'.

(ד) יורשים מאותה דרגה חולקים ביניהם בשווה.⁷³

חוק - ילדי המוריש חולקים ביניהם בשווה, וכן חולקים הורי המוריש ביניהם והורי הוריו ביניהם.

14. חליפיו של יורש⁷⁴

(א) יורש שמת לפני מורישו והשאיר ילדים, הילדים יורשים במקומו⁷⁵ בכפוף לאמור לסעיף 12 (ד), ועל דרך זו יורשים ילדים של כל אחד מקרובי המוריש שמת לפניו.

(ב) ילדים היורשים לפי סעיף קטן (א) באים במקום מורשיהם⁷⁶ כאילו אלה היו עוד קיימים, והם חולקים ביניהם בשווה⁷⁷ מה שירשו בדרך זו.

(ג) הוראות סעיף קטן (א) לא יחולו על ירושת בעל⁷⁸ בעיזבון אשתו.

חוק - (א) ילדו של מוריש שמת לפניו והשאיר ילדים, הילדים יורשים במקומו, ועל דרך זו יורשים ילדים של כל אחד מקרובי המוריש שמת לפניו; הוראות אלה לא יחולו כאשר המוריש הניח בן-זוג וכן הורים או הורי הורים כאמור בסעיף 11(א), או אחר מאלה.
(ב) ילדים היורשים לפי סעיף קטן (א) חולקים ביניהם בשווה מה שירשו בדרך זו.

15. יורש פסול ויורש שהסתלק

(א) מי שהסתלק מחלקו בעיזבון⁷⁹, חלקו מתווסף לשאר היורשים על פי חלקיהם.

(ב) פסל בית הדין יורש⁸⁰ כאמור בסעיף 5, יימסר חלקו בעיזבון לפי הסדר הבא:

⁷³ חוקת משפט, פרק ג סעיף יד.

⁷⁴ ראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) שהציע להשוות בין בנים לבנות גם כאשר הם יורשים כחליפים ליורשים אחרים. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי):

חליפיו של יורש:

(א) יורש שמת לפני מורישו והשאיר ילדים, הילדים יורשים במקומו, ועל דרך זו יורשים ילדים של כל אחד מקרובי המוריש שמת לפניו.

(ב) ילדים היורשים לפי סעיף קטן (א) באים במקום מורשיהם כאילו אלה היו עוד קיימים, והם חולקים ביניהם בשווה מה שירשו בדרך זו

⁷⁵ חו"מ, סימן רעו סעיף א.

⁷⁶ דיני ממונות ג, עמוד רב: 'שאנו רואים כאילו הבנים (שמתו לפני מורישם) קיימים ... וכל אחד מוריש לבניו חלקו'.

⁷⁷ חו"מ, סימן רעו סעיף ג: 'מי שהיו לו שני בנים, ומתו שניהם בחייו, והניח האחד שלשה בנים והשני לא הניח אלא בת אחת, ואחר כך מת הזקן, בת הבן יורשת חצי הנכסים, ושלשת בני הבן האחר יורשים החצי האחר, שאנו רואים כאילו הבנים קיימים ויורשים בשווה, וכל אחד מוריש לבניו חלקו. ועל דרך זה חולקים בני האחים ובני אחי האב עד ראש הדורות'. חוקת משפט, פרק ג סעיף יד, טו.

וכן אם הבכור מת בחייו אביו, ילדיו יורשים פי שנים. , שם, סימן רעו סעיף טו: 'מי שהיו לו שני בנים, בכור ופשוט, ומתו שניהם בחייו והניחו בנים, הבכור הניח בת והפשוט הניח בן, הרי הבן הפשוט יורש בנכסי הזקן שליש חלק אביו, ובת הבכור יורשת שני שלישים, שהוא חלק אביה'. ובירושה כפולה זו שמקבלים ילדיו של הבכור, אין הבכור (של הבכור) מקבל פי שנים משום שהיא נחשבת לראויה למורישו (הבכור הראשון) ולא מוחזקת. חוקת משפט, פרק ה סעיף ה.

⁷⁸ מת אדם לפני אשתו והשאיר אחריו ילדים, אין ילדיו באים במקומו בירושת אשתו. ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק י סעיף מה.

⁷⁹ ראה סעיף 6(א), מבין היורשים על פי דין רק בכור בחלק בכורתו, או בעל שהתנה עם אשתו בין הקידושין לנישואין, יכולים להסתלק.

(1) לבעל⁸⁴;

(2) לילדיו⁸²;

(3) באין ליורש בעל או ילדים, יקבע בית הדין מה יעשה בחלקו של אותו יורש⁸³;

חוק - מי שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מחלקו בעיזבון שלא לטובת בן זוגו, ילדו או אחיו של המוריש, חלקו מתווסף לשאר היורשים על פי חלקיהם.

16. ירושה מכוח אימוץ

אימוץ אינו מקנה זכויות ירושה⁸⁴ בין המאמץ וקרוביו למאומץ וקרוביו ואינו מבטל את זכויות ירושה על פי דין בין המאומץ לקרוביו⁸⁵.

חוק - (א) מי שאומץ כדין יורש את מאמצו כאילו הוא ילדו, וכן יורשים את המאמץ צאצאי המאומץ. (ב) מאומץ וצאצאיו אינם יורשים על פי דין את קרובי המאמץ; המאמץ יורש את המאומץ כאילו היה הורה, אולם קרובי המאמץ אינם יורשים על פי דין את מאומץ. (ג) המאומץ וצאצאיו יורשים את קרובי המאומץ, אולם הורי המאומץ והורי-הוריו וצאצאיהם אינם יורשים את המאומץ.

17. ירושה באין יורש ידוע

באין יורש ידוע לפי פרק זה, והמוריש לא השאיר צוואה, יופקד עזבונו בידי בית דין⁸⁶.

⁸⁰ הוראות סעיף זה נאמרו על יורש מומר שנפסל. אך, ביורש שנפסל מפני שרצח את מורישו, חלקו בעיזבון ייחלק לפי ראות עיני בית הדין. וראה חוקת משפט, פרק ב סעיף יא, ביאורים מו.

⁸¹ הרמ"א, חו"מ, סימן רפג סעיף ב: 'ובעל יורש במקום אשתו המומרת, אף על פי שמת אביה לאחר שהמירה לעובדת כוכבים, ומתה אחר כך, הבעל יורש, מאחר דידו כידה, אין שייך קנס'. חוקת משפט, פרק ב סעיף ה. בשאר מומרים, לבית הדין שיקול דעת אם לקנוס את המומר (ולא לתת את חלקו לשאר יורשיו) אם לא, אבל באישה שהמירה את דתה, בעלה יורשה ואין לבית הדין שיקול דעת כזה.

⁸² כאילו הנפסל מת לפני מורישו. הרמ"א, חו"מ, סימן רפג סעיף ב: 'ואפילו נתן המומר הנכסים לאחרים אין במתנתו כלום, דמיד נפלו נכסים קמי יורשיו ואין לו כח בהן'.

⁸³ שם, ברמ"א: 'וי"א שמניחין הירושה בבית דין, ואם יחזור בתשובה נותנין לו'. וכן שם: 'ישראל מומר שמתה לו אמו ויש לו קרובים מן האב, אם המומר גדול שראוי לקנסו בירושתו, גם יורשיו אינן יורשין, ונשארה הירושה לשאר יורשי האם. אם המומר קטן שאינו ראוי לקנוס, יורשיו, יורשין אמו'. וראה דיני ממונות ג, עמוד רו.

⁸⁴ שם, עמוד ר.

⁸⁵ בעניין זכויות ירושה במקרה של הפריה מלאכותית ראה חוקת משפט, פרק ב סעיף יב, שכותב: 'כל הנולד מזרע אדם מתייחס אחריו ויורשו אע"פ שהיתה הורתו שלא כדרך הנולדים'. ובחלק הביאורים מציין: 'כגון שעברה באמבטי או על ידי זריקת פרוין המצוי בימינו'. ומסיים שם, בביאורים: 'וי"א שאינו מתייחס אחריו אלא להחמיר ולא להקל'. ומסתפק שם בחלק המקורות, שכיוון שיש הרבה אחרונים שכותבים שאינו מתייחס אחריו י"ל קי"ל כדעתם, אף שמהראשונים לא נראה כך.

⁸⁶ דיני ממונות ג, עמוד רו. לכל אדם מישראל יש יורש, ואפילו קרבתו למוריש רחוקה מאוד אלא שזהותו איננה ידועה. ולכן מופקד עיזבונו של המוריש בידי בית דין עד שיבוא אדם ויוכיח בראיות ברורות את זכותו לרשת. אם המוריש הוא גר- חו"מ, סימן רעה סעיף א: 'גר שמת ולא הניח בן שהורתו ולידתו בקדושה, אע"פ שיש לו בנים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה, כל נכסיו הפקר וכל הקודם בהם זכה'.

אם אין יורש ידוע לגר, אסור לאף אדם לתפוס את הנכסים, רק כשידוע שאין לו יורשים מותר. וזאת כתב בפתחי חושן, דיני קניינים, פרק כג הערה נ: 'שאינן משאירים נכסי גר ביד אחרים עד שיתברר בבירור גמור שאין לו יורשים, כשם שלא מורידים יורשים לנכסים כי אם בבירור גמור. ואם אדם תפס את עיזבונו, ויש ספק אם יש לו יורש מוציאים מידו, ואם אחר כך מתברר שלא היה לו יורשים צריך לתפוס מחדש כדי לזכות'.

חוק -> (א) באין יורש לפי הסעיפים 10 עד 16, תירש המדינה כיורשת על פי דין.
 (ב) מה שירשה המדינה לפי סעיף זה ישמש למטרות חינוך, מדע, בריאות וסעד, אולם רשאי שר האוצר להעניק מנכסי העיזבון או לשלם בתחום שווים של נכסי העיזבון שהגיעו לידי המדינה אחרי סילוק חובות העיזבון, תשלום חד-פעמי או תשלומים חוזרים -
 (1) לאדם שערב מות המוריש היה מחסורו על המוריש;
 (2) לאדם או לתאגיד שערב מות המוריש היה מחסורו של המוריש עליו;
 (3) לבן-משפחתו של המוריש או של בן-זוגו שאינו מיורשו על פי דין.

פרק שלישי: ירושה על פי צוואה

סימן א': צורת הצוואה

18. צורת הצוואה⁸⁷

(א) צוואה נעשית בכתב או בעל פה.⁸⁸

(ב) צוואה אינה צריכה עדים.⁸⁹

חוק - צוואה נעשית בכתב-יד, בעדים, בפני רשות או בעל פה.

19. סוגי הצוואה⁹⁰

צוואה⁹¹ תיערך באחד מאלה⁹²:

⁸⁷ ראה דיני ממונות ג, עמוד קפב: 'ראוי שבכל צוואה יחתום המצווה בכתב ידו וגם יחתמו עליה עדים כשרים, שאינם קרובים ועושים זאת לשם מצווה ואין להם הנאה מהצוואה. ואף שחותמים העדים יש בכל זאת תועלת רבה בחתימתו של המצווה עצמו'.

⁸⁸ מעיקר הדין, אם המצווה הקנה באופן המועיל אין דרישה לכתב. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף לג. וכן שם, כללי עריכת צוואה, עמוד קעא. ואם הצוואה נעשתה בכתב, אין צורך שיחולו עליה דיני שטרות, ובתנאי שהמצווה יקנה בקנין המועיל. יש לזכור כי בהלכה, קנין שטר הוא אחד הדרכים להקנות קרקעות (אך במיטלטלין אין קנין שטר מועיל). חו"מ, סימן קצ סעיף א: 'קרקע נקנה באחד מארבעה דברים: בכסף, בשטר, בחזקה ובקנין סודר'. ושם, בסימן קצא סעיף א: 'בשטר כיצד, כתב לו על הנייר או על החרס או על העלה. שדי נתונה לך שדי מכורה לך, כיוון שהגיע השטר לידו, קנה, אע"פ שאין שם עדים כלל'. ולכן כאשר המצווה מקנה בקנין סודר, המועיל כמעט בכל דבר, לא נזקקים לדיני שטרות. וראה פתחי חושן, שם, כללי עריכת צוואה, עמוד קעא, שמביא דיונים בין האחרונים בכמה עניינים השייכים לדיני שטרות: תוקף צוואה שנערכה בכתב ידו של המצווה, דין צוואה המורכבת מכמה דפים, החשש מזיופים, חתימה בראשי תיבות וכו' ומסיים שלמעשה אין צורך בדיני שטרות, כאמור לעיל. וכותב שם, שמכל מקום גם כשאין צורך בשטר הקנאה, יש ענין בשטר עם עדים כשטר ראייה, לענין לגבות ממשעבדי. גם צוואת שכיב מרע, שאינה צריכה קנין, ניתן לעשותה בעל פה. ולמעשה, נראה שעדיף לעשותה בעל פה ולא בכתב מאחר ועלול להתערער ספק שמא השכיב מרע התכוון להקנות בכתב שטר זה, והרי במקרים מסוימים קנין פוסל צוואת שכיב מרע. ראה סעיף 21.

⁸⁹ מעיקר הדין צוואה- כמו שאר הקנאות- אינה צריכה עדים, שלא איברי סהדי אלא לשקרי. כלומר, שאין צורך בעדים אלא כאשר העובדות מוכחות. אבל, כשהצדדים אינם חלוקים בעובדות אין צורך בעדים. ואפילו כאשר הדרך להקנות הינה שטר הקנאה, אין צורך בעדים. ראה חו"מ, סימן קצא סעיף א (הובא בהערה הקודמת); פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ג, ובחלק צוואות, פרק ד סעיף כט; דיני ממונות ג, עמוד קפב. ואם כן, הצורך בעדים הוא רק לראיה בלבד. אבל יש צורך בעדים לצורך עניין אחר והוא גביית נכסים שנמכרו לאחר הקנין, משום שרק בשטר בעדים משתעבדים נכסי המוכר. וראה גם פתחי חושן, שם, פרק יח סעיף ג: 'תפקידם של העדים בהתחייבות שאדם מחייב את עצמו, כגון שאמר להם הוו עדים שאני חייב לפלוני מנה או אם אמר לו בפני עדים הריני חייב לך מנה בשטר, אע"פ שלא אמר אתם עדי'.

שורת הדין (לעיל הערה 5) כך ב עמוד שסא, הערה יז, בהערות, הרב גולדברג שליט"א ממליץ להחתים שלושה עדים על הצוואה שזה נחשב כקיום שטרות.

וראה להלן סעיף 26- תנאים לכשרותה של צוואת אישה, ושם הדברים המובאים בשם הרב גולדברג שליט"א בעניין הצורך בעדים בצוואת אישה, לפני נישואיה, שאינה מעוניינת שבעלה לעתיד ירשנה. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, עמוד קעא סעיף ה, שיש אפשרות לנסח את הצוואה המבוססת על התחייבות מוריש בלשון העדת עדים, במקום התחייבות או הודאה מצד המצווה עצמו. ובצוואה זו, העדים כותבים וחותמים על מה שאמר להם המצווה (שהודה בפניהם שחייב או מתחייב). יש לציין, שאין בין נוסח צוואה זו לבין צוואה בעדים שבחוק הירושה (האזרחי) ולא כלום.

⁹⁰ ראה לעיל הערה 3.

⁹¹ ראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) של הרב הרצוג שהציע להכשיר צורה נוספת של צוואה, פשוטה יותר. ולמעשה, צורה זו דומה לצוואה בעדים המוכרת בחוק. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי):

(4) צוואה בעדים.

ועל כן הוצע להוסיף סעיף נוסף לחוק הירושה (האזרחי), כדלהלן:

(1) מתנת בריא;⁹³

(2) התחייבות מוריש;⁹⁴

(3) צוואת שכיב מרע;⁹⁵

20. מתנת בריא

(א) במתנת בריא, המוריש מקנה למקבל את עיזבון או חלק ממנו על מנת שהמתנה תחול⁹⁶ רק לאחר⁹⁷ מותו של המוריש.

(ב) במתנת בריא, המקבל זוכה⁹⁸:

(1) בפירות מן העיזבון, רק לאחר מות המוריש;⁹⁹

(2) בבעלות על העיזבון, מיד¹⁰⁰ ממועד המתנה;

צוואה בעדים:

(א) צוואה בעדים היא מה שאדם, בין בריא ובין שכיב מרע, מצווה שייעשה בעיזבון לאחר מותו.

(ב) צוואת שכיב מרע תהיה בכתב וחתומה על ידי שני עדים.

(ג) צוואה בעדים אינה צריכה קנין.

(ד) צוואה בעדים, שיש עליה חתימת המצווה, תחול גם על נכסים שלא היו ברשות המצווה ביום עריכת הצוואה.

⁹² על מנת לעשות צוואה המכסה את כל עיזבון של המוריש, או המתייחסת לכל יורש רצוי, נוהגים לערוך צוואה המורכבת ממתנת בריא ומהתחייבות מוריש או משטר חצי זכר. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, סוף פרק ד, דיון רחב בנושא וטעם למה לא להסתפק בצוואה מסוג אחד בלבד. ולהלן חלק מהטעמים העיקריים:

מתנת בריא בלבד - לא ניתן להוריש בדרך זו נכסים שאינם ברשותו של המוריש במועד עריכת הצוואה. אם כן, על המוריש להתחייב לטובת המוטבים בסכום השווה לאותו חלק מן העיזבון שהוא רוצה להוריש להם (התחייבות סתם) או להתחייב לטובתם בסכום העולה על ערכם של אותם נכסים, ובמידה והיורשים על פי דין יתנו אותם לנהנים, יבוטל החוב (שטר חצי זכר). וראה חו"מ, סימן רנז סעיף ז, בהגה: 'ומ"מ צריך קנין במתנת בריא, ולא אמרינן בכה"ג דבריו ככתובין וכמסורין דמי. ולכן בריא שרוצה לחלוק נכסיו אחרי מותו שלא יריבו יורשיו אחריו, ורוצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא, צריך להקנות בקנין, ואפילו קנין אינו מהני אם רוצה ליתן להן דבר שאינו בידו אז, דאין אדם מקנה דבר שלא ברשותו, ואין מהני אלא דרך הודאה שמודה שחייב לכל אחד מהן כפי מה שירצה. וע"ל, שם, סימן ס סעיף ו'.

התחייבות מוריש בלבד - בדרך זו המוריש לא יוכל להבטיח כי מוטב פלוני יקבל נכס מסוים. ואם בשטר חצי זכר, אומנם יוכל לייחד נכס זה לאותו מוטב (כחלק מן התנאי לביטול החוב) אבל היורשים על פי דין רשאים להעדיף לשלם את החוב לנהנים ולא לתת להם אותם נכסים, בניגוד לרצונו האמיתי של המוריש (למרות שחשש זה אינו כל כך סביר אם החוב יהיה גדול בהרבה מערכם של הנכסים).

⁹³ מתנת בריא משמשת בפועל כאמצעי הכי טוב להעביר נכסים שלא ניתן להוריש, או להוריש לאנשים שאינם ראויים לרשת על פי דין. ולאור הבעיות המתעוררות בצוואת שכיב מרע, למעשה משמשת מתנת בריא כצוואה המועדפת ועל כן יש לראות בה צוואה לכל דבר.

⁹⁴ ראה להלן בסעיף 20 סוגים שונים של התחייבות מוריש.

⁹⁵ צוואת שכיב מרע כוללת גם מתנת שכיב מרע. ועיין להלן בעניין החופש לצוות ולשנות את סדר הירושה על פי דין, שיש הבדל מהותי בין צוואת שכיב מרע למתנת שכיב מרע.

⁹⁶ ראה לעיל סעיף 3 - דינה של מתנת בריא למי שטרם נולד, או אם המקבל מת לפני הנותן.

⁹⁷ ואין הבדל אם כתב 'מהיום ולאחר מותי' או 'מהיום ושעה אחת לפני מותי'. וראה בפס"ד **אברגיל** (לעיל הערה 3) עמוד 673, את התייחסות בית המשפט למושג זה של ההלכה, האם יש לראות במתנת בריא צוואה (כדעת בית המשפט העליון) או כמתנה לכל דבר (כדעת בית המשפט המחוזי). וניתן לומר שביהמ"ש המחוזי כיוון למהותה של הפעולה המשפטית הזו וביהמ"ש העליון כיוון למטרתה האמיתית של המתנה.

⁹⁸ עיין סעיף 8 - זוכה במתנת בריא שמכר את זכויותיו בעיזבון לפני מות המוריש.

⁹⁹ חו"מ, סימן רנז סעיף ו: 'מתנת בריא שכתוב בה: מהיום ולאחר מיתה, הרי היא כמתנת שכיב מרע שאינה קונה אלא לאחר מיתה, שמשמע דברים אלו שאע"פ שקנה הגוף מהיום ואינו יכול לחזור בו, אינו זוכה בו ואוכל פירות אלא לאחר מיתה'.

(ג) על מתנת בריא¹⁰¹ יחולו דיני מתנות¹⁰².

¹⁰⁰ הצורך בהקניית גוף המתנה מיד נובע מאי יכולתו של אדם להקנות לאחר מיתה (וכלשון חז"ל אין קנין לאחר מיתה). וזוהי נכשלים עורכי צוואות על פי חוק, המבוססות כולן על עקרון ההקניה לאחר מות המצווה. ראה שורת הדין (לעיל הערה 5) כרך ב עמוד שסב, הערותיו של הרב בן ציון גרינברגר (עורך דין בזמן כתיבת הערותיו וכיום שופט בית המשפט לענייני משפחה בירושלים) לנוסח הצוואה של הרב בלייכר, שכותב בסעיף 3: 'קיימת אי התאמה עקרונית בין הצוואות ההלכתיות לבין צוואות חילוניות, וההבדל ביניהן חשוב גם למעשה. מעצם העובדה כי הצוואות ההלכתיות בנויות על העברות נכסים שלא ברגע הפטירה, קיימת סתירה מהותית בין ניסוח הצוואה ההלכתית והצוואה החילונית ... וכל שופט שיקרא את המסמך עלול לפסול אותו כצוואה כיוון שהוא מנוסח במונחים של מתנה מחיים ולא במונחים של ירושה'. ואכן כך קרה בפס"ד אברג'ל (לעיל הערה 3) בהחלטת כבוד ביהמ"ש המחוזי. אך בערעור בביהמ"ש העליון, התגבר כבוד השופט על 'הסתירה' בקובעו כי העובדה שהצוואה ההלכתית בנויה על מתנה מחיים אינה פוסלת אותה מלהיות צוואה על פי חוק.

ובתנאי נוסף, שלא חזר בו המוריש ממתנתו. חו"מ, סימן רנז, סעיף ז: 'כתב לו: מהיום אם לא אחזור בו עד לאחר מיתה, היא לגמרי כמתנת שכיב מרע ויכול לחזור בו כל ימי חייו אף מהגוף. והמתנה תימסר למקבל לאחר מות הנותן'. יש להקפיד לכלול בצוואה סעיף המאפשר למוריש לחזור בו ממתנתו שאם לא כן, הוא יהיה מנוע מלעשות כן. וראה להלן סעיף 27.

¹⁰¹ ראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31) שהציע לפתור את שתי הבעיות העיקריות של מתנת בריא: (א) הצורך בקנין. (ב) אי חלות הצוואה על נכסים שאינם ברשות המצווה בעת עריכת הצוואה. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי): (ד) מתנת בריא תהיה בכתב.

(ה) מתנת בריא החתומה בידי המצווה ושחתמו עליה שני עדים, תהיה תקפה ללא קנין ותחול גם על נכסים שאינם ברשותו של המצווה במועד עריכת הצוואה.

¹⁰² להלן חלק מדיני המתנות:

(1) מתנה צריכה קנין - חו"מ, סימן רמא סעיף א: 'הנותן מתנה לחבירו, בין קרקע בין מטלטלין, אין המקבל זוכה בה אלא באחד מהדרכים שהקונה זוכה בהם, וכיוון שקנה באחד מהדרכים ההם, אפילו שלא בפני עדים, קנה, אם שניהם מודים'. וכן שם. סימן רנז סעיף ז, בהגה: 'ומ"מ צריך קנין במתנת בריא, ולא אמרינן בכה"ג דבריו ככתובין ומסורין דמי. ולכן בריא שרוצה לחלוק נכסיו אחרי מותו שלא יריבו יורשיו אחריו, ורצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא, צריך להקנות בקנין'.

אך ראה דיני ממונות ג, עמוד קעט וכן עמוד קכט. אם נאמר שלמתנת בריא יש גם דין של צוואת שכיב מרע, הרי שהקנין גורע (ראה סעיף על צוואת שכיב מרע שאיננה צריכה קנין ואם עשה קנין, הרי זה עלול לפסול את הצוואה). ואם כן, יש לעשות אותו קנין ב'יפוי כח' (כלומר, צריך לפרש שהקנין נעשה - למרות שלא היה צורך בו - כדי ליפות/לחזק את המתנה ולא לגרוע מכוחה). והקנין נעשה או למקבל עצמו או על ידי אחר - כגון עורך הדין - שיזכה עבור המקבל.

וראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף לו: 'כל מתנה בין של בריא ובין של שכיב מרע צריך שתהא גלויה ומפורסמת, ואם לא עשה כן, לא זכה המקבל, אפילו קנו מיד הנותן'. ואם כן, לכאורה יש לדון כאן על הצורך לפרסם את הצוואה. אך, ראה שם, הערה צא, שמביא בשם ה"ז, בשם הר"ן, שכל שיש לנותן סיבה למה לתת בסתר לא נקרא מתנה מוסתרת. ועל כן, אין כאן פסול אם המוריש אינו מודיע ליורשים שלו על קיום הצוואה - המתנה. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, עמוד קסט, שיש צורך למסור את שטר הצוואה לזוכים עצמם, או לאחר שיזכה עבורם (כגון עורך הדין), גם כאשר השטר אינו מהווה קנין כשלעצמו, אלא גם כשהוא משמש כשטר ראיה דאם לא כן הוא כשטרי דייתיקי שנמצאו אצלו לאחר מיתה, ואין דנים על פיהם. אך ראה הרב אליהו עצור "צוואה שהופקדה בידי עורך דין" תחומין יז, 301 (להלן: עצור "צוואה שהופקדה"), מתוך פס"ד של בית הדין הרבני האזורי בירושלים שפוסל, מטעם מתנה טמירתא (מוסתר), צוואה שהופקדה על ידי המצווה אצל עורך דינו שערך אותה, ולא הייתה ידועה ליורשים עד לאחר מיתת המוריש.

(2) מתנה חלה רק על נכסים שהנם ברשותו של הנותן בזמן המתנה - שם, סימן רט סעיף ד: 'אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, בין במכר, בין במתנת בריא, בין במתנת שכיב מרע'. ולכן במתנת בריא אין המוריש יכול לצוות אלא את רכושו כפי שהוא ביום כתיבת המתנה ולא בנכסים שעתידיים להיות לו. ומכאן הצורך לשלב בצוואה גם מתנת בריא וגם שטר חצי זכר. ראה הערה 3 לעיל.

(3) אין קנין לאחר מיתה - אין אדם יכול להקנות דבר בהיותו מת ולכן הקנין חייב להיות מעכשיו, כלומר ממועד ההקניה, ושיחול לאחר מיתה. ועל כן, אם המוריש כתב שטר מתנת בריא, בו הוא מקנה למקבל את כל עזבונו או חלק ממנו לאחר מיתה, מתנה זו לא תהא תקפה אלא אם כן נכתב בשטר המתנה אחד מאלה: (א) שהמתנה תוקנה מהיום ובסמוך לפני או לאחר מות הנותן. (ב) תאריך כתיבת השטר. שם, סימן רנח סעיף א: 'שטר מתנה שכתוב בו שיקנה פלוני שדה פלונית לאחר מיתה, בין שהיה בשטר קנין בין שלא היה בו קנין, כיוון שכתוב בו זמן ובזמן הזה חי היה הזמן מוכיח שמחיים הקנה לו (ואינו) זוכה אלא לאחר מיתה, שאילו היה בדעתו להקנות לו בשטר זה לאחר מיתה לא היה כותב בו זמן, לפיכך אע"פ שאין כתוב בו: מהיום ולאחר מיתה, קונה לאחר מיתה. (והוי כאילו כתב לו מהיום ולאחר מיתה, שנתבאר דינו סימן רנז). וזה שכותבים בכל המתנות והממכרות מעכשיו, אע"פ שיש בשטר זמן, להרויח הדבר (כותבין) כן אע"פ שאינו צריך'. אך, לפי הרמ"א שם, בסעיף ב, בשטר צוואה, אין זמנו מוכיח כלום, משום שכל כוונתו של המצווה בכתיבת זמן הוא לזכרון בעלמא. וכן ראה בשו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן לד. (ג) קנין. ושם, סימן רנח סעיף

21. התחייבות¹⁰³ מוריש¹⁰⁴

(א) בהתחייבות מוריש, המוריש מקבל על עצמו חוב כספי¹⁰⁵ או מודה¹⁰⁶ על קיומו של חוב¹⁰⁷, לטובת המוטב¹⁰⁸, על מנת¹⁰⁹ שחוב זה יפרע¹¹⁰ מן העיזבון לאחר מותו של המוריש.

ב: 'וכן אם יש בו קנין, קונה הגוף מיד אפילו אין בו זמן'. (והרי מתנה ללא קנין אינה מועילה. ואם כן, תמיד יועיל אפילו אין בו זמן. אלא כאן מדובר על שטר קנין כלומר שטר שהוא מהווה לכשעצמו קנין).

¹⁰³ ראה איתמר ורהפטיג **ההתחייבות** (הוצאת ספרית המשפט העברי, ירושלים, התשס"א) עמוד 55 על **גדרה, מקורה וסוגיה**. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק יח סעיף ב הערה ג: 'יסוד חיובו של המתחייב הוא מעין שעבוד הגוף, ואינו חל על נכסים או ממון ידוע, ולכן מצינו כמה דברים ששאר קניינים אינם תופסים בהם, וחוב עצמו תופס'.

¹⁰⁴ בספרות ההלכתית העוסקת בירושות וצוואות, מוזכר בעיקר וכמעט רק שטר חצי זכר ולא התחייבות גרידא ללא תנאי, אך, מאחר ושטר חצי זכר מבוסס כולו על התחייבות הנותן לטובת מוטב (הבת), יש ללמוד ממנו לכל צוואה המבוססת על התחייבות המוריש. וראה ברמ"א, חו"מ, סימן רפא סעיף ז: 'מיהו נ"ל דמה שנוהגין עכשיו לכתוב שטר חוב לבתו ולהתנות שאם יתן לבתו חלק חצי זכר יפטור מן החוב, צריך ליתן לה בכל אשר לו, דעיקר הוא החוב. ולכן צריך לקיים תנאו או ישלמו החוב, וכן המנהג'. וראה עוד פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד, סעיף מה, וכו'.

¹⁰⁵ להבדיל ממתנת בריא שבה המוריש רשאי להקנות נכס מסוים (הנמצא ברשותו בעת עריכת הצוואה), כאשר המוריש מקבל על עצמו התחייבות לטובת המוטב, אין הוא יכול להתחייב על נכס מסוים אלא על ערכו בלבד. שם, קניינים, פרק יח סעיף יט: 'חייב עצמו בחפץ מסוים, אין גוף החפץ נקנה לו'. בצוואה זו, המוריש מתחייב על סכום כספי השווה לערכו של חלק המוטב בעיזבון, כפי שיהיה במועד פטירתו של המוריש. וראה הערה 110 שיש שחששו מהתחייבות לא קצובה זו ולכן העדיפו נוסח שטר חצי זכר.

¹⁰⁶ בצוואה זו, המבוססת על מוסד האודיאה, המוריש אינו מקבל התחייבות עתידית אלא מודה על קיום חוב ישן. ראה **שורת הדין** (לעיל הערה 5) כך ב עמוד שלט, דיון נרחב בהבדלי הנוסחאות בין לשון התחייבות ללשון הודאה. היתרון של האודיאה על פני התחייבות רגילה (הזקוקה לקנין. ראה ס"ק ב) נובע מכך שהיא מהווה כשלעצמה קנין, ועל כן חוסכת את כל הספיקות הקיימים בעשיית קנין על ידי המוריש שאינו בקי. ומאידך, יש שנמנעו מקנין זה הנדמה להודאת שקר.

¹⁰⁷ לאו דווקא חוב כספי, אלא אפילו חוב על נכס מסוים שהמוריש מודה שנתן או מכר למוטב. וראה סעיף ב להלן, שאודיאה הוא קנין בעצמו ואינו צריך קנין נוסף. ולכן אודיאה יכול להיות בסיס גם לצוואה המבוססת על מתנת בריא ולשמש בה כדרך להקנות את העיזבון. ואם כן, ניתן לערוך צוואה משולבת, המבוססת כולה על אודיאה: המוריש מודה שנתן מהיום ולאחר מיתה את עיזבונו, הקיים במועד עריכת הצוואה, למוטב (מתנת בריא) וגם מודה שחייב למוטב סכום כספי השווה לעיזבונו כפי שיהיה קיים ביום פטירתו (התחייבות מוריש).

¹⁰⁸ ראה סעיף 3, בענין תוקפה של התחייבות לטובת מוטב שטרם נולד או שמת לפני מורישו.

¹⁰⁹ התחייבות זו של המוריש יכולה להיות גם בדרך של חוב סכום גדול של כסף (שהוא שווה יותר מחלק העיזבון המיועד לאותו מוטב), שהמוריש מקבל על עצמו לטובת המוטב על תנאי שאם היורשים על פי דין יתנו לאותו מוטב כך וכך בעיזבון, ההתחייבות תהיה בטלה. בצוואה זו, כוונת המוריש היא שהמוטב יקבל אותו החלק בעיזבון ולא שישולם לו החוב. גם כאן, ההתחייבות יכולה להיות בדרך של הודאת המוריש על קיום חוב כספי גדול לטובת המוטב, ושהלוואה זו ניתנה לו בתנאי שאם המוטב יקבל את חלקו בעיזבון, הרי המותר מזה היה מתנה מעיקרא. צוואה זו נקראת בספרות ההלכתית בשם שטר חצי זכר. ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף מז.

במקורו, שטר חצי זכר בא להסדיר את ירושת הבת. כיוון שאין הבת יורשת במקום שיש בן, נהגו במקצת מקומות לתת לבת חלק בנכסי הירושה בשיעור מחצית מחלק של בן יורש, ומכאן שמה של צורת צוואה זו. וכדי להבטיח שהיורשים על פי דין, כלומר הבנים, יתנו לבת את המגיע לה, 'איימו' עליהם בחוב שקיבל עליו המוריש-האב לטובת הבת, חוב גדול בהרבה ממה שהובטח לבת.

וראה מאמרו של הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'ירושת הבת' (לעיל הערה 5) עמוד 342. הרב הציע לחזור ולהשתמש במוסד של שטר חצי זכר כדי לפתור את נושא הצוואות בזמנינו (עזיבת דיני הנחלות שבתורה לטובת חוקי הירושה החילוניים). ועל כן, מציע הרב לערוך צוואות המבוססות על שטר חצי זכר או שטר שלם זכר, לא רק לטובת הבנות, אלא כבסיס רחב לכל דיני הצוואות. לדוגמה, הרב ממליץ לכל בעל לערוך צוואה בדרך שטר חצי זכר כדי להסתלק מזכויותיו בירושת אשתו, ולא להסתמך על ההסתלקות המוזכרת בהלכה, בין קידושין לנישואין. ראה לעיל סעיף 6.

וכן הוא ממליץ לאישה נשואה לעשות כן אם בכוונתה להוריש את רכושה לילדיה ולא לבעלה. העדפת שטר חצי זכר על פני התחייבות מוריש ללא תנאי, נובעת מהחשש לדעת הרמב"ם שהמחייב את עצמו בדבר שאינו קצוב, אע"פ שקנו מידו לא מועיל (וחלקו עליו כל הפוסקים). בשטר חצי זכר, המוריש מתחייב על סכום כסף קצוב וידוע (ולא חלק מעיזבונו כפי שיעלה במועד פטירתו) והוא מתנה את התחייבותו בתשלום חלק מן העיזבון על ידי היורשים על פי דין. ראה פתחי חושן, שם, סעיף ל הערה ע*, שלדעתו שטר חצי זכר (המבוסס על תקנת חכמי ספרד באסמכתא) היא הדרך היחידה לתת חלק מסוים מהנכסים שיהיו לו בעת מיתה, כשאינו יודע כמה יהיו לו אז. כיום, ברוב נוסחי הצוואות שנכתבו על ידי רבני זמנינו, התבססו על התחייבות מוריש ללא תנאי ולא על שטר חצי זכר. ואולי הסיבה לכך הינה שציבור עורכי הדין מתקשה להבין או להסביר את מהותו של שטר זה.

(ב) על התחייבות מוריש, יחולו דיני חיובים¹¹⁰.

חוק - 20. צוואה בעדים

צוואה בעדים תהיה בכתב, תצוין בתאריך ותיחתם ביד המצווה בפני שני עדים לאחר שהצהיר בפניהם שזו צוואתו; העדים יאשרו באותו מעמד בחתימת-ידם על פני הצוואה שהמצווה הצהיר וחתם כאמור.

חוק - 21. הפקדת צוואה

(א) מי שעשה צוואה בכתב-יד או בעדים ראשי להפקידה אצל רשם לעניני ירושה; הפקדה תהיה במסירת הצוואה על-ידי המצווה עצמו לרשם לעניני ירושה.
(ב) צוואה שהופקדה ונשמרה בפקדון לפי סעיף זה עד מותו של המצווה תהיה ראויה לכאורה שהאדם הנקוב בה כמצווה עשה את הצוואה ושנעשתה לכל המאוחר ביום ההפקדה.
(ג) אין בסעיף זה כדי לגרוע מזכותו של המצווה לקבל בחזרה בכל עת צוואה שהפקיד.

חוק - 22. צוואה בפני רשות

(א) צוואה בפני רשות תיעשה על ידי המצווה באמירת דברי-המצווה בעל פה בפני שופט, רשם של בית משפט או רשם לעניני ירושה, או בפני חבר בית-דין דתי, כמשמעותו בסעיף 155, או בהגשת דברי-הצוואה בכתב, על-ידי המצווה עצמו, לידי שופט או רשם של בית משפט, רשם לעניני ירושה, רשם או חבר בית הדין הדתי כאמור.
(ב) דברי-הצוואה כפי שנרשמו על-ידי השופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לעניני ירושה או חבר בית הדין הדתי או כפי שהוגשו לידו, ייקראו בפני המצווה, הוא יצהיר שזו צוואתו, והשופט, הרשם של בית המשפט, הרשם לעניני ירושה או חבר בית-הדין הדתי יאשר על פני הצוואה שהיא נקראה ושהמצווה הצהיר כאמור.
(ג) נכתבה הצוואה בלשון שהמצווה אינו שומע, תיקרא בפניו בתרגום ללשון שהוא שומע, והמתרגם יאשר זאת על פני הצוואה.
(ד) במקום קריאת הצוואה או תרגומה בפני המצווה יכולה לבוא קריאתה או קריאת תרגומה על-ידי המצווה עצמו.

¹¹⁰ כאשר הצוואה מבוססת על התחייבות על תנאי (דוגמת שטר חצי זכר), האופציה היא בידי היורשים על פי דין לפרוע את התחייבות המוריש, או לתת למוטב את מה שהמוריש ציווה לתת לו. ועל מנת למנוע אופציה זו, המבטלת את רצונו האמיתי של המוריש שהמוטב יקבל את חלקו דווקא ולא שיפרעו את ההתחייבות, על המוריש להתחייב בסכום העולה בהרבה על מה שהוא רוצה לתת לנהנה. וראה בפתחי חושן, שם, כללי עריכת צוואה, סעיף ג, מה הדין אם חלק מן היורשים רוצים לפרוע את התחייבות המוריש ואחרים רוצים לתת למוטב את מה שהמוריש ציווה לתת לו. וכן שם, כאשר ישנם מספר מוטבים בשטר חצי זכר, וחלקם בעיזבון שונה האחד מן השני, האם על המוריש להתחייב בסכומים שונים לגבי כל אחד מן המוטבים או שמא אין טעם בכך. שהרי מן הדין, המוטבים נחשבים לנושים של העיזבון ודינם לגבות בשווה, כמבואר בחו"מ, סימן קד סעיף י. ומביא בפתחי חושן, שם, את דעת הגר"ז גולדברג שליט"א שמועיל להתנות שבעלי חובות יגבו שלא כפי המבואר בשולחן ערוך (כלומר, שווה בשווה) אלא חלק יחסי לפי חובם, אך הוא עצמו מסתפק. ושם, קניינים, פרק יח סעיף ב בהערה ג, שמביא בשם שער משפט, שאם יש למוריש חובות ואין לו נכסים לפרוע לכולם, שאר בעלי חובות קודמים לחוב זה שנתחייב לצורך צוואה כאשר הוא לא היה חייב להתחייב.

¹¹¹ ראה הערה 103 דלעיל, שיסוד חיובו של המתחייב הוא מעין שעבוד הגוף, ואינו חל על נכסים או ממון ידוע.
(1) הצורך בקנין - נחלקו הפוסקים באיזה אופן חל החיוב שאדם מחייב את עצמו. אך לכולי עלמא המחייב עצמו בקנין מתחייב בכך. ראה חו"מ, סימן ס סעיף ו: 'המחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם או שאינו מצוי אצלו, חייב, אע"ג דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ה"מ כשהקנה לו בלשון מכר או בלשון מתנה, ואפילו כתב לו שעבוד על שדה או קבל אחריות על כל נכסיו, ואפילו נתן לו משכון, אינו כלום; אבל בלשון חיוב, כגון שאמר: הוו עלי עדים שאני מתחייב לפלוני בכך וכך, חייב, והוא שקנו מידו'. וראה בפתחי חושן, דיני קניינים, פרק יח סעיף ב, לשונות המחייבים והמחלוקת שבדברי הפוסקים. ולכן מן הראוי ששטר צוואה זה ייעשה בקנין.
וכאשר המוריש מתחייב בדרך אודיתא (מודה על קיום חוב ישן) אין צורך בקנין נוסף מאחר ואודיתא הוא קנין. ועיין שם, פרק י סעיף ו; גולדברג, 'ירושת הבת' (לעיל הערה 5) עמ' 348: 'שבאודיתא, להבדיל מהתחייבות (בין ללא תנאי ובין בשטר חצי זכר). אין צורך שהצוואה תהיה מפורסמת ולא חוששים למתנה טמירתא (מתנה מוסתרת)'. משמע מדבריו, שצוואה המבוססת על קבלת התחייבות על ידי המוריש, שלא בדרך אודיתא, יש לפרסם אותה, ואם לא-תפסל מדין מתנה טמירתא. אך ראה **שו"ת הדין** (לעיל הערה 5) כרך ב עמוד שמא, שלפי הטעם שכתב הרמב"ם בדין מתנה טמירתא שחוששים להערמה מצד הנותן כדי להפסיד את הלוקח אחר כך (כלומר, שהנותן לא רוצה לפרסם את המתנה, כדי שיוכל אחר כך לתת אותה לאחר), לא שייך דין זה אלא בנותן דבר מסוים (שרוצה הנותן לתת אחר כך לאחר) ולא במתחייב בסכום ממון. ואם כן, גם בצוואה זו לא חוששים למתנה מוסתרת.
(2) נכסים שאינם בעולם - אע"פ שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו, הוא יכול להתחייב בדבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו. ראה שם. וראה סעיף 3 שאין אדם יכול להתחייב למי שאינו בעולם.

(ה) צוואה שנעשתה בפני רשות מותר להפקידה אצל רשם לענייני ירושה.
 (ו) צוואה בפני רשות תהיה ראויה לכאורה שהאדם הנקוב בה כמצווה עשה את הצוואה ושנעשתה ביום ובמקום הנקובים בה כיום העשיה ומקומה.
 (ז) לענין סעיף זה דין נוטריון כדין שופט.

22. צוואת¹¹² שכיב מרע

(א) לענין סעיף זה:

- "חולה": אדם שתשש כוח כל גופו מחמת מחלה ואינו מסוגל ללכת על רגליו אלא הוא רתוק למיטתו¹¹³.
 "מצווה מחמת מיתה": מי שפירש שהוא מצווה מחמת מיתה¹¹⁴ או שנראה¹¹⁵ מדבריו שמתאונן על מיתתו.
 (ב) צוואת¹¹⁶ שכיב מרע היא:

(1) מה שאדם מצווה¹¹⁷, בכל עזבונו או בחלק ממנו, בהיותו חולה או מחמת מיתה;

(2) מה שאדם נותן¹¹⁸ בכל¹¹⁹ עזבונו¹²⁰, בהיותו חולה¹²¹;

¹¹² ראה חו"מ, סימנים רפא, רן. וכן פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד, ובדיני קניינים, פרק טז. כפי שכבר נאמר, צוואת שכיב מרע כוללת גם מתנת שכיב מרע.

¹¹³ דיני ממונות ג, עמוד קכג. וכן פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ב. יש אומרים שדווקא בשלושת הימים הראשונים נחשב לחולה, אבל לאחר מכן נחשב למצווה מחמת מיתה. ואם הוא חולה מסוכן, אף בתוך ג' ימים ראשונים דינו כמצווה מחמת מיתה. ולפי דיני ממונות, להפוסקים כשולחן ערוך אין הבדל בין תוך ג' ימים, בין לאחר ג' ימים.

¹¹⁴ פתחי חושן, שם, סעיף ד, וכן דיני ממונות ג, עמוד קכו, עמוד קכז בביאורים. אבל אדם בריא שכתב שהוא מתירא שמא ימות, ומצווה, אין זה מצווה מחמת מיתה אלא רק מתנת בריא. ובפתחי חושן, שם, סעיף ג הערה ז: 'ומדברי הפוסקים נראה שלא אמרו במפרש בים ויוצא בשיירא אלא משום שמא ישתקעו שם ולא יחזרו, אבל לא משום שהולכים למקום סכנה. ולפי זה, נראה שההולך למקום סכנה, ואינו יוצא חוץ למדינה, או אפילו חוץ למדינה אלא שיוצא לעסקיו וברור שאין דעתו להשתקע שם, לכו"ע אין דינו כמצווה מחמת מיתה'. ושם, סעיף ד הערה יא: 'אם יודע שיש לו מחלה קשה, אע"פ שמהלך בשוק כדרך כל אדם, אם מתאונן על מותו, או שאמר אם אמות, לכו"ע נחשב כמצווה מחמת מיתה'.

¹¹⁵ אפילו לא פירש שנותן מחמת מיתה. שם, סעיף ד. אבל בהערה י כתב ששמע מחו"מ, סעיף יד, שיש חילוק בין פירש מחמת מיתה, לבין מתאונן על מיתה אך לא פירש, לענין מתנתו בקנין (כלומר, אם המוריש עשה קנין על אף שלא היה צורך בקנין). וראה פתחי חושן, שם, בסעיף כ. ובחו"מ, סימן רנ סעיף יד: 'מצוה מחמת מיתה, אפילו כתב וזיכה וקנו מידו בכל מיני הקנאות, יכול לחזור בו. (ומיהו אם פירש בהדיא שנותן במתנת בריא במעכשיו וקנו מידו, קנה). ויש מי שאומר דהני מילי כשפירש בהדיא שמחמת מיתה הוא נותן, אבל סתם מצוה מחמת מיתה, כגון דאמר: וי דקא מיית, דינו כשכיב מרע'.

¹¹⁶ ראה סעיף 3 בדין צוואת שכיב מרע למי שטרם נולד, או למי שמת לפני מורישו.

¹¹⁷ בלשון צוואה, אבל אם אמר בלשון מתנה, הרי זו מתנת שכיב מרע (ס"ק 2 ו-3). ודווקא לטובת יורשיו על פי דין, רשאי המוריש בצוואת שכיב מרע לשנות את סדר הנחלה כפי שקבעה התורה, אך אינו רשאי להנחיל למי שאינו יורש על פי דין, או לעקור ירושה מיורש על פי דין. וראה חו"מ, סימן רפא סעיף א: 'אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו, ולא לעקור הירושה מהיורש, בין שצוה והוא בריא בין שהיה שכיב מרע, בין על פה בין בכתב. לפיכך האומר: איש פלוני בכורי לא יטול פי שנים, איש פלוני בני לא יירש עם אחיו, לא אמר כלום. איש פלוני יירשני, במקום שיש לו בת, בתי תירשני, במקום שיש לו בן, לא אמר כלום, וכן כל כיוצא בזה. אבל אם היו לו יורשים רבים, כגון בנים רבים או אחים או בנות, ואמר כשהוא שכיב מרע: פלוני אחי יירשני מכלל אחיי, או: בתי פלונית יירשני מכלל בנותי, (או שריבה לאחד ומיעט לאחד) דבריו קיימים, בין שאמר על פה בין שאמר בכתב. אבל אם אמר: פלוני בני יירשני לבדו, אם אמר על פה דבריו קיימים. אבל אם כתב כל נכסיו לבנו, לא עשאו אלא אפטרופוס, כמו שנתבאר בסימן רמו'.

¹¹⁸ בלשון מתנה, והיא הנקראת בלשון חז"ל מתנת שכיב מרע, וקיימים הבדלים בינה לבין צוואת שכיב מרע, בפרט בעניין החופש לצוות. ראה שם, סעיף ז: 'אין כל הדברים הללו אמורים אלא כשאמר לשון ירושה; אבל אם אמר לשון מתנה, דבריו קיימים. לפיכך המחלק נכסיו על פיו כשהוא שכיב מרע, וריבה לאחד ומיעט לאחד, והשוה להם הבכור או שנתן למי שאינו ראוי ליורשו, דבריו קיימים. ואם אמר משום ירושה, לא אמר כלום'. וגם סעיפים אחרים בקשר

(3) מה שאדם נותן בכל¹²² עזבונו או בחלק ממנו¹²³, מחמת מיתה;

(ג) צוואת שכיב מרע¹²⁴ איננה צריכה קנין¹²⁵.

לשונות הנחשבים למתנה ולאלה הנחשבים לירושה. כגון שם, סעיף ח: 'לשון יחזיק בנכסים הוא לשון מתנה. וכן לשון יחלקו הוא לשון מתנה'.

ראה גם שם, המשך סעיף ז, אם השתמש בצוואתו גם בלשון מתנה וגם בלשון צוואה: 'כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף, דבריו קיימים. כיצד, תנתן שדה פלונית לפלוני בני וירשנה, או שאמר: יירשנה ותנתן לו וירשנה, או: יירשנה ותנתן לו, הואיל ויש שם לשון מתנה, אע"פ שהזכיר לשון ירושה בתחלה ובסוף, דבריו קיימים. וכן אם היו שלש שדות לשלשה יורשים, ואמר: יירש פלוני שדה פלונית ותנתן לפלוני שדה פלונית ויירש פלוני שדה פלונית, קנו אע"פ שזה שאמר ליה בלשון ירושה אינו זה שאמר ליה בלשון מתנה, והוא שלא ישהה בין אמירה לאמירה כדי דבור; אבל אם שהה, צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלשתן. הגה: במה דברים אמורים, בשלש שדות לשלשה בני אדם. אבל אם נתן לאדם אחד, או שדה אחת לשלשה בני אדם, אפילו לאחר כדי דיבור מהני. וי"א דדוקא שאמר: ותנתן, בוי"ו. אבל אם אמר: תנתן, בלא וי, לא מהני לשון ירושה שלפניו'. דיני ממונות ג, פרק שישי, פרטי דינים בלשונות הצוואה וקניניה.

¹¹⁹ שנמצא בעולם במועד עריכת הצוואה, שהרי גם צוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע לא חלה על דבר שלא בא לעולם. וראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף טז בהערה קסג. וכן חו"מ, סימן רנ סעיף כא, ולמרות ששם מדובר על דבר שאין בו ממש, נראה שה"ה בדבר שלא בא לעולם.

¹²⁰ ואם ציווה המוריש, בהיותו חולה אך לא מחמת מיתה, לתת שלא בכל עזבונו, אזי אין כאן צוואת שכיב מרע אלא מתנת בריא שצריכה קנין. כגון: אם שייר חלק מעזבונו ולא ציווה עליו, דינו כמתנת בריא באותו חלק שציווה. ראה שם, סימן רנ סעיף ד: 'אין כל הדברים הללו אמורים אלא בנותן כל נכסיו ולא שייר כלום, אבל אם שייר כלום שלא נתן, דינו כמתנת בריא שאינה נקנית אלא בקנין. הגה: ולאו דוקא קנין, אלא ה"ה משיכה או מסירה או הגבהה, כל אחד לפי קניינו, בין קרקע בין מטלטלין. ודוקא במתנה כזו מהני מסירתו, אבל מתנת שכיב מרע שייכול לחזור בו לא מהני תפיסה כלום וע"ל סעיף יג. ואפילו אם מת צריך קנין, לפיכך אם עמד אינו יכול לחזור בו. וכמה יהא השויר, אפילו כל שהוא, בין קרקע בין מטלטלין. (וי"א דבעינן שויר כדי פרנסתו)'.

כאשר השכיב מרע מצווה לתת את עזבונו לכמה אנשים, יש לדאוג שדבריו יהיו ברצף ולא- תחשב צוואתו כמספר צוואות חלקיות עבור כל יורש, הצריכות קנין. ראה שם, סעיף יא: 'אין חלוק במתנת שכיב מרע בכולה בין אם נתן לאחד בין אם נתן לשנים כאחד. לפיכך שכיב מרע שחילק כל נכסיו לשנים או לשלשה, אם לא הפסיק בין אחד לחבירו, אלא חלק זה לפלוני וזה לפלוני, ומת, קנו כולם אפילו בלא קנין. עמד, חוזר בכולם אפילו בקנין, דכולה חדא מתנה היא בלא שויר. ואם הפסיק בין א' לחבירו כמי שנמלך, על הראשונים חוץ מהאחרון יש להם דין מתנת שכיב מרע במקצת שצריכה קנין אפילו מת, ולפיכך אם עמד אינו חוזר, ואם אין בהם קנין לא יקנו אפילו אם ימות; והאחרון הוא מתנת שכיב מרע בכולה, וקונה את מת אפילו בלא קנין, ולפיכך אם עמד חוזר'.

אם אין ראייה שהמוריש נתן את כל נכסיו, חוששים שמא חילק רק חלק מהם ודינה של צוואה זו כדין מתנת בריא שחייבת קנין. שם, סעיף י: 'שכיב מרע שנתן הנכסים, שהדבר גלוי שהם כל נכסים שיש לו, הרי זה כמתנה במקצת (וצריכה קנין). ואם קנו מידו ועמד, אינו חוזר, חוששים אנו שמא נשארו לו נכסים אחרים במדינת הים, עד שיאמר: כל נכסי שהם אלו, או שהוא מוחזק שאין לו נכסים אלא אלו ואז תהיה המתנה בכל'.

¹²¹ שם, סעיף ה: 'הסומא או הפסח או הגדם או החושש בראשו או בעינו או בידו או ברגלו וכיוצא בהם, הרי הוא כבריא לכל דבריו במקחו וממכרו ומתנותיו. אבל החולה שתשש כח כל הגוף, וכשל כחו מחמת החולי עד שאינו יכול להלך על רגליו בשוק, והרי הוא נופל על המטה, הוא הנקרא שכיב מרע. אע"פ שלא אמר שמצוה מחמת החולי. וי"א דוקא ג' ימים הראשונים דינו כשכיב מרע, אבל לאחר ג' ימים, או שקפץ עליו החולי אפילו תוך ג', דינו כמצוה מחמת מיתה שיתבאר לקמן סעיף ז וסעיף יז'.

¹²² גם כאן, אך ורק בדבר שהיה בעולם במועד עריכת הצוואה, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

¹²³ חו"מ, סימן רנ סעיף ז: 'במה דברים אמורים שמתנת שכיב מרע שיש בה שויר אינה נקנית אלא בקנין ואם עמד אינו חוזר, כשנתן סתם. אבל אם פירש מחמת מיתה, או אפילו לא פירש אלא שנראה מתוך דבריו שהוא נותן מחמת מיתה כגון שמתאונן על מיתתו וכיוצא בזה, אפילו אם יש בה שויר נקנית באמירה בלא קנין, לכשימות; ואם עמד, חוזר אפילו יש בה קנין במקצת'.

¹²⁴ ראה 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31). הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתיקון כל חוק הירושה (האזרחי):

(ה) צוואת שכיב מרע תהיה בכתב. בית הדין יהיה רשאי לפסול צוואת שכיב מרע על פה אם לא תהיה סיבה מספקת למה לא כתב אותה המצווה.
(ו) צוואת שכיב מרע, שחתם עליה המצווה, תחול גם על נכסים שאינם ברשותו של המצווה במועד עריכת הצוואה.

¹²⁵ ותקנת חכמים היא, כדי שלא תטרף דעתו של השכיב מרע ולכן 'פטר' אותו מדיני קנין. חו"מ, סימן רנ סעיף א: 'מתנת שכיב מרע אין צריך להקנותה בשום אחד מדרכי ההקנאה, שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו. הגה: ואין חילוק בין צוה לתת מיד לאחר מותו, או שצוה ליורשיו ליתן לאחר זמן'.

(ד) צוואת שכיב מרע בטלה מיד כשהמוריש עמד מחוליו ונתרפא מאותה¹²⁶ מחלה שהצדיקה עשייתה.

חוק - 23. צוואה בעל פה

(א) שכיב-מרע וכן מי שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, מול פני המוות, רשאי לצוות בעל פה בפני שני עדים השומעים לשונו.

(ב) דברי המצווה, בציון היום והנסיבות לעשיית הצוואה, יירשמו בזכרון-דברים שייחתם בידי שני העדים ויופקד על ידיהם אצל רשם לענייני ירושה; רישום, חתימה והפקדה כאמור ייעשו ככל האפשר בסמוך לאחר שניתן לעשותם.

(ג) צוואה בעל פה בטלה כעבור חודש ימים לאחר שחלפו הנסיבות שהצדיקו עשייתה והמצווה עודנו בחיים.

23. פסלות עדים

על עדים¹²⁷ החתומים בצוואה יחולו דיני ראיות¹²⁸.

ויש לזכור כי צוואת שכיב מרע בלשון מתנה, בחלק מן העיזבון בלבד, נחשבת למתנת בריא וכן צריכה קנין. ראה לעיל סעיף 21(ב)(2).

ואם, על אף תקנת חכמים זו שפטרה אותו מן הצורך בקנין (כאשר צווה על כל עיזבונו בהיותו חולה), החליט המצווה לעשות קנין, הרי שהקנין עלול לגרוע, כגון: לפסול את הצוואה אם לא עמד בכל דרישות הקניינים, או לפגוע ביכולתו לחזור בו מצוואתו כשיעמוד מחוליו (ראה לקמן ס"ק ד). ובדיני ממונות ג, עמודים קעט, קכט שבמקרה זה, על המצווה לעשות אותו קנין ב"פיו כח". כלומר, עליו לפרש שהקנין נעשה - למרות שלא היה צורך בו - כדי ליפות/לחזק את הצוואה ולא לגרוע מכוחה. וראה הערה 137 להלן בענין פרסום הצוואה בחיי המוריש.

האם מתנת שכיב מרע צריכה להיות דוקא בפני שני עדים: נחלקו בכך האחרונים ודבריהם מתומצתים בפד"ר (פסק דין רבני) בתיק (אזורי ירושלים) 3/16/712, פד"ר א 22, 27 (התשי"ב): 'בצוואת שכיב-מרע בלא עדים ובלא שום כתב נחלקו רבותינו האחרונים ז"ל המבי"ט והרשד"ם (רבי שמואל די מודינא) (הו"ד בסעיף גנת וורדים כלל ה ס' יב). לדעת המבי"ט, מועילה צוואת שכיב מרע גם בלא עדים. ואם היורשים מודים שכן צוה המוריש מחויבים לקיים צוואתו. ולפי דעת הרשד"ם, בלא עדים הרי זה כדיבורא בעלמא והצוואה בטלה. והר"מ בן חביב (בגנת וורדים הנ"ל) סובר שגם הרשד"ם מודה כי לעצם חלות הצוואה אין צורך בעדים, כי לא איברי סהדי אלא לשקרי, ורק אם צוה שלא בנוכחות עדים יתכן שצוה כן כמשחק וכמהתל, או שרצה לדחות את המקבל מתנה מעליו. והשכיב מרע סמך עצמו על בית-הדין שלא יתחשבו באמירתו ויטענו ליורש כל מה שאפשר לטעון. אבל, אם היורשים מודים שהשכיב מרע צוה מה שצוה בלב שלם וברצון גמור, ושוללים את החששות הנזכרות, הרי הצוואה תקפה גם לדעת הרשד"ם. ובסמ"ע, חו"מ, סימן רנ"ג סעיף א, כתב: 'דברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי כל מה שצוה אפילו בפני שנים או אפילו בינו לבין שאין מוכיח בדבר'. ובחו"מ, סימן פא סעיף יז, 'בהודה בכתב ידו שחייב לפלוני מנה - אינו יכול ליפטר בטענת משטה וגם לא בטענת שלא להשביע'. ועיין בש"ך, שם, ס"ק מה, שמיסיק שאפילו בנמצא תחת ידו, כתב יד עצמו שחייב לפלוני - מוציאים מן היתומים.

¹²⁶ שם, סימן רנ"ג סעיף ב: 'ואם לא נתרפא לגמרי, אלא ניתק מחוליו לחולי, אם לא עמד ולא הלך ונשען על מקלו בשוק, מתנתו מתנה, (אע"פ שהלך בביתו על משענתו). ואם עמד בין החולי שצוה בו ובין החולי שמת ממנו, והלך נשען על מקלו, אומדין אותו על פי רופאים אם מחמת חולי הראשון מת מתנתו קיימת, ואם לאו אינה מתנה. ואם הלך בשוק בלא משענת, אינו צריך אומד, אלא בטלו מתנותיו הראשונות'.

שם, סימן רנ"א סעיף ב: 'מתנת שכיב מרע שאין כתוב בה שמתוך החולי הזה שצוה בו מת, ואין העדים מצויים לשאול להם, הגה: ויכולין העדים לסמוך על עצמו או על משמשיו האומרים שהכביד עליו החולי ונפטר (שמתוך כך) יכולים העדים להעיד כך, אע"פ שהרי זה המצוה מת הרי המתנה בטלה, שאין מיתתו ראייה שמא מחולי שנתן בו המתנה נתרפא ואחר כך חלה חולי אחר ומת, לפיכך הנכסים בחזקת היורשים עד שיביא ראייה שמתוך החולי הזה שנתן בו מתנה זו מת. הגה: ואם תפס המקבל למטלטלין, מתוך שיכול לומר: שלי הן, נאמן לומר שמחולי הראשון נפטר. וכן הדין אם עמד החולה ורוצה לחזור במתנתו, ואומר שמתנת שכיב מרע היה, והמקבל אומר שבריא היה ולא יוכל לחזור, על המקבל להביא ראייה. וכן בכל מקום שהוא פלוגתא דרבוותא אם זכה המקבל, עליו להביא ראייה'.

דיני ממונות ג, עמוד קפ: 'בעיה אחת המתעוררת כאן קשה כל כך עד שהופכת נוסח זה כמעט לבלתי כדאי ... והיורשים (על פי דין) יכולים לנצל אמתלא זו תמיד ולטעון שלא מת מאותה מחלה שצוה מחמתה, והואיל ואין מתנה כזו מתקיימת עד שיעידו העדים שמאותה מחלה מת, קשה יהיה מאוד להוכיח את הדבר'.

¹²⁷ ועיין בדיני עדות בחו"מ, סימן לג סעיף יד. ודינים אלה חלים על העדים גם כאשר הם עדי ראייה וגם כאשר הם עדי קיום.

¹²⁸ ראה לדוגמה, מחלוקת פוסקים במקרה של עד קרוב למצווה ורחוק ליורש, שם: 'שכיב מרע שצוה בפני עדים הקרובים לו ורחוקים מבניו, אין הצוואה כלום, כיוון שהיו קרובים בשעה שנמסר להם העדות. ויש מי שמכשיר'.

חוק - 24. פסלות עדים
קטין ומי שהוכרז פסול-דין, אינם כשרים להיות עדים לעשיית צוואה לפי סימן זה.

24. קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה

צוואה, שאין לבית-הדין ספק באמיתותה, תקיים אף אם יש פגם בצורתה¹²⁹.

חוק - 25. קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה
(א) לא היה לבית-המשפט ספק באמיתותה של צוואה, רשאי הוא לקיימה אף אם יש פגם בחתימתם של המצווה או של העדים או בתאריך הצוואה או בהליכים המפורטים בסעיפים 20 עד 23 או בכשרות העדים
(ב) לא היה לבית-המשפט ספק באמיתותה של צוואה בכתב יד ובדבר גמירת דעתו של המצווה, רשאי הוא, בנסיבות מיוחדות, לקיימה אף בהעדר חתימה או תאריך כנדרש בסעיף 19.

25. מצווה¹³⁰ לקיים דברי המת¹³¹.

¹²⁹ ראה לעיל סעיף 18, שמן הדין צוואה אינה צריכה שטר או עדים לקיומה, וכל הדרישות אינן אלא לצורך ראייה בלבד. על כן, כאשר אמיתותה של הצוואה אינה מוטלת בספק, יש חובה לקיימה כדין כל צוואה כשרה. אך, כאשר הפגם אינו בצורת הצוואה אלא בנושא מהותי, כגון צוואה שאין בה קנין, אסור לקיימה ולגבות בה.

¹³⁰ דיני ממונות ג, עמוד קמ: 'פרק זה ידון בחיובים ההלכתיים הנובעים מהמצווה לקיים דברי המת ובדרכי כפיה לקיומה. ולא מהבחינה מוסרית, שאף היא בעלת ערך רב, שמקיים בזה מצווה ועל בית הדין לפייס את הנוגע בדבר ולשכנעו לקיים את הצוואה, אולם אין לחייב ולהוציא ממון על ידי בי"ד רק בהסכמת החייבים שאין מוציאים ממון מצד המוסר'. קצות החושן, סימן רנב ס"ק ג, שכופים את החייבים במצווה זו לקיימה. יוצא מכך, שסימן זה מטיל חובה משפטית ולא רק חובה מוסרית-דתית. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד הערה פז, שלא אמרו מצווה לקיים דברי המת אלא בממון המת, אבל כשצווה לאחר לתת משלו אין בזה משום מצווה.

¹³¹ שם, סעיף לד: 'צוואה שאין לה תוקף על פי דין תורה, אע"פ שהיא תקפה כדיניהם אסור לגבות בה, ויש אומרים שמכל מקום אם כבר הוגשה לבית משפט, יש בה משום מצווה לקיים דברי המת'. ומה שמותנה בהגשה לערכאות, שם, הערה פה, עמוד קמד בדברי החשב אפוד, שמביא שבאנגליה היתה חובה לערוך צוואה בפני ממונה, ולכן הכשיר צוואות אלה. ולפי זה, הדרישה להגשת הצוואה לערכאות המובאת בפתחי חושן מתייחסת למצווה עצמה, שחייב להביא את צוואתו לערכאות. ומשמע שהפתחי חושן אינו מקבל את סברת הפוסקים (כגון אחיעזר) המכשירים צוואות על פי חוק, ועיין שם, סעיף לד, בהערה עח, בדברי האגרות משה המובאים שם, שנותן טעם למה מוסדות צדקה אינם חוששים לגבות צדקה על פי צוואות שאינן כשרות על פי דין תורה.

ובניא כאן דיון ומראה מקומות בענין תוקפן של צוואות הנערכות על פי חוק: (1) ראה הרב וייס, שו"ת מנחת יצחק, חלק ו סימן קסה: 'ע"ד צוואה הנעשה בערכאות, ע"ד אשר האריך כת"ה בב' תשובות לברר להלכה למעשה בענין צוואה הנעשה בערכאות, או אצל עו"ד כנהוג בזמנינו אצל בעלי בתים, שאין להם שום ממש על פי תוה"ק. וכל דבריו נכונים וברורים. והנה באמת הוא דין מפורש בש"ע (ח"מ סימן רנג סעיף לב) וז"ל שטרי צוואה העולים בערכאות של עכו"ם כשרים עכ"ל, ומקורו בתשו' הרא"ש (כלל י"ח ס"ג), ושם מבואר ומובא בסמ"ע שם (ס"ק ע"ב), דמיירי במצווה מחמת מיתה דא"צ קנין ושטרא ראי' בעלמא וכשר בשל ערכאות, אבל היכא דלא צוה מחמת מיתה ולא הי' בו קנין השטר חספא בעלמא עיי"ש, וכן מפורש ברמ"א (סי' ס"ח ס"א) ובסמ"ע שם (ס"ק ט"ז) עיי"ש, ולכן בשטרי צוואה הנעשים על ידם שאין בהן שום קנין על פי תורה אין להם שום ערך על פי תוה"ק. וכ"ז אף אם הועלה בערכאות של עכו"ם, ומכ"ש אם נעשה רק בפני עורך דין, וכמבואר שם (סי' ס"ח), דבלא קיום השופט לא יועיל כלום, ועי' באריכות בתשו' מהרשד"ם (ח"מ סי' ד"ש) שצ"ח הש"ך (בסי' רנ"ג) שם. אמנם ראיתי בערוך השלחן (ח"מ סי' ס"ח) שאחרי שכתב שם (סעי' ה'), דשכיב מרע שעשה צוואה לפני ערכאות הצוואה קיימת דדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים והשטר רק ראי' בעלמא עכ"ד, כתב שוב (בסעי' ו'), דכל זה אם אין משפט מחוק המלכות בזה, אבל במקום שמחוק המלכות לכתוב כל הדברים בערכאות כל השטרות העשויות לפניהם כשרים ואפילו שטרי מתנות מכח דינא דמלכותא עכ"ד, אבל יש גם שובר בצדו, שתיכף אח"כ ז"ל וז"ל וכל שטר שמכשירים מכח דינא דמלכותא וכו' וכן להפוך אם פסול לפי דיננו וכו' ולכן אם דרכי הקני' אינו מועיל לפי דיננו אין קניינו קנין עכ"ל, וצ"ב דלפי"ז גם לדיעה הא' מהני, וצ"ל דס"ל דלפי דיעה א', אפילו כה"ג ל"ה מועיל כיוון שנעשה הכל לפני הערכאות, אבל שוב הביא יש חולקין דס"ל דכיוון דלפי משפטם הקנין טוב קנה עיי"ש, אכן לדינא כבר החליטו הפוסקים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא רק היכא שנוגע להמלך ומנתו, וכמבואר בתשו' השיב משה (ח"מ סי' צ'), וגם אף שהי' בזה ספיקא דדינא, מוקמינן בחזקת יורשי דאו' או דרבנן, וכמבואר בחו"מ (סי' רמ"ו ס"ה), וכן בספיקא פלוגתא דרבוותא כמבואר ברמ"א שם (סוס"י רנ"א), ועי' בת' הריב"ש (סי' ק"ס), וכ"כ החת"ס בת' (ח"מ סי' קמ"ב) עיי"ש, וקמה גם נצבה דברי כת"ה בזה כנ"ל. והניי בזה ידידו דושת"ה כל הימים וחותרם בכל חותמי ברכות. יצחק יעקב ווייס'.

(א) מצווה¹³² על יורשיו¹³³ של אדם¹³⁴ לקיים את צוואתו¹³⁵ אעפ"י שאינה תקפה עפ"י פרק זה.

(ב) הוראת סעיף זה תחול רק בהתקיים אחד מהתנאים דלהלן:

(1) המצווה הפקיד¹³⁶ ביד צד ג' את העיזבון שעליו צווה, לצורך קיום צוואתו;

(2) צוואה שנערכה בפני ערכאות של גויים - הרב שלמה זעפרני, ביה"ד לממונות ירושלים, מובא ב: **דברי משפט** - מאסף תורני בעניני אבן העזר וחושן משפט, חלק ח עמוד רפט (ת"א, התשנ"ח). וראה: שלמה זעפרני, **משפט שלמה** כרך ג-ג בירור הלכות וביאור סוגיות בחושן משפט דיני נזיקין ושכנים, סימן כד (ירושלים, התשנ"ה).

¹³² חו"מ, סימן רנב סעיף ב: 'מלקד"ה, אפילו בריא שצוה ומת, והוא שנתנו עכשיו לשליש לשם כך. הגה: אבל היו בידו קודם ולא לשם כך, או שבאו לידו אחר הצוואה, אין בזה משום מלקד"ה. כל דבר שנקנה במתנת שכיב מרע, אם קדמו היורשין ומכרו, המקבל יכול להוציאו מן הלוקח. אבל דבר שלא ניתן במתנה, רק שמלקד"ה, אם קדמו היורשין ומכרו: מה שעשו עשו. מי שנשבע או נדר ליתן לפלוני כך וכך, ומת ולא נתן, יורשיו פטורין ואין בזה משום מלקד"ה. ... מי שהפקיד מעות אצל חבירו ואומר שאם ימות יעשה בהן המוטב, יתנו ליורשיו'. ופתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד. וכן דיני ממונות ג, עמוד קמ. וקצות החושן, סימן רנב ס"ק ב-ג שבית דין כופים על מצווה זו. ובפתחי חושן, שם, סעיפים לו-מד, אם אומרים מצווה לקיים דברי המת כאשר היורשים על פי דין הנם קטינים (שאו אינם חייבים במצוות). ודווקא כל עוד הם קטינים, אבל מיד כשיגדלו, יהיו חייבים לקיים את המצווה. וראה: שווארץ **משפט הצוואה** ענף ד, עמוד רנא (ירושלים, התש"ס) (להלן: '**משפט הצוואה**') שדן גם במקרה של יורשים גדולים החייבים במצווה וקטנים הפטורים מן המצווה, איך ינהגו הגדולים.

¹³³ וכתב הקצות החושן, סימן רמח ס"ק ה, שמצוה זו אינה קנין והפקעת דיני הירושה הרגילים, שהרי היורשים יורשים את חלקם בעיזבון, אלא שכופין אותם לתת למי שהמוריש צוה לתת. ולכן אם קדמו היורשים ומכרו את חלקם בירושה, אי אפשר לכפות עליהם לקיים את דברי המת וכל שכן שאין מוציאים מידי מי שקנה מהם. אך המחנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן כט, חולק וסובר שהיורשים לא זכו כלל בירושה אלא הנהנים על פי אותו ציווי של המוריש. יוצא שלפי קצות החושן, אותם 'נהנים' מן המצווה אינם מקבלים את חלקם בעיזבון מדיו ירושה אלא מדיו מתנה שנותנים להם היורשים המצווים לכך. ולפי המחנה אפרים, יש כאן צוואה לכל דבר והנהנים קונים את העיזבון מיד עם מות המוריש. וב**משפט הצוואה** (לעיל הערה 132) עמוד רעא, דיון נרחב בנושא. ולמחלוקת זו יש השלכות על דין הקטינים: אם 'מצווה לקיים דברי המת' היא מצווה על היורשים, הרי יורש קטן לא מחויב במצווה, אך אם 'מצווה לקיים דברי המת' היא קנין לנהנה, הרי שאותו יורש קטן איבד את זכותו כיורש על פי דין לטובת הנהנה על פי הצוואה. שם, עמוד ער: 'כאשר היורש מת מבלי לקיים את דברי המת, אין יורשיו של היורש מחויבים לקיים את דברי המת, מאחר ומצווה זו חלה על גופו של היורש והיא לא עוברת בירושה, וכשמת פסקה המצווה'. ולפי זה נראה לומר שכאשר היורש מת לפני מורישו ויורשיו של היורש באים במקומו (כאמור בסעיף 14), הם לא יהיו חייבים לקיים את דברי המוריש הראשון.

ראה שם מחלוקת האם חליפיו של יורש שמת לפני מורישו באים מכוחו או יורשים ישירות מן המוריש הראשון. ובגלל מחלוקת זו, הם יוכלו לטעון כאותם הפוסקים שהם באים מכוחו של היורש, וכבר פסקה המצווה עם מותו של אותו יורש. או שמא דינם כדיו יורש ראשון, והם באים במקום היורש שמת לפני מורישו, והמצווה תחול עליהם. וכל זאת, לפי אותם הפוסקים ש'מצווה לקיים דברי המת' היא מדיו צוואה החלה על היורשים, אבל לפי הפוסקים ש'מצווה לקיים דברי המת' היא קנין/ירושה לנהנה, הרי הנהנה יזכה בעיזבון על פי הצוואה בין אם היורש על פי דין קיים ובין אם הוא מת לפני מורישו.

ונראה שלפי הפוסקים הסוברים ש'מצווה לקיים דברי המת' היא מצווה על היורשים על פי דין (ולא קנין ישיר לנהנה), המצווה מתחלקת בין כל היורשים יחסית לחלקם בעיזבון. וגם כאן, יוכל הבכור להסתלק מחלקו בבכורה, ולקיים את המצווה כפשוטו ולא כבכור.

¹³⁴ אפילו צווה בהיותו בריא וכל שכן שכיב מרע.

¹³⁵ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף לו, הערה פב, שמביא בשם השו"ת אחיעזר, שאם קיום המצווה מהווה איסור עבור היורשים לא מחייבים אותם. אבל אם הציווי מהווה איסור עבור המוריש, אך לא עבור היורשים, כן מחייבים את היורשים לקיים את המצווה.

ומביא שם מחלוקת פוסקים אם יש מצווה לקיים דברי המת בדבר שלא בא לעולם או שאין בו ממש. ולכאורה אין זה מובן, שהרי בדבר שלא בא לעולם אין השלשה, ומביא מדברי הע"ש, בהערה לה, בדיון 'מצווה לקיים דברי המת' בריוח מעיסקא, שבריוח שלא בא לעולם לא שייך הושלש. אך ראה שם, הערה פ, בעמוד קלח, ד"ה 'עוד', שמשמע שיש מצווה לקיים דברי המת בדבר שלא בא לעולם וגם למי שלא בא לעולם. וגם **משפט הצוואה** (לעיל הערה 132) עמוד רסה.

¹³⁶ חו"מ, סימן רנב סעיף ב. וכן הביא דין זה באבהע"ז, סימן נד סעיף א: 'מי שצוה לתת לבתו כך וכך מעות לפרנסתה, ליקח בהם קרקע, בין שהיה שכיב מרע בין שהיה בריא, ומת, והרי המעות ביד השליש, ואמרה הבת: תנו אותה לבעלי, כל מה שירצה יעשה בהם, אם היתה גדולה, ונשאת, ונשאת בידה; ואם עדיין מאורסה היא, יעשה שליש מה שהושלש בידו; ואם עדיין קטנה היא, אפילו נישאת, אין שומעין לה, אלא יעשה שליש כמו שצוה האב. (וי"א דבעין שהושלש מתחלה לכך, ועיין בחושן המשפט סימן רנב). אבל שם, בחו"מ, סימן רנ סעיף כג, הביא המחבר דין זה בדעת י"א: 'בריא שאמר: כתבו ותנו מנה לפלוני, מת, אין נותנים אפילו במיפה כחו. ויש מי שאומר דהיינו משום דאמר: כתבו ותנו, אבל אם אמר: תנו, ולא אמר: כתבו, נותנים משום מלקד"ה. וי"א דלא אמרינן מלקד"ה אלא היכא

(2) המצווה צווה ליורשיו עצמם¹³⁷ לקיים את צוואתו;

(ג) הוראת סעיף זה לא תחול במקרים דלהלן¹³⁸:

(1) מת¹³⁹ המקבל בחיי המוריש;

(2) העיזבון¹⁴⁰ כבר הועבר לצד ג';

סימן ב': תוקף הצוואה

26. כשרות לצוות

דאיתפסיה ביד שלישי (וע"ל סימן רנב). אבל בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף לח, כתב שדעת רוב הפוסקים שאין משום מצווה לקיים דברי המת אלא כשהמוריש נתן את העיזבון לשליש לשם כך. אבל אם היה ביד השליש קודם הצוואה שלא לשם קיום הצוואה, או שבא לידי השליש לאחר הצוואה אין בו משום מצווה לקיים דברי המת. ומביא שם את שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א סימן קה, שכתב שהפקדת צוואה בידי עורך הדין נחשבת השלשה ולא חיישינן לנמלך. ומביא גם את שו"ת אחיעזר, חלק ג סימן לד: 'גם מכבר הייתי מצדד לומר דהיכא שמי שצוה המת ליתן לו הוא מוחזק מטעם דינא דמלכותא בקיום הצוואה על ידי ערכאות לא בעי' הושלש מתחלה לכך, אלא שלא מצאתי גילוי לדין זה דל"ד לנדר שא"י לחזור בו וכנ"ל'. כלומר, שעל אף העובדה שאותה צוואה תקפה על פי חוק, יש לקיימה גם על פי דין תורה משום 'מצווה לקיים דברי המת', ואע"פ שאין כאן השלשה, עצם התוקף על פי חוק לא גורע מהשלשה. וכן הביא שו"ת אגרות משה, שם, סימן קד, שכל שיש לו תוקף על פי דינא דמלכותא ובוודאי יעשו על פי חוק אין לך קנין גדול מזה, וכתב שלכן נוהגים מוסדות צדקה לסמוך על צוואות כאלה ואין חוששין לכך. ובפתחי חושן, שם, הערה פה, מביא חולקים על סברה זו: שו"ת מנחת יצחק ח"ו סימן קסה, וכן הקונטרס הצוואה של הגר"א שלזינגר שסוברים שסברת האחיעזר היא רק כאשר הצוואה כבר אושרה על פי חוק אבל לכתחילה אין להביאה לאישור בבית משפט. וכן אין סברה זו נאמרה אלא לענין להחשיבה כהשלשה, אבל כשאין מצווה לקיים דברי המת, כגון ביתומים קטינים, נראה לכו"ע שאין שום תוקף לצוואה משום כך שהיא תקפה על פי חוק. וראה שם את הסברות השונות. ובדיני ממונות ג, פרק שמיני, על צוואה בערכאות, עמוד קצב; ובמשפט הצוואה (לעיל הערה 132) עמוד רנ, מובא בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שלעיקר ההלכה צריך השלשה 'כביטוי לגמירות דעת' של המצווה. ולכן אותם אנשים שאינם מכירים דרך אחרת אלא צוואה בערכאות (כלומר, על פי חוק) אומדים דעתם שכוונתם למתנה גמורה ובגמירות דעת שלמה כבהשלשה. והוא מבין שהאחיעזר לא נתכוין להפקיע לגמרי הירושה מכח צוואות שכאלו אלא לקיים את הצוואה בדרך פשרה בין הצדדים.

וי"א שדווקא אם המצווה כתב בלשון מתנה, אזי קיימת מחלוקת האם צוואה זו, התקפה על פי חוק, תהיה תקפה גם מדין מצווה לקיים דברי המת. אבל אם כתבה בלשון צוואה, לכו"ע לא תקפה. **משפט הצוואה**, שם.

¹³⁷ חו"מ, סימן רנב סעיף ב, סמ"ע ס"ק ה, ש"ך ס"ק ד. שכל שצווה ליורשים או למי שסיפק בידו לעשות, וקבל עליו או שתק, יש בו משום מצווה לקיים דברי המת. ולפי הפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד הערה פז, שמשמע שאם הושלש העיזבון ביד שלישי שלא לשם כך, ואחר כך אמר לשליש לתת לפלוני יש בו משום מצווה. וכתבו אחרונים שאם כתב המצווה ליורשיו הרי מכתב זה דינו כצוואה ויש בו משום 'מצווה לקיים דברי המת' רק אם הגיע ליורשיו בחיי המוריש. ואם מסר מכתב זה ליורשיו סגור שיפתחנו אחר מותו אין זה מועיל.

¹³⁸ בפתחי חושן, שם, סעיף לט: 'נחלקו הפוסקים אם בגר יש משום מצווה לקיים דברי המת'. ועיין בהערה פח: הרמ"א סימן רנו סעיף א, הביא שתי דעות בזה, וטעם הפוסלים הוא: כשם שאין בגר דין שכיב מרע שדבריו ככתובים ומסורים, גם אין בו משום 'מצווה לקיים דברי המת'.

¹³⁹ חו"מ, סימן קכה סעיף ח: 'ראובן שאמר לשמעון: הולך מנה ללוי שאני נותן לו מתנה, והלך שמעון ליתנו ללוי, ומצאו שמת, אם בריא היה הנותן, ומת בחיי מקבל, יתן ליורשי מקבל, דמלקד"ה. ואם מת מקבל בחיי נותן, אע"פ שאחר כך מת הנותן, יחזיר ליורשי משלח. ואין אומרים שיורשי המקבל יורשים אותו או שהם באים במקומו'.

¹⁴⁰ ראה הערה 45, שאם קדמו היורשים ומכרו את העיזבון לא מוציאים מיד הלקוחות (להבדיל מצוואה רגילה שאם קדמו היורשים על פי דין ומכרו את העיזבון, הנהנים רשאים להוציא מן הלקוחות). וזה דומה למכירה באיסור שהיא תקפה. ויש לזכור, שמן הדין, אין צורך בצו ירושה או בצו קיום צוואה ולכן היורשים יורשים מיד עם מות המוריש ואם הם מוכרים את חלקם, מכרם תקף. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד הערה פג, שנראה שאף אין עליהם חיוב לשלם דמי החפץ. וראה שם שמביא בשם שו"ת אגרות משה, חושן משפט, חלק ב סימן נג, שהרווחים שצבר אותו עיזבון מיום הציזיו ועד יום מות המצווה שייך ליורשים ולא למקבל. אבל מיום מות המצווה ועד לחלוקת העיזבון, הרווחים שייכים למקבל למרות שאין לו דין קנין באותו חלק (אלא שמצווה על היורשים לתת לו). ומביא שם את שו"ת חשב האפוד שחולק וסובר שכל הרווחים שייכים ליורשים.

(א) צוואה שנעשתה על ידי קטין¹⁴¹ או בשעה שהמצווה לא היה שפוי בדעתו¹⁴² – בטלה.

(ב) צוואת אישה –

(1) צוואה¹⁴³ שצוואתה אישה בהיותה נשואה, בין במתנת בריא¹⁴⁴ ובין בהתחייבות מוריש¹⁴⁵, לא תהיה תקפה אם האישה מתה בחיי בעלה¹⁴⁶, אלא אם כן נערכה בהסכמת¹⁴⁷ בעלה של המצווה;

¹⁴¹ ויש לזכור כי קטין בהלכה הוא בפחות מ-13 בבן, ופחות מ-12 בבת. וראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק יא סעיף ב, שעל פי תקנת חז"ל קטן שהגיע לעונת הפעוטות, היינו מבין 6 שנים, ובדקוהו ומצאוהו שיודע בטיב משא ומתן, וי"א דה"ה מבין 10 סתם (ללא צורך בבדיקה). יכול למכור מטלטלין (אך לא קרקע) וכן יכול לתת מתנה, בין במתנת בריא ובין במתנת שכיב מרע. ואע"פ שלא תיקנו קניינים לקטן אלא כשאין לו אפוטרופוס או כשהוא לא סמוך על שולחן אחרים. ושם, סעיף ז, הערה טז, שבמתנת בריא שחלה לאחר מיתה או במתנת שכיב מרע, הוא נחשב באותה עת כאילו אין לו אפוטרופוס. ומכאן נראה, שצוואת קטין מעל לגיל 10, או מעל לגיל 6 והוא מבין בטיב המו"מ, הינה תקפה, לפחות בנוגע למטלטלין שלו. מעל לגיל 13 בבן או מעל לגיל 12 בבת, הרי הם בגירים לכל דבר.

¹⁴² לכתחילה, אין חוששים לאי שפיות. ראה חו"מ, סימן רנ סעיף ו, בהגה: 'צוואת שכיב מרע שלא נכתב בה שהיה מיושב בדעתו, אפילו הכי אין חוששין לה; ומה שנוהגין לכתבו אינו אלא לשופרא דשטרי. ואפילו בשכיב מרע, אם לא נבדק אם היה בדעה צלולה בעת שצוואה אין חוששים שמא לא היתה דעתו צלולה ורק במשתתק צריך בבדיקה לכתחילה. וכן אם ידוע שנטרפה דעתו, אין צוואתו צוואה אא"כ בדקוהו לפני שערך את הצוואה ומצאוהו מיושב. ואם חלה במחלה קשה של שגעון ובלבול הדעת, אף הבדיקה אינה מועילה עד שיבריא'. דיני ממונות ג, עמוד קכה; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד הערה סה. וגם מ' פרבשטיין **משפטי הדעת** – עיונים וברורי הלכה בגדרי הדעת ובהלכות שוטה, עמודים נב-סה (הוצאת מכון שערי המשפט והנהלת בתי הדין הרבניים, ירושלים, התשנ"ה).

¹⁴³ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ח. נכסי האישה כשהיא נשואה, יש מהם שהם נכסי צאן ברזל, ויש מהם נכסי מלוג. וראה שם את כל ההבדלים ביניהם. ובזמננו אין מפרטים בכתובה שומת כל הנכסים שהאישה מביאה לבעלה (נכסי צאן ברזל), אלא כוללים הכל וכותבים שהכניסה לו בכל הדברים סכום כך וכך, והבעל מקבל עליו אחריות על סכום זה, והרי סכום זה חוב עליו.

בעניין תוקף צוואת אישה נשואה – לכאורה קיים הבדל מהותי בין נכסי מלוג לנכסי צאן ברזל. שהרי אישה שמכרה נכסי צאן ברזל לא עשתה כלום גם בהסכמת בעלה. ואם כן, צוואתה המבוססת על מתנת בריא איננה תקפה! (ראה להלן בגין צוואה המבוססת על התחייבות מוריש וצוואת שכיב מרע). אך, פתחי חושן, שם, סעיף יב, מביא בשם י"א שמכל מקום, אם האישה התאלמנה או התגרשה, מכרה קיים. ובהערה כז מביא שמשמע מדברי הפוסקים שגם בנכסי צאן ברזל, אם הבעל לא מערער על המכירה וכל שכן אם הסכים לה, הרי זה כאילו מכרה בשליחותו, והמכירה תקפה כמו בנכסי מלוג.

¹⁴⁴ אבהע"ז, סימן צ סעיף ט: 'האישה שמכרה מנ"מ (מנכסי מלוג) אחר שנשאת, אע"פ שאותם הנכסים נפלו לה קודם שתתארס, הבעל מוציא פירות מיד הלקוחות כל ימי חייה, אבל לא גוף הקרקע; ואם מתה בחייו, מוציא הגוף מיד הלקוחות בלא דמים. (ו"א דאף בחייה מוציא גוף הקרקע מיד הלקוח בלא דמים)'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ח סעיף מג. ובצוואה המבוססת על מתנת בריא, האישה מוכרת את נכסיה, הגוף מיד והפרות לאחר מיתה. ועל כן, אם מתה בחיי בעלה, צוואתה לא תקפה.

¹⁴⁵ שם, סעיף פב: 'אישה נשואה שהתחייבה ממון, אין הבעל חייב לשלם'. וכן מבואר ברמ"א, חו"מ, סימן צו סעיף ו: (שם מדובר על אישה שקבלה שמירה והתחייבה לשלם) 'ואם אין לה לשלם, יכתבו לו פסק שתשלם לכשתתאלמן או לכשתתגרש; אבל אין בעלה חייב לשלם בשבילה, אע"פ שנושאת ונותנת תוך הבית, ודלא כיש חולקין בזה'. וכן מובא שם, סימן קלב סעיף א: 'עבד או אשת איש שערבו לאחרים, או נכנסו קבלנים ונתחייבו לשלם, אין חייבים לשלם עד שיתחרר העבד ותתאלמן האשה או תתגרש. אבל קטן שערב לאחרים, אינו חייב לשלם אף לכשיגדיל'. ובפתחי חושן, הלכות הלוואה ואבידה, פרק ז סעיף כו (הוצאת ישיבת אהל משה דיסקין, ירושלים, התשמ"ג) (החלק להלן: 'הלכות הלוואה').

ובצוואה המבוססת על התחייבות מוריש, האישה מתחייבת בממון. ועל כן, אם מתה בחיי בעלה, אין בעלה חייב לשלם את חובה/התחייבותה מתוך העיזבון שירש ממנה על פי דין. וראה בפתחי חושן, שם, כללי עריכת צוואה, סעיף ח, בשם קונטרס מדור לדור. ואין הבדל אם ההתחייבות של האישה נעשתה בעדים או לא, משום שגם התחייבות בעדים איננה מחייבת את הבעל (להבדיל מהתחייבות אישה לפני נישואיה. ראה להלן ס"ק ג).

¹⁴⁶ אישה שיוצאת מתחת יד בעלה, בין במיתת הבעל ובין בגירושין, נוטלת את נכסיה בחזרה. ועל כן, מכירת נכסי מלוג שביצעה בזמן נישואיה מתקיים. וכן, אם התאלמנה או התגרשה מבעלה, צוואתה 'חוזרת' להיות תקפה.

¹⁴⁷ פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, סעיף ח, שאם האישה עושה בהסכמת הבעל, הרי זה מועיל ועל כן יש להוסיף בשטר ההתחייבות, שהבעל מסכים להתחייבות אשתו ומתחייב לפרוע מירושתה. ונראה מדבריו שהתחייבות הבעל צריכה להיות בקנין כמו כל התחייבות, ולא די בהסכמה אפילו מפורשת.

והוא הדין בצוואת מתנת בריא מהיום ולאחר מיתה, והרי זה כנותנת הגוף מהיום, אם נעשה בהסכמת הבעל, הצוואה קיימת. וראה אבהע"ז, סימן צ סעיף י: 'ואם הבעל מודה, או שיש עדים שברשותו מכרה, אינו מוציא מיד הלקוחות,

- (2) צוואת שכיב מרע שצוותה אישה בהיותה נשואה איננה תקפה¹⁴⁸;
- (3) אישה שצוותה לפני נישואיה- בהתחייבות מוריש¹⁴⁹ - ומתה בחיי בעלה¹⁵⁰, לא יהיה לצוואתה תוקף אלא אם כן נערכה לפני שני עדים¹⁵¹;
- (4) הוראות סעיפים (1) ו- (2) לא יחולו על נכסי האישה שלא היו ידועים¹⁵² לבעלה בשעת עריכת הצוואה¹⁵³;

דכשלונו דמיא, ואי בעי לוקח הי' מחרים שלא מכרה מדעתו'. כלומר, הסכמת הבעל הופכת את האישה לשליחת הבעל במכירת הנכסים.

יש להבין מה טיבה של שליחות זו, שהרי מדובר על צוואת האישה בנכסיה, ולא בנכסי בעלה! אלא שבהיותה נשואה, יש לבעלה זכויות בנכסי אישתו שפוגעות/מצמצמות את זכויות האישה בנכסיה כגון, זכותה למכור אותם. הסכמת הבעל למכור הופכת את האישה לשליחת הבעל במכירת זכויותיו בנכסי האישה כלומר, היא מבטלת את ההגבלות בזכויות האישה בנכסיה.

הסכמת הבעל שבשתיקה איננה הסכמה. שם, בהגה: 'ראה שמכרה ושתק לה, לא אבד משום זה וזכותו. אבל אין צורך בקנין כלשהו מצד הבעל (להבדיל מהסכמת הבעל לצוואת אישתו המבוססת על התחייבות מוריש), והוא יכול לתת את הסכמתו בדברים בלבד'. ראה פתחי חושן, פרק ח סעיף מד, הערה קיא, שיש להסתפק אם הבעל נתן את הסכמתו לאחר מעשה (כגון לאחר עריכת הצוואה) אם זה מועיל. ומכאן, שהסכמת הבעל בצוואת אישה המבוססת על מתנת בריא לא צריכה קנין. אך, אם הצוואה מורכבת ממתנת בריא ומהתחייבות מוריש, יש צורך בקנין עבור הסכמת הבעל להתחייבות האישה.

¹⁴⁸ אישה נשואה אינה יכולה לצוות בצוואת שכיב מרע שהרי שכיב מרע- בלשון צוואה- אינו יכול אלא לשנות את סדר הירושה בין יורשיו על פי דין (ראה לעיל הערה 117 שם) והרי יורשה על פי דין של אישה נשואה הוא בעלה בלבד. ובצוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע, אין האישה הנשואה יכולה לצוות אפילו בהסכמת בעלה, משום שמתנת שכיב מרע מועילה אך ורק כאשר המצווה נותן משלו, ולא כאשר המצווה פועל כשליחו של בעל הנכסים (משום שתקנת חז"ל בשכיב מרע נתקנה מתוך התחשבות במצבו הבריאותי של המצווה ודאגתו לנכסיו: שמא תטרף דעתו. אבל אם השכיב מרע אינו עוסק בנכסיו אלא בנכסיו משלחו, אין סכנה שתטרף דעתו). וראה בסעיף הקודם שבמקרה של אישה נשואה- שאסור לה לתת מנכסיה- הסכמת הבעל מועילה רק מאחר והיא הופכת את האישה לשלוחתו של הבעל במכירה (לעניין זכויות הבעל בנכסים המעכבים את מכירתם על ידי האישה).

אבהע"ז, סימן צ סעיף י: 'צוה בעת חליה לתת כך וכך ממלבושיה, ונתרצה הבעל, אם נתנה לעניים, אינו יכול לחזור בו; ואם לעשירים, יכול לחזור בו'. ולכאורה קשה, שהרי בהיותה שכיב מרע (בעת חוליה) אין האישה רשאית לתת מנכסיה! אלא, כאשר הבעל נתרצה, חיובו נובע מדיני נדרים החלים על הבעל ולא מדיני ירושה של האישה. ומכאן, רק כשהסכים למתנה עבור עניים, יש כאן נדר. ובחלקת מחוקק, שם, כתב שדוקא במתנה מרובה לעשירים, אבל במתנה מועטת לעשירים (או לשאינם עניים) נקרא מחוסר אמנה. ואם מת אחר כך הבעל, אין יורשיו חייבים לקיים את נדרו. ועיין גם אם הבעל יכול להתיר את נדרו.

וראה שם, בט"ז: 'דווקא כאשר הבעל הסכים בפירוש, אבל אם שמע ושתק אינו נעשה נדר. ואם נתעסק בכתיבת הצוואה היא הסכמה'. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ח סעיף מה, הערה קיב; וראה שו"ת קול מבשר, חלק א, סימן נב, ד"ה 'ובגוף העדות'.

ונראה שצוואת אישה שכיב מרע לא תהיה תקפה גם אם התאלמנה או התגרשה בין עריכת הצוואה למותה, שהרי הפגם הוא בצוואה עצמה (תקנת חז"ל לא חלה במקרה זה) ולא באי יכולתה לצוות.

¹⁴⁹ אבל, אם צוותה בצוואה המבוססת על מתנת בריא, הרי היורש זכה בגוף הנכסים כבר במועד עריכת הצוואה, כלומר לפני הנישואין. ואם צוותה בהיותה שכיב מרע, 'הקנין' בוצע במועד עריכת הצוואה, כלומר לפני נישואיה, למרות שהיורש יזכה רק לאחר מותה. ועוד יש לומר, כי הפגם בצוואת אישה לפני נישואיה קיים רק כאשר היא מטילה חיוב על העיזבון שהבעל נדרש לפרוע, וזה קיים רק בהתחייבות שהאישה קבלה על עצמה לפני הנישואין ולא במתנה שנתנה.

¹⁵⁰ אבל אם מתה אחרי בעלה, שוב חוזרת הצוואה שנערכה לפני נישואיה להיות תקפה, משום שכל עוד בעלה חי הוא יורש אותה על פי דין ודינו כלקוח שאינו חייב לפרוע את התחייבויותיה של אישתו מלפני הנישואין. מת הבעל, יורשה האחרים של האישה יהיו חייבים לפרוע את התחייבויותיה על פי הצוואה.

¹⁵¹ **שורת הדין** (לעיל הערה 5) כרך ב עמוד שס, בהערות הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א להצעת שטר צוואה מתוקן. הערה טו, כאשר אישה עושה שטר חצי זכר לפני שנשאת לבעלה ורצונה שירשנה אחר ולא בעלה, היא צריכה לעשות את הצוואה בעדים משום שדינו של הבעל בירושת אישתו כלקוח, ולקוח חייב לשלם לבעל החוב (במקרה זה, המוטב בצוואת האישה) רק במלווה בעדים. ועל כן, אם הצוואה נעשתה ללא עדים, המוטב לא יוכל לגבות, ובעלה כן יירש את אישתו. וראה גולדברג, 'ירושת הבת' (לעיל הערה 5) 351, שממליץ על עשיית צוואה בדרך של שטר חצי זכר, כאשר הבעל רוצה להסתלק מזכותו בירושת אישתו (במקום שטר סילוק, שעושים בין קידושין לנישואין). וגם שם מזהיר לעשות את הצוואה בעדים. ואומנם לא נאמר במפורש שמדובר על אישה לפני שנשאת ולא באישה נשואה אך נראה שזו הכוונה. ואם כן, פתרון זה לא יועיל באישה נשואה. ובפתחי חושן, הלכות הלוואה, פרק ז סעיף כג.

(ג) צוואת גר¹⁵⁴ -(1) גר שציווה בצוואת שכיב מרע¹⁵⁵, יישאר עזבונו בידי המוחזק¹⁵⁶ בו;(2) על אף האמור בסעיף קטן (1), צוואת שכיב מרע של גר לטובת בנו שאין הורתו בקדושה, בטלה¹⁵⁷;**חוק -** צוואה שנעשתה על-ידי קטין או על-ידי מי שהוכרז פסול דין או שנעשתה בשעה שהמצווה לא ידע להבחין בטיבה של צוואה - בטלה.**27. חופש לצוות**

¹⁵² נכסים שאינם ידועים לבעל לא נחשבים לנכסי מלוג ואין הבעל זוכה בפירות. ומכל מקום, לא תמכור האשה אותם לכתחילה, ואם מכרה או נתנה קודם שנודע לבעלה מכרה קיים. אבהע"ז, סימן צ' סעיף יא: 'במה דברים אמורים, שאם מכרה משנשאת מוציא הבעל מיד הלוקחות, בנכסים הידועים לבעל. אבל אם נפלו לה נכסים ולא ידע בהם הבעל, לכתחילה לא תמכור (ואם מכרה אותם קודם שידע בהם מכרה קיים)'. ומאחר ונכסים אלה אינם נחשבים לנכסי מלוג, אין לבעל זכויות עליהם - כל עוד לא ידע עליהם, ואם נמכרו על ידי האשה גם אחרי שידע עליהם - וממילא, אין הגבלה בזכות האשה למוכרם. ועל כן, (א) אין צורך בהסכמת הבעל האמורה בס"ק (1). (ב) אם צוותה האשה בצוואת שכיב מרע באותם הנכסים, הסכמת הבעל - שאינה נדרשת על פי דין - לא הופכת את האשה לשליחת הבעל וממילא לא פוסלת את הצוואה כאמור בס"ק (2). וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ח סעיף יט, הערה מג, פירושים שונים למושג 'אינם ידועים לבעל'. ושם, הערה מו, מביא בשם שו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן לה, שהאשה יכולה ליתן אותם נכסים שאינם ידועים לבעל במתנת שכיב מרע. ומשמע מדבריו שאפילו לכתחילה מותר, ולא אסרו לכתחילה אלא כשמוכרת או נותנת מחיים, וה"ה במתנת בריא לאחר מיתה מותר, וכתב שצריך עיון בטעם הדבר.

¹⁵³ למרות שאחר כך נודע לבעל על קיום הנכסים. וראה בפתחי חושן, שם, פרק ח סעיף יט הערה מז, שמביא בשם הר"ן בכתובות, שמתנת שכיב מרע מועילה בנכסים שאינם ידועים לבעל, אע"פ שמתנת שכיב מרע אינה אלא לאחר מיתה (ובין עריכת הצוואה למות האשה נודע לבעל על קיום נכסים אלה). ושם, שמביא דיון בשם השו"ת אחיעזר, אם יש בזה מצווה לקיים דברי המת מאחר ולכתחילה אסור לה למכור ויש בצוואתה משום איסור. ומחלק שמאחר ועל הירשים אין איסור, יש מצווה לקיים דברי המת. עיין שם.

וכאשר האשה ערכה את צוואתה לפני נישואיה, אמנם נכסיה לא היו ידועים בזמן עריכת הצוואה לבעלה לעתיד, ומותר היה לה למכור לכתחילה, אבל משנישאת בעלה אינו חייב לפרוע את התחייבותיה גם לגבי נכסים שלא ידע עליהם.

¹⁵⁴ חו"מ, סימן רפג סעיף א: 'העובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה; והגר אינו יורש את אביו עובד כוכבים אלא מדבריהם, תקנו לו שירש כשהיה, שמא יחזור למרדו. ולא העובד כוכבים יורש את אביו הגר, ולא גר את גר, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים; אפילו היה לו בן שליטתו בקדושה, מאחר שהורתו שלא בקדושה אינו יורש את אביו, ולא אביו יורשו. אבל הבן יורש את אמו, כל שהייתה לידתו של הבן בקדושה גם אם הורתו לא הייתה בקדושה'. חוקת משפט, פרק ב סעיפים ו, ז, ח. וכן בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף כז.

וראה לעיל סעיף 25 הערה 138 אם בגר יש משום מצווה לקיים דברי המת.

¹⁵⁵ הבעיה מתעוררת דווקא כאשר גר מצווה בצוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע, בגלל החשש של נחלה לטובת ילד שהורתו לא בקדושה, כמפורט להלן. אבל אם הוא צווה, בהיותו שכיב מרע, בלשון צוואה (ולא בלשון מתנה), צוואתו תהיה תקפה, משום שצוואה מסוג זה אפשרית אך ורק בין יורשים על פי דין. והרי בגר רק ילדיו שהורתם ולידתם בקדושה נחשבים ליורשיו על פי דין, ואין אפשרות להנחיל בצוואה זו לילד שהורתו לא בקדושה וממילא אין לחשוש.

גם צוואת גר המבוססת על מתנת בריא או על התחייבות מוריש תקפה לכל דבר.

¹⁵⁶ חו"מ, סימן רנו סעיף א: 'גר שיש לו בן שאין הורתו בקדושה, הואיל ואינו יורשו כך אינו יכול ליתן לו נכסיו במתנת שכיב מרע, לא כולל ולא מקצתן, שלשון ירושה ומתנה לגבי יורש אחד הם. ואם תאמר יקנה, נמצא זה יורש את אביו; לפיכך אם נתן לגר משאר הגרים, מתנתו קיימת. הגה: וי"א דלא יוכל ליתן לשום אדם במתנת שכיב מרע, כי אם דרך הודאה, וכן נראה עיקר. והואיל ואיכא פלוגתא דרבנותא דיינין דין המוציא מחבירו עליו הראיה; ואם שנים מוחזקין חולקין'. כלומר, קיימת מחלוקת האם בגלל החשש הקיים לגבי ילדו של גר שהורתו לא בקדושה, מנוע הגר מלהוריש - בצוואת שכיב מרע - רק לאותו ילד שהורתו לא בקדושה, או שהוא מנוע מלהוריש לכל אדם. ומאחר והמחלוקת לא הוכרעה, המוציא מחבירו עליו הראיה, ובינתיים העיזבון יישאר אצל המחזיק בו. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף סב.

¹⁵⁷ משום שבדין זה אין מחלוקת. ראה הערה קודמת.

(א) ביטול צוואה על ידי המצווה¹⁵⁸ -

(1) בצוואת שכיב מרע:

(א) רשאי המצווה לחזור בו בכל עת¹⁵⁹;

(ב) הוראת צוואה השוללת את זכות המצווה לשנותה או לבטלה - תקפה¹⁶⁰, אם נעשתה בקנין;

(2) במתנת בריא¹⁶¹ ובהתחייבות מוריש¹⁶²:

¹⁵⁸ ראה להלן סעיף 36 - דרכי ביטול צוואה על ידי המצווה. 'הצעת תקנות בירושות' (לעיל הערה 31), הרב הרצוג הציע לאפשר לכל מצווה לחזור בו ולבטל את צוואתו גם בצוואה המבוססת על מתנת בריא, וגם כאשר המצווה לא כתב בפירוש שהוא שומר על זכותו לחזור בו ממתנתו. נראה שההצעה שהציע הרב הרצוג במתנת בריא תקפה גם לענין צוואה המבוססת על שטר חצי זכר. הנוסח המוצע להלן עובד כדי להתאימו לנוסח חוק זה. וראה שם, נוסח של הצעה לתקון כל חוק הירושה (האזרח):

(א) ביטול צוואה על ידי המצווה.

בכל הצוואות רשאי המוריש לחזור בו בכל עת.

¹⁵⁹ גם בצוואת שכיב מרע ממש (ולא רק במתנת שכיב מרע) אע"פ שיורש על פי צוואה זו דינו כיוורש על פי דין (מדאורייתא), והיה מקום לחשוב שחזרה מן הצוואה פירושה ביטול ירושה על פי דין ותהיה אסורה, אפילו הכי רשאי המצווה לחזור בו בכל עת. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יד. וראה שם, בהערה לו באיזה לשון יכול המצווה לחזור בו.

ובמתנת שכיב מרע, חו"מ, סימן רנ סעיף יב: 'שכיב מרע שנתן כל נכסיו וחזר במקצת, סתמא חזר בכל. הגה: ואפילו נתן לשנים בשטר אחד וחזר מאחד מהן, גם השני בטל. מיהו אם פירש בהדיא דאינו חוזר רק במקצת, קנה הראשון הנשאר, אף על גב דהוי מתנה במקצת ולא קנו מיניה, מכל מקום בשעה שנתן לו הוי מתנה בכל ולא היה צריך קנין. וי"א דווקא שחזר ונתן אותו מקצת לאחרים, אבל אם שייר אותו מקצת שחזר בו לעצמו, גם הנשאר ביד הא' בטל עד שקנו ממנו. כתב נכסיו מקצתן אחרים ומקצתן ליורשיו, וחזר בחלק היורשין, לא נתבטל מתנה של אחרים, דשל יורשין אינו אלא כירושה בעלמא. לפיכך אם נתן כל נכסיו לראשון, וחזר ונתן מקצתן לשני, הראשון לא קנה אפילו אם ימות, שהרי חזר בו, והשני יש לו דין מתנת ש"מ במקצת. לפיכך אם יש בה קנין קונה אפילו אם לא מת, ואם אין בה קנין אפילו אם מת אינו קונה. נתן מקצתן לראשון בקנין, והמותר לשני, ראשון קונה אפילו לא מת, והשני הוא מתנת ש"מ בכל, ואם מת קנה יד אפילו בלא קנין, עמד לא קנה אפילו הוא בקנין.'

ושם, סעיף יג: 'ש"מ שכתב לאחד וחזר וכתב לאחר, האחרון קנה, שיש לו לחזור עד שימות. (אם פירש שיהא במתנת שכיב מרע, כמו שנתבאר סעיף ט), בין בכל בין במקצת, בין לעצמו בין לאחר, ואפילו כתב וזיכה לראשון, וכתב וזיכה לאחר, האחרון קנה, ששכיב מרע שזיכה עדיין מתנת שכיב מרע היא. (וע"ל סעיף ד דתפיסה לא מהני. מיהו אם כתב והגיע המתנה ליד המקבל מתנה, משמע בטור דמהני, וצריך עיון מנא ליה). אבל שכיב מרע שכתב וזיכה וקנו מידו, אין לאחר קנין כלום ואינו יכול לחזור בו לא לאחר ולא לעצמו, בין שנתן בכל או בין שנתן מקצת.'

ושם, סעיף יד: 'מצוה מחמת מיתה, אפילו כתב וזיכה וקנו מידו בכל מיני הקנאות, יכול לחזור בו. (ומיהו אם פירש בהדיא שנותן במתנת בריא במעכשיו וקנו מידו, קנה). ויש מי שאומר דהני מילי כשפירש בהדיא שמחמת מיתה הוא נותן, אבל סתם מצוה מחמת מיתה, כגון דאמר: וי דקא מיית, דינו כשכיב מרע.'

¹⁶⁰ כאמור בס"ק (א) צוואת שכיב מרע מתבטלת מאליה כאשר המצווה קם מחוליו ואז נשאלת שאלת תוקפו של סעיף המונע את הביטול האוטומטי. אבל במתנת בריא או בהתחייבות מוריש, הצריכות קנין, קנה המקבל את גוף המתנה מיד ואין המצווה יכול לחזור בו אלא אם כן התנה בפירוש בזמן המתנה. פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, עמוד קעב. וכן **שורת הדין** (לעיל הערה 5) כרך ב עמוד שמו.

חו"מ, סימן רנ סעיף ב: 'שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ולא שייר כלום, ואע"פ שקנו מידו, אם עמד ונתרפא לגמרי, המתנה בטלה ממילא. (ואפילו התנה בשעת המתנה שלא יוכל לחזור בו, אם עמד חוזר, אלא אם כן קנו מידו)'. ראה בפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ח, הערה כא, דיון על תוקף קנין זה. האם מועיל, משום שרואים אז את הצוואה כמתנת בריא (לפי תקנת חז"ל שכיב מרע לא צריך קנין ואם כן עשה קנין, הרי הוא כבריא שנתן מתנה, והוא לא יוכל לחזור בו ממתנתו), או משום שיש תוקף לתנאי שנעשה בקנין (ולכאורה קשה שהרי מדובר על קנין דברים שאינו תקף).

¹⁶¹ מתנת בריא הנה מתנה גמורה, ולכן על המוריש להתנות בפירוש שהוא מקנה על תנאי שהוא יוכל לחזור בו. ואם לא עשה כן לא יוכל לחזור בו. ובפתחי חושן כללי עריכת צוואה, סעיף ו, שהמוריש אינו צריך לחזור בו בפירוש כדי לבטל את הצוואה, אלא כל שמוכר או נותן או אוכל את העיזבון, הרי זה כחזרה. וגם כשכותב צוואה חדשה המבוססת על מתנת בריא וגם בה התנה שיכול לחזור בו, הרי זו חזרה מצוואתו הראשונה.

ואם לא התנה בפירוש שהוא יוכל לחזור בו, כאשר ירצה המצווה למכור את נכסיו בחייו, הוא יוכל למכור אך ורק את הפירות ולא את הגוף, ורק הפירות עד יום מותו ולא אלה שיבואו לאחר מותו. שהרי גוף הנכס נקנה כבר למקבל מיד וכן הפירות שלאחר מות המצווה. ואם הקונה לא ידע פרטים אלה, הרי זה מקח טעות והוא יוכל לחזור בו. ואפילו חזר

רשאי המצווה לחזור בו בכל עת, אך ורק אם התנה¹⁶³ על כך בפירוש בצוואתו;

(ב) התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות¹⁶⁴ אחת מאלה – אינה תופסת.

חוק -> (א) התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה – אינה תופסת.
(ב) הוראת-צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה – בטלה.

28. הצוואה - מעשה אישי

(א) מוריש רשאי למנות שליח¹⁶⁵ לעשות צוואה.

(ב) על אף האמור בס"ק (א), צוואת שכיב מרע¹⁶⁶ אינה נעשית אלא על ידי המצווה עצמו.

(ג) הוראת-צוואה התולה תקפה ברצונו של אדם שאינו המצווה תקפה¹⁶⁷.

חוק -> (א) אין צוואה נעשית אלא על ידי המצווה עצמו.
(ב) הוראת-צוואה התולה תקפה ברצונו של אדם שאינו המצווה בטלה.

29. מסירת קביעה וסמכות בחירה

אין המצווה¹⁶⁸ יכול¹⁶⁹ למסור לאחר את קביעת האדם שיזכה מן העיזבון או את קביעת החלק היחסי או המנה שאדם יזכה בהם, אפילו ציין¹⁷⁰ המצווה בצוואה אנשים שמתוכם יש לבחור זוכה, או ציין נכסים

המוריש וקנה מהמקבל את גוף הנכס, אינו מכור לקונה, כיוון שבשעת המכירה לא היה שייך למוריש. דיני ממונות ג, עמוד קנג.

¹⁶² ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, סעיף ו: שמביא בשם שו"ת המנחת יצחק, חלק ח, סימן קמ, שאם התנה המוריש בפירוש שהתחייבותו הנה על תנאי שיוכל לחזור בו, הרי לא יועיל לו משום אסמכתא, כמבואר בחו"מ, סימן מ. אך, לפי דברי הפתחי חושן הנ"ל, אם בצוואה יודה המוריש שקנה בבית דין חשוב, הרי על פי סימן רז בכך מתבטלת האסמכתא ויועיל התנאי. ועל כן, יש להקפיד בניסוח הצוואה לכתוב שהמוריש קבל עליו התחייבות על תנאי בפני ב"ד חשוב.

¹⁶³ ראה **שורת הדין** (לעיל הערה 5) כך ב, עמודים שמו-שמו, המצווה יכול או עלול להגביל את האפשרויות לבטל את הצוואה כגון, שיאפשר ביטול הצוואה אך ורק על ידי צוואה חוקית אחרת. ודינם של תנאים אלה בזכות לבטל צוואה כדין כל התנאים.

¹⁶⁴ כאשר ההתחייבות שלא לשנות או שלא לבטל היא חלק מן הצוואה עצמה – ראה בס"ק הקודם.

¹⁶⁵ צוואה בדרך של מתנת בריא או התחייבות מוריש הנה הקנאה או התחייבות מעכשיו. וראה פתחי חושן, דיני קניינים, פרק א סעיף יז, שניתן למנות שליח להקנות.

¹⁶⁶ דין צוואת שכיב מרע תלוי במצבו הבריאותי של המצווה (ראה לעיל סעיף 22). ותקנת חז"ל באה להקל על שכיב מרע ולאפשר לו להוריש את נכסיו שמא תטרף דעתו. ולכן, חז"ל תיקנו דווקא בנכסיו של השכיב מרע אבל לא בנכסים של אחרים שאינם שייכים לו (כגון אם השכיב מרע הוא שליח של אדם בריא), שבמקרה זה אין חשש שתטרף דעתו. ולכן מטעם זה, צוואת שכיב מרע של אישה נשואה איננה תקפה. ראה לעיל סעיף 26.

¹⁶⁷ ותנאי זה אינו שונה משאר תנאים שהמצווה רשאי להתנות. והכל בכפוף לכללי התנאים.

¹⁶⁸ בדין זה קיימת מחלוקת שהובאה ברמ"א, חו"מ, סימן רנ סעיף א: 'ואם לא צווה לתת דבר, רק מינה אפוטרופוס ונתן להם רשות לחלוק נכסיו כפי מה שירצו ועשייתם יהיה כעשייתו, ו"א דאין בדבריו כלום, דמיד שמת נפלו נכסיו קמי יורשיו ונתבטלה מתנתו; (וי"א דבריו קיימין)'. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ו. וגם שם, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יב.

¹⁶⁹ ואם ציווה כן, ישאר עיזבונו ביד המוחזק. דיני ממונות ד, עמוד קכה, שלהלכה יש ללכת אחר המוחזק. וראה ברמ"א, חו"מ, סימן רפב סעיף א: 'מי שצוה לעשות בנכסיו הטוב שאפשר לעשות, יתנהו ליורשיו כי אין טוב מזה'.

¹⁷⁰ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ו. ובהערה יד מביא בשם מנח"פ שומדברי המרדכי משמע שאפילו צווה לחלק לאנשים ידועים לכשירצה לא אמר כלום (לדעה הראשונה שלא מועיל מינוי האפוטרופוס לחלק נכסיו). ושם, פרק טו סעיף יא הערה כג: 'בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן כב, דן בשכיב מרע שצווה לתת מאתיים זוז לחמש יתומות

שמתוכם יש לבחור מנה, אלא אם כן הקנה¹⁷¹ המצווה לאותו אדם את עזבונו או חלק ממנו על מנת שיתן למי שירצה או בדרך שירצה.

חוק - אין המצווה יכול למסור לאחר את קביעת האדם שיזכה מן העיזבון או את קביעת החלק היחסי או המנה שאדם יזכה בהם; אולם אם ציין המצווה בצוואה אנשים שמתוכם יש לבחור זוכה, או ציין נכסים שמתוכם יש לבחור מנה, רשאי לבחור מי שהמצווה קבעו לכך בצוואתו; ואם לא קבע המצווה, או שקבע והבחירה לא נעשתה תוך זמן סביר יבחר בית-המשפט או אדם שיקבע בית-המשפט.

30. אונס, טעות וכו'

(א) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת אונס¹⁷² – בטלה¹⁷³.

(ב) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת טעות¹⁷⁴ – רשאי בית הדין לאמוד¹⁷⁵ את דעתו של המצווה, ולתקן¹⁷⁶ את דברי המצווה כפי שנראה לבית הדין סוף דעתו של המצווה; אם אי אפשר לאמוד בבירור את דעתו של המצווה, תקפה¹⁷⁷ הוראת הצוואה.

כפי שיראה בעיני פלוני, אם זכו היתומות ... והעלה דכיוון שבשעת המתנה לא היו מבוררות לאיזה יתומות הוא מזכה ... הוי כמקנה דבר שאינו מבורר דלא מהני ואם כן לא קנו יתומות'.

מאחר ולא מדובר עוד במינוי אותו אדם שיקבע את חלוקת העיזבון אלא בהקניה גמורה לטובת אותו אדם הקובע, בתוספת תנאי שיחלק ו/או יקנה לאחרים כפי שיבחר. ותנאי זה אינו שונה משאר תנאים שאדם רשאי להתנות בבואו להקנות דבר. חו"מ, סימן רז סעיף ה: 'מי שהקנה לחברו והתנה עליו: על מנת שתתן מקח זה או תמכרנו לפלוני, אם נתנו או מכרו לאותו פלוני, קנה; ואם לא קיים התנאי, ומכרו לאחר או שלא מכרו ולא נתנו בזמן שקבע לו, לא קנה'. אם כן, למעשה, בין במתנת שכיב מרע (שאינה צריכה קנין) ובין במתנת בריא (שצריכה קנין) – שבשתייהן המקבל זוכה בעיזבונו לעצמו על מנת לקיים תנאים שהתנה המצווה – יכול המצווה להעביר לאדם אחר את הקביעה למי להוריש את עזבונו. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יב הערה לד: 'ומ"מ נראה דבקיני על מנת להקנות למי שתראה לכו"ע מועיל'.

גם בצוואה המבוססת על שטר חצי זכר קיימת אפשרות להעביר לאדם את הקביעה למי להוריש. המוריש יוכל להתחייב לאדם (ולא לזוכים עצמם, כמקובל בשטר חצי זכר) סכום גדול שייפרע מן העיזבון אם לא יתנו הירושים על פי דין את החלק בעיזבונו שיקבע אותו אדם, למי שיקבע אותו אדם לתת לו. ראה דיון על ההתחייבות לאפוסטרופוס בשורת הדין (לעיל הערה 5) כרך ב עמודים שמב, שמג.

¹⁷² סמ"ע סימן רמב ס"ק א: 'אונסא אינו רוצה לומר דוקא אונס גדול דהכאה ויסורין וכיוצא בהן אלא כל דלא ניחא ליה ונותן ודאי מטעם שום דבר נתנו והוא האונס ליתן לו ולא בלב שלם'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק כב סעיף יז, שכל שאינו נותן בלב שלם המתנה בטלה. דיני ממונות ג, עמוד ק: 'אם היה אונס מאיזו סיבה שהיא לתת את המתנה, ולא מרצונו החופשי, הרי הוא אונס המבטל את המתנה'. ולפי זה, אין הבדל בין אונס לבין איום, השפעה בלתי הוגנת, תחבולה או תרמית, שבכולם אין המצווה נותן מרצונו החופשי. אך ראה שם, בהערה 1 שאונס שאדם מביא לעצמו (כגון, אדם הנותן מתנה לאישה על מנת להינשא לה), לא נחשב לאונס והמתנה קיימת. וגם ברמ"א, שם, סימן רלו סעיף א, כאשר האונס הוא איום מיתה וההבדלים שבין מאיים ישראל למאיים עכו"ם.

¹⁷³ צוואה הנה בגדר מתנה בין שהיא מבוססת על צוואת שכיב מרע ובין שהיא מבוססת על מתנת בריא או התחייבות מוריש. ולכן, כמו כל מתנה שנתנה באונס, היא בטלה. שם, סימן רמב סעיף א: 'הנותן מתנה מחמת אונס שאנסוהו ליתן אינה מתנה, ואפילו קיבל עליו אחריות נכסים בשטר, ואפילו אם אינו מוסר מודעא, אי ידעין באונס אינה מתנה. לפיכך המוסר מודעא על המתנה, כתבין ליה אף על גב דלא ידעין באונסיה, שהרי אפילו היתה המודעא שקר כיוון שגילה בדעתו שאינו חפץ במתנה הרי היא בטלה'.

פתחי חושן, דיני קניינים, פרק כב סעיף כא, שגם המודה ומתחייב בדבר שאינו חייב דינו כמתנה לעניין אונס. ואם כן, גם צוואה המבוססת על התחייבות מוריש שנכתבה באונס בטלה. ברמ"א, שם, סימן רה סעיף יא: 'וכן אם הודה באיזה דבר שאינו חייב, הוי כמתנה לכל דבר'.

¹⁷⁴ ראה שילם ורהפטיג, דיני חוזים במשפט העברי (הוצאת מכון הרי פישל לדרישת התלמוד ומשפט התורה, ירושלים, התשל"ד): פרק חמישי על הסוגים השונים של טעות והטעייה. ובפרק שישי על הסכם כפוי מחמת אונס, איום וכו'.

¹⁷⁵ חו"מ, סימן רמו סעיף א: 'לעולם אומדים דעת הנותן, אם היו הדברים מראין סוף דעתו עושים על פי האומד אע"פ שלא פירש. כיצד, מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת, וכתב כל נכסיו לאחר, מתנה גלויה גמורה, ואחר כך בא בנו, אין מתנתו קיימת, שהדברים מוכיחים שאילו ידע שבנו קיים לא היה נותן כל נכסיו. לפיכך אם שייר מנכסיו כל שהוא, בין קרקע בין מטלטלין, מתנתו קיימת'.

ושם, סעיף ג: 'יש מי שאומר דהוא הדין בריא שכתב כל נכסיו לאחר מחמת שהיה צריך לברוח מפני בעלי חוביו או מפני אויביו, ואחר כך עשה פשרה עם בעלי חוביו ואויביו, או שמתו, אם נתברר שלא כתב מתנה זו אלא מחמת כן, הואיל ונדחת השעה מפניו והרי הוא צריך לנכסיו, בטלה המתנה'.

חוק - (א) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת אונס, איום, השפעה בלתי-הוגנת, תחבולה או תרמית - בטלה.
(ב) הוראת-צוואה שנעשתה מחמת טעות - אם אפשר לקבוע בבירור מה היה המצווה מורה בצוואתו אלמלא הטעות, יתקן בית-המשפט לפי זה את דברי-הצוואה; אם אי אפשר לעשות כן - בטלה הוראת-הצוואה.

31. ביטול צוואה פגומה

(א) הוראת צוואה שנעשתה מחמת אונס - בטלה¹⁷⁸, אף אם היה בידי המצווה לבטל אותה לאחר שחדל האונס לפעול עליו, ולא עשה כן.

(ב) הוראת צוואה שנעשתה מחמת טעות - תקפה¹⁷⁹, אם היה בידי המצווה לבטל אותה לאחר שנודע לו על הטעות, ולא עשה כן.

חוק - עברה שנה מהיום שהאונס, האיום, ההשפעה הבלתי הוגנת או התחבולה חדלו לפעול על המצווה, או מהיום שנודע למצווה על התרמית או הטעות, והיה בידי המצווה לבטל את הצוואה ולא עשה כן, לא יהיה עוד באותו פגם כדי ביטול הוראת הצוואה או תיקונה.

32. טעות סופר וכו'

טעות - שנראה לבית הדין שזוהי טעות סופר¹⁸⁰ - אינה פוסלת¹⁸¹ צוואה.

ושם, סעיף ב': 'יש מי שאומר שדין זה דוקא בשכיב מרע, אבל לא בבריא. ויש מי שאומר דאפילו בבריא היא'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף נג הערה קל, שיש אומרים שבריא שנתן מתנה מהיום ולאחר מיתה דינו כשכיב מרע. וראה המקרה שהוא מביא שם, בהערה כח. ושם, פרק כ סעיף לד, שבמתנה הולכים אחר אומדנא ודברים שבלב. וראה דיני ממונות ג, עמוד קיז. ושם, בעמוד קכ: 'מי שנתן נכסיו לאחרים מפני שבניו אינם נוהגים כשורה וחזרו בניו אחר כך בתשובה, אף על פי כן המתנה תקפה כיוון שבשעת המתנה לא היו נוהגים כהוגן. אבל אם התברר שבשעת הצוואה היו נוהגים בסדר והוא לא ידע על כך, המתנה בטלה ובניו יורשים'.

ושם, סימן רנג סעיף ה: 'שכיב מרע שאמר לו: נכסיך למי, אמר: כמדומה שיש לי בן או שאשתי מעוברת, עכשיו שאין לי בן ושאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני, ונודע שיש לו בן או שאשתי מעוברת, אין מתנתו מתנה אפילו מת הבן או הפילה אשתו אחר כך'.

וראה דיני ממונות ג, עמוד קמו סעיף ט, מה הדין בחולה שציווה שיתנו סכום מסוים לבניו בקביעות לפרנסתם, ועלו המחירים, אם אומדים את דעתו של המצווה ומצמידים את הסכום לעליית המחירים.

¹⁷⁶ דיני ממונות ג, עמוד קכב, הערה 11, שמשמע שהולכים אחר האומדן אף לעקור ירושה דאורייתא. אבל ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף לה: 'דעת הרבה פוסקים שאין הולכים אחר אומדנא בצוואה', ובהערה עט 'שאין להוציא ממון מיד יורשים על פי אומדנא'. וכן בסעיף לח הערה פז, שמביא בשם שו"ת הר"א ששון, סימן קכד: 'דלא אזלינן בתר אומדנא לעקור ירושה דאורייתא'. ונראה שהפתחי חושן דן כאן בכגון שיש ספק בלשונות הצוואה, שאז לא הולכים אחר אומדנא לפרש את כוונת המצווה. אבל כאשר מדובר על טעות של המצווה, הרי סעיף מפורש בשולחן ערוך שכן אומדים דעתו של המצווה. בכל סעיפי השולחן ערוך שהובאו לעיל, בית הדין אומדן את דעתו של המצווה שצוה מחמת טעות, ומבטלים את המתנה. אך לא ברור אם בית הדין יהיה רשאי לתקן ממש את הצוואה על פי אומדנא. אך לפי דיני ממונות שהובאו לעיל, משמע שכוח האומדנא גדול ביותר.

¹⁷⁷ דיני ממונות ג, עמוד קכב סעיף יא: 'אם נתעורר ספק על אומדן הדעת, כיוון שהמתנה ודאי והאומדנא ספק, אין הולכים אחר האומדנא והמתנה קיימת'.

¹⁷⁸ מאחר והיה אונס אין כאן קנין. ולכן, גם כאשר המצווה הסכים בדעתו לאשר את הצוואה הקודמת לאחר שחדל לפעול האונס - ולכן בפועל לא ביטל אותה - עליו להקנות מחדש ואין לראות בהסכמתו המאוחרת משום קנין.

¹⁷⁹ ויש לקיימה כלשונה. ראה לעיל הערה 175 שלעולם אומדים דעת הנותן, אם היו הדברים מראין סוף דעתו עושים על פי האומדן אע"פ שלא פירש. ואם כן, כאשר המצווה אינו מבטל את צוואתו לאחר שנודע לו על הטעות, אין אומדן דעת גדול מזה שכוונתו היא לקיים את הצוואה. ובפתחי חושן, הלכות גניבה ואונאה, פרק יא סעיף ט, שבאונאה יותר משתות המקח בטל, אך המתאנה (מי שקנה בטעות) יכול להתרצות והמקח יהיה קיים. ושם, בהערה כב, שכאשר המתאנה מתרצה אחר כך הו"ל כאילו נתרצה מעיקרא. ולכן המתאנה לא יכול לחזור בו. כלומר, הסכמת המתאנה נותנת קיום לקנין מעיקרא (ולכן אין צורך בקנין נוסף).

חוק - נפלה בצוואה טעות-סופר או טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון או כיוצא באלה, ואפשר לקבוע בבירור את כוונתו האמיתית של המצווה, יתקן את הטעות הרשם לענייני ירושה, או בית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א.

33. צוואה שתומה וכו'

הוראת צוואה שיש ספק בלשונה שאי אפשר לברר¹⁸², הולכים אחר המוחזק¹⁸³.

חוק - הוראת צוואה שאין לראות מתוכה למי ציווה המצווה או מה ציווה או שאין להבין משמעותה - בטלה.

34. צוואה בלתי חוקית וכו'

(א) הוראת-צוואה - על אף שיש בביצועה עבירה - תקפה¹⁸⁴.

(ב) על אף האמור בס"ק (א), בצוואת שכיב מרע הוראת-צוואה שיש בביצועה עבירה - בטלה¹⁸⁵.

¹⁸⁰ כאשר הטעות הינה בתיאורו של הנהנה, הנכס וכו' ראה להלן סעיף 33- איך מפרשים את לשונות הצוואה. כאן מדובר על לשון בצוואה העלול לפסול אותה ובא סעיף זה ללמדנו שאם ניתן לתלות את הלשון הפוסל בטעות סופר, הצוואה כשרה.

¹⁸¹ הרמ"א, חו"מ, סימן מט סעיף ב: 'וכן בשאר טעות סופר דמוכח שטעה, השטר כשר, ואמרינן דטעה, כמו שאמרינן אחריות טעות סופר'. דיני ממונות ג, עמוד קנט.

גם ברמ"א, חו"מ, סימן רנ סעיף ט: 'וי"א דהוא הדין מתנת שכיב מרע שכתבו שמקנה לו מהיום הוי כמתנת בריא וצריכה קנין. ולכן יש לזהר בצוואת שכיב מרע שלא לכתוב בה שנתן במתנת בריא או מהיום, אם לא צוה כך. ואם צוה כך, אסור לשנות ואז יש לו דין מתנת בריא ואינו נקנה רק בקנין, ולא אמרינן בזה שטעות סופר היה. ואם לא היה בה קנין המתנה בטילה, כן נראה לי'. ועוד בדיני ממונות ג, עמוד קעה סעיף כח.

¹⁸² דיני ממונות שם, עמוד קנה: 'כלל גדול בדיני צוואות, שטרות וכיוצא בהם, שאין מפרשים את הלשון הכתוב בהם לפי לשון התנ"ך או לשון חכמים, אלא לפי השפה המדוברת באותו זמן ובאותו מקום. כל שטר שיוצא שלא במקום כתיבתו, אין לדיין לדון בזה עד שידע מנהג המקום שבו נכתב השטר שיש מנהגים ונוסחאות שונים. אולם כשאין לשון בני אדם ברור, הולכים אחר לשון התורה או לשון חכמים במשנה ובתלמוד'. ושם, עמוד קסד סעיף יד בענין ספקות בזהות היורש. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף לה. ובחו"מ, סימן רנ סעיף כט: 'שכיב מרע שאמר: נכסי לטוביה, ומת, ובא אחד ששמו טוביה ואמר: אני הוא, נוטלן (ואפילו אם יש טוביה אחר שראוי להסתפק בו, אין ממתינין לו). ואם הוחזק שמו רב טוביה, אינו נוטלן. ואם היה השכיב מרע גס בו וקורא אותו בשמו, נוטלן. באו שנים לתבוע וכל אחד מהם הוחזק שמו טוביה, אם היה אחד מהם ת"ח, קודם. (אא"כ ידוע שדעתו יותר קרובה על שכינאו או קרובו ששמו כך). אין בהם ת"ח, והיה אחד מהן שכן או קרוב, הוא קודם. היה אחד שכן ואחד קרוב, שכן קודם. שניהם קרובים או שניהם שכנים או שניהם תלמידי חכמים, יעשו הדיינים כמו שיראה להם, כל מי שדעתם נוטה שעל זה אמר נותנים לו. וכן אם היו רבים. (והאי שכן, לא בשכן הדר אצלו, אלא בשכן חבירו הרגיל אצלו במשא ומתן). והא דאומדין דעת הנותן היינו דוקא בנותן להם מתנה, אבל אם אמר שחייב לטוביה ובאו שנים שוין, יחלוקו ביחד, דהא ליכא אומדנא מאחר שחייב לה'.

¹⁸³ דיני ממונות ג, עמוד קנה. ופתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף לח בהערה ע, שאין להקשות מסימן רנ סעיף כט בשולחן ערוך בעניין נכסי לטוביה, משום ששם אף אחד מן הטוביה לא הוחזק בעיזבון. ושורת הדין (לעיל הערה 5) כך, א, עמוד שיט, פס"ד של הרב חיים שלמה שאנן בדין צוואה שלא נכתבה כראוי.

¹⁸⁴ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק א סעיף כה: 'מקח שנעשה באיסור... וקנה באופן המועיל, נקנה המקח'. ובהערה מח: 'ואין חילוק בין מקח או מתנה או מחילה'. והרי צוואות המבוססות על מתנת בריא או התחייבות מוריש, המצווה נותן מתנה ונעשה קנין ועל כן, גם אם יש בביצוע הצוואה עבירה, היא תהיה קיימת. ובעצור 'צוואה שהופקדה' (לעיל הערה 102), הרב מבחין בעמוד 309 בין צוואה המבוססת על מתנת בריא לצוואת שכיב מרע. במתנת בריא המצווה נותן בעצמו מתנה באיסור, ולכן היורשים חייבים לקיימה, שמה שעשה המצווה עשוי. ובצוואת שכיב מרע, המצווה מצווה על היורשים לבצע את צוואתו, ומאחר שיש להם איסור אין הם חייבים.

¹⁸⁵ חו"מ, סימן רנו סעיף ג: 'אבל שכיב מרע שצוה לתת לעובד כוכבים מתנה, אין שומעין לו, שזה כמי שצוה לעבד עבירה מנכסיו'. דיני ממונות ג, עמוד קמד סעיף ז, עמוד קנא סעיף ט וכן בעמוד קמב סעיף ב. וכן עצור 'צוואה שהופקדה' (לעיל הערה 102), שמבחין בין איסור דאורייתא לאיסור דרבנן. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף סג,

(ג) הוראות¹⁸⁶ סעיף 25 לא יחולו על הוראת-צוואה שיש בביצועה עבירה.

חוק - הוראת-צוואה שביצועה בלתי-חוקי, בלתי-מוסרי או בלתי-אפשרי - בטלה.

35. צוואה לטובת עדים וכו'

(א) הוראת-צוואה המזכה את מי שערך אותה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה - תקפה¹⁸⁷.

(ב) אין בהוראת-צוואה, פרט לצוואה¹⁸⁸ האמורה בסעיף 26(ב)(3), המזכה את מי שהיה עד לעשייתה - כדי לפסול את הצוואה¹⁸⁹.

חוק - הוראת-צוואה, פרט לצוואה בעל-פה, המזכה את מי שערך אותה או היה עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה, והוראת-צוואה המזכה בן-זוגו של אחד מאלה - בטלה.

36. ביטול על ידי המצווה

ביטול צוואה על ידי המצווה - במקרים המוזכרים בסעיף 27 - יכול וייעשה על ידי ביטול במפורש או על ידי ביטול מכללא¹⁹⁰.

שמביא שם שבצוואת שכיב מרע, הטעם שבאיסור אין שומעים למצווה הוא, משום שצוואה זו הינה מתקנת חכמים ובמקרה של איסור, לא תקנו חכמים.

¹⁸⁶ הוראות סעיף 25 עוסקות במצווה לקיים דברי המת. וכאן אין הבדל בין צוואת שכיב מרע לבין שאר הצוואות, מאחר ולא דנים בתוקף הצוואה אלא במצווה המוטלת על היורשים לקיים דברי המת. וראה בפרק זה בהערה 153 דלעיל מובא בפתחי חושן דין בשם השו"ת אחיעזר, אם יש בצוואת אישה בנכסים שאינם ידועים לבעל, דין של מצווה לקיים דברי המת מאחר ולכתחילה אסור לאישה זו למכור אותם נכסים שאינם ידועים לבעל, ורק אם מכרה-מכרה קיים. ואם כן, יש בצוואתה משום איסור. ומחלק שמאחר ועל היורשים אין איסור, אלא רק על המצווה, יש מצווה לקיים דברי המת.

לסיכום סעיף 34, ניתן לומר שכל פעם שהאיסור הוא על היורשים/הנהנים, הצוואה בטלה ואין מצווה לקיים דברי המת וכאשר האיסור נעשה כבר בזמן עריכת הצוואה על ידי המצווה, היא תקפה.

¹⁸⁷ כלומר, שאין בעובדות אלו כשלעצמן כדי לפסול את הצוואה.

¹⁸⁸ אישה שצוואתה לפני נישואיה- בהתחייבות מוריש- ומתה בחיי בעלה, לא יהיה לצוואתה תוקף אלא אם כן נערכה לפני שני עדים. וברור שעל עדים אלה- שהם עדי קיום- להיות כשרים, ואם הם מקבלי הנאה בצוואה, הצוואה תהיה פסולה.

פתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, עמוד קעא סעיף ה, שיש אפשרות לנסח את הצוואה המבוססת על התחייבות מוריש בלשון העדת עדים, במקום התחייבות או הודאה מצד המצווה עצמו. ובצוואה זו, העדים כותבים וחוזמים על מה שאמר להם המצווה (שהודא בפניהם שחייב או מתחייב).

¹⁸⁹ כלומר, גם כאן אין בעובדה זו כשלעצמה כדי לפסול את הצוואה, הגם שאותו יהיה פסול מלהעיד. ראה סעיף 18, שכן הדין צוואה אינה צריכה עדים. הדיון יישוב איפוא רק על כשרותם של העדים, המקבלים חלק בעיזבון, להעיד על קיומה או תוכנה של הצוואה. ערוך השולחן, חושן משפט, סימן רנג סעיף ג: 'י"א דמתנת שכיב מרע אינה מתקיימת ע"פ אחד אפילו הוא חכם גדול דאין עד אחד נאמן להוציא מהיורש. מיהו אם היורשים יודעים שהיחיד אומר אמת שכן ציווה השכיב מרע מחויבים לקיים צוואתו'. וראה דיני ממונות א, עמוד שסו. וכן חו"מ, סימן לג סעיף טו: 'בפיסול ממון לא בעינן תחלתו וסופו בכשרות, שאם היה נוגע בדבר בשעת ראיית העדות מפני שהיה לו הנאה בדבר, יכול להסתלק בענין שלא יהיה לו הנאה בדבר, ויעיד'. ובדיני ממונות א, שם, סעיף ח, שאותו עד יכול לוותר על חלקו ובכך לבטל את הנגיעה בדבר, ואז הצוואה תקפה. אבל דווקא בעד ראייה אבל לגבי עד הודאה (כגון בהתחייבות מוריש) לא מהני סילוק, שיכול לומר שמשום כך הודה בפני שראה שאין שם מי שיכול להעיד כנגדו, הודה על מה שאינו. ובדיני ממונות ג, עמוד קסז הערה 17: 'מה הדין בצוואה שאחד החתומים עליה הוא ממקבלי המתנה, אולם חתומים עליה שלושה עדים'. ושם משמע, שצוואה שנפסלה מחמת עד שהיתה לו הנאה, יכולים היורשים לבצע אותה, ואם עשו זאת אינם יכולים לחזור בהם מהסכמתם.

¹⁹⁰ בצוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע, אם צווה את כל נכסיו וחזר בו מקצת הנכסים, אף שלא פירש שחזר בו מהכל, מתבטלת כל המתנה. לפיכך, אם נתן כל נכסיו לאחד וחזר ונתן מקצת הנכסים לשני, הראשון לא קנה. ואם אמר בפירוש שהוא חוזר בו רק במקצת לא מתבטלת כל המתנה. דיני ממונות, שם, עמוד קלט. חו"מ, סימן רנ סעיף

חוק - (א) המצווה רשאי לבטל צוואתו, אם על ידי ביטול במפורש באחת הצורות לעשיית צוואה, ואם על ידי השמדת הצוואה; השמיד המצווה את הצוואה, חזקה עליו שהתכוון בכך לבטלה.
(ב) צוואה חדשה, אף אם אין בה ביטול מפורש של צוואה קודמת, רואים אותה כמבטלת את הקודמת במידה שהוראות הצוואה החדשה סותרות את הוראות הצוואה הקודמת, זולת אם אין בצוואה החדשה אלא הוספה על האמור בצוואה הקודמת.

37. תחולה

לענין סימן זה "הוראת-צוואה" - גם הצוואה כולה, חלק ממנה ותנאי מתנאיה במשמע.

חוק - לענין סימן זה "הוראת-צוואה" - גם הצוואה כולה, חלק ממנה ותנאי מתנאיה במשמע.

38. ביטול מקצת הצוואה

(א) נקבע בצוואה דבר בלתי-חוקי¹⁹¹ או בלתי-אפשרי¹⁹² כתנאי בזכייה¹⁹³, בטל התנאי¹⁹⁴, ואין בכך כדי לבטל את הזכייה שהיתה מותנית באותו התנאי¹⁹⁵.

יב: 'כתב נכסיו מקצתן אחרים ומקצתן ליורשיו, וחזר בחלק היורשין, לא נתבטל מתנה של אחרים, דשל יורשין אינו אלא כירושה בעלמא'.

בצוואה המבוססת על מתנת בריא או התחייבות מוריש, המצווה רשאי לחזור בו אם הוא התנה על כך במפורש, ומשעשה זאת הרי שכל ביטוי של חזרה מבטל את הצוואה. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, כללי עריכת צוואה, סעיף ו, שהמצווה אינו צריך לחזור בו בפירוש, אלא כל שמוכר או נותן או אוכל, הרי זה כחזרה. אך ראה שם, בשם הריב"ל, שאם המצווה צווה מהיום אם לא אחזור בי, הוא יכול לתת (לצוות) אפילו במתנת שכיב מרע. אלא שהוא מסתפק אם המצווה התנה שהרשות בידו כל ימי חייו למכור ולאכול ולעשות מה שירצה, האם יכול המצווה לתת במתנת שכיב מרע, שהרי בלשון זה התנה שהוא עצמו רשאי לשנות כל עוד הוא חי, והרי במתנת שכיב מרע אינו עושה בחייו אלא לאחר מיתתו וממילא כבר זוכה המקבל.

וראה בשורת הדין (לעיל הערה 5) עמוד שמו, בהערות לסעיף 1, שעדיף לכתוב בצוואה החדשה שהוא חוזר בו מהצוואה הקודמת. ולא להסתפק בלשון 'הנה בטלה' שנחשבת להצהרה ולא לביטול.

השמדת הצוואה על ידי המצווה אינה מהווה כשלעצמה חזקה לביטול הצוואה. אך, בנסיבות העניין היא יכולה להחשב כביטול מכללא של הצוואה.

צוואה חדשה, אף אם אין בה ביטול מפורש של הצוואה הקודמת, רואים אותה כמבטלת את הקודמת במידה שהוראות הצוואה החדשה סותרות את הוראות הצוואה הקודמת, זולת אם אין בצוואה החדשה אלא הוספה על האמור בצוואה הקודמת.

פתחי חושן, שם, שמסביר נראה לו שכאשר המצווה כותב צוואה אחרת, ובה הוא מצווה אותו נכס, הרי זה כמתנה גמורה וממילא הרי כחזרה מהצוואה הקודמת.

ובצוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע, שם, סעיף יג: 'ש"מ שכתב לאחד וחזר וכתב לאחר, האחרון קנה, שיש לו לחזור עד שימות. (אם פירש שיהא במתנת שכיב מרע, כמו שנתבאר סעיף ט), בין בכל בין במקצת, בין לעצמו בין לאחר'. דיני ממונות ג, עמוד קלט סעיף ח. אך ראה בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יד הערה לו: בשם קצות החושן שבצוואת שכיב מרע (בלשון צוואה ולא בלשון מתנה) המצווה אינו יכול לשנות כי אם בלשון המועיל בנחלה. שהרי כאשר המצווה צווה בלשון נחלה, הרי היורש על פי צוואה זו דינו כיוורש על פי דין ושוב לא יוכל המצווה לשנות בלשון נחלה אלא בדרך המועילה.

¹⁹¹ הפסול בתנאי בלתי חוקי הוא משום שאי אפשר לקיימו. הרמ"א, אבהע"ז, סימן לח סעיף ד: 'התנה עמה שתאכל חזיר או שאר איסור דאורייתא, מקרי אפשר לקיימו. אבל התנה עמה שתבעל לאסור לה, מקרי אי אפשר לקיימו, שאחר לא יתרצה לה'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק כ סעיף י: תנאי לאכול דבר איסור לא נחשב לאינו יכול לקיימו משום שבמציאות יכול לאכול ולהיענש עליו במלקות, וגם לא נחשב למתנה על מה שכתוב בתורה שהרי יכול לא לקיים התנאי ולא יתקיים המעשה. אבל כאשר התנאי צריך להיעשות על ידי אחר התנאי בטל שנחשב שאי אפשר לקיימו. וכן חוקת משפט, הלכות מכירה, פרק כז סעיף ג (לא פורסם) (החלק להלן: 'הלכות מכירה').

¹⁹² חו"מ, סימן רז סעיף א: 'המקנה לחבירו בין קרקע בין מטלטלים, והתנה תנאים שאפשר לקיימם, בין שהתנה המקנה בין שהתנה, אם נתקיימו התנאים נקנה הדבר שהוקנה; ואם לא נתקיימו התנאים, לא קנה'; הדרישה שהתנאי אפשרי לקיימו היא ממשפטי התנאים. שם, אבהע"ז, סימן לח סעיף ב: 'כל תנאי צריך להיות בו ארבע דברים, ואלו הן: שיהיה כפול, ושיהיה הן שלו קודם ללאו, ושיהיה התנאי קודם למעשה, ושיהיה התנאי דבר

(ב) בטל חלק של צוואה, אין בכך כדי לבטל שאר חלקיה¹⁹⁶ אלא במידה שנראה לבית-הדין¹⁹⁷ שהמצווה לא היה רוצה בהם בלעדיו.

חוק -> (א) נקבע בצוואה דבר בלתי-חוקי, בלתי-מוסרי או בלתי-אפשרי כתנאי לזכייה או כחייב לפי סעיף 45, בטל התנאי או החייב, ואין בכך כדי לבטל את הזכייה שהיתה מותנית או שהחייב היה מוטל עליה. (ב) בטלים חלק, הוראה או תנאי של צוואה שלא כאמור בסעיף-קטן (א), אין בכך כדי לבטל שאר חלקיה, הוראותיה או תנאיה אלא במידה שנראה לבית-המשפט שהם קשורים קשר כל יתק במה שבטל או שהמצווה לא היה רוצה בהם בלעדיו.

39. הצורך בצו קיום צוואה

ניתן¹⁹⁸ לתבוע זכויות על פי צוואה או להיזקק לה כצוואה גם לפני שניתן עליה צו-קיום לפי הוראות הפרק החמישי.

חוק -> אין לתבוע זכויות על פי צוואה ואין להיזקק לה כצוואה אלא אם ניתן עליה צו-קיום לפי הוראות הפרק החמישי.

שאפשר לקיימו. ואם חסר התנאי אחד מהם, הרי התנאי בטל, וכאילו אין שם תנאי כלל, אלא תהיה מקודשת מיד, כאלו לא התנה כלל. ובדיני ממונות ב, עמוד עח סעיף ב. תנאי שאי אפשר לקיימו, התנאי בטל והקנין קיים. וכן חוקת משפט, הלכות מכירה, פרק כז סעיף ב. וברמ"א, חו"מ, סימן רז סעיף ד: 'אבל אם התנה עמה שפלוני יתן לו חצירו, או ישיא בתו לבנו, מקרי אפשר לקיימו, דהרי תוכל ליתן לפלוני ממון הרבה עד שיתרצה לדבר'.

¹⁹³ כאשר הדבר הלא חוקי או הבלתי אפשרי הוא כחייב לפי סעיף 45 - ראה שם הערות לאותו סעיף. וכן לעיל סעיף 34. ¹⁹⁴ נראה שכאשר המצווה התנה דבר כתנאי לזכייה - מחמת אונס או טעות - יחולו על אותו תנאי הוראות סעיף 30. ואם התוצאה תהיה ביטול התנאי, לא יהיה בכך כדי לבטל את הזכייה שהייתה מותנית בתנאי.

¹⁹⁵ בנוסף לדרישה שיהא אפשר לקיים את התנאי, קיימות עוד דרישות במשפטי התנאים. והנה הש"ך, חו"מ, סימן רנג ס"ק טז, מביא בשם הרמב"ן שבצוואה המבוססת על מתנת שכיב מרע התנאי קיים אע"פ שאינו לפי משפטי התנאים, וזאת משום שהשכיב מרע אינו יכול לדקדק במשפטי התנאים. אך ראה שם, שמדובר דווקא באי עמידה בדרישה להקדים את התנאי למעשה, שאע"פ שבדרך כלל בכגון זה התנאי בטל והמעשה קיים, כשמדובר על שכיב מרע, לא מדקדקים והמעשה יהיה קיים רק אם התנאי יתקיים. אבל אם התנאי הינו בלתי אפשרי, נראה שגם בשכיב מרע יודה הש"ך שהתנאי בטל והצוואה קיימת.

¹⁹⁶ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק א סעיף כג. דעת רוב הפוסקים שהמקנה בקנין אחד דבר שחל בו קנין עם דבר שלא חל בו קנין, שקנה אותו חלק שחל בו קנין. וכן המקנה בקנין אחד למי שאפשר להקנות לו יחד עם מי שאי אפשר להקנות לו (כגון שהקנה לבנו ולמי שיולד לו), שמי שאפשר להקנות לו קונה את חלקו. אמנם ראה שם, בהערה מד, שמביא בשם הפעמו"ז, בשם בני חיי, שלא נחלקו אלא במכר, אבל במתנה כו"ע מודים שהמקנה בקנין אחד דבר שחל בו קנין עם דבר שלא חל בו קנין, שקנה שניהם. (משמע, שאם הקנה בקנין אחד למי שאפשר להקנות לו יחד עם מי שאי אפשר להקנות לו, אפילו במתנה, רק מי שאפשר להקנות לו קונה את חלקו). ואם כן, הוא הדין בצוואה שהרי דינה כמתנה, והחלק התקף של הצוואה יכשיר את החלק הלא תקף. אך הפתחי חושן נשאר בצ"ע. ושם, פרק כ סעיף א הערה א, בשם הסמ"ע, חו"מ, סימן רז ס"ק כ, שאם התנה תנאי וכללו עם תנאי שיש בו אסמכתא, אע"פ שתנאי האסמכתא בטל, התנאי השני קיים.

וכן שם, פרק א סעיף כה, שמקח שנעשה באיסור, כגון באופן שיש בו ריבית, נקנה המקח אבל אסור לתת את הריבית. אך ראה סעיף 22, שבצוואת שכיב מרע, ביטול חלק מן הצוואה עלול לפגוע בשאר חלקי הצוואה, כגון שהקנה כל נכסיו למספר אנשים, ללא קנין כדין צוואת שכיב מרע, וביניהם למי שאינו יכול לקבל. החלק הזה של הצוואה (למי שאינו יכול לקבל) מבוטל, ויוצא שהצוואה חלה רק על חלק מנכסיו של המצווה ואינה נחשבת עוד לצוואת שכיב מרע, ומאחר ולא נעשה קנין, כל הצוואה בטלה.

¹⁹⁷ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק כ סעיף לד, שבמתנה הולכים אחר אומדנא ודברים שבלב. ולעיל הערות שבסעיף 30 (ב) אם ומתי אפשר לעקור ירושה דאורייתא על פי אומדנא.

¹⁹⁸ ראה אליאב שוחטמן, **סדר הדין לאור מקורות המשפט העברי**: תקנות הדין ופסיקת בתי הדין הרבניים בישראל, 53 (ספריית המשפט העברי, ירושלים, התשמ"ח - 1988). הגשת תביעה נגד העיזבון, או נגד אחד מן היורשים, יכול שתיעשה גם קודם הוצאת צו ירושה, שכן מעמדו של היורש נקבע ברגע מותו של המוריש ולא מכוח צו ירושה. והעיזבון עובר ליורשים בשעת מיתת המוריש בלי צו ירושה, בלי צו חלוקת ירושה, ולפני חלוקתו. אך ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ג סעיף יח, הערה לח: שחלוקת הירושה צריכה בית דין והוא נשאר בצ"ע אם זה לעיכובא גם כאשר היורשים מסכימים ביניהם. ומביא שם, בשם האבא"ה, שדין זה חל לא על חלוקת הירושה אלא על ביורוי היורשים ולכן אין לרדת לנכסים אלא על פי ב"ד.

סימן ג': הוראות הצוואה

40. נושא הצוואה

אדם רשאי לצוות לאחד או לאחדים:

(1) כל עזבונו או חלק יחסי מכל עזבונו¹⁹⁹;

(2) נכס מנכסי עזבונו²⁰⁰ (בחוק זה – מנה).

חוק - אדם רשאי לצוות לאחד או לאחדים -

(1) כל עזבונו או חלק יחסי מכל עזבונו;

(2) נכס מנכסי עזבונו או טובת-הנאה מעזבונו (בחוק זה – מנה)

41. יורש במקום יורש

(א) המצווה רשאי²⁰¹ לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אם לא זכה²⁰² הראשון.

(ב) זכה השני, דינו כדין מי שהמצווה ציווה לו לכתחילה.

(ג) על דרך זו רשאי המצווה לצוות גם ליותר משניים.

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אם לא זכה הראשון; השני יזכה אם מת הראשון לפני המצווה או שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו שלא לטובת בן-זוגו, ילדו או אחיו של המוריש.

(ב) זכה השני, דינו כדין מי שהמצווה ציווה לו לכתחילה.

(ג) על דרך זו רשאי המצווה לצוות גם ליותר משניים.

42. יורש אחר יורש

(א) המצווה רשאי²⁰³ לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אחרי שזכה הראשון. השני יזכה במות הראשון או בהתקיים התנאי או בהגיע המועד²⁰⁴ שנקבע לכך בצוואה, הכל לפי התנאי שהתנה המצווה.

¹⁹⁹ סעיף 21 את ההבדלים בין צוואה בכל העיזבון לבין צוואה בחלק מהעיזבון לעניין צורת הצוואה.

²⁰⁰ דווקא נכס, אבל לא טובת הנאה, משום שהיא כדבר שאין בו ממש ואין אדם יכול להוריש או לתת במתנה או למכור דבר שאין בו ממש. חוקת משפט, הלכות ירושה, פרק ח סעיף א, הלכות מכירה, פרק ו סעיף יז. ובדיני ממונות ג, עמוד רל סעיף ב, ומביא שם מחלוקת בדבר אם נחשב לממון או לא וכי להלכה יש ללכת אחר המוחזק, וראוי לפשר.

²⁰¹ חו"מ, סימן רנג סעיף לג: 'מי שאמר: נכסי לבני שמעון הזכרים אם יהיו לו ואם לא יהיו לו יהיו לבני נפתלי הזכרים, וירדו מיד בני נפתלי לנכסים, ואחר פטירת המצווה היו בני זכרים לשמעון, לא זכו במתנה זו לא אלו ולא אלו, אלא הנכסים חוזרים ליורש'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק יז סעיף לח. מדובר כאן במצב בו בשעת עריכת הצוואה לא היו בנים לשמעון ולכן הם לא יורשים מאחר ואין אדם יכול לצוות למי שלא בא לעולם, אבל התנאי שהתנה המצווה שבני נפתלי ירשו רק אם אין בנים לשמעון כן קיים (שאפשר להתנות בדבר שלא בא לעולם) ולכן מאחר והיו בנים לשמעון לא יורשים בני נפתלי. ודין זה שייך לדיני התנאים, וחלים עליו כל כללי התנאים. ראה סעיף 38 וההערות שם.

²⁰² בין משום שמת לפני המוריש ובין משום שהסתלק מחלקו בעיזבונו ובין משום שנמצא פסול לרשת, והכל בהתאם לתנאים שהתנה המוריש.

(ב) הוראת סעיף קטן (א) לא תחול:

(1) על צוואת שכיב מרע²⁰⁵ שבה הראשון²⁰⁶ הנו ראוי²⁰⁷ להיות יורשו על פי דין של המצווה²⁰⁸, אלא אם כן:

(א) פירש²⁰⁹ המצווה שדינו של הראשון כנהנה עפ"י צוואה ולא כיורש עפ"י דין²¹⁰;

(ב) או הקנה²¹¹ המצווה לשני את חלקו בעיזבון ממועד עריכת הצוואה.

(2) על צוואה²¹² שבה הראשון הנו אישה פנויה²¹³ והיא נשאת²¹⁴ לפני מועד זכייתו של השני, אלא אם כן הקנה²¹⁵ המצווה לשני את חלקו בעיזבון ממועד עריכת הצוואה²¹⁶;

²⁰³ חו"מ, סימן רמח סעיף א: 'שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני ואחריו לפלוני, אין לשני אלא מה ששייר ראשון'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף סז-פג.

²⁰⁴ רמ"א, חו"מ, סימן רמח סעיף ג: 'נתן לראשון הנכסים לעשר שנים ואחר כך לפלוני, ומכרן הראשון, השני מוציא מיד הלוקחות שהרי לא נתן לו מתנה גמורה רק לזמן'.

²⁰⁵ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיפים פא, פב. חו"מ, סימן רמח סעיף א: 'ואם היה הראשון ראוי ליורשו, כגון שהיה בן מכלל הבנים, אין לשני כלום. (הגה: ואפילו אם גם השני ראוי לירש וכן אפילו הקדישה אחריו של ראשון, אין להקדש כלום), שכל לשון מתנה ליורש הרי הוא כלשון ירושה, וירושוה אין לה הפסק ואע"פ שיאמר: ואחריו לפלוני. (הגה: ואם עשה הצוואה במקום שנהגו לדון בערכאות של ע"ג, ובאו אח"כ (למקום אחר) לדון בדיני ישראל, לא אמרינן דירושוה אין לה הפסק). אבל הבריא שנתן מתנת בריא על דרך זה, וכתב ליה: נכסי לך ואחריו לפלוני, אין לשני אלא מה ששייר ראשון, אפילו היה הראשון ראוי ליורשו'. וכן פתחי חושן, שם, סעיף פ. והסיבה משום שירושוה אין לה הפסק, כלומר כל שבא ליד היורש מכח ירושה, אין המוריש יכול להפסיק את זכותו ולהוציא ממנו. וכל זה דווקא בשכיב מרע ששייר בו מושג של ירושה, בין שאמר בלשון צוואה ובין שאמר בלשון מתנה, שלשון מתנה ביורש הרי היא כלשון ירושה. אבל בצוואה המבוססת על מתנת בריא או התחייבות מוריש, שהיא למעשה הקנאה לכל דבר (ולא צוואה), המקבל הראשון, גם כאשר הוא ראוי להיות יורש על פי דין, מקבל את חלקו מדין מתנה ולא מדין ירושה.

²⁰⁶ ואפילו השני גם הוא ראוי להיות יורשו על פי דין של המצווה. הרמ"א, חו"מ, סימן רמח סעיף א.

²⁰⁷ כגון בן בין הבנים, וכן כשאין לו בנים ויש לו אחים ונתן לאחד מן האחים. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף פ הערה קפה. ומביא בשם הסמ"ע, כי בת בין הבנים לא נחשבת לראויה ליורשו. ומביא בשם רעק"א, שמסתפק האם צריך הראשון להיות ראוי ליורשו בשעת עריכת הצוואה (שאם לא כן הוא מקבל את חלקו מדין מתנה ולא מדין ירושה) או גם בשעת מות המצווה (שגם אם רק אז הוא ראוי ליורשו, מכל מקום הוא מקבל את חלקו כיורש), והוא נשאר בצ"ע. דוגמא לכך: באומר נכסי לבן אחי ואחריו לפלוני ובשעת עריכת הצוואה, אחיו של המצווה היה בחיים, ומכאן שכן אחיו לא נקרא ראוי ליורשו, ולפני מות המצווה, מת אחיו ועל כן בשעת מות המצווה, בן אחיו נקרא ראוי ליורשו.

²⁰⁸ ולחלק השני של הצוואה לא יהיה תוקף והעיזבון יישאר בידי הראשון.

²⁰⁹ חו"מ, סימן רמח סעיף ב: 'שכיב מרע שאמר: נכסי לך ואחריו לפלוני, והיה הראשון ראוי ליורשו, ופירש ואמר: לא משום ירושה אני נתן לך שאין לה הפסק אלא במתנה והרי הפסקתיה, השני קונה מה ששייר ראשון'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף פא.

²¹⁰ ראה ברמ"א, חו"מ, סימן רמח סעיף א: 'אם עשה הצוואה במקום שנהגו לדון בערכאות של ע"ג, ובאו אח"כ (למקום אחר) לדון בדיני ישראל, לא אמרינן דירושוה אין לה הפסק'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף כג, הערה קצד: 'שבדינייהם לא אמרינן ירושה אין לה הפסק... ובנה"מ סק"ג הוסיף דהוי כאילו המצווה פירש שנתן לשם מתנה ולא לשם ירושה'. ולפי זה, אולי הוא הדין בישראל שהרי גם לפי חוק הירושה (האזרחי), לא אמרינן ירושה אין לה הפסק.

²¹¹ הרמ"א, חו"מ, סימן רמח סעיף ז, הינו בדעה הראשונה. וכתב הרמ"א שדעה זו נראה עיקר. ועיין בש"ך, שם, ס"ק ג, שגם כאשר המצווה נתן לראשון מהיום (כלומר הקנה לו ממועד עריכת הצוואה), זוכה השני ולא אמרינן שאין הפסק לירושה. וראה הדיון בפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף פב, הערות קצב, קצג, שקשה מסימן רן סעיף ט, ששם מבואר שכל מתנת שכיב מרע מהיום דינה כמתנת בריא.

²¹² כל צוואה ולאו דווקא צוואת שכיב מרע, שלא דנים כאן מדין 'ראוי ליורשו' כמו בס"ק (1) אלא מדין זכויות הבעל בנכסי אישתו.

²¹³ חו"מ, סימן רמח סעיף ח: 'שכיב מרע שאמר לאשה פנויה: נכסי לך ואחריו לפלוני, ולא אמר: מהיום, ועמדה ונשאת, בעל לוקח הוי, ואין השני מוציא מיד הבעל. ואם אמר לה כשהיא נשואה, ומתה, השני מוציא מיד הבעל, שכיוון שזוכה בנכסים על תנאי זה כשהיא נשואה, נמצא כאלו אמר לה בפירוש: אחריו יקנה פלוני, לא הבעל. לפיכך, אם מכרה נכסים אלו כשהיא תחת בעלה, ומתה תחת בעלה, יעמדו הנכסים ביד הלוקח'. וכן שם, אבהע"ז, סימן צא סעיף ב: 'בעל בנכסי אשתו הוי כלוקח. לפיכך מי שאמר לאשה: נכסי לך ואחריו לפלוני, ונשאת, הוי כלוקח, ואין לאחריו במקום בעל כלום, דקיימא לן נכסי לך ואחריו לפלוני ומכר הראשון, אין לשני אלא מה ששייר ראשון. בד"א,

(ג) הראשון רשאי לעשות במה שקיבל כבתוך שלו²¹⁷, והשני לא יזכה אלא במה ששייר הראשון²¹⁸. אולם אין הראשון יכול לגרוע מזכותו של השני:

- (1) על ידי צוואה²¹⁹;
- (2) על ידי מכירה או מתנה לאחר מירשיו על פי דין²²⁰;
- (3) על ידי מכירה או מתנה אם הייתה זכיותו של הראשון לזמן מסוים²²¹;

באומר כן לפניה, אבל האומר לנשואה: נכסי לך ואחריו לפלוני, ומתה, אחריו קונה ולא הבעל. לפיכך האומר לנשואה: נכסי לך ואחריו לפלוני, ומתה, יעמדו נכסים ביד הלוקח²¹⁴. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ח סעיף נו. ²¹⁴ מיד כשהאישה נישאת רואים את בעלה כלוקח בנכסיה, כלומר כאילו מכרה לו את כל נכסיה, והוא קודם לכל מי שיבוא ויקנה ו/או ישעבד את נכסי האישה (ונקרא 'תקנת אושא'). והרי האישה במקרה זה היא הנהנה הראשון בצוואת המוריש. וראה ס"ק ג שהראשון יכול לעשות בחלקו לפי רצונו ואף למכור את מה שקבל ואז לשני, לא ישאר כלום. וכשהיא נישאת, כאמור, רואים אותה כאילו מכרה את מה שקבלה מן המוריש. אך, כל זה כל עוד היא נשואה במועד זכיותו של השני, אבל אם התגרשה או התאלמנה לפני מועד זה, שוב יש לשני זכות לקבל את חלקו. שהרי הוא 'הפסיד' את זכותו אך ורק מול הבעל הנחשב כלוקח בנכסי האישה.

²¹⁵ ראה בהערה 213, שם, סעיף ח, שדווקא אם המצווה לא הקנה לשני מהיום (ממועד עריכת הצוואה). אבל אם עשה כן, אין השני מפסיד את זכותו מול הבעל, משום שהוא מקבל את חלקו ממועד עריכת הצוואה שהוא קדם לנשואי האישה (והרי זכות הבעל מיום הנישואין).

²¹⁶ ראה הערה 212 לעיל, שסעיף זה חל על כל צוואה, ולא דווקא על צוואת שכיב מרע. אבל מאחר וצוואה המבוססת על מתנת בריא או על התחייבות מוריש תקפה אך ורק אם הקנה המצווה ממועד עריכתה, יוצא שהתנאי האמור בסיפא של סעיף זה מתקיים בכל צוואה מסוג זה, וממילא הוראות ס"ק א יחולו גם על צוואה (מסוג מתנת בריא או התחייבות מוריש) שבה הראשון הוא אישה פנויה. ואם מדובר על צוואת שכיב מרע, הקנאה ממועד עריכתה אינו אפשרי (משום שהוא הופך את צוואת השכיב מרע לצוואת בריא) וממילא הוראות ס"ק א לא יחולו על אותה צוואת שכיב מרע. אך נראה שאם המצווה ערך צוואה לטובת האישה הפנויה (מכל סוג שהוא) ולאחר מכן, ערך צוואה נוספת ומשלמה לטובת השני, הצוואה השניה חייבת להיות מסוג מתנת בריא או התחייבות מוריש ולא צוואת שכיב מרע. ואם המצווה ערך את הצוואה השניה לאחר שהאישה נישאת, אולי ניתן יהיה לראות בצוואה השניה חזרה מן הצוואה הראשונה (בהיותה נוגדת אותה).

²¹⁷ חו"מ, סימן רמח סעיף א: 'שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני ואחריו לפלוני, אין לשני אלא מה ששייר ראשון'. ובסיפא של הסעיף: 'אבל הבריא שנתן מתנת בריא על דרך זה, וכתב ליה: נכסי לך ואחריו לפלוני, אין לשני אלא מה ששייר ראשון'.

²¹⁸ אמנם אסור לראשון למכור או ליתן גוף הירושה לאחר, אך אם עבר ומכר או נתן במתנה מעשיו קיימים ואין השני יכול להוציא ממנו. ואפילו קלקל הראשון את המתנה, מעשיו קיימים. וראה שם, סעיף ג: 'אע"פ שאמרנו אין לשני אלא מה ששייר ראשון, אסור לראשון למכור או ליתן גופו, אלא אוכל הפירות עד שימות, ויזכה השני. ואם עבר האחד ומכר או נתן במתנה, אין השני מוציא מיד הלוקחות, שאין לשני לא מהגוף ולא מהפירות אלא הנשאר. וכל המשיא עצה לראשון למכור, נקרא רשע. ואפילו היו בהם עבדים והוציאם הראשון לחירות, או כלים ועשאו תכריכים למת, מעשיו קיימים'. והסמ"ע מביא שם, ס"ק יא, שהראשון, אע"פ שמכר באיסור, אינו נקרא רשע דסוף סוף נתנו לו במתנה גמורה כל ימי חייו ולהנאתו מכר או נתן, מה שאין כן במשיא לו עצה למכור שאין לו הנאה מכך. ויש סוברים שהראשון גם כן נקרא רשע אבל מעשיו קיימים.

²¹⁹ שם, סעיף ד: 'וכן אם נתנם מתנת שכיב מרע, אפילו לאחרים, לא עשה כלום, שאין מתנת שכיב מרע קונה אלא לאחר מיתה, וכשימות יקדם השני לזכות'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק ח סעיף ע, הערה קסז, שמביא קצות החושן, בשם רשב"ם, דה"ה אם נתן הראשון במתנת בריא, כלומר מהיום ולאחר מיתה, ונמצא שאותו מקבל מהראשון אינו זוכה אלא לאחר מיתה, וכבר קדמו השני מיד כשמת הראשון. ולכאורה קשה, שהרי במתנת בריא המקבל זוכה בגוף מהיום ואם כן המקבל מהראשון זוכה לפני השני שיקבל רק במות הראשון. אלא יש לומר, שבמתנת בריא, זוכה בגוף מעכשיו אם לא אחזור בי, ואפשרות זו שהיתה לראשון כשנתן במתנת בריא עוברת לשני וממילא מתבטלת מתנת הראשון.

²²⁰ חו"מ, סימן רמח סעיף ד: 'בד"א, כשמכר הראשון או נתן מתנה לאחרים. אבל אם מכרם לאחר מירשיו או נתנם לו במתנה, לא עשה כלום. והשני יוכל להוציא ממי שקבל מהראשון, במות הראשון'. והסמ"ע שם, ס"ק טו, הביא בשם המ"מ, טעם לדבר: 'שודאי דעת המצווה הייתה שלא ייתן הראשון ליורשיו, שא"כ לא עשה כלום בשיורו לשני, שהרי ידע שהראשון ייתן לבניו, אבל כשאינו רשאי ליתן לבניו או ליורשיו, אע"פ שיכול ליתנו לשאר בני אדם, אין אדם חוטא ונותן לאחרים'.

²²¹ שם, ברמ"א: 'נתן לראשון הנכסים לעשר שנים ואחר כך לפלוני, ומכרן הראשון, השני מוציא מיד הלוקחות שהרי לא נתן לו מתנה גמורה רק לזמן'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף סט, הערה קסה, שה"ה אם נתן במתנה.

(4) על ידי מכירה או מתנה אם המצווה הקנה לשני ממועד עריכת הצוואה²²²;

(5) על ידי מכירה או מתנה אם המצווה צווה שיזכו יורשיו אחרי שזכה הראשון²²³;

(ד) השני יזכה אם היה כשר²²⁴ לרשת את המצווה. מת השני לפני שעת זכייתו²²⁵ או שנמצא פסול לרשת²²⁶ או שהסתלק²²⁷ מן המגיע לו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת²²⁸.

(ה) הוראת-צוואה על דרך זו ליותר משניים²²⁹ - כשרה²³⁰.

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אחרי שזכה הראשון; השני יזכה במות הראשון או בהתקיים התנאי או בהגיע המועד שנקבע לכך בצוואה, הכל לפי המוקדם יותר.

(ב) הראשון רשאי לעשות במה שקיבל כבתוך שלו, והשני לא יזכה אלא במה ששייר הראשון; אולם אין הראשון יכול לגרוע מזכותו של השני על ידי צוואה.

(ג) השני יזכה אם היה כשר לרשת את המצווה בשעת זכייתו, אף אם לא היה כשר לכך במות המצווה; מת השני לפני שעת זכייתו או שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

(ד) הוראת-צוואה על דרך זו ליותר משניים - בטלה, זולת הוראה לטובתו של מי שהיה בחיים בשעת עשיית הצוואה.

43. יורש על תנאי דוחה

(א) המצווה רשאי לצוות שיורש יזכה בהתקיים²³¹ תנאי או בהגיע מועד.

ומביא בשם קצות החושן: 'שמדברי הרמב"ן נראה דגם בנוהג לעשר שנים הוי כאחריר (כלומר, לאחר מות הראשון), ואם מכר הראשון מכור'.

²²² חו"מ, סימן רמח סעיף ז: 'אין כל דברים הללו אמורים אלא באומר: ואחריר לפלוני, ולא אמר: מהיום. אבל אם אמר ליה: ואחריר מהיום לפלוני, ומכר הראשון, השני מוציא מיד הלוקוח. והטעם הוא כאילו הקנה הגוף לשני מעכשיו והראשון רק אוכל פירות, ואם מכר הראשון הגוף, השני מוציא מיד הלוקוחות'. ואם כן, בצוואה המבוססת על מתנת בריא או התחייבות מוריש, שההקניה היא תמיד ממועד עריכת הצוואה, הראשון לא יוכל למכור או לתת את העיזבון במתנה.

²²³ שם, ברמ"א: 'ואין כל דברים אלו אמורים אלא שאמר: נכסי לך ואחריר לפלוני, אבל אם אמר: אחריר לי, או ליורשי, אם מכרן הראשון ומת הנותן או יורשיו, מוציאים מיד הלוקח. ואפילו לא אמר: ואחריר לי, או ליורשי, רק אמר: נכסי נתונים לך כל ימי חיך, אין לו בהן רק פירות, ואם מכרן הנותן או יורשיו, מוציאים מיד הלוקח. אמר: אחריר ליורשי, והיה לו בת ומתה בחיי המקבל והניחה זרע, זרעה עומד במקומה. אבל אם אין לה זרע, אין שאר יורשיה עומדין במקומה אלא אם כן אמר: מעכשיו ליורשי, דאז זכתה הבת מחיים. אמר: נכסי לפלוני ואחריר ליורשי, והיה לו בשעת הנתנה בת אחת ואחר כך נולדו לו בנים, י"א דזכתה בהן הבת, דלא היה כוונתו רק על היורשים שהיו לו בשעת המתנה, כן נראה לי. אמר: נכסי לך ואחריר ליורשי, י"א דהוי כאלו אמר: ואחריר לפלוני, ואם מתו יורשיו בחיי המקבל אין יורשי יורשיו נוטלין כלום, אלא אם כן אמר: ואחריר ליורשי מעכשיו, ודוקא שאמר: אחריר ליורשי, אבל מה שכותבין בשטרות: לך וליורשיך, אינו אלא לשופרא דשטרי. ויש חולקין. ראובן שנתן מתנה ללוי והתנה עמו איזה תנאי ואם יעבור התנאי יהיו הנכסים של שמעון (מעכשיו), ואח"כ נתן שמעון כל זכות שיש לו במתנה זו ללוי מעכשיו, ומת, אע"פ שלוי עובר על התנאי זכה בנכסיו מכח שמעון'.

²²⁴ והמועד הקבוע לכשרותו של השני הוא מועד עריכת הצוואה כמו בכל צוואה.

²²⁵ חו"מ, סימן רמח סעיף ג: 'מת שני בחיי ראשון, הנכסים של יורשי ראשון. שמיד כשמת השני א"א לקיים ואחריר, זכה הראשון, ולכן גם יורשי השני לא זוכים. ונראה שה"ה בזכיה לשני לאחר זמן קצוב ומת השני בתוך הזמן'.

²²⁶ שאז הצוואה לטובתו איננה תקפה כלל.

²²⁷ סעיף 6- מת יורש רשאי להסתלק מחלק ירושתו. ואם הסתלק, רואים אותו כאילו לא היה כלל יורש מלכתחילה.

²²⁸ ובכל המקרים דלעיל, העיזבון יישאר בידי הראשון או יורשיו ואינו חוזר ליורשי המצווה.

²²⁹ חו"מ, סימן רמח סעיף ג: 'נכסי לפלוני ואחריר לפלוני ואחריר לפלוני, מת ראשון קנה שני, מת שני קנה שלישי, מת שני בחיי ראשון, הנכסים של יורשי ראשון'. (וכן דין שלישי עם השני). פתחי חושן, דיני קניינים, פרק ח סעיף עד. והשלישי אינו זוכה אלא מכוחו של השני. ולכן אם השני מת בחיי הראשון, וכפי שראינו השני לא זוכה, לא אומרים שאז השלישי זוכה אלא חוזר לראשון. וגם אם אמר לשלישי מהיום, הוא זוכה רק אם השני זוכה.

²³⁰ וכמובן שהשלישי יזכה רק אם הוא כשר לרשת, כמו השני.

(ב) לא נתקיים התנאי או לא הגיע המועד לפני מות המצווה, יתנהל העיזבון על ידי יורשיו²³² עפ"י דין של המצווה עד שיתקיים התנאי או שיגיע המועד או עד שיתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים²³³, לפי האמור להלן:

(1) במתנת בריא:

(א) המותנית בקיום תנאי, זוכים הנהנים בחלקם בעיזבון למפרע²³⁴ מיום מות המצווה ועד אז דינם של היורשים עפ"י דין כמנהלי העיזבון²³⁵;

(ב) המותנית בהגיע מועד, זוכים הנהנים בחלקם בעיזבון מיום²³⁶ הגיע המועד ועד אז היורשים עפ"י דין זוכים בפירות מן העיזבון²³⁷;

(2) בהתחייבות מוריש זוכים הנהנים בחלקם מיום שהתקיים התנאי או הגיע המועד²³⁸ ועד אז זוכים היורשים עפ"י דין בעיזבון²³⁹;

(3) בצוואת שכיב מרע זוכים הנהנים בחלקם למפרע²⁴⁰ מיום מות המצווה ועד אז דינם של היורשים עפ"י דין כמנהלי עיזבון²⁴¹;

²³¹ חו"מ, סימן רצ סעיף כו: 'קטן שהגדיל, אפילו היה אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד והולך בדרך רעה, אין בית דין מונעים ממנו ממנו ואין מעמידים לו אפוטרופוס, אלא אם כן צוה מורישו שלא יתנו אלא אם יהיה כשר ומצלח, או שלא יתנו לו עד זמן מרובה, ואע"פ כן מוכיחים אותו ומלמדין אותו ללכת בדרך ישרה ואורחות צדיקים'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יג, הערה לה. ואפשר ללמוד דין זה גם מסעיף 42 כאשר המצווה מצווה שהשני יזכה לאחר שהראשון זכה.

ראה הרמ"א, שם, סימן רנ סעיף א: 'ואין חילוק בין צוה לתת מיד לאחר מותו, או שצוה ליורשיו ליתן לאחר זמן'.
²³² שמיד עם מות המצווה נופל העיזבון ביד היורשים על פי דין. וראה בפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף פא, הערה קפט, שמביא את הקצות חושן, חו"מ, סימן רג ס"ק א, שהקשה שבכל תנאי שבמתנת שכיב מרע שאינו זוכה אלא בקיום תנאי, הרי כבר זכו היורשים ואיך נפסיק הירושה (שהירושה אין לה הפסק) ונוציא מהם. ותירץ, שהתורה נתנה רשות להנחיל לכל מי שירצה וגם להעביר מן היורש לאחר זמן, ולא אמרו ירושה אין לה הפסק אלא כשאמר תחילה נכסי לך שהתחיל בירושה ואחרי כן רוצה להפסיק, זה אינו יכול.

²³³ והכל בכפוף לדיני התנאים שלפעמים אם התנאי לא התקיים, הוראת הצוואה בטלה ולפעמים היא תהיה קיימת והתנאי בטל. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף סו, שבמתנת שכיב מרע שיש בה תנאי התנאי קיים, אע"פ שאינו לפי משפטי התנאים.

²³⁴ שם, פרק כ סעיף א. שאם נתקיים התנאי נתקיים המקח למפרע, דסתם על מנת כמעכשיו דמי. אך מאחר ומדובר בצוואה המבוססת על מתנת בריא, חייבים לומר שיש בצוואה שני תנאים: תנאי ראשון, השייך לעצם דיני הצוואות, שהיא תחול לאחר מות המצווה, והתנאי השני שהיא תחול בהתקיים התנאי. ועל כן, בהתקיים התנאי, זוכים הנהנים אמנם למפרע אבל בפירות הם זוכים 'רק' ממועד מות המצווה.

²³⁵ אבל ראה שם, פרק כ בהערה א, שאם עד אז מכרו הנהנים את חלקם (לפני שהתקיים התנאי) ואחר כך נתקיים התנאי, המכירה תקפה. חו"מ, סימן רמא סעיף ט: 'כל הנותן מתנה על תנאי, בין שהתנה הנותן בין שהתנה המקבל, והחזיק המקבל זוכה בה, אם נתקיים התנאי נתקיימת המתנה, ואם לא נתקיים התנאי בטלה המתנה ויחזיר פירות שאכל'. כלומר, שאם הנהנה החזיק בעיזבון לפני שנתקיים התנאי, ולאחר מכן לא התקיים התנאי ובטלה הצוואה לטובתו עליו להחזיר את הפירות שאכל (ולאו מדיון ריבית כמו במכר על תנאי, שהרי במתנה אין דין ריבית).

²³⁶ אבל את גוף העיזבון הם מקבלים - מן הדין - מיום עריכת הצוואה, כדין כל צוואה המבוססת על מתנת בריא או התחייבות מוריש, שההקניה חייבת להיות ממועד עריכת הצוואה.

²³⁷ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק יג סעיף כח הערה עה, שדין זה דומה לדין רגיל של מקנה מהיום ולאחר מיתה. ועל כן, המקבל זוכה בגוף המתנה מיד ובפירות לאחר המיתה או לאחר הגיע הזמן, ועד אז הנותן-המצווה אוכל את הפירות. וכשהוא מת, יורשיו על פי דין באים במקומו באכילת הפירות. ושם, פרק כ סעיף א, הערה א, מביא שדין זה הוא לפי נה"מ, סימן קצו, סוף ס"ק ה, שמבחין בין תנאי ממש (והדין הוא כמו בסעיף הקודם, שהזוכים זוכים בחלקם למפרע), לבין תנאי התלוי בהגיע זמן, שהדין שווה למקנה גוף מהיום ופירות לאחר הגיע הזמן (כמו במקנה מהיום ולאחר מיתה). ועיין שם, בשם הפתחי תשובה, שחולק על נה"מ.

²³⁸ צוואה המבוססת על התחייבות מוריש היא למעשה חוב שחל על העיזבון שהיורשים על פי דין מחויבים לפרוע, בהתקיים התנאי. וכל עוד לא התקיים התנאי הרי לא חל החיוב על היורשים.

²³⁹ מאחר וצוואה המבוססת על התחייבות מוריש איננה מבטלת למעשה את הירושה על פי דין אלא מטילה עליהם חובה לפרוע חובות העיזבון, כלומר התחייבות המצווה.

(ג) לא קבע המצווה מי יזכה אם יתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים, יזכו היורשים על פי דין²⁴².

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות שיורש יזכה בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.
(ב) לא נתקיים התנאי או לא הגיע המועד לפני מות המצווה, יתנהל העיזבון על ידי מנהל עיזבון עד שיתקיים התנאי או שיגיע המועד או עד שיתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים; והוא הדין כשציווה המצווה לתאגיד שעדיין אינו כשר לרשת בהתאם לסעיף 4.
(ג) לא קבע המצווה מי יזכה אם יתברר שהתנאי לא יוכל עוד להתקיים, יזכו היורשים על פי דין.

44. יורש על תנאי מפסיק

(א) המצווה רשאי לצוות שיורש יחדל מלזכות בהתקיים²⁴³ תנאי או בהגיע מועד.

(ב) לא קבע המצווה מי יזכה בהתקיים התנאי או בהגיע המועד, יזכו יורשיו²⁴⁴ על פי דין כיוורשים אחרי אותו יורש בהתאם להוראות סעיף 42(5).

חוק - (א) המצווה רשאי לצוות שיורש יחדל מלזכות בהתקיים תנאי או בהגיע מועד.
(ב) לא קבע המצווה מי יזכה בהתקיים התנאי או בהגיע המועד, יזכו יורשיו על פי דין כיוורשים אחרי אותו יורש בהתאם להוראות סעיף 42.

45. חיובי יורש

המצווה רשאי להתנות²⁴⁵ בצוואתו דבר שיורש יהיה חייב לעשותו, או להימנע מעשותו במה שקיבל מן העיזבון. מילוי של חיוב כזה יכול לדרוש כל מי שיש לו נגיעה בצוואה ובתנאיה. ואם היה בדבר ענין לציבור - גם בית הדין.

²⁴⁰ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טז סעיף ו הערה יג: 'שמעיקר הדין זכה המקבל מיד במות הנותן ועיכוב הזמן אינו אלא כתנאי'.

²⁴¹ הרמ"א, חו"מ, סימן רנב סעיף ב: 'כל דבר שנקנה במתנת שכיב מרע, אם קדמו היורשין ומכרו, המקבל יכול להוציא מן הלוקח'. והכוונה אם מכרו עבורם.

²⁴² פתחי חושן, דיני קניינים, פרק כ סעיף טז, שאם התנאי לא יכול להתקיים (כגון, שעבר הזמן לקיום התנאי, או שמת צד אחד ולא יכול עוד לקיים התנאי), הרי הקנין (הוראת הצוואה) בטל, וממילא באין צוואה העיזבון הולך ליורשים על פי דין. ובצוואה המבוססת על התחייבות מוריש, לא יחול החיוב על היורשים - שכבר זכו בעיזבון - לקיים את התחייבות מורישם.

וברור שהיורשים על פי דין יורשים החלק בעיזבון שהמצווה צווה עליו על תנאי, כי רק חלק זה מן הצוואה מתבטל. חו"מ, סימן רמא סעיף יא: 'ראובן נתן ממונו לשני בניו, וריבה לזה ומיעט לזה והטיל תנאי על מנת שלא יוכל אחד מהם למכור שום דבר עד שיהא לקטן עשרים שנה, ועמד הגדול ומכר קודם שמלאו לקטן כ' שנה, זה שביטל התנאי נתבטלה מתנתו מעיקרא ונשארה ביד אביו, ואחרי מות אביו ירשו הוא ואחיו הקטן, ומתנת הקטן קיימת וגם זכה בחצי מתנת אחיו'.

²⁴³ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יג. שאפשר להעביר נחלה מן היורש גם לאחר שכבר ירש. ואפשר ללמוד דין זה גם מסעיף 42 כאשר המצווה מצווה שהשני יזכה לאחר שהראשון זכה. הרמ"א, חו"מ, סימן רנ סעיף א: 'ואין חילוק בין צוה לתת מיד לאחר מותו, או שצוה ליורשיו ליתן לאחר זמן'.

²⁴⁴ הרמ"א, שם, סימן רמח סעיף ז: 'ואין כל דברים אלו אמורים אלא שאמר: נכסי לך ואחריו לפלוני, אבל אם אמר: אחריו לי, או ליורשי, אם מכרן הראשון ומת הנותן או יורשיו, מוציאים מיד הלוקח. ואפילו לא אמר: ואחריו לי, או ליורשי, רק אמר: נכסי נתונים לך כל ימי חייך, אין לו בהן רק פירות, ואם מכרן הנותן או יורשיו, מוציאים מיד הלוקח'.

²⁴⁵ בצוואה המבוססת על מתנת בריא, התנאי חייב להיות מפורש ולא סתם חיוב שמטיל המצווה על הנהנה, שאם לא כן אין סתם מתנה חלה, אלא אם כן יכול המקבל לעשות בה כל חפצו. שם, סימן רמא סעיף ה: 'יש מי שאומר שהנותן מתנה לחבירו אינו מתנה, אלא אם כן שיהיה בדעת הנותן שתהא ברשות מקבל לעשות בה כל חפצו. בד"א, שנתנה לו סתם אלא שניכר מתוך מחשבתו שאינו מכין ליתנה לו שיעשה בה כל חפצו. אבל אם מפרש, אפילו אם נותנה לו על מנת שלא ליתנה לאחר או שלא למוכרה או שלא להקדישה, או אפילו ע"מ שלא יעשה בה שום דבר אלא דבר פלוני, הוי מתנה לאותו דבר שפירש בלבד'.

חוק - המצווה רשאי להורות בצוואתו דבר שיושר יהיה חייב לעשותו, או להימנע מעשותו במה שקיבל מן העיזבון; מילוי של חיוב כזה יכול לדרוש כל מי שמעוניין במילוי, ואם היה בדבר ענין לציבור - גם היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו.

46. צוואה וירושה על פי דין

ציווה המצווה חלק יחסי מכל עזבונו לאחד מיורשיו על פי דין:

- (1) במתנת בריא ובהתחייבות מוריש, יבוא חלק זה בנוסף²⁴⁶ למגיע לאותו יורש על פי דין ולא במקומו;
- (2) במתנת שכיב מרע²⁴⁷, יזכה אותו יורש בחלק זה או בחלק המגיע לו על פי דין, לפי החלק הגדול²⁴⁸ שביניהם;

שם, סימן רז סעיף ה: 'מי שהקנה לחבירו והתנה עליו: על מנת שתתן מקח זה או תמכרנו לפלוני, אם נתנו או מכרו לאותו פלוני, קנה; ואם לא קיים התנאי, ומכרו לאחר או שלא מכרו ולא נתנו בזמן שקבע לו, לא קנה'. פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף מב, פרק כ סעיף כז הערה מד, שדין זה הוא דווקא לפי הרא"ש שניתן לתת מתנה על תנאי, אבל לפי הסמ"ע, שם, שהתנאי הוא כאילו שייר הנותן לעצמו חלק במתנה לענין אותם הדברים שהוגבלו (כך שהנותן והמקבל הופכים להיות שותפים בנכס). ולפי טעם זה, נראה שעם מות המצווה מתבטלת ההגבלה שהרי המצווה שייר לעצמו זכות שמוגדרת כדבר שאין בו ממש (זכות להגביל את המקבל בשימוש הנכס הניתן) וזכותו זו של המצווה איננה עוברת בירושה. ואם כן, בצוואה המבוססת על מתנת בריא, לא יחול אותו תנאי שהתנה המצווה. ועוד לפי הסמ"ע, מאחר ולא מדובר בדיני תנאים, אם עבר המקבל והפר את התנאי, אין המתנה מתבטלת אלא הרי הוא כשותף שנתן שלא מדעת שותפו. אך נראה שדברי הסמ"ע נאמרו דווקא כאשר המצווה הגביל את השימוש בנכס הניתן (לא להעבירו וכו'), אבל כאשר הטיל על המקבל חיוב להעבירו או למסורו לאחר, אין כאן שיוך אלא תנאי ממש. וצ"ע.

ולכאורה הוא הדין במתנת שכיב מרע, שהרי אין מתנת שכיב מרע שונה במהותה ממתנת בריא אלא לענין ההקלה שהקלו חז"ל בצורך בקנין. שם, סימן רנג סעיף יב: 'שכיב מרע שאמר: תנו ר' זוז לפלוני וישא בתי, ה"ז כמי שנתן לו שתי מתנות, כל איזה מהם שירצה יקח. לפיכך אם רצה ליקח המעות ולא ישא הבת, הרשות בידו. אבל אם אמר: יקח בתי ויתנו לו ק"ק זוז, הרי זה תנאי, ולא זכה במעות אם לא ישא הבת. הגה: האומר: תנו ק' זוז לבתי ותקנה בהן חגורה, ומתה, נותנין ליורשיה, דהוי כאילו אמר שני צוואות, ואע"פ שאי אפשר לקיים לקנות בהן חגורה, מ"מ מתנה ראשונה קיימת'. וראה דיון בפתחי חושן, שם, פרק יז סעיף כז, הערה נט. וברור שבצוואה המבוססת על מתנת בריא - ונראה שגם במתנת שכיב מרע - אין המצווה יכול להתנות אלא כלפי מקבל המתנה אך לא על יורש אחר, כגון על יורש על פי דין. אבל בצוואת שכיב מרע נראה שכן יכול. אך, ראה שם, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יג, הערה לה, שמשמע שדווקא משום 'מצווה לקיים דברי המת' ולא מדין צוואה. ואם כן בשאר צוואות שמשום מצווה לקיים דברי המת, יוכל המצווה להטיל חיובים על הנהנים או על היורשים.

הרמ"א, שם, סימן רנ סעיף כא: 'מי שמבקש מיורשיו שיעשו כן וכך בנכסיו, מקרי צוואת שכיב מרע, כי מה שבקש לא עשה רק לחזק הדברים'. כלומר, אף שכתב בלשון בקשה, אין כוונתו שהדבר יהיה תלוי ברצונם, אלא רק כדי לחזק הדברים, וזו צוואת שכיב מרע.

²⁴⁶ שהרי במתנת בריא, הנהנה זוכה בחלק זה כבר ממועד עריכת הצוואה ולמעשה יצא חלק זה מן העיזבון. ובהתחייבות מוריש, הרי זה חוב - לטובת אותו יורש/נהנה - החל על העיזבון.

²⁴⁷ ח"מ, סימן רנג סעיף ח: 'שכיב מרע שאמר: תנו ק"ק זוז לפלוני בני כראוי לו, או לאשתי כראוי לה, או לבעל חובי כראוי לו, נוטלים ק"ק זוז עודף על חלק הבכורה והכתובה והחוב. ואם אמר: תנו ק"ק זוז לבני בכורתו, או לאשתי בכתובתה, לא יטלו שניהם אלא אחד מהם, וידן על העליונה, אם ק"ק זוז יותר נוטלים ק"ק זוז; ואם הבכורה והכתובה יותר מק"ק זוז, נוטלים אותה. אבל אם אמר: תנו ק"ק לבעל חובי בחובו, אין לו אלא חובו. (ואם אמר: ר' זוז לבני פלוני שהוא פשוט בירושתו, אין לו אלא ר' זוז) ואם לא אמר לא כראוי לו ולא בכורתו ולא בכתובתה ולא בחובו, בכולם ידם על העליונה. ואפילו בבעל חוב, אם אמר: תנו ק"ק זוז לפלוני בעל חובי, רצה נוטלן רצה נוטל חובו. ויש חולקין ואומרים שאם אמר סתם: לבני פלוני, או לאשתי (או לפלוני בעל חובי), מתנה נתן להם יתר על הראוי להם; ואם אמר: לבני בכורי דינו כאילו אמר: בכורתו, מדהזכיר בכורה. הגה: וסברא הראשונה נראה עיקר. וכל זה דלא אמר דנותן במתנה, אבל אם אמר בפירוש: אני נותן במתנה ר' זוז לפלוני בעל חובי, או לאשתי, נוטלין מלבד מה שחייב להן. מי שאמר בתו תטול בנכסיו כך וכך, ולא הזכיר לצורך נישואיה, נוטלת המתנה מלבד עישור נכסים שלה. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק יז סעיפים ה, ו, פרטי דינים אלה.

²⁴⁸ לפי שידו על העליונה. וראה שם, פרק יז סעיף ו, ומביא בהערה יח שהרמ"א הכריע בין כל הדעות כדעה זו.

חוק -> ציווה המצווה חלק יחסי מכל עזבונו לאחד מיורשיו על פי דין, יבוא חלק זה במקום המגיע לאותו יורש על פי דין ולא בנוסף לכך.

47. מנה וחלק בעיזבון

(א) ציווה המצווה מנה למי שיוורש על פי דין, יחולו²⁴⁹ הוראות סעיף 46.

(ב) ציווה המצווה מנה למי שזוכה בחלק יחסי²⁵⁰ מכל העיזבון על פי הצוואה, תבוא המנה בנוסף על החלק בעיזבון ולא במקומו, אלא אם כן יש בצוואה השניה משום חזרה²⁵¹ מהצוואה הראשונה.

חוק -> ציווה המצווה מנה למי שיוורש על פי דין או למי שזוכה בחלק יחסי מכל העיזבון על פי הצוואה, תבוא המנה בנוסף על החלק בעיזבון ולא במקומו.

48. יורשים שלא נקבעו חלקיהם

(א) ציווה המצווה לאחדים ולא קבע חלקיהם, יחלקו בשווה²⁵².

(ב) ציווה המצווה לכלל ולפרטים ולא קבע חלקיהם, הכלל זוכה בחצי והפרטים בחצי²⁵³.

חוק -> ציווה המצווה לאחדים ולא קבע חלקיהם, יחלקו בשווה.

49. יורש שמת לפני המוריש

זוכה על פי צוואה²⁵⁴ שמת לפני המצווה²⁵⁵, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו²⁵⁶, יבואו יורשיו של אותו זוכה במקומו²⁵⁷.

חוק -> זוכה על פי צוואה שמת לפני המצווה, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו אם בשעת מות המצווה נשארו צאצאים של אותו זוכה, יזכו הם לפי כללי החלוקה שבירושה על פי דין; בכל מקרה אחר הוראת הצוואה לטובת אותו זוכה מתבטלת.

²⁴⁹ שלענין זה, אין הבדל בין צוה מנה לצוה חלק יחסי מעזבונו.

²⁵⁰ סעיף 52(ב).

²⁵¹ ואם הצוואה הראשונה הייתה מתנת בריא או התחייבות מוריש, אך ורק במידה והמצווה שמר לעצמו בצוואה הראשונה אפשרות לחזור בו.

²⁵² חו"מ, סימן רנג סעיף כד: 'שכיב מרע שאמר: נכסי לפלוני ופלוני, חולקים בשוה אפילו הם מאה. אמר: נכסי לפלוני ולבניו, חולקים, אותו פלוני נוטל מחצה וכל הבנים מחצה. אמר: לפלוני ופלוני ולבני פלוני, נוטלים בני פלוני מחצה, ושנים הראשונים מחצה. (יחלוק פלוני בנכסי, יטול מחצה). תנו חלק לפלוני בנכסי, יטול אחד ממששה עשר. ויש מי שהורה שיתול רביע הנכסים. הגה: ואם אמר: יטול פלוני חלק בנכסי, והוא שכיב מרע ומחלק נכסיו לבניו, נוטל חלק כאחד מן הבנים. מי שנתן נכסיו לבניו ולבתו, נוטלת חלק כאחד מהן'. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיף סא, שה"ה במתנת בריא.

²⁵³ כגון שצוה לראובן, שמעון, לוי ולבני יהודה. ראובן, שמעון ולוי, שהם האחדים, זוכים כל אחד ב- 1/6 (הם חולקים שווה בשווה במחצית העיזבון) ובני יהודה - כמה שיהיו - שהם הכלל זוכים במחצית.

²⁵⁴ והמדובר בכל סוגי הצוואות.

²⁵⁵ אבל בתנאי שהמקבל היה חי במועד עריכת הצוואה, שאין זכייה למת.

²⁵⁶ לעיל סעיף 42 כשהמצווה אמר לפלוני ואחריו לפלוני, שהשני זוכה במות הראשון.

²⁵⁷ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק טו סעיפים טו, טז. ואע"פ שהמקבל מתנה צריך להסכים לקבלה - והרי הוא כבר מת - לא חוששים לסירוב מצד המקבל המת והיורשים מקבלים אותה והם עצמם אינם רשאים לסרב לקבל את המתנה מאת המצווה, שהרי אינם מקבלים מתנה ממנו אלא יורשים את הזוכה-מורישם.

50. יורש פסול ויורש שהסתלק

(א) זוכה על פי צוואה שהסתלק²⁵⁸ מן המגיע לו, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו²⁵⁹, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

(ב) זוכה על פי צוואה שנמצא פסול לרשת, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו²⁶⁰, יחולו הוראות סעיף 15 (ב) על הוראות הצוואה לטובתו.

חוק -> זוכה על פי צוואה שנמצא פסול לרשת או שהסתלק מן המגיע לו, שלא לטובת בן-זוגו, ילדו או אחיו של המוריש, ולא קבע המצווה אדם אחר שיזכה במקומו, הוראת הצוואה לטובתו מתבטלת.

51. מנה של נכס מסוים

(א) ציווה המצווה נכס מסוים, יזכה בו הזוכה כמות שהיה הנכס במות המצווה.

(ב) אין הזוכה זכאי לדרוש מן היורשים האחרים סילוקו של שעבוד ששועבד בו הנכס על ידי המצווה.

(ג) אין הזוכה זכאי לפיצוי מן היורשים האחרים אם במות המצווה לא היה הנכס בין נכסיו.

(ד) פירות הנכס וציאותיו עד מות המצווה הם לחשבון העיזבון; מאז ואילך הם לחשבון של הזוכה, זולת אם זכה בנכס במועד מאוחר יותר.

חוק -> (א) ציווה המצווה נכס מסוים, יזכה בו הזוכה כמות שהיה הנכס במות המצווה.
(ב) אין הזוכה זכאי לדרוש מן היורשים האחרים סילוקו של שעבוד ששועבד בו הנכס על ידי המצווה.
(ג) אין הזוכה זכאי לפיצוי מן היורשים האחרים אם במות המצווה לא היה הנכס בין נכסיו.
(ד) פירות הנכס וציאותיו עד מות המצווה הם לחשבון העיזבון; מאז ואילך הם לחשבון של הזוכה, זולת אם זכה בנכס במועד מאוחר יותר.

52. מנה של נכס בלתי מסוים

(א) ציווה המצווה נכס²⁶¹ בלתי-מסוים, זכאי הזוכה לנכס מהסוג הגרוע²⁶².

(ב) ציווה המצווה חלק יחסי מנכסיו, זכאי הזוכה לנכס²⁶³ מהסוג הגרוע²⁶⁴ באותו שווי.

²⁵⁸ סעיף 6 בדיני הסתלקות.

²⁵⁹ לעיל סעיף 42 כשהמצווה אמר לפלוני ואחריו לפלוני, שהשני זוכה בהסתלקות הראשון מחלקו.

²⁶⁰ לעיל סעיף 44 שהמצווה יכול לצוות שהיורש יחדל לרשת אם התקיים תנאי ולקבוע בהתאם לסעיף 42 מי יבוא במקומו.

²⁶¹ וסעיף 21(א) שבצוואה המבוססת על התחייבות מוריש אי אפשר להתחייב על נכס אפילו מסוים אלא על ערכו.
²⁶² חו"מ, סימן ריד סעיף יב: 'האומר לחבירו: בית מביתי אני נותן לך, נותן לו הקטן שבהם. נפל א' מהם, מראה לו זה שנפל, שיד בעל השטר על התחתונה. וה"ה לאומר: שור בשורי אני מוכר לך. הגה: אבל אינו נותן לו עלייה. אבל אם אמר לו רק: בית אני מוכר לך, יכול ליתן לו עלייה, דהוא נמי מקרי בית'. ובפתחי חושן, דיני קניינים, פרק יז סעיף כג: שאם צווה בית סתם בלתי מסוים, ואין בעיזבון אלא בית אחד, אין היורשים יכולים לומר שמא נתכוון לבית אחר שאינו ידוע. ובחוקת משפט, הלכות מכירה, עמוד סד, ביאורים ב, מביא מחלוקת מתי חל הקניין על אותו נכס שנברר: ממועד הבירור ולמפרע, לאחר שיברר או מיד כשאינו מבורר (והוא כנתערב נכס של המקבל בנכסיו של הנותן). וזכות זו של הנותן לברור את החלק שניתן למקבל (אלא אם כן נתן המצווה את הזכות בידי המקבל) עוברת ליורשיו. ואם אבד נכס אחד מהעיזבון, רשאים היורשים לטעון שזהו הנכס שהמצווה צווה בצוואתו.

חוק -> ציווה המצווה נכס בלתי-מסויים, זכאי הזוכה לנכס מסוג בינוני.

53. כפיפות להוראות הצוואה

בטל

חוק -> הוראות הסעיפים 41 עד 52, פרט לסעיף 42 (ד), חלות במידה שאין בצוואה הוראות אחרות.

54. פירוש הצוואה

(א) מפרשים צוואה לפי מה שאפשר לדקדק בלשון הצוואה²⁶⁵, ולפי השפה המדוברת באותו מקום²⁶⁶.

(ב) צוואה הניתנת לפירושים שונים, יש לקבוע את הפירוש על פי המוחזק²⁶⁷.

(ג) צוואה צריך שתהיה בלשון מתנה²⁶⁸.

חוק -> (א) מפרשים צוואה לפי אומד-דעתו של המצווה כפי שהיא משתמעת מתוך הצוואה, ובמידה שאינה משתמעת מתוכה - כפי שהיא משתמעת מתוך הנסיבות.
(ב) צוואה הניתנת לפירושים שונים, הפירוש המקיים אותה עדיף על פירוש שלפיו היא בטלה.
(ג) צוואה יכול שתהיה בלשון מתנה, מחילה או הודעה או בכל לשון אחרת.

55. מעין צוואה

חיי-משפחה במשק-בית משותף של איש ואשה שאינם נשואים זה לזה אינם מקנים לאחד²⁶⁹ מהם זכויות כלשהן בעיזבון השני.

חוק -> איש ואשה החיים חיי-משפחה במשק-בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, רואים את הנשאר בחיים כאילו המוריש ציווה לו מה שהנשאר בחיים היה מקבל בירושה על פי דין אילו היו נשואים זה לזה, והוא כשאר הוראה אחרת, מפורשת או משתמעת, בצוואה שהשאיר המוריש.

²⁶³ נכס מתוך העיזבון באותו שווי ולא רק שוויו, אלא אם כן צוה המצווה בהתחייבות מוריש שאז מדובר על התחייבות כספית.

²⁶⁴ פתחי חושן, דיני קניינים, פרק יג סעיף מ: 'שיש אומרים שהנותן לחברו חצי נכסיו אינו נוטל חצי בכל חפץ ובכל שדה, אלא שמין כל נכסיו ונותן לו מהגרוע שבהם כשווי חצי נכסיו', משום שידו של המקבל על התחנתה.

²⁶⁵ חו"מ, סימן סא סעיף טו: 'מדקדקין לשון השטר ודנין על פי אותו דקדוק, ולא אמרינן האי גברא לא גמיר כולי האי והיה סבור שהדין היה בענין כך ומפני כך כתב אותו לשון'.

²⁶⁶ שם, סעיף טז: 'יש מי שאומר שתנאי שאדם מתנה עם חבריו אין הולכים אחר הלשון הכתוב, אלא אחר הכוונה'. כלומר, לשון בני אדם קובעת בשטרות וה"ה בצוואות ולא לשון התורה או לשון חכמים. ולשון בני אדם הכוונה למקום שבו נכתב השטר. ובדיני ממונות ג, עמוד קנה סעיף א.

²⁶⁷ שם: 'נסתפקו בלשון ואי אפשר לבררו יש ללכת אחר המוחזק'.

²⁶⁸ מה היא לשון מתנה? שם, עמוד קנו סעיף ב: 'חולה שציווה בלשונו אלה: יטול פלוני, יחזיק, יזכה, יקנה, אני מניח, יחלוק - כולם לשון מתנה. אמר בלשון יירש, יחסנו, יפול - לשון ירושה יהנה, יעמוד בהם, יראה, ישען בהם - אינם לשון מתנה'.

²⁶⁹ סעיף 11 שגם אשה נשואה אינה יורשת את בעלה. ואם כן, לא ייתכנו זכויות לידועה בציבור, גם אם היו משווים את מעמדה לזה של אשה נשואה. וגם בעל שאינו נשוי לאשתו אינו יורש אותה, שכן תקנת חז"ל שבעל יורש את אשתו חלה רק כאשר הם נשואים.

פרק רביעי: מזונות מן העזבון

56. הזכות למזונות

(א) הניח בעל²⁷⁰ אשה, ילדים או הורים, והם זקוקים למזונות

(1) אין הבנים²⁷¹ או ההורים²⁷² זכאים למזונות מן העזבון;

(2) האשה²⁷³ והבנות²⁷⁴ זכאיות למזונות מן העזבון לפי הוראות פרק זה בין בירושה²⁷⁵ על פי דין ובין בירושה על פי צוואה של שכיב מרע²⁷⁶;

(ב) הניחה אשה בעל²⁷⁷, ילדים²⁷⁸ או הורים²⁷⁹, ואפילו הם זקוקים למזונות, אין הם זכאים למזונות מן העזבון.

חוק - הניח המוריש בן-זוג, ילדים או הורים והם זקוקים למזונות, זכאים הם למזונות מן העזבון לפי הוראות פרק זה, בין בירושה על פי דין ובין בירושה על פי צוואה.

57. גדרי הזכות למזונות

(א) הזכות למזונות היא:

²⁷⁰ יש להבחין בין החיוב לזון אחר שחל על אדם בחייו, לבין החיוב לזון אחר מתוך עזבונו שהתחייב אדם בחייו אבל שיחול אחרי מותו. מקור החיובים אינו דומה: על פי תקנת אושא חייב אב - ולא אם - לזון את בניו ואת בנותיו בחייו (עד גיל 6), כאשר הזכות לקבל מזונות מהעזבון נובעת מהתחייבותו של בעל לאשתו.

²⁷¹ חז"ל לא תקנו בכתובת אמם שהאב יתחייב לספק להם מזונות מתוך עזבונו, שהרי הם יורשים את העיזבון מן הדין, וזאת גם כאשר האב הוריש את עזבונו לאחרים בצוואה ולא השאיר להם דבר. אך ראה סעיף 57(א)(7) לחוק שילד מאומץ כן זכאי למזונות מהעיזבון, הגם שהוא לא יורש את אביו המאמץ.

²⁷² אין אדם חייב לזון את הוריו בחייו, ולא שייך לחייב אותו בכתובה שנותן לאשתו לספק להם מזונות מעזבונו.

²⁷³ אשה זכאית למזונות מכח התחייבות הבעל בכתובה, כמבואר באבה"ז, סימן סט סעיף ב: 'אלו הן העשרה דברים: מזונותיה, וכסותה, ועונתה, ועיקר כתובתה, ורפואתה, ולפדותה אם נשבת, וקבורתה, ולהיות ניזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה'.

²⁷⁴ בנות זכאיות למזונות מכח התחייבות אביהם לאמן בכתובתה, כמבואר שם: 'ולחיות בנותיו ניזונות אחר מותו עד שיתארסו'. ולכן, אם השאירה האשה בנות שאינן של בעלה אינן זכאיות לקבל מזונות מהעזבון.

²⁷⁵ יורשים על פי דין משועבדים לחובות של אביהם, שחלקם הם מזונות האלמנה והבנות.

²⁷⁶ אבה"ז, סימן צג סעיף כ: 'אין אלמנה ניזונית אלא מקרקעות בני חורין, ולא מהמשועבדים. לא מבעיא אם מכר או נתן הבעל בחייו, אלא אפילו מכרו או נתנו היורשים לאחר מיתת אביהם, אין מוציאים למזון האשה והבנות. ודוקא שנתן האב מתנת בריא, אבל אם נתן מתנת שכיב מרע, ניזונת ממנה אם אין כאן בני חורין'.

כאשר אדם כתב צוואה בצורת מתנת בריא, המתנה חלה בעודו חי ולכן אין יכולת לאלמנה או לבנות להוציא מהזוכה שהנכסים כבר משועבדים לו. אולם, כאשר אדם ערך צוואת שכיב מרע, זכאותו של הזוכה חלה לאחר מותו של המוריש, כלומר במועד שכבר חל החוב של המוריש כלפי אלמנתו ובתו ולכן הן זכאיות להוציא מן הזוכה כפי זכויותיהן. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף טו; שערי עוזיאל, דיני יתום ואלמנה ב, שער מב, פרק ב סעיף ה (הוועדה להוצאת כתבי הרב, ירושלים, התשנ"א) (הספר להלן: 'שערי עוזיאל').

כאשר אדם כותב צוואה בצורת מתנת בריא והזוכים הם יורשיו על פי דין, אמנם משמעות כוונתו של המוריש שיורשיו לא יזכו מכח מצות הירושה אלא יקבלו מכח מתנתו, אך ברמ"א, שם, סימן ק סעיף א: 'וי"א דוקא שנתן לאחרים, אבל אם נתן ליורשיו במתנת בריא, אשה גובאת כתובתה מהם, דכל מה שנתן ליורשיו אינו אלא כירושה, והאשה גובאת כתובתה משם'. אלא שיש חולקים על הרמ"א, כמובא בחלקת מחוקק, שם, ס"ק ז. אם כן, מתנת בריא ליורשיו היא ספק בדין, ומאחר והאלמנה נחשבת מוחזקת בנכסים לצורך מזונותיה, היא תקבל מזונות מהעזבון גם כאשר המוריש כתב צוואה מסוג זה.

²⁷⁷ בעל איננו מקבל מזונות מעזבון אשתו כיוון שהוא יורש את נכסי אשתו, ואין משמעות לכך שהבעל יקבל מזונות מהעזבון שלה, אלא הכל ברשותו.

²⁷⁸ הערה 270 לעיל. ואם אין לאשה בעל, הם יורשים את העיזבון מן הדין, וגם כאן הבנים קודמים לבנות. אך ראה סעיף 57(א)(7) לחוק שילד מאומץ כן זכאי למזונות מהעיזבון, הגם שהוא לא יורש את אמו המאמצת.

²⁷⁹ הערה 272 לעיל.

(1) לאלמנתו של המוריש -

(א) אלמנה²⁸⁰ זכאית למזונות מהעזבון על בסיס תקנת הכתובה²⁸¹ וכל עוד לא גבתה את כתובתה²⁸²;

(ב) אין היורשים רשאים לפרוע לאלמנה את כתובתה ולשלול ממנה את הזכות למזונות אלא בהסכמתה²⁸³ או עפ"י תקנת בית דין²⁸⁴;

(ג) אלמנה לא זכאית למזונות מהעזבון במקרים הבאים:

(1) תבעה כתובתה אף שלא נפרעה²⁸⁵;

(2) נתארסה לאחר²⁸⁶;

(3) מחלה כתובתה לבעלה²⁸⁷;

²⁸⁰ אשתו, שהיתה נשואה לו כדת משה וישראל עד זמן מותו. אולם, יש מצבים שבני זוג חיו באמצעות חופה וקידושין אבל מתוך איסור ובכל זאת יש חיוב מזונות אחר מותו, כמבואר בחו"מ, סימן קטז סעיפים א-ב: 'הנושא אחת מחייבי לאוין, אם הכיר בה [כלומר ידע על האיסור] יש לה עיקר ותוספת וכל תנאיה; ומיהו מזונות אין לה אלא לאחר מותו, אבל בחייו אין לה ... ואם לא הכיר בה, אין לה מנה ומאתים אבל תוספת יש לה. ואין לה שום תנאי מתנאי כתובה, ואפילו מזונות, אחר מותו'.

²⁸¹ הערה 273 לעיל, שחז"ל חייבו אדם הנושא אשה לזון אותה מנכסיו ולשבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה. חיוב זה נובע מתקנת הכתובה (וראה אבהע"ז, סימן סט סעיף א, שחיוב זה קיים אף שלא נכתבה כתובה) ולכן זכותה של האלמנה תלוי בתוקף הכתובה.

²⁸² כיוון שחכמים קבעו את זכותה למזונות מכח הכתובה, אם תגבה את כתובתה פקעו הזכויות והחייבים כלפי בעלה. המצאת הכתובה כתנאי לגביית המזונות: ראה שם, סימן צג סעיף יח: 'אלמנה שאין שטר כתובה יוצא מתחת ידה, אין לה מזונות, שמא מחלה כתובתה או מכרה או משכנה אותו; ויש חולקין'. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף ד, שהביא את שתי הדעות, ובהערה יא הביא שדעת רוב הפוסקים לא להצריכה להביא כתובתה.

השבעת האלמנה שלא גבתה את כתובתה כתנאי לגביית המזונות: אבהע"ז, סימן צג סעיף יט: 'אלמנה ניזונת אע"פ שלא נשבעה, ויש חולקים'. (רמ"א: והסברא ראשונה עיקר). וכך פסק בשו"ת שואל ונשאל ב, אבן העזר, סימן כא: 'מעולם לא שמענו שהב"ד שלפנינו ושלפני פנינו וכן רבני תוניס הקודמים ורבני ועד בית דין לא שמענו מעולם שהשביעו לאלמנה כשתובעת מזונותיה רק כשתובעת כתובתה'. ובפתחי חושן, שם, הערה יא, שהביא שדעת רוב הפוסקים לא להצריכה להשבע.

²⁸³ בבלי, כתובות, פרק נערה שנתפתתה, נב ע"ב: אנשי גליל ואנשי יהודה - אנשי יהודה תולים ברצון היורשים, אנשי גליל תולים ברצונה. ובאבהע"ז, סימן צג סעיף ג: 'אלמנה ניזונית מנכסי יורשין כל זמן אלמנותה, אפילו אם לא נכתב בכתובתה, ואפילו אם צוה בשעת מיתתה: אל תזון אלמנותי מנכסי, אין שומעין לו ואין היורשים יכולין לפרוע לה כתובתה ולסלקה מהמזונות, אלא היא ניזונית על כרחם כל זמן שלא תתבע כתובתה'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף א. וברמ"א, שם, סעיף ט: 'וכן אם מחלה ליתומים אבדה מזונותיה'. ובפתחי חושן, שם, סעיף י.

²⁸⁴ ברמ"א, אבהע"ז, סימן צג סעיף ט: 'ויכולין ב"ד לתקן במקומן שהיתומים יסלקו אותה כשירצו'. והסבירו האחרונים שכיוון שכל הדין הזה של יכולת לסלק או לא לסלק תלוי במנהג, יש יכולת לבית הדין לתקן, והתקנה נובעת מכך שהיו תקופות שבהן היה יוקר במזונות ואז כל אלמנה תאכל למזונותיה עד שישאר בעיזבון כגובה כתובתה ואז תדרוש את כתובתה, ובעצם לא ישאר כלום ליורשים. ובמקומות שנהגו כך יש לנהוג כך, כי כל הנושא והנישאת על דעת המנהג המקובל נישאים.

²⁸⁵ שם, סעיף ה: 'אלמנה שתבעה כתובתה בב"ד אין לה עוד מזונות, ואפילו לא פרעה. אבל תבעה שלא בב"ד, לא הפסידה. וי"א שאפילו תבעה בבית דין לא הפסידה אלא אם כן תבעה מעצמה, אבל אם תבעה מדוחק, שלא נתנו לה מזונות, או שרמיה ואמרו לה: פלוני חפץ לישא אותך, ומחמת זה תבעה כתובתה או כיוצא בזה, לא הפסידה מזונותיה'.

²⁸⁶ שם, סעיף ז: 'תבעה לינשא, אפילו נתפייסה, לא הפסידה מזונותיה. וכן אם כחלה או פרכסה או זנתה, לא הפסידה מזונותיה. אבל אם נתארסה, הפסידה מזונותיה'. אירוסין פירושם קידושין, ולכן כיוון שהתקדשה הרי שהיא הפסיקה את הזיקה בינה לבין בעלה שהתאלמנה ממנו.

ולענין שידוכין: לדעת השולחן ערוך לא מפסידה מזונותיה, אך הרמ"א כותב שאם נשתדכה הפסידה מזונותיה. לפי דברי האחרונים, אין מחלוקת בין השולחן ערוך לרמ"א כי יש הבדל בין שידוכין לבין תבעה והתפייסה, וגם השולחן ערוך יודה בשידוכין שיש בהם קנסות אם מבטלים, שבמקרה זה ודאי כבר עזבה את כבוד בעלה. ובשערי עוזיאל, שער מד, פרק ז, שנוקט שאם תבעה להנשא זכאית למזונות אך אם נשתדכה הפסידה מזונותיה.

²⁸⁷ אבהע"ז, סימן צג סעיף ט: 'מחלה כתובתה לבעלה, הפסידה מזונותיה שאחר מותו'. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף י.

(4) מכרה או משכנה את כתובתה²⁸⁸.

(2) לאלמנתו של המוריש כשהיא שומרת יבם²⁸⁹ -

(א) שומרת יבם זכאית למזונות מעזבון בעלה רק שלושה חודשים²⁹⁰ ראשונים אחר מות מבעלה, כדין כל אלמנה;

(ב) אחרי חליצה של היבם אין לה מזונות מהמוריש²⁹¹;

(3) לבנותיו²⁹² של המוריש²⁹³ -

(א) על אף שזכות הבת למזונות נובעת מחיוב האב בכתובת²⁹⁴ אמה, אין זכות זו תלויה בהמשך תוקפה של הכתובה²⁹⁵;

(ב) בת המוריש זכאית למזונות מהעזבון כאשר אביה נשא²⁹⁶ את אמה לפני שנולדה;

²⁸⁸ אבהע"ז, סימן צג סעיף ח: 'מכרה כתובתה כולה או משכנה או עשתה אפותיקי לאחר, בין שעשתה בחיי בעלה בין שעשתה לאחר מיתת בעלה, אין לה מזונות מהמוריש'. ובסעיף י: 'ואם מכרה רק מקצת הכתובה יכולים להגבות לה את השאר בעל כרחיה ולהפקיע את זכותה למזונות מחמת המקצת'.

²⁸⁹ מת בעלה ללא ילדים משלו, אלמנתו זקוקה ליבום או לחליצה מאח המת, ועד היבום או החליצה היא נקראת שומרת יבם.

²⁹⁰ אבהע"ז, סימן קס סעיף א: 'יבמה שלשה חדשים הראשונים, ניזונת משל בעלה ומעשה ידיה ליבם; מכאן ואילך אינה ניזונית לא משל בעל ולא משל יבם'. והדין הוא משום שבשלושת החודשים הראשונים אחר מות בעלה אסור לה להתייבם, ולכן היא מעוגנת מחמתו וזקוקה למזונות. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יג סעיף א; שערי עוזיאל, שער מד, פרק א סעיף א.

²⁹¹ ראה כי פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יג סעיף ב, פסק שאין לה מזונות מהמוריש אפילו לא קבלה את כתובתה ואין אומרים שאחרי החליצה תחזור לגבות מזונות מן המוריש, שכשנפלה לפני יבם דינה כנתאנסה מן השמים. ולאחר חליצה דינה כאלמנה שנתאנסה ונתגרשה ואף על פי שלא מדעתה נפלה לפני היבם. אולם, בשערי עוזיאל, שער מד, פרק א סעיף ד, פסק כי לדעתו הרבה ראשונים חולקים וסוברים שיש לה מזונות אחר מות היבם מעזבון המוריש הראשון, ולדעת הרב עוזיאל ה"ה לענין חליצה.

²⁹² דוקא כשיש בנות ובנים למוריש ואז הבנים יורשים ויש לבנות זכות מזונות מהעזבון. אבל אם השאיר המוריש רק בנות הן יורשות ואין להן זכות למזונות מהעזבון.

²⁹³ דוקא בעזבון האב ולא בעזבון האם. וכן לענין פרנסה לצורך נישואין (ראה ס"ק ג) דוקא מנכסי האב זכאית הבת לפרנסה ולא מעזבון האם שירשו הבנים. ובשערי עוזיאל, שער מה, פרק ב סעיף א, שכתב שיש להם זכות פרנסה מנכסי האב ולא הרחיב גם לענין נכסי האם.

²⁹⁴ הערה 274 לעיל. ובאבהע"ז, סימן סט סעיף ו: 'התנה הבעל שלא יתחייב באחד מהדברים שהוא חייב בהם, או שהתנית האשה שלא יזכה הבעל באחד מהדברים שהוא זוכה בהם, התנאי קיים, חוץ מג' דברים שאין התנאי מועיל בהם, ואלו הם: עונתה, ועיקר כתובתה, וירושתה'. יש נפקיות לכך שהחייב הוא מחייב הכתובה ולא חייב עצמי שחייבו חכמים את הבעל. ולכן, אם לדוגמה התנה הבעל עם אשתו בזמן הנישואין שלא יתן מזונות לבנותיו אחר מותו, תנאו קיים ואין המוריש חייבים לתת להן מזונות.

²⁹⁵ רמ"א, שם, סימן קיב סעיף א: 'אפילו לא נכתב בכתובה, או אפילו אין לה כתובה. ובמקום שאין כתובתין כתובה. וי"א דאפילו במקום שכותבין כתובה ואין להם שטר כתובה, ואפילו מחלה אמם כתובתה בפירוש, יש לבנות מזונות. וכן אם נתגרשה האם, אפילו הכי חייב במזונות הבנות'. וכן בשערי עוזיאל, שער מה, מזונות הבנות, פרק א סעיף ה: 'מחלה כתובתה לבעלה לא הפסידו הבנות זכות מזונותיהן'. וכן פסק בספר פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב סעיף יח: 'נתגרשה האם וגבתה כתובתה לא איבדו הבנות מזונות'. נראה אם כן, שנטיית האחרונים לתת מזונות לבנות ללא תלות בכתובה לאחר שהיה חיוב ראשוני של הכתובה. וראה להלן, שאם לא היתה כתובה כלל כי לא היו נישואין, אין זכות למזונות.

²⁹⁶ אדם כותב כתובה לאשתו רק כשהוא נושא אותה ואז חלים עליו כל שאר החיובים שהם תנאי כתובה, אך אם הוא לא נשא אותה ויש לו בנות מאשה ללא נישואין, לא חייבו אותו חכמים בתנאי הכתובה וממילא לא מוטלת על היורשים חובת מזונות הבנות ושאר חיובים שהם מתנאי הכתובה. אבהע"ז, סימן קיב סעיף ה: 'בת שניה [בת שניה-כאשר אשתו אסורה לו מדיני שניות, אין לבת זכות מזונות מהעזבון] וכן בת אנוסתו אפילו נולדו לו אחר שנשאה [בת אנוסתו-אנס אשה ונולדה לו בת מאינס זה אף שנשא אחר כך את אנוסתו] וכן בת ארוסתו שנולדה לו בעודה ארוסה ואחר כך נשאת, אין להן מזונות אחר מיתת אביהן, אבל בחייו הוא חייב במזונותן כדין שאר הבנים והבנות בחיי אביהן'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב, סעיפים יט-כד.

(ג) בת המוריש זכאית למזונות מהעזבון עד גיל שמונה עשרה²⁹⁷ או עד שתנשא²⁹⁸;

(ד) בנוסף למזונותיה בת המוריש זכאית לפרנסה²⁹⁹ מהעזבון לצורך נישואיה גם כשהיא בוגרת³⁰⁰;

(4) לילדיו המאומצים -
בן³⁰¹ או בת מאומצים³⁰² זכאים למזונות מהעזבון.

(5) לנכדים -
(א) נכד³⁰³ המוריש שהייתם לפני מות המוריש אינו זכאי למזונות מהעזבון;

(ב) נכד המוריש שהדאגה לפרנסתו היתה על המוריש³⁰⁴ ערב מותו ואין הוריו יכולים לספק לו מזונותיו זכאי למזונות מהעזבון;

²⁹⁷ אבהע"ז, סימן קיב סעיף א: 'מתנאי כתובה שתהיינה הבנות נוזנות מנכסי אביהם אחר מותו, עד שיתארסו או עד שיבגרו'.

גיל בגרות הוא גיל 12 וחצי. אלא שאחר גיל זה היא זכאית למזונות מדין צדקה, כך פסק בשערי עוזיאל, פרק ג, הספקת מזונות, סעיף א.

בשנת תש"ד תקנה מועצת הרבנות הראשית לישראל תקנה בענין מזונות הילדים לחייב את האב לתת מזונות לידיו עד גיל 15 וממילא החיוב חל גם על עזבונו לאחר מותו. **תחוקה לישראל ג** (לעיל הערה 31) עמודים 118-121. לאחר מכן תקנה הרבנות הראשית בנשיאותו של הרב שלמה גורן לחייב עד גיל 18, אלא שעל תקנה זו חלקו הדעות בבתי הדין הרבניים האם יש תוקף לתקנה או לא, וכל בית דין נוהג לפי ראות עיניו. ראה מאמרו של זרח ורהפטיג 'תקנות הרבנות הראשית' 85-131 (הוצאת היכל שלמה, התשס"ב) המובא באתר דעת: <http://www.daat.ac.il/daat/ezrachut/harabanut2-2.htm>. ובתיק (אזורי חיפה) 2490/תשל"ח, פד"ר יא 209, 215-216 (התשל"ט). וגם שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א סימן קמג.

²⁹⁸ רמ"א, אבהע"ז, סימן קיב סעיף ד: 'אבל משנשאת שוב אין לה מזונות נשאת הבת'. אך נחלקו הפוסקים מה הדין אם נתאלמנה מנישואין אלו והיא עדיין קטנה, ואין מקום להאריך בזאת דהוי דבר לא מצוי בימנו.

בענין אירוסין (שהם בימינו הקידושין), יש בזה דעות שונות, שלא בכל מקרה שהתקדשה מפסידה זכות מזונות מהעזבון. שם, סעיף ג: 'נתארסה בעודה קטנה, איבדה מזונות מן האחין והארוס חייב במזונותיה. הגה: וי"א דלא אבדה מזונות אלא כשתתארס משהיא נערה. ויש אומרים דוקא שנתארסה מעצמה, אבל נתארסה מדעת אחיה לא אבדה מזונות'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב, סעיף כד; שערי עוזיאל, פרק ג, הספקת מזונות, סעיף ב.

²⁹⁹ אבהע"ז, סימן קיב סעיף א: 'מי שמת והניח בת, אומדים דעתו כמה היה בלבו ליתן לה לפרנסת נדונייתה ונותנים לה. הגה: ואם לא ידעו ב"ד אומדן דעתו, נותנים לה מנכסיו עישור לפרנסת נדונייתה'. בנוסף לתקנת מזונות שזכו חז"ל לבת לגבות אחר מות אביה מהירושה, תקנו חז"ל תקנה נוספת והיא נקראת 'פרנסה' או 'עישור נכסי' שפירושה לתת לבת מהעזבון עבור צורכי נישואיה. תקנה זו איננה מתנאי הכתובה ולכן אין לתלות את הגבייה של הפרנסה ביחס לגביית הכתובה על ידי האלמנה או מחילתה ועוד כענין המזונות. ולכן, אם הבעל התנה בשעת נישואין עם אשתו שלא תקבלנה בנותיו פרנסה, לא מועיל. לעומת זאת, אם התנה בשעת מותו שלא תקבלנה בנותיו פרנסה שומעים לו. שם, סעיף י.

³⁰⁰ לגבי גיל הבת יש שינוי בענין פרנסה לעומת מזונות. לגבי מזונות נקבע שגיל הזכאות הוא גיל בגרות (או גיל 18) אך לגבי פרנסה היא זכאית עד שתנשא וזה יתכן גם בזמן שהיא כבר בוגרת. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב סעיף נז: 'ויש אומרים שבזמן הזה שאין דרך להשיא קודם בגרות לכו"ע לא אבדה פרנסתה'. ובהערה קכד, הביא בשם הפ"ת, דפשט המנהג כן.

³⁰¹ סעיף 16 שילד מאומץ אינו יורש את אביו. כמו כן, אין לו זכויות מכח כתובה שהרי אביו המאומץ לא כתב כתובה לאמו, וכיוון שכן לא חלים על המאומצים שאר הזכויות מכח הכתובה, כגון מזונות הבנות מעזבון אביהם המאומץ. אלא שכל אדם המאומץ במדינת ישראל מתחייב כלפי המדינה, ואולי גם כלפי המאומץ לדאוג לו כפי שהיה דואג לבנו הביולוגי על כל המשתמע מכך, ולפי החוק אף לענין ירושה. הגם שעל פי ההלכה התחייבות כזו לא מועילה לענין ירושה, היא יכולה להועיל לענין זכויות מזונות ומדור ושאר צרכים. שערי עוזיאל, חלק ב, שער לט, פרק א סעיף י, דף קפה.

³⁰² **ילד מנכרית**. שו"ת משפטי עוזיאל, יורה דעה, סימנים ס, סא, סב, שמאריך לטעון שאב חייב במזונות ילדיו מהנכרית אחר גיר, אף שהילד לא מיוחס אליו, כיוון שהוא ילדו הביולוגי הוא חייב במזונותיו בחייו. ועוד יש לחייב בענין זה מדין מחייב את עצמו בדבר שאינו חייב, לחייבו במזונות ילדיו אף על פי שאינם בניו לשום ענין אחר. ולפי שיטה זו, התחייבות הזו היא גם אחר מותו, וזכאותו של ילד מנכרית יהיה דומה לילד מאומץ. אולם נחלת צבי, חלק ראשון, עמוד 77 (מהדורה תליתאה) מציין שהרבה חלקו על הרב עוזיאל.

³⁰³ אין להם זכאות למזונות מכח הכתובה שהתחייב הסבא לאשתו ואין חיוב זה נוגע להם.

³⁰⁴ כאשר הדאגה לפרנסת הנכד היתה מוטלת על המוריש, יש לבדוק אם הוא קבל על עצמו לזון את הנכד או את הנכדה ומכח ההתחייבות הזו אפשר יהיה לחייב את עזבונו אחרי מותו. או שמא הדאגה לפרנסת הנכד היתה ללא

(6) להורים -

אין הורי³⁰⁵ המוריש זכאים למזונות מהעזבון.

(ב) אשה שערב מות המוריש לא היתה לה זכות לקבל מזונות ממנו, אינה זכאית למזונות מעזבונו.

(1) גרושה או ספק גרושה שנתאלמנה- אין לה מזונות מהעזבון³⁰⁶ אפילו טרם קבלה את כתובתה³⁰⁷;

(2) אשה שחיה עם המוריש ללא חו"ק כדת משה וישראל אינה זכאית למזונות מעזבונו³⁰⁸;

חוק - (1) לבן-זוגו של המוריש- כל זמן אלמנותו, אולם רשאי בית המשפט לתת מענק חד-פעמי לאלמנת המוריש הנישאת שנית אם נראה לבית המשפט לעשות כן בנסיבות הענין ובשים לב לזכויות ילדי המוריש; (2) לילדי המוריש - עד גיל 18, לילד נכה - כל זמן נכותו, לילד שהוא חולה נפש - כל עוד הוא חולה נפש, ולילד מפגר - כמשמעותו בחוק הסעד (טיפול במפגרים), תשכ"ט-1969.

(3) לילד בגיר של המוריש שבית המשפט ראה לפי הנסיבות שמן הראוי לקבוע לו מזונות - עד גיל 23.

(4) להורי המוריש שהדאגה לפרנסתם היתה עליו ערב מותו - כל ימי חייהם.

(ב) בן הזוג שערב מות המוריש נשללה ממנו זכותו לקבל מזונות ממנו, אינו זכאי למזונות מעזבונו.

(ג) איש ואשה החיים חיי משפחה במשק בית משותף אך אינם נשואים זה לזה, ומת אחד מהם ובשעת מותו אף אחד מהם לא היה נשוי לאדם אחר, זכאי הנשאר בחיים למזונות מן העזבון כאילו היו נשואים זה לזה.

(ד) ילד, לענין מזונות- לרבות ילד שנולד אחרי מות המוריש, ילד שלא מנישואין, ילד מאומץ, וכן נכד של המוריש שנתייתם לפני מות המוריש או שהדאגה לפרנסתו היתה על המוריש ערב מותו ואין הוריו יכולים לספק לו מזונותיו.

58. הוצאות נוספות

(א) מזונות מן העזבון עבור אלמנה- לרבות הוצאות עבור מדור³⁰⁹ ושאר צרכי קיום³¹⁰.

(ב) מזונות מן העזבון עבור הבת- לרבות הוצאות מדור³¹¹ ושאר צרכי קיום³¹² והכשרתה למשלח יד³¹³.

התחייבות אלא מתוך כורח המציאות, כגון שהסבא והסבתא עזרו לילדיהם לגדל אותו, ובמקרה זה הנכדים לא יהיו זכאים למזונות מהעזבון.

³⁰⁵ אין להם זכאות למזונות מכח הכתובה שהתחייב הבן המוריש לאשתו, ואין חיוב זה נוגע להם.

³⁰⁶ אבהע"ז, סימן צג סעיף ב: 'האשה שהיו לו ספק גירושין ומת בעלה, אינה ניזונית מנכסיו, שאין מוציאין מיד הירוש, מספק'.

³⁰⁷ גרושה שלא קבלה את כתובתה והתאלמנה אינה זכאית למזונות מהעזבון אפילו עד שתקבל את כתובתה. ראה בית יוסף, אבן העזר, פרק צג. וכן פסקו הבית שמואל, אבהע"ז, סימן צג, ס"ק ד, והחלקת מחוקק, שם, ס"ק ד.

³⁰⁸ פשוט, שכיוון שאין לה כתובה הלכתית, אין לה גם שאר תנאי הכתובה כגון מזונות מהעזבון, אלא זכותה תהיה על פי מה שקבעו ביניהם.

³⁰⁹ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא הערה צה, שגם במצב שאלמנה לא זכאית למזונות כגון ששלמו לה את כתובתה במקום שיכולים לגבות, בכל זאת אי אפשר לסלקה ממדור.

³¹⁰ אבהע"ז, סימן צד סעיף א: 'כדרך שניזונת אלמנתו מנכסיו, כך נותנין לה כסות וכלי תשמיש ומדור, או יושבת במדור שהיתה בו בחיי בעלה. הגה: ואינה משמשת בכל הבית עם הירשים, רק נותנין לה מדור מיוחד לפי כבודה, בבית. וי"א דיכולין ליתן לה מדור הראוי לה בבית אחר ... ומשתמשת בכרים ובכסות, בעבדים ושפחות שנשתמשה בהם בחיי בעלה כשהיה בעלה במדינת הים'.

וגם בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף לו, שאלמנה זכאית לא רק למזונות אלא גם לזכויות נוספות. זכויות אלו עוסקות בעיקר בתנאים למחיה שמקבלת האלמנה, אך לא בצרכים אחרים, כגון לימוד משלוח יד וכדומה. ושם, סעיף מ, לענין פרעון המסים שלה שהבעל פרע בחייו. וכן שם, סעיף מא, לענין זכאותה לקבל מהעזבון לצורך רפואתה, וכן שם, בהערה קט, הוא מסתפק לענין תשלומי קופת חולים דהוי רפואה שיש לה קצבה ויתכן שלא חייבים לשלם עבורה.

חוק - מזונות מן העזבון - לרבות הוצאות הכשרתו של הזכאי למשלח יד.

59. קביעת המזונות

(א) בקביעת הזכות למזונות ומידתם יתחשב בית הדין, בין השאר:

- (1) בשווי העיזבון³¹⁴ ובמרכיביו³¹⁵;
- (2) במה שהאלמנה זכאית לקבל מן העיזבון עבור כתובתה³¹⁶;
- (3) במה שהבנות זכאיות לקבל מהעיזבון עבור פרנסה לנישואין³¹⁷;
- (4) ברמת החיים³¹⁸ של הזכאי³¹⁹ למזונות כפי שהיתה ערב מות המוריש ובשינוי שחל בצרכיו של הזכאי עקב מות המוריש;

³¹¹ אבהע"ז, סימן קיב סעיף ו: 'פוסקין לבת מזונות וכסות ומדור מנכסי אביה, כדרך שפוסקין לאלמנה... אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב סעיף לב, ובהערה נט מביא דעת הב"ש, לתת לבנות לפי כבוד אביהן.

³¹² שם: לתת להן בגדי שבת, ולענין רפואה גם שיש לה קצבה הרי זה בכלל מזונות והיא זכאית לכך.
³¹³ שערי עוזיאל, שער מה, פרק א סעיף יח: 'כשפוסקים מזונות לבת פוסקים לה גם לצורך חינוכה ולמדה שאע"ג שאין זה מכלל תנאי בית דין, מכל מקום הואיל ובזמן הזה חנוך הבנות הוא דבר רגיל בכל בית ישראל, והואיל ודעת האב ורצונו הוא בהרווחת מזונות בתו נעשה החינוך כמזונות ממש שהאב התחייב בהם בשעת נישואיה בתוקף תנאי בית דין ובתוקף המנהג'.

³¹⁴ אין משמעות לשווי העיזבון. שהרי מי שזכאי לקבל מזונות הוא נחשב בעל חוב כלפי היורשים והוא אמור לגבות מהיורשים את חובו. ולכן גם אם העיזבון הוא מועט בעל החוב גובה את כל חובו, גם אם לא ישאר כלום ליורש. אלא שיש חילוקים בקדימויות בין אותם בעלי חובות: אלמנה, בת ושאר הזכאים, מי קודם. וזה יבואר בהמשך.

³¹⁵ מרכיבי העיזבון הם שניים: קרקעות ומטלטלין, וגם הם נחלקים לשניים: מוחזק וראוי. מוחזק - הנכסים שהיו בחזקתו של המוריש בפועל בזמן מותו. ראוי - הנכסים שמגיעים לרשות היורשים אחר מות המוריש, בזכות המוריש. נכסים אלו, הן הקרקעות והן המטלטלין, יכולים להיות בני חורין. כלומר שאין עליהם שעבוד, ויכולים להיות משועבדים.

³¹⁶ סעיף 57(א)(1)(א) לחוק. אם תרצה, רשאתי האלמנה לדרוש את כתובתה במקום לקבל את מזונותיה מהעיזבון, ולבטח תעשה זאת אם תראה שאין בעזבון נכסים המספיקים גם למזונות וגם לכתובתה. ועל כן, בית הדין יתחשב בזכות זו של האלמנה לגבות את כתובתה במועד הנוח לה, בבואו לקבוע לה מזונות.

³¹⁷ גביית הפרנסה היא בזמן נישואי הבת, אלא שאת החשבון עושים בזמן מות האב לשער את שווי הנכסים שהיו בזמן מותו, ולשער את דעתו כמה היה רוצה לתת לבתו, וכשאי אפשר לשער קובעים 'עישור נכסי'. ועל כן, בית הדין יתחשב בזכות זו של הבנות לגבות עבור פרנסה במועד נישואיהן, בבואו לקבוע להן מזונות.

³¹⁸ רמת החיים נקבעת הן ביחס לרמת החיים של המוריש והן ביחס לרמת החיים של הזכאים, כאשר לכל אחד מהזכאים יש זכאות שונה ביחס לרמת החיים.

³¹⁹ הזכאות לרמת חיים נקבעת לגבי אלמנה על פי הכלל שחז"ל תקנו 'עולה עמו ואינה יורדת' ואפילו אחר מיתה, כלומר היא מקבלת את מזונותיה בחייו על פי רמת החיים שלו אם היא גבוהה משל משפחתה. והוא הדין לאחר מותו, כמבואר באבהע"ז, סימן צד סעיף ה: 'נפל הבית, או שלא היה לבעלה בית אלא בשכר, נותנין לה מדור לפי כבודה, וכן מזונותיה וכסותה לפי כבודה. ואם היה כבוד בעלה גדול, נותנין לה לפי כבודו'.

לגבי מזונות הבנות נפסק שם, סימן קיב סעיף ו: 'פוסקין לבת מזונות וכסות ומדור מנכסי אביה, כדרך שפוסקין לאלמנה. ומוכרין למזון הבנות וכסותן בלא הכרזה, כדרך שמוכרין למזון האלמנה וכסותה; אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולב פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד'. וכן בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב סעיף לב: 'ולבת נותנים רק לפי צרכיה'.

לגבי שאר הזכאים, הנובעים מהתחייבות שנתן האב לאם: חו"מ, סימן קיד, הדין באדם המתחייב לאשתו לזון את בתה ושם, סעיף ו: 'נתגרשה בתוך הזמן שקבל לזון את הבת, נותן לה במקום שתהיה אמה מזונות משלם כמי שזון את אשתו על ידי שלישי, ואינו חייב ליתן לה לפי כבודו ולא לפי כבודה. הגה: ויש חולקים וסוברים דצריך לתת לה כאחד מבני ביתו וכן נ"ל. ואם מאכילה על שלחנו, ניונת עמו כאחד מאוכלי שלחנו'. וראה שם, סעיף ז: 'הוא הדין למי שמתחייב בפרנסת אדם אחר'. יוצא מדברי השולחן ערוך: (א) שאין לזכאים אלה את המעלה של 'עולה עמו ואינה יורדת' (ב) אם אוכלים מאיזו סיבה מחוץ לביתו של המוריש, הם זכאים למזונות כמו שזון אדם את אשתו על ידי שלישי, כמבואר שם, סימן ע סעיף ג. אם אוכלים בביתו, ניוזנים כמו כל המשפחה לפי ברכת הבית.

(5) יתחשב בהכנסותיה³²⁰ של האלמנה³²¹ ושל שומרת היבם³²²;

(6) במזונות³²³ שהבנות קבלו ממקורות אחרים³²⁴ או קבלו בטובה מאחרים.

(ב) בקביעת הזכות למזונות ומידתם לא יתחשב בית הדין, בין השאר:

(1) בהכנסות הבנות³²⁵;

(2) ברכושו³²⁶ או בהכנסותיו³²⁷ של הזכאי למזונות;

חוק - בקביעת הזכות למזונות ומידתם יתחשב בית המשפט, בין השאר:

(1) בשווי העזבון;

(2) במה שהזכאי למזונות עשוי לקבל מן העזבון כיושר על פי דין או כזוכה על פי צוואה.

(3) ברמת החיים של המוריש ושל הזכאי למזונות כפי שהיתה ערב מות המוריש, ובשינוי שחל בצרכיו של הזכאי עקב מות המוריש;

(4) ברכושו של הזכאי למזונות;

³²⁰ הביטוי 'הכנסות' כולל בתוכו הכנסות ורווחים מסוגים שונים: מציאה, פירות, נכסים ומעשה ידיים, כלומר משכורת מעבודה. בחייה עם בעלה כל נכסיה עוברים לבעל (מציאה - חו"מ, סימן פד סעיף א, פירות נכסיה - חו"מ, סימן פה סעיף א, נזקים ששלמו לה - סימן פג), חלקם בבעלות המלאה, וחלקם נחשבים נכסי מלוג. חז"ל תקנו מזונות תחת מעשי ידיה ותלו את מעשי ידיה במזונותיה, וכדברי השולחן ערוך שם, סימן סט סעיף ד: 'מעשה ידיה כנגד מזונותיה. לפיכך אם אמרה איני ניזונת ואיני עושה, שומעין לה. ... אבל הבעל שאמר: איני זנך ואיני נוטל מעשה ידיך, אין שומעין לו. וכשהאשה אומרת איני ניזונת ואיני עושה, פטורה מלהעביר לבעלה את מעשי ידיה אך שאר החיובים קיימים'. באלמנה התנאים משתנים, ואין האלמנה צריכה לתת ליורשים את מציאתה ואת פירות נכסיה (אבה"ע"ז, סימן זה סעיף ד), אך התלות של מזונות כנגד מעשי ידיה נשאר כמפורט לקמן בהערה הבאה.

³²¹ שם, חו"מ, סימן זה סעיף א: 'מאחר שהיורשים חייבים במזונות האלמנה, מעשה ידיה שלהם. ואם היורשים אומרים לה: טלי מעשה ידיך למזונותיך, אין שומעין להם. אבל אם היא אומרת כן, שומעין לה'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף מד.

³²² חו"מ, סימן קס סעיף א: 'במה שלושה חודשים הראשונים ניזונת משל בעלה ומעשי ידיה ליבם'. בתקופה זו היא כמו כל אלמנה, שניזונת מנכסי המוריש ונותנת מעשי ידיה ליורשים.

³²³ במציאות ההלכתית, סעיף זה רלוונטי רק בדיעבד, כלומר שהיתה תביעה מאוחרת למזונות: הבנות היו צריכות לקבל מזונות אך לא קבלו מכל מיני סיבות. והשאלה היא לאחר זמן האם יקבלו מזונות בדיעבד על התקופה שחלפה, למרות שלמעשה ניזונו מאחרים. דין זה שרוי במחלוקת ולפי הכלל שהמוציא מחברו עליו הראיה, תלוי בהגדרת 'מוחק' האם הבנות בגדר מוחזקות או היורשים.

³²⁴ קיים הבדל האם הבנות ניזונו במתנה, כמבואר בהערה 337, או באמצעות הלואה שאז ודאי צריכות לקבל גם אחר זמן. וכן אם תבעו והיורשים עכבו את נתינת המזונות, ובינתיים ניזונו ממקום אחר הם זכאיות לקבל את מזונותיהם ואף אחר זמן רב.

³²⁵ חו"מ, סימן קיב סעיף ב: 'בת הניזונת מנכסי אביה לאחר מותו, מעשה ידיה ומציאתה לעצמה'. אך דין זה מתייחס אך ורק למזונות שהבנות מקבלות עד גיל הבגרות ההלכתית (12 וחצי). ומסבירים האחרונים (חו"מ וב"ש) שלגבי בתו 'ניחא ליה בהרווחה ידיה' כלומר, נוח לאבא שלבת יהיו הכנסות נוספות מעבר למזונות שלה, ולכן היא משאירה אצלה את מעשי ידיה ומציאתה. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב סעיף ל; שערי עוזיאל, שער מה, פרק א סעיף יג. וראה דעת הרב עוזיאל שם, סעיף יב, האם היום, שמקובל לתת לבנות מזונות מהעזבון מעבר לגיל הבגרות ההלכתית, האם עדיין מעשי ידיה יהיו שלה או שנאמר שמה שאנו משערים בדעת האב שנוח לו בהרווחת בתו, זה דווקא כשהיא מקבלת מזונות על פי תקנת חז"ל, אבל לא אם נותנים לה מזונות מעבר לגיל זה מגדרי צדקה. בסברה השניה, יתכן שכאשר יש לה הכנסות, היורשים לא צריכים לתת לה מזונות.

³²⁶ אין רכושו של הזכאי קובע את החיוב למזונות, והוא מקבל את מזונותיו מהעזבון גם אם יש לו רכוש משלו.

³²⁷ חו"מ, סימן קיד סעיף ב, העוסק במקרה שאדם מתחייב לזון את בת אשתו מספר שנים והוא חייב לתת לה מזונות ואין היא צריכה לתת לו את הכנסותיה. וכתב שם הב"ש, ס"ק ה: 'דוקא באשתו ובניו תקנו חז"ל מעשי ידיהם שלו הוא אבל המתחייב את עצמו לזון לאחר לא זכה במעשי ידיהם'. ושם, סעיף ד: 'מת הבעל, הבת מוציאה מזונותיה מנכסים משועבדים כשאר בעל חוב'. אם כן, היורשים נותנים לה מזונות והיא אינה צריכה לתת להם הכנסותיה. דין זה של בת אשתו הוא דוגמה לכל אדם המתחייב לזון את חברו, ולכן בכל מקרה שהמזונות לא נובעים מחיוב של איש לאשתו ולבנותיו, אין הזכאי למזונות צריך לתת את הכנסותיו ליורשים. וכן פסק בשערי עוזיאל, שער לט, פרק א סעיף ה: 'בני אמוצים שהיו עניים והתעשרו כגון שנפלה להם ירושה ממקום אחר, אינם מפסידיים זכות מזונותיהם ופרנסתם, שכיוון שקבלו עליהם מאמציהם לזונם כבניהם נעשו כבעלי חובות לילדים אלה במזונותיהם וכל צרכיהם ונשואיהם'.

(5) בהכנסתו של הזכאי למזונות מכל מקור שהוא, ובלבד שלגבי בן-זוגו של המוריש לא יתחשב בית המשפט בהכנסתו מעבודתו או ממשלח ידו אלא במידה שהכנסה כזאת שימשה גם ערב מות המוריש לפרנסת המשפחה או לפרנסת בן-הזוג;
 (6) במזונות שהזכאי יכול לקבל על פי הסעיפים 2 או 3 לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959;
 (7) לגבי בן-זוגו של המוריש - במה שמגיע לו על-פי עילה הנובעת מקשר האישות, לרבות מה שהאשה מקבלת על פי כתובה.

60 בקשה לקביעת מזונות

(א) בקשה לקביעת מזונות תוגש לבית הדין בכל עת³²⁸ שלפני או אחרי חלוקת העזבון.
 (ב) בית הדין רשאי לפסוק מזונות למפרע החל ממות המוריש³²⁹; וכן רשאי הוא לפסוק מזונות זמניים עד לגמר בירור הבקשה³³⁰.
 חוק - (א) בקשה לקביעת מזונות תוגש לבית המשפט לפני חלוקת העזבון; אולם בית המשפט רשאי להיזקק לבקשה שהוגשה תוך ששה חודשים לאחר חלוקת העזבון אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.
 (ב) בית המשפט רשאי לפסוק מזונות למפרע החל ממות המוריש; וכן רשאי הוא לפסוק מזונות זמניים עד לגמר בירור הבקשה.
 (ג) בטל

61. דרכי סיפוק המזונות³³¹

(א) סיפוק המזונות לאלמנה -
 בית הדין יקבע את סיפוק מזונותיה של האלמנה בהקצבות חוזרות אחת לשלושים יום³³², ואין הוא רשאי לקבעו בתשלום חד-פעמי³³³.

³²⁸ כל עוד החוב קיים, זכאי בעל החוב לתבוע אותו בכל עת ובכל זמן ללא טענת התיישנות. כמו כן, חוב לא נמחל אלא אם כן יש מחילה מפורשת, או אם בעל החוב עשה פעולה שגורמת לביטול החוב. ולכן בגביית מזונות, בית הדין יזקק לדון גם לאחר חלוקת העזבון, כיוון שאין היורשים יכולים לטעון שהיתה מחילה או התיישנות, על אף שלא נתבעו בזמן.

יוצאים מכלל זה מזונות האלמנה ששייך בהם מחילה כשלא תבעה את מזונותיה, וזאת אך למפרע ולא להבא. חו"מ, סימן צג סעיף יד: 'אלמנה עניה ששהתה שתי שנים ולא תבעה מזונות, או עשירה ששהתה שלש שנים ולא תבעה, ויתרה ואין לה מזונות משנים שעברו. ואם שהתה פחות מזה אפילו יום אחד, לא ויתרה, ואם היה בידה משכון בתוך אותם שנים, או שלותה, לא ויתרה'. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף כו; שערי עוזיאל, שער מד, פרק ז סעיף ד. בטעם הדבר כתבו המפרשים שלעתים האלמנה בושה לדרוש מיד את מזונותיה ומסתדרת עם מה שיש לה, אך אין כוונתה למחול, אולם לאחר תקופה שלא תבעה היא מחלה, וקבעו חז"ל לעניה תקופה של שנתיים שאם לא תבעה מחלה לשעבר אך לעתיד לא מחלה, ואלמנה עשירה שיכולה להסתדר תקופה ארוכה יותר קבעו זמן של שלש שנים.

³²⁹ ראה הערה קודמת: קיים מצב של מחילת האלמנה למזונותיה: עניה - לאחר שנתיים, עשירה - לאחר שלש שנים, וכל זה במזונות לשעבר, אולם אם אין מחילה היא זכאית למזונות ממות המוריש. במידה ולא קבלה מיד, אף שהסתדרה בעצמה, רשאית לגבות מהעזבון את מזונותיה שהיתה זכאית להם. חו"מ, סימן צ סעיף יד: 'ואם שהתה פחות מזה אפילו יום אחד לא ויתרה, ואם היה בידה משכון בתוך אותן שנים או שלותה לא ויתרה'.

³³⁰ ראה ערעור (גדול) 264/תשלז, פד"ר י 355 (התשל"ז): 'מזונות זמניים לאשה שחייב המזונות של הבעל כלפיה ברור, ועד שידונו שוב בבית דין האיזורי, נפסקו לטובתה מזונות זמניים'. וכן בפד"ר 208/תשלז המובא בספרו של שאול ישראלי **משפטי שאול - פסקי דין**, סימן כה, עמוד קעה (מהדורת קרן רא"ם, ירושלים התשס"ז).

³³¹ גם בסיפוק המזונות יש צורך לחלק בין מזונות האלמנה למזונות הבנות ושאר הזכאים, שכן לגבי אלמנה יש טעם שלא לתבזה כל הזמן לבקש את מזונותיה, ואילו אצל הבנות ענין זה לא שייך בדרך כלל.

³³² חו"מ, סימן צג סעיף לב: 'כשפוסקין מזונות לאלמנה שאינה ניזונת עם היתומים, אין נותנין לה לפחות משלשים יום, כדי שלא תצטרך להתבזות על מזונותיה בבי"ד בכל יום'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיפים כט, לד; שערי עוזיאל, שער מג, פרק א סעיפים כא-כב.

(ב) סיפוק מזונות לבנות המוריש -

(1) כאשר בזמן מות המוריש³³⁴ יש בעיזבון נכסים מרובים³³⁵, רשאי בית הדין לקבוע את סיפוק מזונותיהן של הבנות בהקצבות חוזרות³³⁶;

(2) כאשר הנכסים מועטים³³⁷, בית הדין ממנה אפוטרופוס שינהל את העיזבון ויספק לבנות את מזונותיהן;

(ג) סיפוק מזונות לזכאי למזונות -

בית הדין רשאי לקבוע את סיפוק מזונותיו של זכאי בהקצבות חוזרות³³⁸.

(ד) בית הדין רשאי לקבוע את הדרכים לסיפוק המזונות ובין השאר -

(1) מי יספק את המזונות ולידי מי יסופקו;

(2) הבטחת תשלום המזונות;

(3) בית הדין רשאי להתנות את סיפוק המזונות בתנאים אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת;

(4) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי כל צד, בכל עת לבקש שינוי הדרכים או התנאים לסיפוקו;

חוק - (א) בית המשפט יקבע את סיפוק המזונות בהקצבות חוזרות, אולם רשאי הוא לקבוע בתשלום חד-פעמי או מקצתו בצורה האחת ומקצתו בצורה האחרת, אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.

(ב) בית המשפט רשאי לקבוע את הדרכים לסיפוק המזונות ובין השאר -

(1) מי יספק את המזונות ולידי מי יסופקו;

אך ראה שם, סימן צד סעיף ו: 'אלמנה שאמרה איני זזה מבית אבי, פסקו לי מזונות ותנו לי שם, יכולין היורשין לומר: אם את אצלנו יש לך מזונות, ואם לאו אין אנו נותנין לך אלא כפי ברכת הבית'. כאשר הדבר אפשרי, יש להעדיף את האפשרות של אכילה משותפת עם היורשים, הן ביחס לאלמנה והן ביחס לבנות ושאר הזכאים משום שאז עלויות המזונות הן קטנות יותר.

³³³ מזונות האלמנה הם עד סוף חייה אם תשאר באלמנותה, או עד שיגמרו הנכסים וישארו כדי כתובתה ותוכל לגבות את כתובתה ולצאת. ולכן לא שייך למעט במזונותיה על ידי נתינת תשלום חד פעמי ללא הסכמתה שהרי יש בכך משום פגיעה בזכות למזונות הנ"ל.

³³⁴ אבהע"ז, סימן קיב סעיפים יג-יד: נקודת הזמן לקביעת נכסים מרובים היא מות המוריש, ולכן אם נתמעטו אחר כך, יש להם דין מרובים והיורשים מחזיקים בהם ונותנים מזונות לבנות. לעומת זאת, אם היו מועטים בזמן מות המוריש ואחר כך התרבו, הם מקבלים דין נכסים מרובים וגם אם ימעטו אחר כך ישאר להם דין נכסים מרובים.

³³⁵ שם, סעיף יא: 'בד"א, כשהניח נכסים שאיפשר שיוזנו מהם הבנים והבנות כאחד עד שיבגרו הבנות, ואלו הם הנקראים נכסים מרובים. אבל אם אין בנכסים שהניח אלא פחות מזה, מוציאים מהם מזונות לבנות עד שיבגרו, ונותנים השאר לבנים. ואם אין שם אלא כדי מזון הבנות בלבד, נזונות מהם עד שיבגרו או עד שיתאסרו, והבנים ישאלו על הפתחים'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב, סעיפים לג, מ-מא, שערי עוזיאל, דיני יתום ואלמנה, פרק ב סעיפים יח-יט.

³³⁶ לעיל, שלגבי אלמנה יש טעם שלא תתבזה כל הזמן לבקש את מזונותיה, ואילו אצל הבנות עניין זה לא שייך בדרך כלל. על כן, אין חובה לתת לבנות הקצבות תקופתיות למזונותיהן. שערי עוזיאל, שער מה, פרק ב סעיף יג. אמנם, בית הדין רשאי להתערב ולקבוע את דרכי הסיפוק, ונראה שמקובל כיום לספק אחת לשלושים יום כמו אלמנה אף שהטעם של התבזות לא קיים כאן, אך ודאי שיש טורח בכך. וכן הדין יהיה לשאר זכאי המזונות. כמו כן, על היורשים חלה חובה לנהל את העיזבון באופן כזה שלא תפגענה הבנות במשך השנים עד הגיען לבגרות ולא יותרו להם מזונות, ולכן היורשים מוגבלים שלא למכור את נכסי העיזבון אלא לצרכים מיוחדים כגון פדיון שבויים. וברמ"א, אבהע"ז, סימן קיב סעיפים יא, יד; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יב, סעיפים לח-לט, שערי עוזיאל, דיני יתום ואלמנה, סעיפים יח-כג, ובית הדין רשאי להתערב אם רואה שהיורשים מכלים את העיזבון.

³³⁷ אבהע"ז, סימן קיב סעיף יא.

³³⁸ הערה 318. והוא הדין בעניין מזונותיו של זכאי. אמנם כאשר הזכאי יכול לאכול עם היורשים, יש להעדיף אפשרות זו, והזכאי ניזון לפי המתכונת שהיורשים אוכלים ולפי רמתם. חו"מ, סימן קיד סעיף ו. וכאשר הוא לא יכול לאכול עם היורשים, כגון בת אשת המוריש שאוכלת אצל אמה, או בן מאומץ או נכד וכיוצא בזה, הזכאי מקבל מזונות משלהם (כלומר יותר מאשר ברכת הבית). ובמקרה זה יש מקום שיקבל הקצבה תקופתית ולא יצטרך בכל יום לבקש את מזונותיו.

(2) הבטחת המזונות על ידי הפקדה, השקעה, ביטוח קצב, שעבוד או באופן אחר.
 (ג) בית המשפט רשאי להתנות את סיפוק המזונות בתנאים אם ראה שהנסיבות מצדיקות זאת.
 (ד) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי כל צד, בכל עת לבקש שינוי הדרכים או התנאים לסיפוקן או לבקש החלפתן בתשלום חד-פעמי.

62. גילוי עובדות ושינוי נסיבות

נקבעו מזונות, רשאי הזכאי³³⁹ למזונות לבקש הגדלתם או המשך תשלומם, ורשאים היורשים לבקש הקטנתם או ביטולם, לבקש החזרתו של תשלום-חד פעמי כולו או מקצתו או לדרוש להחזיר לרשותם את העיבון, הכל לפי הענין, אם נתגלו עובדות שהיו קיימות בשעת קביעת המזונות ולא היו ידועות למבקש אותה שעה.

חוק - (א) נקבעו מזונות, רשאי הזכאי למזונות לבקש הגדלתם ורשאים היורשים לבקש הקטנתם או ביטולם ולבקש החזרתו של תשלום-חד פעמי, כולו או מקצתו, הכל לפי הענין, אם נתגלו עובדות שהיו קיימות בשעת קביעת המזונות ולא היו ידועות למבקש אותה שעה.
 (ב) נקבעו הקצבות חוזרות, רשאי הזכאי למזונות לבקש הגדלתן ורשאים היורשים לבקש הקטנתן או הפסקתן אם השתנו הנסיבות שהיו קיימות בשעת קביעתן, ובלבד שבקשה לפי סעיף קטן זה לא תוגש לבית המשפט לפני תום שנה מיום החלטתו הקודמת ושבת המשפט רשאי שלא להיזקק לשינוי בנסיבות שהמבקש יכול היה לצפות מראש בשעת הדיון הקודם.
 (ג) אין לחייב יורש לפי סעיף זה בתשלום מזונות אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העזבון, ואם קיבל מנכסי העזבון בתום לב - כדי שוויו של מה שנשאר בידו; ואין לחייב זכאי למזונות בהחזרת תשלום חד-פעמי שקיבל, אלא כדי שוויו של מה שקיבל, ואם קיבל בתום לב - כדי שוויו של מה שנשאר בידו.

63. הרחבת העיבון לצרכי מזונות

(א) לא היה בעיבון כדי סיפוק מזונות האלמנה והבנות, יגבו עבור מזונותיהם מקרקעות שנתן המוריש במתנת שכיב מרע³⁴⁰ אבל לא מנכסים שנתן במתנת בריא בחייו, ולא מנכסים שנתן להקדש³⁴¹, ולא מנכסים שהספיקו היורשים למכור³⁴² אחר מות המוריש.

(ב) מקבל מתנת שכיב מרע שמחזיר את הנכסים עבור המזונות לא ישלם עבור התקופה שאכל פירות מהנכסים³⁴³.

³³⁹ מאחר וקביעת המזונות, הגדרת העזבון כנכסים מרובים או מועטים ושאר הגדרות הקובעות את סיפוק המזונות תלויים בהיקף העזבון, רמת החיים של המוריש וכו', ברור שגילוי עובדות חדשות עלול להשפיע על קביעות קודמות של בית הדין.

לדוגמא: משום שלא היה ידוע על קיום נכסים לא סופקו מזונות לאלמנה, וכעת נודע על נכסים נוספים שיש למוריש, היא זכאית להמשיך ולקבל מזונות. מאחר וישנו הבדל באופן גבית מזונות הבנות אם הנכסים מרובים או מועטים, אם לא היו נכסים ידועים ואחר כך נודע עליהם, יש להתייחס מחדש לכלל הנכסים ולקבוע מחדש את הגדרת הנכסים, כי הגדרת הנכסים נקבעת בשעת מותו של המוריש. וכן לגבי זכאי למזונות: כל עוד יש נכסים הוא גובה מהיורשים ואם אין, הוא לא זכאי לקבל. אך אם יתברר שהיו ולא היה ידועים הוא יקבל את המגיע לו.

³⁴⁰ אבהע"ז, סימן צג סעיף כ: 'אין אלמנה ניזונית אלא מקרקעות בני חורין, ולא מהמשועבדים. ודוקא שנתן האב מתנת בריא, אבל אם נתן מתנת שכיב מרע, ניזונת ממנה'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף טו.

³⁴¹ הרמ"א, אבהע"ז, סימן צג סעיף כ: 'הקדיש נכסיו הוי כמתנת בריא'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף טו.

³⁴² אבהע"ז, סימן צג סעיף כ: 'אלא אפילו מכרו או משכנו או נתנו היורשים לאחר מיתת אביהן אין מוציאין למזון האשה והבנות'; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא, סעיף טז. ונחלקו הפוסקים האם גובה מדמי הקרקע שמכרו, אבן העזר, סעיף כא.

³⁴³ חו"מ, סימן קטו סעיף א: 'כשבא בעל חוב לטרוף מהלוקח ... וכל הפירות שאכל הלוקח אינם נטרפים ממנו; אבל כל הפירות המחוברים לקרקע, אע"פ שאינם צריכים לקרקע, בענבים שהגיעו להבצר, הרי בעל חוב גובה מהם כמו שגובה מן השבח. הפירות שאכל מקבל מתנת שכיב מרע יש להם דין של מטלטלין, ובין אם נתייחס למקבל מתנת שכיב מרע כלוקח ובין אם נקבע שיש לו דין של ירושה כמקובל בהלכה, לא יצטרך לשלם עבור מה שאכל שהרי גם אם קדמו היורשים ומכרו לא מוציאים ממה שמכרו'.

חוק - (א) לא היה בעזבון כדי סיפוק מזונות לכל הזכאים להם, רשאי בית המשפט לראות כחלק מן העזבון מה שנתן המוריש בלי תמורה נאותה תוך שנתיים לפני מותו, למעט מתנות ותרומות הניתנות לפי הנהוג בנסיבות הענין.
(ב) בית המשפט רשאי לחייב את המקבל להחזיר לעזבון או לשלם מזונות כדי שוויו של מה שנשאר בידו בזמן מות המוריש, ואם קיבל שלא בתום-לב - כדי שוויו של מה שקיבל.
(ג) המקבל רשאי להפחית את התמורה שנתן או שוויה ממנה שעליו להחזיר או לשלם.

64. סדר העדיפות בין הזכאים

לא היה בעיזבון כדי סיפוק המזונות לכל הזכאים להם, יממשו את זכאותם לפי הסדר הבא:

(א) זכות הזכאי למזונות מחמת התחייבות³⁴⁴ קודמת למזונות האלמנה³⁴⁵.

(ב) זכות האלמנה למזונות קודמת³⁴⁶ לזכות מזונות הבנות³⁴⁷.

חוק - לא היה בעזבון כדי סיפוק המזונות לכל הזכאים להם, רשאי בית המשפט, לפי הנסיבות, לחלקם ביניהם או לפסוק מזונות לאלה הנראים לו כזקוקים להם ביותר.

65. עסקאות בזכות למזונות

(א) הסכם בדבר מזונות האלמנה לפי פרק זה וויתור עליהם, שנעשה בהסכמת³⁴⁸ האלמנה בין במועד הנישואין או אחר כך בחיי המוריש ובין שנעשה³⁴⁹ אחר מותו של המוריש - תקף.

(ב) הסכם בדבר מזונות הבנות לפי פרק זה וויתור עליהם, שנעשה בהסכמה³⁵⁰ עם אם הבנות במועד הנישואין - תקף ואם הוא נעשה לאחר הנישואין, בחיי המוריש או אחר מותו - בטל³⁵¹.

³⁴⁴ כיוון שיש לזכאי זה דין של בעל חוב הוא קודם לאלמנה ולבת, שכן בכל עיזבון גובים קודם לבעלי חובות ואחר כך מיישמים את דיני הירושה והזכאות הנובעת מחמת הכתובה.

³⁴⁵ אבל אם תראה האלמנה שבמידה ויתנו לזכאי מזונות לא ישאר עבודה, באפשרותה לממש את כתובתה ואז תהיה קודמת לזכאי זה, מאחר וכתובתה קודמת להתחייבות לזכאי לתת לו מזונותיו. שערי עוזיאל, שער מב, פרק ב סעיף יא.

³⁴⁶ חוב המוריש כלפי האלמנה נוצר בזמן כתיבת הכתובה ולכן הוא קודם בזמן לחוב של המוריש כלפי הבנות, שחל במות המוריש. אבהע"ז, סימן צג סעיף ד בסופו; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף כג; שערי עוזיאל, שער מב, פרק ב סעיף ח.

³⁴⁷ כשאין בן, הבת יורשת. במקרה זה נחלקו הראשונים כיצד תיזון האלמנה: האם האלמנה והבנות יזונו יחד, או האם האלמנה תקבל את מזונותיה עד זמן שמשערים שתחיה והשאר לבת. ושם סעיף ט, שעשה כעין פשרה שאם הבנות היורשות גדולות, האלמנה תיזון לבדה כפי שמשערים שתחיה, והשאר לבנות. ואילו אם הבנות היורשות קטנות יזונו יחד.

³⁴⁸ אבהע"ז, סימן צג סעיף ג: 'אלמנה ניזונית מנכסי יורשין כל זמן אלמנותה, אפילו אם לא נכתב בכתובתה, ואפילו אם צוה בשעת מיתה: אל תיזון אלמנותי מנכסי, אין שומעין לו, וא"כ התנו כן בפירוש שלא תזון אלמנתו מנכסיו'. אדם לא יכול להפקיע באופן חד צדדי את זכות אלמנתו למזונות מהעיזבון. אבל, אם הבעל והאשה התנו כן בפירוש שלא תזון אלמנתו מנכסיו, בזמן הנישואין, הסכם זה תקף כמו כל תנאי ממון. ואחרונים כתבו שויתור זה מועיל גם אם נעשה בכל שלב אחר שהתחתנו.

³⁴⁹ כמו כל מחילת חוב.

³⁵⁰ אבהע"ז, סימן קיב סעיף י: 'מי שצוה בשעת מיתתו: אל יזונו בנותי מנכסי, אין שומעין לו. ואם בשעת נישואין התנה שלא יזונו מנכסיו, הוי בכלל תנאי שבממון, וקיים'.

³⁵¹ הבנות עצמן אינן יכולות לותר על מזונותיהן מאחר והן קטנות. ושם, סעיף א: 'מתנאי כתובה שתהיינה הבנות נזונות מנכסי אביהם אחר מותו, עד שיתארכו או עד שיבגרו. הגה: ואפילו מחלה אמם כתובתה בפירוש, יש לבנות מזונות. אבל אם הבנות כבר בוגרות, והן מוותרות למשל על הפרנסה, הרי שהויתור מועיל כמו כל מחילה על ממון'.

(ג) הסכם בדבר מזונות זכאי לפי פרק זה וויתור עליהם, בחיי המוריש או אחר מותו - בטל³⁵².

(ד) הוראת צוואה השוללת או מגבילה זכות למזונות לפי פרק זה - בטלה³⁵³.

(ה) זכות למזונות לפי פרק זה אינה ניתנת להעברה³⁵⁴, לשעבוד³⁵⁵ או לעיקול³⁵⁶ ואינה עוברת בירושה³⁵⁷.

חוק -> (א) הסכם בדבר מזונות לפי פרק זה וויתור עליהם, אם נעשו בחיי המוריש - בטלים, ואם נעשו אחרי מותו, טעונים אישור בית המשפט.

(ב) הוראת צוואה השוללת או מגבילה זכות למזונות לפי פרק זה - בטלה.

(ג) זכות למזונות לפי פרק זה אינה ניתנת להעברה, לשעבוד או לעיקול ואינה עוברת בירושה.

³⁵² הזוכה עצמו שזכה במזונות, אינו יכול לותר על מזונותיו מאחר והוא קטין. אבל גם אמו או קרוביו לא יכולים לותר, כדוגמת המתחייב לבת אשתו לזון אותה, אין אמה יכולה לותר עבורה. שם, חו"מ, סימן קיד סעיף ג: 'אם האם פטרו מלזונה, אין הפיטור כלום'. והטעם כתב חלקת מחוקק, שם, ס"ק ד: 'משום שזכין לאדם אף שלא בידיעתו [מה שעשה המוריש בהתחייבות שלו, ללא ידיעת הזוכה] ואין חבין לו [מה שאמו מתכוונת לעשות ללא ידיעתו שהרי הוא קטין]'.
³⁵³ ראה הערות 348 ו-350 שאדם לא יכול בזמן מותו - על ידי צוואת שכיב מרע - להפקיע את הזכות למזונות או להגבילה.

³⁵⁴ ענין זה אפשר ללמוד ממדור האלמנה, כמפורט לקמן.

³⁵⁵ כלומר, בעל הזכות לא יכול להשתמש בזכות המזונות לשעבד חובות וכדומה. שכן זוהי זכות שניתנת לניצול ולא לצבירה.

³⁵⁶ בעל חוב של הזכאי לא יכול לעקל את המזונות לצורך החובות.

³⁵⁷ העיקרון שבהלכה זו הינו שזכות המזונות, הן על פי תקנת אביו נקטינ: מותר בלאות אלמנה ליורשיו, התם שהזכאי לה יכול לנצלה לעצמו, אך ברגע מותו נפסקה הזכות והמזונות חוזרות לנותן, ובמקרים מסוימים גם מה שקבל כבר חוזר לנותן, והדברים יתבארו במקורות לקמן:

לגבי **מזון האלמנה** - אבהע"ז, סימן צה סעיף ה: 'צמצמה עצמה והותירה ממזונותיה וכן אם הותירה מכסותה ובגדיה הכל ליורשים'.

המקור: בבלי, כתובות דף סה, ע"ב: 'ת"ר: מותר מזונות לבעל, מותר בלאות לאשה. מותר בלאות לאשה למה לה? אמר רחבה: שמתכסה בהן בימי נדתה, כדי שלא תתגנה על בעלה. אמר אביו נקטינ: מותר בלאות אלמנה ליורשיו, התם הוא דלא תתגני באפיה, הכא תתגני ותתגני'. ולמד הר"ן (בבלי, דף כח ע"א, בדפי הרי"ף): 'ומשמע דכל שכן מותר מזונות, דאי מותר בלאות דבחי הבעל דידה הוה לאחר מיתתו ליורשים כ"ש מותר מזונות דבחי הבעל לבעל דלאחר מיתתה ליורשין הוי'. וכתב הרמב"ם, הלכות אישות, פרק יח: 'והכי איתא בירושלמי דגרסינן התם [פרק זה הלכה י] הדא דתימא באשת איש אבל באלמנה בין הותירה בלאות בין הותירה מזונות שלהם הם', אבל הראב"ד ז"ל כתב כי מותר מזונות אלמנה לעצמה, והביא ראיה מדגרסי' בירושלמי, כתובות, פרשת אלמנה נונית, א: 'רב יהודה בשם ר' אבהו בשם ר' יוחנן מציאתה שלה הותירה מזונות (שלה), אשת איש שמציאתה שלו הותירה מזונותיה שלו, אלמנה שמציאתה שלה הותירה מזונותיה שלה'. וכתב שם, הרשב"א ז"ל שדברי הרמב"ם נראים יותר כשיטת הירושלמי האחרת 'דאי לא ה"ל לאביו למימר עלה דברייתא וחלופא באלמנה'. ניתן לראות, כי רוב הפוסקים בדעה כי מותר המזונות ליורשי הבעל. וכך אף נפסק בשולחן ערוך.

לגבי **מדור אלמנה** כתוב ברמ"א, אבהע"ז, סימן צד סעיף א: 'ואין האלמנה יכולה להשכיר מדור שלה לאחרים'. וכתב שם הב"ש, ס"ק ד: 'שאני מדור אלמנה שאינו אלא שלא תתבזה'. ובשו"ת הרשב"א, סימן א, עמוד נג. ועיין עוד בר"ן, שם, פרק הנושא הביא תוספתא: 'האומר תנו בית ארמלות לבתי (בר"ן לא כתוב לבתי) יכולים היורשים לעכב על ידה שאל תשכיר ואם מתה הם יורשים ולא יורשיה'. ניתן לראות, כי זכות המדור והמזונות הינה לצרכיה האישיים, ללא אפשרות העברה או ירושה, וכן אין באפשרותה גם להשכיר.

בת אשתו - חו"מ, קיד סעיף ה: 'מתה הבת אין יורשיה יורשים מזונותיה'. ח"מ, שם, ס"ק ז: 'דסתמא דמילתא' לא היתה הכוונה רק שיהיו לה מזונות ולא להוריש ליורשיה. ובת אשתו מייצגת את כל הזכאים למזונות על ידי התחייבות. וגם שם, חו"מ, סימן ס סעיף ג.

מזונות הבנות - זכות המזונות היא מכח הכתובה, ודאי שדינה לא שונה מזכות המזונות של האלמנה, ואדרבא זכותן פחותה ומצומצמת ולכן היא גם פוקעת לאחר מותן.

פרק חמישי: צו ירושה וצו קיום צוואה

65. בוטל

חוק - ממזנה ארצי ורשמים לעניני ירושה
(א) האפוטרופוס הכללי, כמשמעותו בסעיף 2 לחוק האפוטרופוס הכללי התשל"ח-1978, יהיה ממזנה ארצי לעניני ירושה (להלן - הממונה הארצי), והממונה הארצי יהיה משנה לממונה הארצי.
(ב) כל אחד מסגני האפוטרופוס הכללי, הכשיר להיות שופט של בית משפט שלום, יהיה רשם לעניני ירושה.
(ג) שר המשפטים רשאי למנות, נוסף על הרשמים לפי סעיף קטן (ב), עובד המדינה שהאפוטרופוס הכללי ממזנה עליו, הכשיר להיות שופט של בית משפט שלום, לרשם לעניני ירושה.
(ד) שר המשפטים יקבע, בהודעה ברשומות, את אזורי פעולתם של הרשמים לעניני ירושה.
(ה) שמות סגני האפוטרופוס הכללי שהם רשמים לעניני ירושה לפי הוראות סעיף קטן (ב) ושמות הרשמים לעניני ירושה שמונו לפי סעיף קטן (ג) יפורסמו ברשומות.

66. בוטל

חוק - הצהרה על זכויות היורשים (תיקון התשנ"ח)
(א) הרשם לעניני ירושה רשאי להצהיר על זכויות היורשים: בירושה על פי דין - על ידי צו ירושה; בירושה על פי צוואה - על ידי צו-קיום-צוואה (להלן - צו-קיום).
(ב) ציווה המוריש חלק מנכסיו, יינתן על אותו חלק צו-קיום, ועל הנוותר - צו-ירושה.

67. הגשת התנגדויות

(א) הוגשה בקשה³⁵⁸ לצו ירושה או לצו קיום³⁵⁹, יודיע על כך בית הדין ברבים³⁶⁰, ויקבע זמן מתאים שלא יפחת משבועיים להגשת התנגדויות; כל המעוניין³⁶¹ בדבר רשאי להגיש התנגדות לבית הדין.

³⁵⁸ סעיף 1, ובפרט הערה 1, שעל פי דין, במות המוריש כל העיזבון שייך ליורשים המוחזקים לנו כיורשים, ואין לבית הדין להתערב כלל בעניני העיזבון. אלא שבית הדין מתערב כאשר יש מחלוקת על זהות היורשים, על העיזבון, על אופן החלוקה או על מנת לאפשר ליורשים ליישם את הירושה מול צד ג, כגון העברת מקרקעין שבעיזבון על שמם, או הוצאת כספים מחשבונות בנק, או למקרה שיהיו מתנגדים. והענין יוכל להתברר בבית הדין. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף לט, הערה עג: אדם המוחזק כספים עבור המוריש - האם עליו לתת את הכספים מיד ליורשים המוחזקים, אף שידוע שיש יורשים נוספים, או שמא עליו לתת למוחזקים רק את חלקם היחסי מהחוב. ומסיק שיכול לפרוע לאחד מהיורשים, ואחר כך היורשים שלא קבלו יתחשבו עם המקבל. ומכאן רואים שאין חובה להמתין ולברר מי הם כל היורשים.

³⁵⁹ תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים - התשנ"ג, תקנה קפא (להלן: 'תקנות הדיון'): 'בבקשה לצו-ירושה או לפסק-דין לקביעת היורשים וחלקיהם בעיזבון, על המבקש לפרט את שם המוריש, ומקום פטירתו וזמנה, שמות היורשים ומקומות-מגוריהם ויחס הקרבה שלהם אל המוריש'. וכן שם, תקנה קעט: 'בבקשה לאישור צוואה אחרי מות המצווה, על המבקש להגיש העתק מהצוואה ולפרט את שם המצווה, מקום מסירתה ותאריך המסירה, שמות היורשים והנהנים הידועים לו תוך ציון מענם כשהם ידועים לו. אם הצוואה היא צוואת שכיב-מרע בעל-פה, על המבקש לציין, נוסף על האמור לעיל, את תאריך הצוואה ומקום עשייתה, תוכנה ועדיה'.

³⁶⁰ שם, תקנה קפ: 'לאחר שייקבע תאריך לדיון בבקשה, יודיע ליורשים הידועים על הבקשה ותאריך הדיון בה. מסירת ההודעה, כאמור, תהא בדרך מסירת הזמנות לדיון. נוסף על כך תפורסם הבקשה ותאריך הדיון בה בשני עיתונים יומיים לפחות חמישה-עשר ימים לפני הדיון. בית-הדין רשאי לוותר על פרסום בעיתון אם הוא רואה סיבה לכך'.

³⁶¹ מן הדין, מיד עם מות המוריש עובר העיזבון למי שהוא מוחזק כיורש, מבלי שיצטרך להביא ראיות על זכאותו ומבלי להמתין לבירור התנגדויות על מוחזקות זו. ובחור"מ, סימן רפ סעיף א: 'כל היורשים יורשין בחזקתן. כיצד, עדים שהעידו שזה מוחזק לנו שהוא בנו של פלוני או אחיו, אע"פ שאינם עידי ייחוס ולא ידעו אמיתת הייחוסים, הרי אלו יורשים בעדות זו'. התנגדויות יכולות להשמע לאחר שהיורש יקבל לידיו את העיזבון. שם, סעיף ו: 'הרי שיושב בנחלתו, ובא אחד ואמר לו: אחיך אני חלוק עמי, וזה אומר לו: איני מכירך, נאמן, אפילו שיצא קול שיש לו אח במדינת הים'. אולם, ראה בהערה הקודמת שתקנה קפ לתקנות הדיון נתקנה על מנת לאפשר למתנגדים לברר את זכאותם לפני

(ב) אם לא התקבלו התנגדויות בית הדין יתן צו ירושה או צו קיום, אולם אין בהוצאת הצו כדי למנוע ממתנגדים לתבוע את זכאותם גם לאחר זמן.³⁶²

חוק - הוגשה בקשה לצו ירושה או לצו קיום, וידיע על כך הרשם לעניני ירושה ברבים ויקבע זמן מתאים שלא יפחת משבועיים להגשת התנגדויות; כל המעונין בדבר רשאי להגיש התנגדות לרשם לעניני ירושה תוך הזמן שנקבע וכל עוד לא ניתן הצו.

68. ראיות

(א) עובדת מותו של אדם וזמן מותו³⁶³ טעונים הוכחה.³⁶⁴

(ב) צוואה, למעט צוואה בעל-פה³⁶⁵, טעונה הוכחה בהגשת המקור; הוכח שהמקור נשמד בדרך או בנסיבות שאין בהן כדי לבטל את הצוואה³⁶⁶, רשאי בית הדין להתיר הוכחת הצוואה באופן אחר.³⁶⁷

חוק - (א) עובדת מותו של אדם וזמן מותו טעונים הוכחה בתעודות מוות או בהצהרת מוות, זולת אם התיר בית המשפט, או הרשם לעניני ירושה, מטעמים מיוחדים שיירשמו, להוכיחם באופן אחר. (ב) צוואה, למעט צוואה בעל-פה, טעונה הוכחה בהגשת המקור; הוכח שהמקור נשמד בדרך או בנסיבות שאין בהם כדי לבטל את הצוואה, או שאי-אפשר להגיש את המקור, רשאי בית המשפט להתיר הוכחת הצוואה בהגשת העתק או באופן אחר.

69. תכנם³⁶⁸ של צו ירושה וצו קיום

חלוקת הירושה. והטעם, משום שלאחר חלוקת העזבון יהיה טורח גדול יותר להוציא מהמוחזקים, ואולי אף מפני פיזור הגלויות שאין היורשים גרים תמיד ליד מורישיהם והם אינם מוכרים.

³⁶² אין בהלכה טענת התיישנות של תביעת ממון, אלא אם כן הוכח שהיתה מחילה על החוב וכיוצא בזה. לדוגמא חו"מ, סימן צח סעיף א: 'סדר גביית החוב כך הוא: כשהמלוה מוציא שטר חוב מקויים, אומרים ללוה: שלם. אפילו שהיה כמה שנים ולא תבעו, אין אומרים: מחל לו כיוון ששהה כל כך שנים ולא תבעו'.

³⁶³ בירור זמן מות האדם הינו חשוב, שכן הוא יוצר נפקויות לענין חיובים מסוימים שנוצרים בזמן מותו, כגון מזונות האלמנה והבנות, שווי העיזבון בזמן מותו ועוד.

³⁶⁴ חו"מ, סימן רפד סעיף ב: 'אין היורשים יורדים לנחלה עד שיביאו ראיה שמת מורישן'. לגבי מהות הראיה, מקלים ומקבלים גם עדויות שלא היו כשרות לעניין אישות. שם, סעיף ד: 'מי שטבע במים שאין להם סוף, ובאו עדים שטבע בפניהם ואמרו: אבד זכרו, אע"פ שאין משיאין את אשתו לכתחלה, הרי היורשים נוחלים על פיהם... שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת, אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה, והעידו שראו אותם הדברים ואבד זכרו, ואח"כ נשמע שמת, הרי אלו נוחלים על פיהם'; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף לה.

תעודת פטירה. הרמ"א, שם, סימן סח סעיף ב: 'וספר שכותבין בו הערכאות, הוי כשטר שלהם'. על פי זה נפסק, שניתן להסתמך על תעודות ממשלתיות רשמיות הן לענין בירור לידה הן לענין עיגונה וכדומה: שו"ת הר צבי, אבן העזר, סימן נב; שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סימן עא, לענין תעודת פטירה; שו"ת שמחת כהן, אבן העזר, סימן יד, לענין תעודת לידה; שו"ת היכל יצחק א, אבן העזר, סימן יז ועוד. תעודות פטירה חייבות להיות רשמיות ומקוריות. כמו כן, אין לקבל עדויות של פקידים על פי זכרונם. ראה תיק (אזורי חיפה) 3811/ל"ו, פד"ר יא 340, 353 (התש"מ).

³⁶⁵ הוכחת צוואה בעל פה תעשה באמצעות שני עדים כשרים.

³⁶⁶ חו"מ, סימן מא סעיף ב: 'מי שנמחק שטר חובו, מעמיד עליו עדים לפני בית דין ועושים לו קיומו. ודוקא שיש עדים שנמחק באונס, אבל מחקו מלוה מדעת, או שהניחו במקום שאינו משתמר, ונמחק, אין עושים לו קיום, דכיוון שהניחו במקום שראוי להמחק, ודאי פרעיה'. ודין זה נכון גם לגבי צוואה שהיא בגדר של שטר.

³⁶⁷ שם, סימן מא סעיף ד: 'מי שהיה לו חוב על חבירו בשטר, ואבד השטר, והרי העדים קיימים... הואיל וכתבו לו שטר ואינו בידו, אם טען הלוה: פרעתי, נאמן, שאנו חוששין שמא פרעו ולפיכך קרע השטר או שרפו'. אך כתב הסמ"ע, שם, ס"ק כט: 'דוקא במלוה דאיכא למיחש לפרעון אמרינן כן, משא"כ בשטר מתנה שכתב לו ליתן לאחר זמן ונקרע תוך הזמן, יעידו העדים שנקרע השטר ויעשה לו מעשה ב"ד דליכא למיחש לפרעון ולמחילה, דהא אף אם החזיר השטר לא נתבטלה המתנה'. שטר צוואה הוא שטר מתנה ולכן יועילו עדים על כך שנתן את העיזבון לפלוני.

³⁶⁸ הערה 359. ואף שבתקנות הדיון, שם, לא נזכר מה צריך להיות תוכנם של צווי הירושה או הקיום, כך נוהגים למעשה.

- (א) צו ירושה יצהיר על שמות היורשים ועל חלקו היחסי של כל אחד מהם בעיזבון.
- (ב) צו קיום יצהיר שהצוואה היא בת-תוקף חוץ מהוראותיה שבית הדין מצא שהן בטלות.³⁶⁹
- חוק - (א) צו ירושה יצהיר על שמות היורשים ועל חלקו היחסי של כל אחד מהם בעיזבון.
- (ב) צו קיום יצהיר שהצוואה היא בת-תוקף חוץ מהוראותיה שבית המשפט מצא שהן בטלות.

70. שינויים לאחר מות המוריש

- (א) מת יורש³⁷⁰ אחרי מות המוריש ולפני מתן הצו, או שחל באותה תקופה שינוי אחר, יפרט הצו את הפרטים האמורים בסעיף 69 כמצבם בזמן מתן הצו.
- (ב) נתמנה מנהל עיזבון³⁷¹, יצוין הדבר בצו הירושה או בצו הקיום.
- חוק - (א) מת יורש אחרי מות המוריש ולפני מתן הצו, או שחל באותה תקופה שינוי אחר, יפרט הצו את הפרטים האמורים בסעיף 69 כמצבם בזמן מתן הצו.
- (ב) נתמנה מנהל עיזבון, יצוין הדבר בצו הירושה או בצו הקיום.

71. כוחם של צו ירושה וצו קיום

- צו ירושה וצו קיום כוחם יפה כלפי כל העולם כל עוד לא תוקנו³⁷² או בוטלו.
- חוק - צו ירושה וצו קיום כוחם יפה כלפי כל העולם כל עוד לא תוקנו או בוטלו.

72. תיקון וביטול של צו ירושה ושל צו קיום

- (א) נתן בית הדין צו ירושה או צו קיום, רשאי בית הדין³⁷³ לפי בקשת המעוניין בדבר, לתקנם או לבטלם על סמך עובדות או טענות שלא היו בפניו בזמן מתן הצו.
- (ב) תוקן או בוטל צו ירושה או צו קיום לפי הוראות סעיף קטן (א), יודיע על כך בית הדין ליורשים על פי דין או לנהנים על פי הצוואה.
- חוק - (א) נתן רשם לעניני ירושה או בית משפט צו ירושה או צו קיום, רשאי כל אחד מהם, לגבי צוים שנתן, לפי בקשת מעוניין בדבר, לתקנם או לבטלם על סמך עובדות או טענות שלא היו בפניו בזמן מתן הצו; ואולם רשם לעניני ירושה שלא להיזקק לעובדה או לטענה שהמבקש יכול היה להביאה לפניו מתן הצו, או שיכול היה להביאה לאחר מכן ולא עשה כן בהזדמנות הסבירה הראשונה, יעביר את הבקשה לבית המשפט.

³⁶⁹ ישנם פסולים בגוף השטר, שיכולים לפסול את השטר כולו, ויש שלא פוסלים את כל השטר והדברים מבוארים באריכות בחו"מ, דיני שטרות, סימן מד. ועניינים אלו נוגעים גם לענין צוואות אך אין להאריך בהם כאן, כיוון שהם מהווים את היסוד לכל ענייני שטרות.

³⁷⁰ יורש זוכה בעיזבון במות המוריש גם אם עדיין לא בוצעה חלוקה בפועל. ולכן, אם מת יורש אחר מות המוריש אנו מתייחסים לחלקו של היורש כעזבון חדש שיש לחלקו ליורשיו של היורש בזמן. העדים יעידו שנקרע השטר ויעשה לו מעשה ב"ד דליכא למיחש לפרעון ולמחילה, דהא אף אם החזיר השטר לא נתבטלה המתנה. שטר צוואה הוא שטר מתנה ולכן יועילו עדים על כך שנתן את העיזבון לפלוני.

³⁷¹ הערה 368.

³⁷² הרי צו ירושה וצו קיום הינם בגדר פסקי דין של בית דין.

³⁷³ כמו כל פס"ד, צוים אלה ניתנים לתיקון או לביטול על פי בית הדין שהוציא את הצו.

(ב) תוקן או בוטל צו ירושה או צו קיום לפי הוראות סעיף קטן (א), יודיע על כך הרשם לענייני ירושה ברבים ולירשנים על פי דין או לנהנים על פי הצוואה.

73. עסקאות בעיזבון לאחר צו ירושה ולפני שתוקן או בוטל

נעשו עסקאות לאחר מתן צו ירושה ותוקן או בוטל הצו, העסקאות במקרקעין בטלות³⁷⁴ ועל היורש המוכר להחזיר את התשלום לקונה³⁷⁵; ועסקאות במטלטלין³⁷⁶ קיימות.

חוק - מי שרכש זכות בתום לב ובתמורה בסמכו על צו ירושה או על צו קיום שהיה בר-תוקף אותה שעה, או מי שקיים חיוב בתום לב בסמכו כאמור, אין לבטל זכותו או לחייבו שנית אף אם הצו תוקן או בוטל לאחר מכן.

74. הוצאות

ההוצאות הכרוכות בהליכים לפי פרק זה, בסכום שיקבע בית הדין, יחולו על העיזבון³⁷⁷ אלא אם כן הורה בית הדין אחרת.

חוק - ההוצאות הכרוכות בהליכים לפי פרק זה, בסכום שיקבע בית המשפט או הרשם לענייני ירושה, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית המשפט או הרשם לענייני ירושה שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

75. מסירת צוואה לבית הדין

מי שיש בידו צוואה³⁷⁸ אינו חייב למסרה, אלא עפ"י החלטת בית דין.

חוק - (א) מי שיש בידו צוואה חייב למסרה, במקור או בהעתק מאושר, לרשם לענייני ירושה מיד לאחר שנודע לו על מות המצווה.
(ב) המפר הוראות סעיף זה, דינו - מאסר שלוש חדשים.

³⁷⁴ חו"מ, סימן קעה סעיף ג: 'שני אחים שחלקו אחר כך בא אח שלא היו יודעים בו, בטלה החלוקה. ואפילו שהיה להם שלשה שדות ונטל כל אחד מהם אחת מהן, והשלישית חלוקה ביניהם, וכשבא האח השלישי נפל חלקו באותה שחלקו ביניהם, לא נאמר ישאר כל אחד מהם בשלו, אלא אי זה מהם שירצה יכול לבטל כל החלוקה, ויפילו גורל אחד לכולם. ואפילו נתרצה האח השלישי ליטול מעט מזה ומעט מזה בלא גורל, אפילו הכי יכול כל אחד מהשנים לבטל החלוקה, כיוון שהיתה בטעות'. ואם כן, המוכר את חלקו על פי החלוקה הראשונה מכר קרקע שאינה שייכת לו ולכן המקח מתבטל.

³⁷⁵ שם, סימן רכה סעיף א: 'כל המוכר קרקע או עבד או מטלטלין, הרי זה חייב באחריותו. כיצד, אם בא אחד והוציא המקח מיד הלוקח מחמת המוכר, חוזר הלוקח ונטל כל הדמים שנתן מן המוכר, שהרי נלקח המקח מחמתו'.

³⁷⁶ אדם שומכר מטלטלין והתברר שיש לו בעל חוב, אין בעל החוב יכול לגבות מהקונה משום תקנת השוק. שאם לא כן, ימנע כל אדם מלעשות מסחר שמא יבוא בעל חוב של המוכר ויוציא ממנו. ומאחר ותקנת השוק נתקנה לטובת הקונים, אין הבדל מי המוכר: אדם רגיל או יורש, בין אם נעשה בתום לב או בכוונה.

³⁷⁷ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף לט, הערה עג: הוצאות על הירושה רשאים לגבות מהעיזבון. וראה שערי עוזיאל, הלכות אפוסטרופוסות חלק א, שער טז, פרק ב סעיף יז: 'רשאי האפוסטרופוס למנות עורך דין מומחה בתורת המשפטים ולשלם לו פרס מתאים מעיזבון היורשים כדי להופיע בדין ולטעון לזכותם'. וכן שם, שער ח, פרק ו סעיף א: 'רשאי בית הדין להקציב פרס בצורת אחוזים למאה מהרכוש או פרס חודשי קבוע לאפוסטרופוס המתמנה על ידם'. וכן נראה שהוא הדין למינוי מנהל עיזבון שאפשר לשלם לו שכרו מהעיזבון.

³⁷⁸ חו"מ, סימן כח, על מצוות הגדת עדות לטובת אדם, אלא שאדם שמחזיק צוואה בידו לא נחשב לעד. ועוד, אין על עד חובה להעיד אלא אם כן תובעים אותו להעיד ולא מעצמו. שם, סעיף א: '... אם יתבענו שיעיד לו'.

וגם שם, סימן סה: אדם המחזיק או המוצא שטר לא תמיד רשאי להוציאו מידו, שהרי לעתים יש בו זכות לפלוני ולעתים חובה לאחר ואם הוא יוציא את השטר לזכאי, עלול הוא לגרום הפסד לשני. על כן, נראה שבית הדין הוא שיכריע האם מוטלת על מחזיק הצוואה חובה להחזיר, להחזיק בידו או לקרוע את הצוואה.

76. הודעה על צוואה

הופקדה צוואה בבית דין³⁷⁹ או נמסרה לו צוואה לפי סעיף 75, ולא הוגשה בקשה לקיום הצוואה, רשאי³⁸⁰ בית הדין למסור הודעה על כך לזכאים לפי הצוואה.

חוק -> הופקדו צוואה או זכרון דברים על צוואה שבעל פה אצל רשם לעניני ירושה או נמסרה לו צוואה לפי סעיף 75, ולא הוגשה בקשה לקיום הצוואה תוך שלושה חודשים לאחר מות המצווה או לאחר מסירת הצוואה כאמור, הכל לפי המאוחר יותר, ימסור הרשם לעניני ירושה הודעה על כך לזכאים לפי הצוואה ויודיע על כך ברבים; פרטי ההודעה ברבים ייקבעו בתקנות.

³⁷⁹ תקנה קעח לתקנות הדיון (לעיל הערה 359) שהמצווה בעצמו יכול להפקיד את צוואתו בבית הדין: 'הוגשה בקשה לאישור צוואה מחיים, יאשר אותה בית-הדין אם מצא שנעשתה כדיון. העתק הצוואה יישמר בתיק בית-הדין'.

³⁸⁰ אין בית הדין חייב להודיע לזכאים מיידית על קיום הצוואה, אלא רשאי הוא להמתין שהזכאים יבואו מעצמם. ובהערה 362 לעיל, שאין התיישנות בהלכה, ועל כן רשאים זכאים להגיש בקשה לקיום הצוואה בכל זמן שירצו.

פרק שישי: הנהלת העיזבון וחלוקתו

סימן א': שמירת העיזבון

77. אמצעים לשמירת העיזבון

בכל עת לאחר מות המוריש וכל עוד לא נתמנה מנהל עיזבון³⁸¹ רשאי בית הדין³⁸², לפי בקשת מעונין בדבר או מיוזמת עצמו, לנקוט אמצעים³⁸³ הנראים לו לשמירת העיזבון או לשמירת זכויות בעיזבון, לרבות מתן צו למינוי מנהל עיזבון זמני.

חוק - בכל עת לאחר מות המוריש וכל עוד לא נתמנה מנהל עיזבון רשאי בית המשפט, לפי בקשת מעונין בדבר או מיוזמת עצמו, לנקוט אמצעים הנראים לו לשמירת העיזבון או לשמירת זכויות בעיזבון, לרבות עיכוב זמני של פעולות בנכסי העיזבון, מתן צו למכירתם של נכסים פסידיים שבעיזבון ומינוי מנהל עיזבון זמני.

סימן ב': מנהל עיזבון

78. מינוי מנהל עיזבון³⁸⁴

(א) בית הדין רשאי³⁸⁵, לפי בקשת מעוניין³⁸⁶ בדבר, למנות, בצו, מנהל עיזבון.

(ב) בית הדין רשאי מיוזמת עצמו למנות, בצו, מנהל עיזבון:

(1) שלא יבוא העיזבון לידי הפסד³⁸⁷;

³⁸¹ אנו נשתמש במושג 'מנהל עיזבון' אף שבהלכה כינוי זה לא מופיע, אלא מופיע כינוי 'אפוטרופוס'. וראה להלן הערה 384.

³⁸² סעיף 1 ובפרט הערה 1, שעל פי דין, במות המוריש כל העיזבון שייך ליורשים המוחזקים לנו כיורשים. ואין לבית הדין להתערב כלל בענין העיזבון, אלא במקרים מסויימים בלבד. חו"מ, סימן רצ סעיף א: 'מי שמת והניח יורשים קטנים, או שאשתו מעוברת, או שהניח קטנים וגדולים, צריך מורישם למנות להם אפוטרופוס שיתעסק בשביל הקטנים עד שיגדילו; ואם לא מינהו, ב"ד חייבים להעמיד להם אפוטרופוס עד שיגדילו, שבית דין הוא אביהם של יתומים. הגה: ואם הבית דין בעצמן רוצים להתעסק בצרכי היתומים, הרשות בידו. מיהו אם צריכים לחלוק או לטעון עם אחרים מחמת היתומים, י"א דצריכין להעמיד אפוטרופוס שלא יהיו נראין כעורכי הדיינים'. ושם, סימן קי סעיף יא: 'כשאמרו מעמידים אפוטרופוס, לא אמרו אלא להקל על הבית דין, הא אם ראו בית דין דלא למנות אפוטרופוס, ויחפשו הם אחר זכות היתומים, אין לך אפוטרופוס טוב מהם'.

³⁸³ שם, בסימן רצ, יש פירוט נרחב של כל הפעולות שיכול אפוטרופוס לנקוט ביחס לעיזבון, הן ביחס לשמירת הנכסים והן לגבי דאגה ליתומים שיהיה להם מאין להתפרנס, וזה כולל מכירת נכסים עבור כך. וכל זאת כאשר אנו מגדירים את תפקיד מנהל העיזבון כ'אפוטרופוס', אך גם כשאנו מגדירים אותו כ'נאמן' (שליח) הפעולות שהוא יוכל לבצע יהיו, כמובן, בהתאם לצו שמיינה אותו, וכן יהיו מותאמות לשמירת העיזבון.

³⁸⁴ מנהל עיזבון יונק את כוחו מבית הדין והוא יכול לבצע פעולות עבור אחרים שהם בעצמם לא יכלו לבצע. להבדיל משליח המתמנה על ידי משלחי הבוגרים, אפוטרופוס מתמנה על ידי בית דין ופעולותיו מוגדרות כפעולות 'מצווה' משום שהוא פועל עבור כאלה שזקוקים לעזרתו, כגון קטינים או נעדרים שנכסיהם עלולים להפסד. ולכן, כשאנו באים להגדיר תפקיד של מנהל עיזבון יש לדון בראש ובראשונה למי הוא מיועד ומי ממנה אותו. בסימן זה תפקידו של מנהל העיזבון יהיה כדין אפוטרופוס.

³⁸⁵ מינוי מנהל עיזבון מעוגן גם בתקנות הדין (לעיל הערה 359), אלא שאין בהן הנחיות לגבי תפקידיו.

³⁸⁶ האם בית דין רשאי למנות מנהל עיזבון כאשר ישנם רק יורשים גדולים, והם נמצאים כאן? ראה תיק (אזורי ת"א) 82/2011 פד"ר ה' 82 (התשכ"ד): 'לדעת הנתיבות אין גדול העומד לפנינו יכול [לדרוש] למנות אפוטרופוס. ולדעת הפתחי תשובה גם גדול העומד לפנינו יכול [לדרוש] למנות אפוטרופוס'. ובשערי עוזיאל, הלכות אפוטרופוסות חלק א, שער ב, פרק ב הערה ו: 'אין בית דין חייבים, אך אם מינו אפוטרופוס אין היורש יכול למחות [והוא מתעלם מהדעות האחרות הסוברות שאין להעמיד כלל אפוטרופוס לגדולים]'.

(2) כשיש יורשים קטנים וגדולים³⁸⁸;

חוק - (א) בית המשפט רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר, למנות, בצו, מנהל עיזבון.
(ב) היתה הבקשה בהסכמת כל הצדדים הנוגעים בדבר, תוגש הבקשה לרשם לענייני ירושה; הוגשה בקשה כאמור, רשאי הרשם לענייני ירושה למנות בצו מנהל עיזבון, ויהיו לו, לענין המינוי, הסמכויות הנתונות לבית המשפט לפי סעיף 89.

79. כשרות להתמנות

למנהל עיזבון יכול להתמנות יחיד או תאגיד³⁸⁹ או האפוטרופוס הכללי.

חוק - למנהל עיזבון יכול להתמנות יחיד או תאגיד או האפוטרופוס הכללי.

80. הסכמה

לא יתמנה למנהל עיזבון אלא מי שהודיע לבית הדין על הסכמתו³⁹⁰ לכך.

חוק - לא יתמנה למנהל עיזבון אלא מי שהודיע לבית המשפט או לרשם לענייני ירושה, לפי הענין על הסכמתו לכך.

81. הוראת המוריש

קבע המוריש³⁹¹ בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או שינהל עזבונו, ימנה בית הדין אותו אדם כמנהל עיזבון, זולת אם אינו יכול או אינו מסכים³⁹² לקבל את המינוי או שבית הדין משוכנע, מטעמים מיוחדים³⁹³, שיש סיבות מיוחדות שלא למנותו.

³⁸⁷ חו"מ, סימן רפה סעיף ג: 'נשבה השבוי וברח המסוכן [מחמת סכנת נפשות], והניח קמה לקצור וענבים לבצור, תמרים לגדור וזיתים למסוק, בי"ד יורדים לנכסיו ומעמידים להם אפוטרופוס, וקוצר ובוצר וגודר ומוסק ומוכר הפירות ומניח דמיהם עם שאר המטלטלים בבי"ד ... וה"ה בחצרות ופונדקאות וחנויות העשויות לשכר [להיות מושכרות], ואינם צריכים עבודה ולא טורח, ואין אדם נותן אותם באריסות, ... בי"ד מעמידין להם גבאי, ויהיה השכר מונח בבי"ד עד שיביא ראייה שמת או עד שיבא ויטול שלו'; ועוד פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף מד. ובשערי עוזיאל, הלכות אפוטרופוסות חלק א, שער יג, פרק ד סעיף ט, כתב: 'המוריש או בית דין צריכים למנות אפוטרופוס אפילו ליורשים גדולים אם אינם נמצאים במקום מציאות נחלתם, והם שומרים ומנהלים העניינים התכופים, שדחויים יכול לגרום הפסד בעזבון מורישם, עד אשר יבואו היורשים או ימנו ב"כ לקבל נחלת מורישם'.

³⁸⁸ חו"מ, סימן רפט סעיף א: 'מי שהניח יתומים, מקצתן גדולים ומקצתם קטנים, ורצו לחלוק בנכסי אביהם כדי שיטלו הגדולים חלקם, מעמידים בי"ד אפוטרופוס לקטנים ובורר להם החלק היפה'. ובשערי עוזיאל, הלכות אפוטרופוסות חלק א, שער יג, פרק ד סעיף יח: 'היו הראוים לירש גדולים וקטנים הואיל ואין מורידין את הקטן וממנים לו אפוטרופוס, ממנים אפוטרופוס על כל הנכסים דכל מקום שיש הנאה וזכות לקטנים מעמידים אפוטרופוס אף לגדולים'.

³⁸⁹ לעיל בסעיף 4 לחוק שתאגיד כשר לרשת ולהתחייב. וגם דיני ממונות ב, עמוד שיד, הערה 16.

³⁹⁰ פשוט, שכיוון שיש עליו חובים ואפשר להשביע אותו (חו"מ, סימן רצ סעיף ג) צריך את הסכמתו אף שיש לעתים מצווה בתפקידו, כגון בנכסי שבוי או בורח. ולקמן הערה 392.

³⁹¹ עיקרי דינים אלו מובאים בשולחן ערוך לענין אפוטרופוס. ונראה שאותם דינים יתאימו גם למנהל עיזבון. ובחו"מ, סימן רצ סעיף א: 'וכן אם מינה המוריש אפוטרופוס על הקטנים, קטן או אשה או עבד, הרשות בידו; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף ג. ולא עוד, אלא שמן הראוי שאדם שחש שעומד למות ויודע שיש לו עיזבון ויורשים קטנים, ראוי שהוא יניח אפוטרופוס'.

³⁹² חו"מ, סימן רצ סעיף כג: 'אפוטרופוס, בין מינוהו אבי היתומים בין מינוהו בית דין, עד שלא החזיק בנכסי היתומים (ולא נתעסק עדיין בצרכיהם) יכול לחזור בו; משהחזיק בנכסי היתומים (או התחיל להתעסק בצרכיהם) אינו יכול

חוק - קבע המוריש בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או שינהל עזבונו, ימנה בית המשפט או הרשם לעניני ירושה, לפי הענין, אותו אדם כמנהל עיזבון, זולת אם אינו יכול או אינו מסכים לקבל את המינוי או שביט המשפט או הרשם לעניני ירושה משוכנע, מטעמים מיוחדים שיירשמו, שיש סיבות מיוחדות שלא למנותו.

81א. הליכים בבית הדין

נתמנה מנהל עיזבון לפי סעיף 78(ב) או לפי סעיף 81, יימשכו ההליכים לפי פרק זה בבית הדין.

חוק - נתמנה מנהל עיזבון לפי סעיף 78(ב) או לפי סעיף 81, יימשכו ההליכים לפי פרק זה בבית המשפט.

82. תפקידים³⁹⁴

מנהל העיזבון חייב, בכפוף להוראות בית הדין, לכנס³⁹⁵ את נכסי העיזבון, לנהל³⁹⁶ את העיזבון, לתת מזונות³⁹⁷ מהעיזבון לזכאים לכך, לסלק את חובות העיזבון, לחלק את יתרת העיזבון בין היורשים³⁹⁸, לפי צו ירושה או צוואה מקויימת, ולעשות כל דבר אחר הדרוש לביצועם של צו ירושה או צוואה מקויימת.

חוק - מנהל עיזבון חייב, בכפוף להוראות בית המשפט, לכנס את נכסי העיזבון, לנהל את העיזבון, לסלק את חובות העיזבון, לחלק את יתרת העיזבון בין היורשים, לפי צו ירושה או צוואה מקויימת, ולעשות כל דבר אחר הדרוש לביצועם של צו ירושה או צוואה מקויימת.

לחזור בו. ודווקא אם נשאר בעיר, אבל אם הולך מן העיר מביא הנכסים לבי"ד והם ממנין אחר'. וכותב הרב המגיד, נחלות, פרק יא (הלכה ה): 'ומכאן נראה ללמוד שאין בי"ד יכולין לכופ שום אדם להיות אפוטרופוס על יתומים ואינו חייב לקבל האפוטרופוסות על כרחו ודבר ברור הוא שאין זה מצוה שהבי"ד יכופו עליה' עכ"ל.

³⁹³ חו"מ, סימן רצ סעיף ה: 'בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמעו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר מדבר שהיה אמוד בו, יש להם לחוש לו שמא מנכסי יתומים הוא אוכל, ומסלקין אותו ומעמידים אחר. אבל אם מינהו אבי יתומים, אין מסלקין אותו, שמא מציאה מצא. אבל אם באו עדים שהוא מפסיד נכסי היתומים, מסלקין אותו ומשביעים אותו, הואיל והוא מפסיד'.

³⁹⁴ לאחר שנקבעו תפקידים מוגדרים בחוק למנהל העיזבון, אם מנהל העיזבון מתמנה בהסכמת היורשים, פשוט הוא שעל דעת כל הדברים האלה הם הסכימו, ולכן הוא רשאי לעשות אותם. וגם כאשר בית הדין מינה את מנהל העיזבון הוא יכול לעשות תפקידים אלו, ואף שמצאנו שאפוטרופוס מוגבל לעשות כל דבר כמבואר לדוגמה בחו"מ, סימן רצ סעיף יג. אבל כבר סיים הרמ"א, שם: 'וכל זה לא מיירי אלא בלא רשות בית דין, אבל אם נטל רשות מבית הדין מותר לעשות כל מה שירצה'.

³⁹⁵ בהלכה מופיעה הגדרה כללית: 'להתעסק בנכסיו שלא יבואו לידי הפסד', שם, סימן רפה סעיף ב; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף מד. לענין טיפול בחובות, שם, הערה פט. ובשערי עוזיאל, שער יד, סעיף א, מפרט פעולות רבות יותר שעושה האפוטרופוס בנכסי הקטנים, ונראה שלא הכל שייך למנהל עיזבון שסמכויותיו תלויות בהגדרת תפקידו.

³⁹⁶ כאשר יש יורשים קטנים, קיימות מגבלות בענין מכירת נכסים, כמבואר בחו"מ, סימן רצ סעיף יא: 'יש לאפוטרופוס למכור בהמה ועבדים, שדות וכרמים, להאכיל ליתומים. אבל אין מוכרין ומניחים המעות. ואין מוכרים שדות ליקח עבדים, ולא עבדים ליקח שדות, שמא לא יצליח. (ויש מתירין למכור עבדים ולקנות שדות). אבל מוכרים שדה ליקח שוורים לעבודת שדות אחרות, שהשוורים הם עיקר כל נכסי שדות. ואינו רשאי למכור אפילו שדה רעה והרחוקה כדי לקנות בדמיה שדה טובה וקרובה, שמא לא יצליח זה שקנה'.

³⁹⁷ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף טו, הערה לה.

³⁹⁸ חו"מ, סימן רפט סעיף א: 'מי שהניח יתומים, מקצתן גדולים ומקצתם קטנים, ורצו לחלוק בנכסי אביהם כדי שיטלו הגדולים חלקם, מעמידים בי"ד אפוטרופוס לקטנים ובורר להם החלק היפה. וי"א דצריכים לחלוק בגורל. ואם הגדילו אינם יכולים למחות, שהרי על פי בי"ד חלקו להם. ואם טעו בי"ד בשומא ופחתו שתות, יכולים למחות וחוזרים וחולקים חלוקה אחרת, אחר שהגדילו. הגה: אבל אפוטרופוס, אפילו מינהו אבי יתומים, אינו יכול לחלוק בלא בי"ד אא"כ נתמנה בפירוש לכך. היו האחין כולן קטנים, אין חולקין להם עד שיהגדילו, אא"כ נראה לבי"ד שיש להן תועלת בחלוקה'.

83. הוראות בית דין

בית הדין רשאי, בכל עת, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לתת למנהל העיזבון הוראות³⁹⁹ בכל דבר הנוגע למילוי תפקידיו.

חוק - בית המשפט רשאי, בכל עת, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לתת למנהל העיזבון הוראות בכל דבר הנוגע למילוי תפקידיו.

84. פרטת עיזבון

(א) בהתאם להוראות בית הדין יגיש מנהל העיזבון לבית הדין פרטה של נכסי העיזבון⁴⁰⁰ ושל חובותיו.

(ב) הוגשה פרטה ולאחר מכן נתגלו נכסים או חובות נוספים, יגיש מנהל העיזבון, תוך ארבעה עשר יום מן היום שנתגלו, תוספת פרטה.

(ג) בית הדין רשאי, אם ראה סיבות מצדיקות, להאריך את התקופות להגשת פרטה או תוספת פרטה.

חוק - (א) בהקדם האפשרי ולא יאוחר מששים יום לאחר מינוי יגיש מנהל העיזבון לאפוטרופוס הכללי פרטה של נכסי העיזבון ושל חובותיו ויאמת בתצהיר שלפי מיטב ידיעתו הפרטה שלמה.

(ב) הוגשה פרטה ולאחר מכן נתגלו נכסים או חובות נוספים, יגיש מנהל העיזבון, תוך ארבעה עשר יום מן היום שנתגלו, תוספת פרטה ויאמתה כאמור בסעיף קטן (א).

(ג) האפוטרופוס הכללי רשאי, אם ראה סיבות מצדיקות, להאריך את התקופות להגשת פרטה או תוספת פרטה.

85. שומה

בית הדין רשאי להורות -

(א) שמנהל העיזבון יגיש לבית הדין, במועד שקבע, שומת נכסי העיזבון⁴⁰¹ ערוכה לתאריך שקבע בית הדין.

(ב) שהשומה האמורה תיערך על ידי שמאי או על ידי אדם אחר שקבע בית הדין.

חוק - בית המשפט רשאי להורות -

(1) שמנהל העיזבון יגיש לאפוטרופוס הכללי, במועד שקבע, שומת נכסי העיזבון ערוכה לתאריך שקבע בית המשפט;

(2) שהשומה האמורה תיערך על ידי שמאי או על ידי אדם אחר שקבע בית המשפט.

85א. השקעת כספים

כספי העיזבון שאינם דרושים לצרכי הנהלתו השוטפים⁴⁰², חייב מנהל העיזבון להחזיקם או להשקיעם⁴⁰³ כדרוש לשם שמירת הקרן והבטחת פירות; בית הדין רשאי לקבוע בתקנות דרכים להשקעת כספי עיזבון, שיהיו חובה על מנהל עיזבון.

³⁹⁹ שערי עוזיאל, שער יד, סעיף ה: 'כולם עומדים תחת פקוח בית הדין הממנה אותם וכפופים להוראותיהם'.

⁴⁰⁰ חו"מ, סימן רצ סעיף ג: 'כשימנו אותו, צריכין ביי"ד לחשוב עמו ולכתוב חשבון המטלטלין והקרקעות והחובות וכל דבר שמוסרים בידו, דהא על טענת ברי משביעין ליה; לכך צריך שידעו מה שמקבל ומה שמחזיר, וכותבים שני שטרות אות באות, אחד לאפוטרופא ואחד ביד ב"ד בשביל היתומים'. שערי עוזיאל, שער יב, פרק א סעיף יד.

⁴⁰¹ כדלקמן בסעיף 86 לחוק, שמנהל העיזבון מגיש דו"ח, עליו להגיש גם שומא לפי הנחיות בית הדין.

⁴⁰² פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף יב.

חוק -> כספי העיזבון שאינם דרושים לצרכי הנהלתו השוטפים, חייב מנהל העיזבון להחזיקם או להשקיעם כדרוש לשם שמירת הקרן והבטחת פירות; שר המשפטים רשאי לקבוע בתקנות דרכים להשקעת כספי עיזבון, שיהיו חובה על מנהל עיזבון.

86. חשבונות, דו"ח ומתן ידיעות

מנהל עיזבון חייב⁴⁰⁴, בכל עניני העיזבון, לנהל חשבונות, להגיש לבית הדין דו"ח כפי שיוורה ולפחות בפקיעת משרתו, ולמסור לבית הדין ידיעות מלאות לפי דרישתו.

חוק -> מנהל עיזבון חייב, בכל עניני העיזבון, לנהל חשבונות, להגיש לאפוטרופוס הכללי דין וחשבון כפי שיוורה ולפחות אחת לשנה ובפקיעת משרתו, ולמסור לאפוטרופוס הכללי ידיעות מלאות לפי דרישתו.

87. בדיקת דו"חות

בוטל

חוק -> שר המשפטים רשאי, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, להתקין תקנות בדבר אופן בדיקת הפרטה והדו"חות בידי האפוטרופוס הכללי ורשאי הוא לקבוע סוגי דו"חות שהאפוטרופוס הכללי יהיה פטור מבדיקתם, בתנאים שייקבעו.

88. אחריות

מנהל עיזבון אחראי⁴⁰⁵ לנזק שנגרם עקב הפרת חובתו כמנהל עיזבון; בית הדין רשאי לפטור⁴⁰⁶ מאחריותו.

⁴⁰³ שם, סעיף יג. ובדיני ממונות ג, שער חמישי, פרק ח סעיף ג: 'מעות של יתומים שהניח להם אביהם ... את הכסף נותנים לו בבית דין שיעשה בהם עסקים שהם קרובים לשכר ורחוקים מההפסד'. ונראה שה"ה לענין כספי עיזבון שמונה עבור מנהל עיזבון.

⁴⁰⁴ הרמ"א, חו"מ, סימן רצ סעיף טז: 'כשיגדלו היתומים, נותן להם ממון מורישן, ואינו צריך לעשות להם חשבונות מה שהכניס והוציא, אלא אומר להם: זה הנשאר, ונשבע בנקיטת חפץ שלא גזלם כלום. במה דברים אמורים, כשמינהו בית דין. אבל אפוטרופוס שמינהו אבי היתומים, וכן שאר המורישן, אין נשבע על טענת ספק. הגה: וי"א דהואיל ואינו נשבע, צריך ליתן חשבון, במינהו אבי יתומים והכי יש לנהוג'.

שם, סעיף יז: 'אפוטרופוס שנתמנה ע"פ ערכאות של עובדי כוכבים, צריך ליתן חשבון, כי הכי הוא בדיניהם'. אם כן, כיוון שנקבע בחוק זה שצריך לתת חשבון, המסכימים למינוי אפוטרופוס, מקבלים על עצמם תנאים אלו. וראה שערי עזריאל, שער יד, סעיף י: 'אף על פי שאין האפוטרופוס חייב מן הדין לנהל ספרי חשבון ולמסור ליתומים כשיגדלו מהיות טוב ... ראוי לנהל ספרי חשבון מדויקים ומסמכים על ראיות ...' ושם, בסעיף יב: 'אפוטרופוס שהתמנה על ידי ערכאות ... חייב לנהל ספרי חשבונות ... שהואיל ובערכאות מוטלת חובה זאת על האפוטרופוס המתמנה על ידם חייב להנהיג בהתאם לחוקי הערכאות'.

⁴⁰⁵ חו"מ, סימן רצ סעיף כ, פסק: 'אפוטרופוס, בין מינהו בית דין בין מינהו אבי יתומים, פטור מגניבה ואבידה וחייב בפשיעה [כדין שומר חנם]'. אך הש"ך, שם, ס"ק כד, חולק על השולחן ערוך וטוען שיש לאפוטרופוס דין שומר שכר [שחייב גם בגניבה ואבידה]. אם כן, לדבריו הוי ספיקא דדינא ואם תפסו היורשים מנכסי האפוטרופוס הם יכולים להחזיק בהם. אולם בפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף כז, וכן בדיני ממונות ג, עמוד רנה, פסקו כשיטת השולחן ערוך. וכל זה כשהוא מתעסק בחינם, אך אם יש לו שכר מהעזבון הרי הוא כשומר שכר וחייב אף בגניבה ואבידה. וכותב בשערי עזריאל, שער טז, פרק א סעיף ט: 'ואם אבדו המעות באופן שא"א להחזירם ליתומים מחייבים בית הדין את האפוטרופוס לשלם הפסדם של היתומים כדין מזיק בידים'.

⁴⁰⁶ אמנם ראינו שבית דין אינו רשאי לפטור אפוטרופוס מכל שבועות כמו שכתב שם, שער יז, פרק א סעיף יא: 'אין בית דין רשאים לפטור את האפוטרופוס מכל טענת ודאי שמחייבת את האפוטרופוס שבועה דאורייתא כגון מודה במקצת... ואף בשבועת האפוטרופוס עצמה אם נתחייב בשבועה אחרת מגלגלים עליו גם שבועה שלא נשאר בידו כלום'. כללם של דברים - שאין נאמנות בית דין פוטרת את האפוטרופוס משבועה אלא בשבועת אפוטרופוס, אבל בכל השבועות הרי הוא ככל האדם, ואין בית דין רשאים לפטור משבועות אלו. ואם כן, נראה שכל שכן לענין ממון

חוק - מנהל עיזבון אחראי לנזק שנגרם עקב הפרת חובתו כמנהל עיזבון; בית המשפט רשאי לפטור מאחריותו, כולה או מקצתה, אם פעל בתום לב ונתכוון למילוי תפקידיו; מנהל עיזבון אינו נושא באחריות אם פעל בתום לב לפי הוראות בית המשפט.

89. ערובה

(א) בית הדין רשאי, לפני מינויו של מנהל עיזבון⁴⁰⁷ או אחרי כן⁴⁰⁸, לדרוש שמנהל העיזבון ישעבד נכסים או יתן ערובה אחרת להבטחת מילוי תפקידיו וחובותיו, ורשאי בית הדין, בכל עת, לדרוש ערובה נוספת או לשחרר ערובה שניתנה, כולה או מקצתה.

(ב) הורה המוריש בצוואתו שמבצע צוואתו או מנהל עזבונו לא יחוייב לתת ערובה, או שציין בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או ינהל עזבונו ולא הורה שעליו לתת ערובה, לא ידרוש בית הדין ממנהל העיזבון שיתן ערובה אלא אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לעשות כן⁴⁰⁹.

חוק - (א) בית המשפט, רשאי, לפני מינויו של מנהל עיזבון או אחרי כן, לדרוש שמנהל העיזבון ישעבד נכסים או יתן ערובה אחרת להבטחת מילוי תפקידיו וחובותיו, ורשאי בית המשפט, בכל עת, לדרוש ערובה נוספת או לשחרר ערובה שניתנה, כולה או מקצתה.

(ב) הורה המוריש בצוואתו שמבצע צוואתו או מנהל עזבונו לא יחוייב לתת ערובה, או שציין בצוואתו אדם שיבצע צוואתו או ינהל עזבונו ולא הורה שעליו לתת ערובה, לא ידרוש בית המשפט ממנהל העיזבון שיתן ערובה אלא אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לעשות כן.

90. מימוש הערובה

ערובה לפי סעיף 89 תינתן לזכות בית הדין, והוא מוסמך לייצג את הזכאים בכל הנוגע למימושה.

חוק - ערובה לפי סעיף 89 תינתן לזכות האפוטרופוס הכללי, והוא מוסמך לייצג את הזכאים בכל הנוגע למימושה.

91. שכר

בית הדין רשאי לפסוק למנהל עיזבון שכר⁴¹⁰ לפי כללים שיקבעו בתקנות.

שנתחייב ליורשים שאין בית דין רשאי לפטור. אך ראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף כח, הערה סב: 'אפוטרופוס שמינוהו בית דין ואמרו לו שיעשה במעות כטוב בעיניו, והלוה לאיש נאמן ובטוח בעיניו, בשט"ח בלי משכון, ועתה הלך הלוה ולא חזר, וכתב שאם אמנם אמרו לו ב"ד כך, הרי זה כעושה ברשות בית דין ובוודאי פטור, ואפשר שהב"ד ראו שאם נחמיר כדין שלא להלוות רק על משכון דהבא פריכא לא נמצא מי שילווה ומעות יתומים כלים'.

⁴⁰⁷ לא מצאנו בהלכה חובה לשעבד נכסים או ליתן ערבויות עבור תפקידו של האפוטרופוס, אך כמו כל דבר שבממון אפשר להתנות תנאים לפני קבלת התפקיד. וגם כאן אפשר להתנות כל תנאי לפני כניסתו לתפקיד של מנהל עזבון. ואם עקב כך לא מוצאים מנהל עזבון ראוי, בית הדין צריך להמנע מלהקשות על מינוי כזה בריבוי תנאים.

⁴⁰⁸ וכן מצאנו שאפשר להטיל חרם על אפוטרופוס אם מוצאים בו חשד. שערי עוזיאל, שער יז, פרק ב סעיף ו.

⁴⁰⁹ חו"מ, סימן רצ סעיף ו: 'והוא הדין לאפוטרופוס שמינהו אבי היתומים, והיתה שמועתו טובה והיה ישר ורודף מצות, וחזר להיות זולל וסובא והולך בדרכי חשך או שפרץ בנדרים ובאבק גזל, בית דין חייבים לסלק אותו ולהשביעו ולמצוא להם אפוטרופוס כשר. וכל הדברים האלו כפי מה שיראה לדיין, שכל בית דין ובית דין הוא אביהם של יתומים'. ואם בית הדין יכול לסלקו מתפקידו, כל שכן שיכול לדרוש ממנו ערבויות.

⁴¹⁰ ערוך השולחן, סימן רצ סעיף ח: 'יש רשות לבי"ד לשלם לאפוטרופוס מנכסי היתומים בעד טרחתו כשרואין שזה ראוי למנותו לאפוטרופוס, ורק לפי מצבו אין ביכלתו לעזוב עסקיו ולעסוק בנכסי היתומים, ולהשיג איש כזה בחנם אין להשיג, או שרואים שאם יטילו על אחד לעשות בחנם יפסדו נכסי היתומים יש רשות בידם לשלם לאפוטרופוס בעד

חוק - בית המשפט רשאי לפסוק למנהל עיזבון שכר לפי כללים שקבע שר המשפטים בתקנות.

92. פקיעת המשרה

(א) מנהל עיזבון רשאי, על ידי הודעה בכתב לבית הדין, להתפטר מתפקידו⁴¹¹, ההתפטרות אינה תופסת תופסת אלא אם בא עליה אישור בית הדין ומן היום שנקבע לכך באישור.

(ב) בית הדין רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לפטר⁴¹² מנהל עיזבון אם לא מילא תפקידו כראוי או אם ראה בית הדין סיבה אחרת לפיטוריו⁴¹³.

(ג) משרתו של מנהל עיזבון פוקעת אם אישר בית הדין שסיים תפקידו ומן היום שנקבע לכך באישור.

חוק - (א) מנהל עיזבון רשאי, על ידי הודעה בכתב לבית המשפט, להתפטר מתפקידו; ההתפטרות אינה תופסת אלא אם בא עליה אישור בית המשפט ומן היום שנקבע לכך באישור.

(ב) בית המשפט רשאי, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיזמת עצמו, לפטר מנהל עיזבון אם לא מילא תפקידו כראוי או אם ראה בית המשפט סיבה אחרת לפיטוריו.

(ג) משרתו של מנהל עיזבון פוקעת אם אישר בית המשפט שסיים תפקידו ומן היום שנקבע לכך באישור.

93. מנהלים אחדים⁴¹⁴

מינהל בית הדין שני⁴¹⁵ מנהלי עיזבון או יותר, יחולו ההוראות הבאות, זולת אם הורה בית הדין אחרת:

(1) מנהלי העיזבון חייבים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות⁴¹⁶, יפעלו כפי הרוב או כפי שיחליט בית הדין;

טרתו כפי ראות עיניהם. ובדיני ממונות ג, עמוד רנה: 'סתם אפוטרופוס הוא בחינם אבל אם אין מוצאים מי שיסכים להתעסק בחינם בית דין קובעים לו שכר טרחתו'. ובהערה 7 הוסיף: 'כן נראה מכמה הלכות, אבל בזמנינו לא ראינו אפוטרופוס בחינם וקובעים לו שכר'. ומביא בשם קרני ראם, שאפילו מינהו אבי יתומים בסתם יכול לתבוע אחר כך את שכרו. וסיים שם בדיני ממונות שהכל תלוי במנהגי המקום, על דעת מה נכנס בסתם אם מסתמא נוהגים לקבל שכר או לא.

⁴¹¹ ח"מ, סימן רצ סעיף כג: 'אפוטרופוס, בין מינהו אבי היתומים בין מינהו בית דין, עד שלא החזיק בנכסי היתומים יכול לחזור בו; משהחזיק בנכסי היתומים או התחיל להתעסק בצרכיהם אינו יכול לחזור בו. ודווקא אם נשאר בעיר, אבל אם הולך מן העיר מביא הנכסים לבי"ד והם ממניין אחר. כל פועל יכול לחזור בו ולהתפטר מתי שהוא רוצה, בתנאי שלא יגרום הפסד בזמן עזיבתו. אלא, שאין לאפוטרופוס דין של פועל, משום שדינו כעוסק במצוה ואפילו מקבל שכר על תפקידו. כך שהוא לא יכול לחזור בו אם התחיל את האפוטרופוסות, אלא אם כן יש לו סיבות מוצדקות, כגון שהוא חייב לעזוב את מקום מגוריו. על כן, צריך שבית דין יאשר את עזיבתו.

⁴¹² שם, סעיף ה: 'בי"ד שהעמידו אפוטרופוס ושמועו עליו שהוא אוכל ושותה ומוציא הוצאות יותר מדבר שהיה אמוד בו, יש להם לחוש לו שמא מנכסי יתומים הוא אוכל, ומסלקין אותו ומעמידים אחר. אבל אם מינהו אבי יתומים, אין מסלקין אותו, שמא מציאה מצא. אבל אם באו עדים שהוא מפסיד נכסי היתומים, מסלקין אותו ומשביעים אותו, הואיל והוא מפסיד. הגה: ויש חולקין דאף כשמינהו בית דין אין מסלקין אותו אלא אם כן באו עדים שהוא מפסיד'. ובסעיף ו: 'והוא הדין לאפוטרופוס שמינהו אבי היתומים, והיתה שמועתו טובה והיה ישר ורודף מצות, וחזר להיות זולל וסובא והולך בדרכי חשך או שפרץ בנדרים ובאבק גזל, בית דין חייבים לסלק אותו ולהשביעו ולמצוא להם אפוטרופוס כשר. וכל הדברים אלו כפי מה שיראה לדיין, שכל בית דין ובית דין הוא אביהם של יתומים'.

⁴¹³ כגון, אם רואים שאין צורך יותר בתפקיד זה, אולם אין לפטר מנהל עיזבון ולהעמיד אחר במקומו אם לא מצאו פגם בעבודתו. שו"ת בעי חיי, חושן משפט, סימן רטז: 'אבל כשהקטן רוצה להוציאם מאפוטרופוס זה וליתנם ביד אפוטרופוס אחר דמאחר דגלי דעתיה דניחא ליה באפוטרופוס אלא שרוצה להוציאם מזה וליתנם ביד אחר חוששין לכבודן של ראשונים ואין כח ביד היתום להוציאם מידו וליתנו ביד אפוטרופוס אחר'.

⁴¹⁴ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף ד, הערה ט.

⁴¹⁵ שערי עוזיאל, שער ח, פרק ה סעיף א: 'הרשות ביד בית דין למנות אפוטרופוסים רבים על נכסי היתומים אם יראו במינייהם אלו תועלת לנכסי היתומים והשבחתם'.

(2) פעולה של אחד או של אחדים ממנהלי העיזבון טעונה הסכמת האחרים⁴¹⁷ או אישור בית הדין, מראש או למפרע;

(3) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד ממנהלי העיזבון לפעול על דעת עצמו⁴¹⁸;

(4) כל מנהל עיזבון אחראי⁴¹⁹ לפעולת חבריו זולת אם התנגד לה או לא ידע עליה;

(5) נתפנה מקומו של אחד ממנהלי העיזבון או שחדל לפעול, זמנית או לצמיתות, חייבים אחרים להודיע על כך מיד לבית הדין, ואינם יכולים ומוסמכים⁴²⁰ להמשיך בתפקידיהם אלא אם כן התנו בית דין בשעת המינוי שיכולים להמשיך;

חוק - מינה בית המשפט או הרשם לענייני ירושה שני מנהלי עיזבון או יותר, יחולו ההוראות הבאות, זולת אם הורה בית המשפט אחרת:

(1) מנהלי העיזבון חייבים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות, יפעלו כפי שיחליט בית המשפט;

(2) פעולה של אחד או של אחדים ממנהלי העיזבון טעונה הסכמת האחרים או אישור בית המשפט, מראש או למפרע;

(3) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד ממנהלי העיזבון לפעול על דעת עצמו;

(4) כל מנהל עיזבון אחראי לפעולת חבריו זולת אם התנגד לה או לא ידע עליה;

(5) נתפנה מקומו של אחד ממנהלי העיזבון או שחדל לפעול, זמנית או לצמיתות, חייבים אחרים להודיע על כך מיד לבית המשפט, והם חייבים ומוסמכים להמשיך בתפקידיהם כל עוד לא הורה בית המשפט אחרת.

94. הגנת צד שלישי

פעולה של מנהל עיזבון הטעונה הסכמה או אישור לפי סעיף 93(2) לא תהיה בת-תוקף⁴²¹ באין הסכמה או אישור כזה גם אם נעשתה כלפי אדם שלא ידע ולא היה עליו לדעת שהיא טעונה הסכמה או אישור.

חוק - פעולה של מנהל עיזבון הטעונה הסכמה או אישור לפי סעיף 93(2) תהא בת-תוקף גם באין הסכמה או אישור כזה אם נעשתה כלפי אדם שלא ידע ולא היה עליו לדעת שהיא טעונה הסכמה או אישור.

95. הוראות המוריש

נתן המוריש בצוואתו הוראות בענין מן העניינים הנתונים לפי סימן זה לשיקול דעתו של בית הדין, יפעל בית הדין בהתאם להוראות אלה, זולת⁴²² אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן.

⁴¹⁶ שם, סעיף ג: 'כל ענין שיחלקו האפוטרופוסים בדיעותיהם מחליטים על פי הרוב, בכל ענין שאין ההלכה מתנגדת לדיעותיהם, שכן הוא דין תורה ללכת בכל ענין אחר הרוב שנאמר אחרי רבים להטות. אם אין אפשרות להכריע על דעת הרוב יחליט בית דין'.

⁴¹⁷ שם, סעיף ד: 'אחד האפוטרופוסים שהתעסק הוא לבדו בנכסי היתומים בלי הסכמת חבריו ובלי רשות מיוחדת מבית דין הוא נושא באחריות גמורה על כל פעולותיו... חייב לשלם כל מה שפחתו הנכסים מעת התעסקותו בהם. וצריך לומר שאין תוקף לפעולותיו, ולכן הוא נושא באחריות כאשר אי אפשר להחזיר ולתקן את מעשיו'.

⁴¹⁸ מדין השבת אבידה יוכל כל אחד ממנהלי העיזבון לפעול על דעת עצמו.

⁴¹⁹ שם, סעיף ב: '... נעשים כולם אחראים על שלמות נכסי היתומים והשבחתם'.

⁴²⁰ שם, בהמשך הסעיף: 'הלכך מת אחד מהם או שנסע, בטלה כל האפוטרופסות ואין האחרים יכולים להמשיך ולפעול בתור אפוטרופסים אם לא ברשות מיוחדת של בית דין או שהתנו בית דין בשעת מינויים להרשות הנשארים להתעסק באפוטרופסות במקרה של העדר אחד מהם'. ראה גם ערוך השולחן, חושן משפט, סימן רצ סעיף ו.

⁴²¹ הערה 417.

⁴²² מוריש רשאי בצוואתו לתת הוראות איך ומי למנות כאפוטרופוס. חו"מ, סימן רצ סעיף א: 'וכן אם מינה המוריש אפוטרופוס על הקטנים, קטן או אשה או עבד, הרשות בידו'. אבל גם אז אנו מוצאים מספר דוגמאות שבית הדין חורג מקביעתו של המוריש, כגון: אין המוריש רשאי למנות קטן שלא הגיע לעונת הבגרות, היינו פחות מגיל יג או בת פחות

חוק - נתן המוריש בצוואתו הוראות בענין מן העניינים הנתונים לפי סימן זה לשיקול דעתו של בית המשפט, יפעל בית המשפט בהתאם להוראות אלה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן.

96. בית הדין כמנהל עיזבון

מינה בית דין את עצמו למנהל עיזבון⁴²³, לא יחולו הוראות הסעיפים 80 עד 91 למעט סעיף 88⁴²⁴.

חוק - נתמנה האפוטרופוס הכללי כמנהל עיזבון, לא יחולו הוראות הסעיפים 84, 80 עד 91.

סימן ג': ניהול העיזבון על ידי מנהל עיזבון

97. סמכויות מנהל העיזבון

מנהל העיזבון מוסמך לעשות כל הדרוש למילוי תפקידיו⁴²⁵, פרט לפעולות שבית הדין קבע, בצו המינוי או לאחר מכן, כטעונות אישור תחילה⁴²⁶.

חוק - מנהל העיזבון מוסמך לעשות כל הדרוש למילוי תפקידיו; את הפעולות המנויות להלן אין הוא מוסמך לעשות בלי שבית המשפט אישרן תחילה:

- (1) העברה, שעבוד, חלוקה או חיסול של יחידה משקית בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, או של דירה;
- (2) השכרה שחוקי הגנת הדייר חלים עליה;
- (3) פעולה שתקפה תלוי ברישום בפנקס המתנהל על פי חוק;
- (4) מתן ערובה;
- (5) כל פעולה אחרת שקבע אותה בית המשפט, בצו המינוי או לאחר מכן, כטעונות אישור כאמור.

98. כינוס נכסי העיזבון

מגיל יב שלמות, ואם מינהו מסלקים אותו בית דין וממנים אפוטרופוס הנראה להם; שערי עזיאל, שער יב, פרק א סעיף ה. ובדברים האלו וכיוצא בהם צריך שיקול דעת רב של בית דין מתי לחרוג מהוראות המוריש ומתי לקיימם.

⁴²³ מובא ברמ"א, חו"מ, סימן רצ סעיף א: 'ואם הבית דין בעצמן רוצים להתעסק בצרכי היתומים, הרשות בידו. מיהו אם צריכים לחלוק או לטעון עם אחרים מחמת היתומים, י"א דצריכין להעמיד אפוטרופוס שלא יהיו נראין כעורכי הדיינים. והא דבית דין אביהן של יתומים, היינו יתומים קטנים'. אם כן, יוצא שבית הדין מוגבל לשמש כאפוטרופוס ליורשים קטנים דווקא, ורק לצורך ניהול העיזבון. אך לא אם יצטרך ליצג את הקטינים נגד צד ג.

⁴²⁴ בית דין לא חסין מפני טעות, ואם היתה טעות צריך לתקן. ואין אומרים שכיוון שבית דין עשה, הכל קיים. שם, סימן קט סעיף ג, דוגמאות לטעויות של בית הדין בניהול העיזבון ומה דינן.

⁴²⁵ שם, סימן רצ סעיף ז: 'כשמעמידים בית דין אפוטרופוס ליתומים מוסרים לו כל נכסי הקטן, הקרקע והמטלטלים שלא נמכרו, והוא מוציא ומכניס ובונה וסותר ושוכר ונוטע וזורע ועושה כפי מה שיראה שזה טוב ליתומים, ומאכילן ומשקן ונותן להם כל ההוצאה כפי הממון וכפי הראוי להם'.

⁴²⁶ כאשר ממנים מנהל עיזבון יש לדאוג ולפרט את מלוא הסמכויות המוקנות לו, כדי שלא יצטרך לבקש מבית הדין אישור על פעולות שונות. אולם, יתכן וכיוון שמדובר בפעולות משמעותיות שהן בלתי הפיכות, בית הדין מעוניין 'לבקר' את מנהל העיזבון. כך שבפועל, בקשת האישור משמשת כבקרה לפעולותיו של מנהל העיזבון. כאשר ישנם יורשים קטינים, מנהל העיזבון מוגבל יותר בפעולותיו כיוון שהוא מבצע עבורם פעולות למנוע מהם נזק או לדאוג לרווחתם הכללית, אך ודאי שלא רשאי להתעסק עם נכסיהם שלא צורך או כאשר הרווח איננו מובטח. ראה לדוגמא: שם, סעיפים י, יא, יב, יג, טו.

מנהל העיזבון רשאי לדרוש שנכסי העיזבון יימסרו לו ושחובות שהגיעו למוריש יסולקו לו, וידו בזה כיד המוריש.

חוק - מנהל העיזבון רשאי לדרוש שנכסי העיזבון יימסרו לו ושחובות שהגיעו למוריש יסולקו לו, וידו בזה כיד המוריש;

99. הזמנת נושים

(א) מנהל העיזבון חייב⁴²⁷ להזמין את נושי המוריש להודיע לו בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים⁴²⁸ מיום הפרסום.

(ב) בית הדין רשאי לפטור את מנהל העיזבון מן החובה להזמין את הנושים, אם ראה שבנסיבות העניין⁴²⁹ אין הצדקה להזמין.

(ג) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת מנהל העיזבון לסלק⁴³⁰ חובות העיזבון שעליהם נודע לו בדרך כל שהיא.

חוק - (א) מנהל העיזבון חייב להזמין את נושי המוריש להודיע לו בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.

(ב) בית המשפט רשאי לפטור את מנהל העיזבון מן החובה להזמין את הנושים, אם ראה שבנסיבות העניין אין הצדקה להזמין.

(ג) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת מנהל העיזבון לסלק חובות העיזבון שעליהם נודע לו בדרך כל שהיא.

100. במה מסלקים חובות העיזבון

(א) לסילוקם של חובות העיזבון ישתמש מנהל העיזבון בראש ובראשונה בכספים⁴³¹ הנמצאים בעיזבון.

(ב) במידה שסילוק החובות מצריך מימוש של נכסי עיזבון, יציע אותם מנהל העיזבון תחילה ליורשים⁴³² ויתן להם שהות סבירה⁴³³ לרכשם במחיר שאינו נופל ממחיר השוק. יורשים שלא יכלו בתחילה לרכוש את הנכסים יוכלו לעשות זאת בכל זמן שיהיה ברשותם ממון לכך⁴³⁴.

⁴²⁷ מעיקר הדין, אין חובה להזמין את הנושים משום שגם אחר חלוקת העיזבון חובים קיים והם זכאים לגבות את חובם מהיורשים. אך למען הסדר הטוב, וכדי שנכסי העיזבון לא יתפזרו בין היורשים ויהיה טורח לנושים לגבות את חובם, נוקטים בדרך של פרסום כדי להביאם לידי מימוש חובם.

⁴²⁸ תקופה זו היא בעצם תקופת פשרה בין הרצון להקל על הנושים ובין הרצון לא לעכב את החלוקה. אך אין בתקופה זו כדי לגרוע את הזכות של הנושים לגבות את חובם ובכל זמן, וראה לקמן סעיף 132 לחוק.

⁴²⁹ כאמור בהערה קודמת, שאין חובה לזמנם ולכן די שיש סיבות מסוימות כדי למנוע את הזמנתם.

⁴³⁰ חו"מ, סימן קז סעיף א: 'מצוה על היורשים לפרוע חוב אביהם, וכופים אותם בכך כמו שכופים את אביהם. במה דברים אמורים, כשהניח קרקעות. אבל אם לא הניח אלא מטלטלים, אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם מהם, אבל מצוה עליהם לפרוע חוב אביהם מהם, זהו מן הדין. אבל הגאונים תקנו שיהא בעל חוב גובה מהיורשים מטלטלים שהניח אביהם; הילכך כופין אותם לפרוע חובות אביהם, אפילו הוא מלוה על פה, אף מהמטלטלים שהניח אביהם, אפילו קנאם הלוה אחר שלוח ולא כתב: דאיכני, דיוורש במקום אביו קאי ... אבל אם לא ירשו כלום מאביהם, אין חייבים לפרוע חוב אביהם, ואפילו מצוה ליכא'. ואותה חובה שקיימת על היורשים, קיימת כמוכן גם על מנהל העיזבון.

⁴³¹ שם, סימן תיט סעיף ג: 'מת המזיק קודם שיפרע, מגבין לניזק מהמטלטלין של יתומים; ואם לא הניח מטלטלין, מגבין לו מזיבורית שבקרקעותיו'. ולפי הש"ך, שם, ס"ק ו, אין זה תלוי ברצון החייב אלא זהו הסדר על פי דין. ואין ספק שגם בימינו אנשים מעדיפים לשלם בכסף או במטלטלין לפני תשלום בקרקעות. ונראה שגם נטיית הפוסקים היא לגבות בכסף לפני מימוש נכסים לגבי כל סוגי החובות.

⁴³² אנו מוצאים בהלכה, שקרקעות ששייכות למוריש ראוי שישארו ברשות היורשים, ולכן אם יש להם אפשרות לממש את הקרקע ולהציע כסף תמורת החובות הם רשאים לעשות זאת. ויותר מזה, אם לא היה ברשותם ממון לכך

(ג) ציווה המוריש נכס מסוים לפלוני⁴³⁵, לא ימומש אותו נכס⁴³⁶ כל עוד אפשר לסלק חובות העיזבון מתוך נכסי עיזבון אחרים.

חוק - (א) לסילוקם של חובות העיזבון ישתמש מנהל העיזבון בראש ובראשונה בכספים הנמצאים בעיזבון.

(ב) במידה שסילוק החובות מצריך מימוש של נכסי עיזבון, יציע אותם מנהל העיזבון תחילה ליורשים ויתן להם שהות סבירה לרכשם במחיר שאינו נופל ממחיר השוק.

(ג) ציווה המוריש נכס מסוים לפלוני, לא ימומש אותו נכס כל עוד אפשר לסלק חובות העיזבון מתוך נכסי עיזבון אחרים.

(ד) בית המשפט רשאי לתת למנהל העיזבון הוראות שונות מהוראות סעיף זה, ורשאי הוא להורות לו שמכירתם של נכסי עיזבון תהיה בדרך שנכסים כאלה נמכרים בהוצאה לפועל או בדרך אחרת שיקבע.

101. חובות מובטחים

גם חוב מחובות המוריש שהיה מובטח⁴³⁷ ערב מותו, יחולו עליו הוראות סימן זה⁴³⁸.

חוק - חוב מחובות המוריש שהיה מובטח ערב מותו, אין הוראות חוק זה פוגעות בגבייתו מתוך הבטוחה.

102. חובות בעתיד וחובות על תנאי

חוב מחובות המוריש שלא הגיע זמן פירעונו וחוב על תנאי רשאי בית הדין, אם ראה סיבה לכך, להורות שיובטח⁴³⁹ או שיסולק כפי שיקבע, אף לפני זמן הפרעון⁴⁴⁰ או בטרם התקיים התנאי⁴⁴¹.

ואחר כך השיגו, יכולים להפקיע את הקרקע מבעל חוב ולתת לו ממון. שם, סימן קט סעיף א. וכן בסימן קג סעיף ט, מבואר: 'בית דין ששמו קרקע לבעל חוב, בין בנכסי לזה בין במשועבדים שביד הלוקח, ולאחר זמן השיגה ידו של לזה או של נטרף או של יורשיהם והביאו לבעל חוב מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע, אפילו שהתנה ביד הבעל חוב כמה שנים'.

⁴³³ השהות הסבירה נועדה כדי שמחד, לא נעביר את הקרקע לבעל חוב ואחר כך שוב יוציאו ממנו היורשים ומאידך, לא לעכב את בעל החוב מלממש את גביית חובו.

⁴³⁴ שם, סימן קג סעיף ט: 'בית דין ששמו קרקע לבעל חוב, בין בנכסי לזה בין במשועבדים שביד הלוקח, ולאחר זמן השיגה ידו של לזה או של נטרף או של יורשיהם והביאו לבעל חוב מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע, אפילו שהתנה ביד הבעל חוב כמה שנים'.

⁴³⁵ ואין הבדל אם צווה לפלוני במתנת בריא או שנתן במתנת שכיב מרע וההסבר בהערה הבאה.

⁴³⁶ חו"מ, סימן רנב סעיף א: 'מתנת שכיב מרע אינה אלא לאחר מיתה, ואין אחר זוכה בדבר שצוה לו, בין במקרקעי בין במטלטלי, אלא לאחר מיתה. לפיכך מוציאים אפילו לכתובת בנין דכרין ולמזון האשה והבנות מיד אלו שצוה לתת להם, שהרי במיתתו נתחייבו הנכסים בכתובה ובמזונות, ואלו שנתן להם לא יקנו אלא לאחר מיתה. הגה: ודווקא שאין נכסים גבי יורשיו. ומסביר הסמ"ע, שם, בס"ק ד: 'כי מה שנשאר ביד היורשים הרי הוא כאילו היה ביד הנותן אביהן, ושייך בזה למימר דאין גובין מהמקבל כשיש ביד הנותן בני חורין'. וכל שכן, כשהמוריש נתן במתנת בריא שאז כלפי היורשים המתנה ודאי נחשבת משועבד.

⁴³⁷ סעיף 104 - סדר העדיפויות בגביית חובות מהעיזבון. בהלכה, בעלי חובות שונים גובים את חובם לפי הכלל הברור- שבעל חוב מוקדם הוא מוקדם לגבות. לכאורה, כלל זה חל גם כאשר יש חוב 'מובטח' מהסיבה הפשוטה שגם אם החייב המאוחר היה מוכר נכס לצד ג ולא רק משעבד אותו, בעל החוב המוקדם רשאי להוציא את הנכס מהקונה. ואם כן, כל שכן כאשר החייב המאוחר רק שעבד את הנכס לטובת בעל החוב המאוחר. לכן, נראה שאין משמעות לחוב מובטח.

⁴³⁸ ועדיין יש לדון, האם בימינו לענין גביה ממשועבדים נוכל לגבות רק אחר רישום בטאבו? ולפי זה חוב בטוח הוא עדיף על חוב אחר, או שדי שכתבו שטר כמו דברי חז"ל כדי לגבות ממשועבדים, וממילא יוצא שהולכים לפי קדימות של השעבוד ואין הבדל בין חוב רגיל לבין חוב מובטח.

⁴³⁹ חו"מ, סימן עג סעיף י: 'מי שיש לו שטר על חבריו לזמן, ובא בתוך הזמן לבית דין ואמר: מצאתי מנכסי פלוני ואני ירא שאם יבואו לידי יבריחם ממני ולא אמצא מקום לגבות חובי, אם רואה הדיין שום אמתלא לדבריו שלא יוכל לגבות חובו כשיגיע הזמן, מצוה על הדיין לעכב הממון עד שיגיע זמן השטר. וכן הדין בלזה לזמן ובתוך הזמן רואה המלוה שהלואה מבזבזו נכסיו ואין לו קרקע, או שהלואה רוצה לילך למדינת הים, ותובע המלוה את שלו או שיתן לו ערב, שומעין

חוק - חוב מחובות המוריש שלא הגיע זמן פרעונו וחוב על תנאי רשאי בית המשפט, אם ראה סיבה לכך, להורות שיובטח או שישולק כפי שיקבע, אף לפני זמן הפרעון או בטרם התקיים התנאי.

103. הוצאות ניהול חשבון

הוצאות⁴⁴² ניהול העיזבון, לרבות שכרו של מנהל העיזבון, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית הדין שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

חוק - הוצאות ניהול העיזבון, לרבות שכרו של מנהל העיזבון, יחולו על העיזבון אם לא הורה בית המשפט שיחולו, כולן או מקצתן, על צד אחר.

104. סדר עדיפות⁴⁴³ בין חובות העיזבון

(א) הסכומים הבאים (בחוק זה - חובות העיזבון) יסולקו לפי סדר עדיפות זה:

(1) החובות שהמוריש היה חייב ערב מותו⁴⁴⁴ ולא נתבטלו במותו (בחוק זה - חובות המוריש) לרבות המגיע לאלמנתו על פי כתובה⁴⁴⁵ או לפי הסכם ממון⁴⁴⁶ שביניהם;

(2) ההוצאות הכרוכות בהלווית המוריש⁴⁴⁷, בקבורתו ובהצבת מצבה על קברו לפי הנהוג באותן נסיבות;

(3) ההוצאות של צו ירושה⁴⁴⁸, של צו קיום ושל ניהול העיזבון במידה שהן חלות על העיזבון⁴⁴⁹;

לו. הגה: וה"ה בכל מקום שנראה לבית דין לעכב מעות הנתבע. ומזה נשתרבע המנהג לעקל המעות אע"פ שאין בו צורך כולי האי". ומסביר הגר"א, שם, ס"ק לב: 'דעושיין תקנה למלוה שלא יפסיד'.

⁴⁴⁰ שם, סעיף ב: 'המלוה את חברו וקבע לו זמן לפורעו, אע"פ שלא קנו מידו, אינו יכול לתבעו קודם הזמן, בין במלוה על פה בין במלוה בשטר, בין במשכון בין שלא במשכון, בין שמת מלוה בין שמת לוה, אם יורשיו אמודים בנכסים כמוהו'. ניתן לראות, שאם היורשים לא אמודים יכול לדרוש את הפרעון קודם הזמן.

⁴⁴¹ וה"ה לחוב על תנאי שכיוון שהפרעון תלוי בתנאי, בית הדין צריך להבטיח את יכולת פרעונו כל עוד יש נכסים ולפני שייעלמו.

⁴⁴² בעניין שכרו של מנהל העיזבון ראה סעיף 91. ונראה שהוא הדין לשאר הוצאות ניהול העיזבון שהן לטובת העיזבון והיורשים.

⁴⁴³ סעיף זה שייך לכל דיני סדר גביית חוב, בין בחיי החייב ובין לאחר מותו, ויש כללים מסודרים בהלכה בקדימויות. כמפורט בחו"מ, סימן קד סעיף א: 'מי שיש עליו בעלי חובות הרבה, כל מי שקדם זמן קנין של שטרו, קודם הוא לגבות, בין קרקע בין מטלטלים, אפילו אם הגיע זמן פרעון של המאוחר קודם, בין מלוה עצמו בין מלקוחות. ואם קדם המאוחר וגבה קרקע, אפילו הגבו לו בפני המוקדם, ושתק, מוציאין מידו'. **העיקרון ברור - בעל חוב מוקדם הוא מוקדם לגבות.**

⁴⁴⁴ בהתאם לעקרון המוזכר בהערה הקודמת, כל חוב שהמוריש התחייב בחייו הוא קודם לחיובים שנוצרים על עזבונו אחר מותו. ומתוך החובות שהתחייב בהם בחייו, יש להקדים את החובות שנוצרו מוקדם יותר.

⁴⁴⁵ מי קודם? האלמנה או בעלי חובות? האם זה גם תלוי בזמן הכתובה ושאר החובות? ומה לגבי בנות ושאר זכאי מזונות?

⁴⁴⁶ התחייבות שקבל על עצמו המוריש בהסכם הממון יצרה שעבוד כבר בחייו, ודינה כמו שאר החובות החלים על המוריש בחייו.

⁴⁴⁷ ההוצאות עבור הקבורה באות אחר גביית כל החובות, ואם לא נותר בעיזבון יש לקברו מן הצדקה. אבהע"ז, סימן קיח סעיף יח: 'אלמנה שגבתה כל הנכסים בכתובתה, אינה חייבת בקבורת בעלה. הגה: ואפילו אין כאן רק כדי קבורה, היא גובאת כתובתה והוא נקבר מקופה של צדקה'. ומסביר הח"מ, שם, ס"ק כא: 'נראה דלאו דוקא גבתה אלא גם לכתחילה נותנין לאלמנה הנכסים והוא נקבר מקופה של צדקה אם אין האלמנה רוצה לוותר ולמחול'. וברמ"א, שם, חו"מ, סימן קז סעיף ב: 'ראובן שהיה חייב לשמעון, ומת ראובן, יכול שמעון לעכב קבורתו עד שיפרעו לו. ואם שמעון הוא קרובו של ראובן, בני המשפחה מוחין בידו שלא לעכב קבורתו, שלא לנוולו. וכן אם בא בעל חוב וגבה כל נכסיו, אין מחויב לקברו'.

(4) המגיע לבן-זוגו⁴⁵⁰ של המוריש על פי המגיע לו לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג⁴⁵¹, תשל"ג-1973;

(ב) חובות העיזבון בעלי עדיפות שווה⁴⁵² יסולקו שווה בשווה⁴⁵³ ובתנאי שלא יקבלו יותר מחובם.

(ג) עדיפותם של מסים ותשלומי חובה אחרים תהיה בהתאם לזמן היווצרותם.

(ד) חובות העיזבון עדיפים על מזונות מן העיזבון⁴⁵⁴.

חוק - (א) הסכומים הבאים (בחוק זה - חובות העיזבון) יסולקו לפי סדר עדיפות זה:

- (1) ההוצאות הכרוכות בהלווית המוריש, בקבורתו ובהצבת מצבה על קברו לפי הנהוג באותן נסיבות;
- (2) ההוצאות של צו ירושה, של צו קיום ושל ניהול העיזבון במידה שהן חלות על העיזבון;
- (3) החובות שהמוריש היה חייב ערב מותו ולא נתבטלו במותו (בחוק זה - חובות המוריש) לרבות המגיע לאשתו על פי כתובה במידה שסכום הכתובה אינו עולה על סכום סביר;
- (4) המגיע לבן-זוגו של המוריש על פי עילה הנובעת מקשר האישות, פרט לכתובה כאמור בפסקה (3) והמגיע לבן זוג לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973, או לפי הסכם ממון כמשמעותו באותו חוק.
- (ב) חובות העיזבון בעלי עדיפות שווה יסולקו לפי יחס הסכומים שלהם.
- (ג) עדיפותם של מסים ותשלומי חובה אחרים תהיה בהתאם להוראות החוקים הדנים בהם.
- (ד) חובות העיזבון עדיפים על מזונות מן העיזבון.

105. בירורם וסילוקם של חובות

⁴⁴⁸ על אף שמינויו של מנהל עיזבון הוא גם לטובת בעלי החובות שיוכלו לגבות את חובם בקלות, אין זו סיבה מספקת להקדים את שכרו לעומת שאר בעלי החובות. על כ"ד, בבואו למנות מנהל עיזבון, להתחשב בעובדה שאולי אי אפשר יהיה לשלם לו את שכרו.

⁴⁴⁹ ביחס בין החוב לצורך קבורה או תשלום עבור צו קיום או צו ירושה, נראה שיש עדיפות לטובת הקבורה והוצאותיה משום שזה חוב המוטל על העיזבון בזמן מותו, לעומת התשלומים האחרים שנוצרים אחר מותו.

⁴⁵⁰ חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973, ס"ח 712, קובע את איזון המשאבים בין בעל לאשתו. ואם כן, הגם שאישה איננה יורשת את בעלה בהלכה, היא תוכל לתבוע חלק מעיזבון בעלה על פי המגיע לה בהתאם לחוק זה (להלן: 'חוק יחסי ממון').

⁴⁵¹ ראה מאמרו של הרב דיכובסקי בענין חוק זה: דיכובסקי 'הלכת השיתוף- האם דינא דמלכותא?' **תחומין** יח (התשנ"ח). על זוגות שנישאו לאחר תאריך ז בטבת התשל"ד (1 בינואר 74) חל חוק הכנסת- חוק יחסי ממון. חוק זה מתייחס במפורש גם לבית דין דתי- סעיף 13(ב)- והוא קובע את איזון המשאבים בין בעל לאשתו. על חוקי הכנסת יש יותר מקום להחיל את הכלל 'דינא דמלכותא'. כיוון שכחוק ניתן לאכפו בבג"ץ, הרי שכל הזוגות הנישאים מתאריך זה ואילך יודעים שאין עצה ואין תבונה כנגד החוק, וכל הנכסים שנרכשו על ידם בתקופת הנישואין נרכשו על דעת כן. לענין סדר העדיפויות בין החובות, הסעיף המקביל שבו מעניק עדיפות נמוכה לחובות שנוצרו מכוח חוק יחסי ממון, ואם כן גם על פי החוק ההלכתי לא תהיה לחובות אלו עדיפות על שאר החובות, כגון הוצאות הקבורה.

⁴⁵² חו"מ, סימן קד סעיף י: 'שטרות שזמן כולם יום א או שעה אחת, במקום שכותבין שעות, ובאו כולם ביחד לגבות, וכן בעלי חובות שכל אחד מהם קודם לזמן חבריו שבאו לגבות מטלטלים, שהרי אין בהם דין קדימה, או שבאו לגבות מקרקע שקנה הלוח לאחר שחלו מהאחרון שבהם ואין בנכסים כדי שיגבה כל אחד מהם חובו, מחלקים ביניהם'.

⁴⁵³ יש להדגיש שאין חלוקה זו 'שווה בשווה' כחלוקה לפי יחס הסכומים שלהם. שם, בהמשך סעיף י: 'כיצד חולקים, אם כשיתחלק הממון הנמצא על מניינם יגיע לפחות שבהם כשיעור חובו, (או פחות, חולקים לפי מניינם בשוה. ואם יגיע לפחות שבהם יותר על חובו, חולקים מכל הממון ביניהם, כדי שיגיע לפחות שבהם כשיעור חובו). וחוזרים הנשארים מבעלי חובות, וחולקים היתר ביניהם בדרך הזאת. כיצד, היו שלשה חובות, של זה ק' ושל זה ק"ק ושל זה ש', אם היה כל הנמצא שם ש', נוטלים ק' ק'. וכן אם נמצא שם פחות מש', חולקים בשוה, נמצא שם יתר על ש', חולקים ש' בשוה, ויסתלק בעל הק'; ושאר הממון חולקים אותם השנים על אותו הדרך. כיצד, נמצא שם ת"ק או פחות, חולקים ש' בשוה, ויסתלק הראשון, וחוזרים וחולקים הק"ק או הפחות, בשוה; ויסתלק השני; נמצא שם ת"ר, חולקים ש' בשוה, ויסתלק בעל המנה, וחוזרים וחולקים הק"ק בין השנים, ויסתלק בעל הק"ק, ונותנין הק' הנשארים לבעל הש', ונמצא בידו ש'. ועל דרך זו חולקים, אפילו הם מאה, כשיבאו לגבות כאחד'. ובסעיף ח, מוסיף: 'היו עליו בעלי חובות הרבה, כולם ביום אחד או בשעה אחת, במקום שכותבין שעות, אין בהם דין קדימה, וכל הקודם לגבות זכה, בין מקרקעי בין מטלטלי. וכל זה שקדם ותפס, אך אם לא, הרי יחלוק'.

⁴⁵⁴ בדרך כלל, חובות העיזבון חלו מחיים ואילו מזונות מהעיזבון חלו לאחר מיתה, למעט מזונות האלמנה שהתחייבות חלה גם מחיים. ולכן הסדר יהיה באופן כללי: החובות שחלו ראשונים בחייו, מזונות אלמנה, מזונות הבנות.

(א) היה מקום להניח שיהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, רשאי⁴⁵⁵ מנהל העיזבון לסלק חובות גם לפני גמר בירורם של שאר החובות.

(ב) קיים חשש שלא יהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, לא יסלק מנהל העיזבון לפני גמר בירורם של שאר החובות אלא חובות שגבייתם תהיה מקרקעות⁴⁵⁶ המוריש.

(ג) לענין סעיף זה "חובות העיזבון" - גם מזונות מן העיזבון במשמע.

חוק - (א) היה מקום להניח שיהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, רשאי מנהל העיזבון לסלק חובות גם לפני גמר בירורם של שאר החובות.

(ב) קיים חשש שלא יהיה בעיזבון כדי סילוק כל חובות העיזבון, לא יסלק מנהל העיזבון אלא חובות שבית המשפט התיר סילוקם, במלואם, בחלקם או בשיעורים, הכל כפי שהורה בית המשפט.

(ג) לענין סעיף זה "חובות העיזבון" - גם מזונות מן העיזבון במשמע.

106. פשיטת רגל של העיזבון

התברר שאין בעיזבון כדי סילוקם של כל חובות העיזבון, חייב מנהל העיזבון לסלק חובות לפי סעיפים 104, 105⁴⁵⁷.

חוק - התברר שאין בעיזבון כדי סילוקם של כל חובות העיזבון, חייב מנהל העיזבון להגיש בקשה למתן צו ניהול העיזבון בפשיטת רגל לפי דיני פשיטת רגל, אם לא ציווה בית המשפט על דרך אחרת של חיסול העיזבון.

סימן ד': חלוקת העיזבון על ידי מנהל עיזבון

107. מועד החלוקה

(א) אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון תחולק יתרת העיזבון בין היורשים.

(ב) אין לחלק את יתרת העיזבון כל עוד לא עברה התקופה שנקבעה בהזמנת הנושים⁴⁵⁸; ואין לחלקה כל עוד לא נקבעו הזכויות התלויות, לפי סעיף 3(ב)(1), בלידתו של אדם⁴⁵⁹.

⁴⁵⁵ חו"מ, סימן קד סעיף א: 'מי שיש עליו בעלי חובות הרבה, כל מי שקדם זמן קנין של שטר, קודם הוא לגבות, בין קרקע בין מטלטלים, אפילו אם הגיע זמן פרעון של המאוחר קודם ... ואם קדם המאוחר וגבה קרקע, אפילו הגבו לו בפני המוקדם, ושתק, מוציין מידו. הגה: מיהו כשבא לגבות, גובין לו, וכשיבא זמן הראשון לגבות, יטרוף ממנו. ודוקא כשבא לגבות מקרקע, אבל כשבא לגבות מטלטלין, יכול בעל חוב הראשון לטעון שלא להגבותם, פן יבריחם או יפסידום, ועוד, דאם יגבה המאוחר שוב לא יכול המוקדם להוציא ממנו. אבל אם הלוח עצמו נותן לו, י"א דאין בעל חוב המוקדם יכול למחות. וכל זה במלוה בשטר, אבל מלוה על פה, אם קדם המאוחר וגבה, מה שגבה גבה'.

רואים מהרמ"א, שם, שבעל חוב מאוחר אינו חייב לחכות עד שיגבו כל בעלי החובות שלפניו, שהרי אם הוא גובה קרקע ויש בעל חוב קודם ולא נשארו נכסים בעיזבון, אותו בעל חוב קודם רשאי לחזור אליו ולקחת ממנו מה שגבה, וממילא אין לחשוש לפגיעה בזכויות בעל החוב המוקדם. וגם כאשר הוא בא לגבות מטלטלין, רואים שהלווה עצמו יכול להקדים ולשלם לבעל החוב המאוחר יותר.

⁴⁵⁶ ראה הערה קודמת: בקרקעות, אין חשש לפגיעה בבעלי חוב מוקדמים. אבל במטלטלין, לכתחילה יש לחשוש אם אין די בעיזבון לתשלום כל החובות.

⁴⁵⁷ האחרונים דנים באריכות בענין פשיטת רגל האם יש לה מקום בהלכה. ראה פתחי חושן, הלכות הלוואה, פרק ב הערה סג, שמסכם את השיטות השונות. ונראה כי הוא נוטה לומר שאין עניין זה עניינה של המלכות ועל כן לא יחול הכלל של דינא דמלכותא דינא. ומאחר והצדדים לא הסכימו לכתחילה לפשרה, היא לא מחייבת אותם. וגם מצד המנהג אין לחייב משום שלא שייך לדבר על מנהג בדבר שלא שכיח. לענין עיזבון נראה שיש לנקוט כשיטת האחרונים ולא לאפשר 'פשיטת רגל' בעיזבון ויסלקו את החובות לפי כללי סילוק חובות.

(ג) בית הדין רשאי, אם ראה שהעיזבון מאפשר זאת, להתיר חלוקת מקצת העיזבון⁴⁶⁰ עוד לפני סילוק חובות העיזבון והמזונות מן העיזבון ולפני תום המועדים לפי סעיף קטן (ב).

(ד) הורה המוריש בצוואתו בדבר מועד מאוחר יותר לחלוקת העיזבון, ינהגו לפי הוראות הצוואה⁴⁶¹, אם לא הורה בית הדין לשנות את מועד החלוקה.

חוק - (א) אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון תחולק יתרת העיזבון בין היורשים. (ב) אין לחלק את יתרת העיזבון כל עוד לא עברה התקופה שנקבעה בהזמנת הנושים; ואין לחלקה כל עוד לא נקבעו הזכויות התלויות, לפי סעיף 3(ב), בלידתו של אדם. (ג) בית המשפט רשאי, אם ראה שהעיזבון מאפשר זאת, להתיר חלוקת מקצת העיזבון עוד לפני סילוק חובות העיזבון והמזונות מן העיזבון ולפני תום המועדים לפי סעיף קטן (ב). (ד) הורה המוריש בצוואתו בדבר מועד מאוחר יותר לחלוקת העיזבון, ינהגו לפי הוראות הצוואה, אם לא הורה בית המשפט לשנות את מועד החלוקה.

108. מגורים וכלכלה לזמן מעבר⁴⁶²

(א) מי שערב מות המוריש היה גר עמו בדירתו, בין שהמוריש היה בעל הדירה ובין ששכר אותה, זכאותו להוסיף ולגור בה ולהשתמש אותה תקופה במטלטלי משק הבית המשותף, תקבע בהתאם לפרק רביעי לחוק זה.

(ב) מי שערב מות המוריש היה גר עמו ואותו זמן הייתה כלכלתו על המוריש, זכאותו לקבל כלכלתו מן העיזבון תקבע בהתאם לפרק רביעי לחוק זה.

חוק - (א) מי שערב מות המוריש היה גר עמו בדירתו, בין שהמוריש היה בעל הדירה ובין ששכר אותה, רשאי להוסיף ולגור בה שלושה חדשים, ואם היה יורש- ששה חדשים לאחר מות המוריש, ורשאי הוא להשתמש, אותה תקופה, במטלטלי משק הבית המשותף במידה שהשתמש בהם ערב מות המוריש. (ב) מי שערב מות המוריש היה גר עמו ואותו זמן היתה כלכלתו על המוריש, רשאי לקבל כלכלתו מן העיזבון חודש ימים לאחר מות המוריש. (ג) אין בזכויות לפי סעיף זה כדי לחייב אדם כלפי העיזבון או לגרוע מחלקו של יורש בעיזבון; ואין בהם כדי להוסיף על הוראות החוקים להגנת הדייר או לגרוע מהן, או לגרוע מהוראות בסעיף 115.

109. נושא החלוקה

⁴⁵⁸ תקופת הזמנת הנושים מפורטת בסעיף 99. ופשוט, שהמטרה של הזמנת הנושים לפני החלוקה היא כדי למנוע טורח לנושה לגבות את כל חובו אחר החלוקה. ולכן, כיוון שפורסם זמן לנושים להגיש תביעותיהם, יש להמתין עד חלוף זמן זה.

⁴⁵⁹ בסעיף הנזכר מבואר ששיש זכות ירושה לנולד לאחר מות המוריש. וראה חו"מ, סימן קעה סעיף ג, סימן רפט סעיף ב, שאם חלקו היורשים את העיזבון ואחר כך בא להם יורש נוסף שלא ידעו ממנו, בטלה החלוקה וצריכים לחלק מחדש.

⁴⁶⁰ אף שאנו מעכבים את החלוקה עד לפירעון החובות, כיוון שמעיקר הדין אין בעיה לחלק את העיזבון גם קודם פירעון החובות. כשמתברר שיש די גם לפירעון החובות וגם לחלוקה ליורשים, ובעלי החובות עדיין לא הגיעו, אפשר לחלק חלק מהעיזבון ליורשים.

⁴⁶¹ שם, סימן רצ סעיף כו: 'קטן שהגדיל, אפילו היה אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד והולך בדרך רעה, אין בית דין מונעים ממנו ממנו ואין מעמידים לו אפוטרופוס, אלא אם כן צוה מורישו שלא יתנו אלא אם יהיה כשר ומצליח, או שלא יתנו לו עד זמן מרובה, ואע"פ כן מוכיחים אותו ומלמדין אותו ללכת בדרך ישרה ואורחות צדיקים'. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ד סעיף יג: 'יש אומרים שיכול האב לצוות שלא יזכו יורשיו בירושה עד זמן מסוים'. ובטעם הדבר, כתב פתחי חושן, שכיוון שאינו מפקיע לגמרי אלא לזמן מסוים אינו בכלל מתנה על מה שכתוב בתורה ועל כל פנים יש בזה משום מצווה לקיים דברי המת. וראה לעיל סעיף 43.

⁴⁶² כאשר נותנים לאדם כלכלה או מגורים שלא על פי זכאותו למזונות, יש ודאי פגיעה ביורשים ובנכסי העיזבון.

(א) נכסי העיזבון יחולקו בין הירושים לפי שווים בזמן החלוקה.⁴⁶³

(ב) שבח⁴⁶⁴ הנכסים, פירותיהם וכל מה שבא במקום הנכסים, ממות המוריש עד לחלוקת העיזבון - של העיזבון הם⁴⁶⁵, והוא הדין לגבי פחת הנכסים⁴⁶⁶ ולגבי תשלומים המוטלים עליהם.

(ג) לא היה בעיזבון, אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון, כדי כל המנות⁴⁶⁷, יופחתו המנות לפי יחס שווין במות המצווה זולת אם היתה בצוואתו הוראה אחרת לעניין זה.

חוק - (א) נכסי העיזבון יחולקו בין הירושים לפי שווים בזמן החלוקה.
(ב) שבח הנכסים, פירותיהם וכל מה שבא במקום הנכסים ממות המוריש עד לחלוקת העיזבון - של העיזבון הם, והוא הדין לגבי פחת הנכסים ולגבי תשלומים המוטלים עליהם.
(ג) לא היה בעיזבון, אחרי סילוקם של חובות העיזבון ושל המזונות מן העיזבון, כדי כל המנות, יופחתו המנות לפי יחס שווין במות המצווה זולת אם היתה בצוואתו הוראה אחרת לעניין זה.

110. חלוקה על פי הסכם

(א) נכסי העיזבון יחולקו בין הירושים⁴⁶⁸ על פי הסכם ביניהם⁴⁶⁹ או על פי החלטה של בית דין⁴⁷⁰.

⁴⁶³ אפשר ללמוד דין זה מהח"מ, סימנים רפז, ואף שהדברים לא כתובים במפורש. גם בכור מקבל את חלקו בעיזבון לפי שווים בזמן החלוקה, אך רק בחלק מהעיזבון שהיה ברשות המוריש בזמן מותו (נכסים מוחזקים) ולא בנכסים שהיו עתידים להיכלל בעיזבון (נכסים ראויים) אחרי מות המוריש. ראה פרטי הדינים של בכור בסעיף 13 לחוק.

⁴⁶⁴ בסעיף זה מדובר על שבח שחל בעיזבון מחמת עצמו, או שהניב פירות, או הכנסות מחמת שכ"ד, וכדומה. אבל כאשר שבח הנכסים נובע מפעולות השבחה שעשה אחד הירושים בעיזבון, הדין הוא שונה: ראה חו"מ, סימן רפז סעיף א': 'מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים, והשביחו הגדולים את הנכסים, כל השבח לאמצע ואפילו שכן עמלם לא יטלו. ואם אמרו: ראו מה שהניח לנו אבא, הרי אנו עושים ואוכלים, השבח של משביח; והוא שיהיה השבח מחמת הוצאה שהוציא המשביח, אבל שבחו נכסים מחמת עצמן, השבח לאמצע ... זוהי דעת הרמב"ם לבדו ולא מצינו לו חבר. אבל דעת הכל שזה שאמרנו ברישא שאם השביחו גדולים את הנכסים השביחו לאמצע. היינו דוקא כששיבחו הנכסים מחמת עצמן - כלומר, ששכרו פועלים מממון תפיסת הבית, או שנשאו ונתנו בסחורה; אבל אם השביחו על ידי שהוציאו הוצאות משלהם, או שטרחו בגופם לחפור ולבנות, השבח לעצמם. ואם השביחו בדבר שאם היו מודיעים לקטנים גם הם יכולים לעשותו, כגון לשמור וכיוצא בו, השבח לאמצע אע"פ שטרחו בגופם, כיוון שלא הודיעו תחלה. ואם אמרו: ראו מה שהניח לנו אבא הרי אנו עושים ואוכלים', כל השבח שהשביחו בכל הנכסים, אפילו בחלק האחים, הוא של עצמם ואפילו השביחו מחמת נכסים. הגה, שם: 'ואם האחים גדולים, א"צ לאומרו בבי"ד, רק בפני עדים. אבל אם יש בהן יתומים קטנים, צריך שיאמר אותו בפני בי"ד. וכל זה באחין שניזונין יחד, אבל אם אין ניזונין יחד, אפילו השביח מחמת עצמו, אינו נוטל רק כשאר יורד שלא ברשות לנכסי חבירו'. ומסביר הסמ"ע, שם, ס"ק ח, שכיוון שהודיע להם ולא התנגדו ודאי מחלו לו שיקח כל השבח. ונראה שכיוון שרוב הראשונים חולקים על הרמב"ם יש לנקוט הלכה כמותם. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ג סעיפים יא-יב, הביא את שתי הדעות בלא להכריע ותהיה נ"מ לגבי מוחזק ואמירת ק"ל.

ולפי האמור לעיל, שבח נכסים שבא כתוצאה מפעולות שעשו הירושים בעיזבון יהיה כדלהלן:
(1) כאשר הירושים השקיעו מכספם או עבדו בעצמם על מנת להשביח את העיזבון, ואפילו לא הודיעו מראש לשאר הירושים על כוונתם להשקיע בעיזבון, השבח הוא של אותם הירושים שהשקיעו. והסיבה לכך - שכאשר אדם טורח בממונו או בגופו הוא לא מוחל, ולכן גם בלי להודיע מראש לשאר הירושים, השבח שלו הוא.
(2) כאשר פעולות ההשבחה היו באמצעות כספי העיזבון, ולא הודיעו מראש לשאר הירושים על כוונתם להשביח את העיזבון, השבח של העיזבון הוא.

(3) כאשר פעולות ההשבחה היו באמצעות כספי העיזבון, אך המשביח הודיע מראש לשאר הירושים על כוונתו להשביח את העיזבון, השבח שלו הוא. והסיבה לכך - שכיוון שהאחרים לא הגיבו ולא מנעו ממנו להשביח, מסתמא מחלו לו שיתעסק ויגבה את כל השבח.

⁴⁶⁵ שם, סעיף יח: 'כשבאים הירושים לחלוק הירושה, דינם כחלוקת שותפים לכל דיניהם'. ואם כן, שבח ממילא, או פחת ממילא, חלים בשווה על הירושים.

⁴⁶⁶ פחת הנכסים, לכולי עלמא הפסד הוא בשווה ויחלקו בשווי של הנכסים לאחר הפחת או אחר התשלומים הרובצים על העיזבון.

⁴⁶⁷ חו"מ, סימן קז - פרטי דיני גביית חוב מירושים.

⁴⁶⁸ סעיף 1 לחוק, שבמות המוריש העיזבון עובר לירושים על פי דין או לזוכים על פי צוואה. כאשר המוריש הוריש מנה מסוימת לאחד הזוכים, הרי שאין צורך בהסכם על חלוקת העיזבון שהרי מיד במות המוריש, מנה זו עוברת לאותו זוכה. אך כאשר, המוריש הוריש להם אחוזים מסוימים מהעיזבון או כשמדובר על ירושה על פי דין, מיד עם מות

- (ב) מנהל העיזבון יציע ליורשים תכנית לחלוקת הנכסים וינסה להביאם לידי הסכמה.
- (ג) נעדר אחד היורשים⁴⁷¹ ולא היה מיוצג כדין, יבוא אישורו של בית הדין⁴⁷² במקום הסכמתו.
- (ד) מתחלקים נכסי העיזבון על פי הסכם בין היורשים, לא יחולו הוראות הסעיפים 112 עד 117.
- חוק - (א) נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים על פי הסכם ביניהם או על פי צו בית המשפט.
- (ב) מנהל העיזבון יציע ליורשים תכנית לחלוקת הנכסים וינסה להביאם לידי הסכמה.
- (ג) נעדר אחד היורשים ולא היה מיוצג כדין, יבוא אישורו של בית המשפט במקום הסכמתו.
- (ד) מתחלקים נכסי העיזבון על פי הסכם בין היורשים, לא יחולו הוראות הסעיפים 112 עד 117.

111. חלוקה על פי צו בית-דין

- (א) באין הסכם בין היורשים יחולקו נכסי העיזבון ביניהם על פי צו בית הדין⁴⁷³.
- (ב) הורה המוריש בצוואתו כיצד יחולקו נכסי העיזבון בין היורשים, ינהג בית הדין לפי הוראות הצוואה⁴⁷⁴, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן; באין הוראות כאלה בצוואת המוריש, ינהג בית הדין לפי הכללים שבסעיפים 112 עד 117.
- חוק - (א) באין הסכם בין היורשים יחולקו נכסי העיזבון ביניהם על פי צו בית המשפט.
- (ב) מנהל העיזבון יביא לפני בית המשפט תכנית לחלוקת הנכסים.
- (ג) הורה המוריש בצוואתו כיצד יחולקו נכסי העיזבון בין היורשים, ינהג בית המשפט לפי הוראות הצוואה, זולת אם שוכנע, מטעמים שיירשמו, שהיו סיבות מיוחדות לסטות מהן; באין הוראות כאלה בצוואת המוריש, ינהג בית המשפט לפי הכללים שבסעיפים 112 עד 117.

112. נכסים שיש בהם דין חלוקה

- (א) נכס בעיזבון שיש בו כדי חלוקה⁴⁷⁵ יחולק⁴⁷⁶ בין היורשים.

המוריש כל העיזבון שייך לכולם ביחד ודינם של היורשים עד החלוקה כדין שותפים. פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ג סעיף א.

⁴⁶⁹ פתחי חושן, בהלכות שותפים ומצרנות, פרק ג סעיף ל, ובהערה סד (הוצאת בית הוראה לדיני ממונות 'תבונות אריה', ירושלים, התשנ"א) (החלק להלן: 'הלכות שותפים') שפסק שחלוקת שותפים צריכה קנין. ולפי מה שנתברר שיורשים הרי הם כשותפים ברוב ענייניהם, אם כן גם בחלוקה זו יצטרכו היורשים לעשות קנין כדי להעביר לכל אחד את חלקו.

⁴⁷⁰ ובית הדין יחלק את העיזבון בין היורשים לפי אותם הכללים הקבועים בחלוקה בין שותפים שיתבררו בסעיפים 112 עד 117.

⁴⁷¹ חו"מ, סימן קעה סעיף א: 'לא היו כאן כל האחים, ואותו שלפנינו מבקש לחלק, חולק בפני שלשה, אפילו הם הדיוטות, ובלבד שיהיו נאמנים ובקיאים בשומא'. ובפתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ג סעיף ו.

⁴⁷² מעיקר הדין לאו דווקא בית דין, אלא כל שלושה שהם נאמנים ובקיאים בשומא יכולים לאשר את החלוקה, אולם נראה שלמען הסדר הטוב, עדיף בית דין קבוע שתחתיו מתנהלים כל העניינים השנויים במחלוקת.

⁴⁷³ הערה שבסעיף 110(א).

⁴⁷⁴ הוראות הצוואה עדיפות על דיני חלוקת עיזבון על פיהן יקבע בית הדין, משום שעל ידי צוואה שנעשית כדין המוריש מפקיע את דין תורה הקובע את דיני חלוקת עיזבון, ואז גם בית הדין חייב לחלק על פי מה שציווה המוריש.

⁴⁷⁵ הגדרה של 'נכסים שיש בהם כדי חלוקה' מובאת בחו"מ, סימן קעא סעיף ג: 'אי זהו דין חלוקה, כל שאילו יחלק לפי השותפים יגיע לפחות שבהם חלק ששם הכל קרוי עליו. אבל אם אין שם הכל קרוי על החלק, אין בו דין חלוקה'.

⁴⁷⁶ כיוון שאפשר לחלק את הנכס, כל אחד מיורשים יקבל את חלקו. וזאת על פי השם, סעיף א: 'אחד הקונה מחבירו חצי שדה, או שנים שקנו מאחד שדה, או שירשו או שניתן להם במתנה או שהחזיקו בו מהפקר, וביקש אחד מהשותפין לחלק וליטול חלקו לבדו, אם יש באותו קרקע דין חלוקה כופה את שאר השותפין וחולקין עמו'.

(ב) כאשר יש מספר נכסים החלוקה תהיה נכס כנגד נכס⁴⁷⁷.

(ג) יש להתחשב בחלוקת הנכסים בתועלת⁴⁷⁸ שנכס פלוני עשוי להביא ליורש פלוני ולערך הרגשי שיש לנכס פלוני לגבי יורש פלוני.

חוק - נכסי העיזבון יחולקו בין היורשים ככל האפשר בעין, בשים לב לתועלת שנכס פלוני עשוי להביא ליורש פלוני ולערך הרגשי שיש לנכס פלוני לגבי יורש פלוני.

113. נכסים שאינם ניתנים לחלוקה

(א) נכס שאינו ניתן לחלוקה, ונכס שעל ידי חלוקה היה מאבד⁴⁷⁹ שיעור ניכר מערכו, לרבות יחידה בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, ולמעט משק חקלאי שסעיף 114 חל עליו - יימסר ליורש המרבה במחירו⁴⁸⁰, ובלבד שלא יפחת ממחיר השוק⁴⁸¹; הסכום שהציע אותו יורש ייזקף⁴⁸² על חשבון המגיע לו מן העיזבון, ואם עלה על המגיע כאמור, ישלם היורש את הסכום העודף⁴⁸³.

(ב) לא הסכים אף יורש אחד לרכוש את הנכס כאמור בסעיף קטן (א), יימכר הנכס⁴⁸⁴ ודמי המכר יחולקו.

(ג) בית הדין רשאי להורות על דרך מכירת הנכסים⁴⁸⁵.

חוק - (א) נכס שאינו ניתן לחלוקה ונכס שעל ידי חלוקה היה מאבד שיעור ניכר מערכו, לרבות יחידה בחקלאות, בתעשייה, במלאכה או במסחר, ולמעט משק חקלאי שסעיף 114 חל עליו - יימסר ליורש המרבה במחירו, ובלבד שלא יפחת ממחיר השוק; הסכום שהציע אותו יורש ייזקף על חשבון המגיע לו מן העיזבון, ואם עלה על המגיע כאמור, ישלם היורש את הסכום העודף.

⁴⁷⁷ שם, סעיף יד: 'שני אחים שירשו שני בתים גדולים שיש בכל אחד כדי חלוקה, והאחד אומר: נחלק כל בית בפני עצמו, והשני אומר: לא כי אלא נחלק בית כנגד בית, לזה שאמר נחלק בית כנגד בית, שומעין'. כלומר, אף שלכאורה היה מקום להתייחס לכל בית כיחידה בפני עצמה ולחלק כל בית בין כל היורשים, כיוון שיש בהם כדי חלוקה, מסביר הסמ"ע, שם, ס"ק לה, שיש בזה הפסד לבית, לכן יחלקו את הבתים ביניהם, בית כנגד בית (וכמובן בשומת הבתים).

⁴⁷⁸ שם, סעיף ד: 'יש מי שאומר שאם יש לו אצלו קרקע הראוי להצטרף עמו, יכול חברו לכופו לחלק'. והחידוש כאן, שאפילו אין בו כדי חלוקה אפילו הכי משום התועלת שיש לאחד מהם כופין אותו לחלק.

⁴⁷⁹ רמ"א, שם, סימן קעא סעיף ה: 'וכן אם רוצים לחלק בית שיש בו דין חלוקה, והבית יהיה נפסד ונגרע, אין יכול לכופו חברו, כל שנראה לבית דין שההפסד יותר מחומש'.

⁴⁸⁰ דין זה נקרא בלשון חז"ל 'גוד או איגוד'. כלומר, משוך אתה או אני אמשוך. משמע, מוטלת כאן הצעה בפני כל שותף לקחת את כל הנכס, ובתמורה להעביר לשני את שווי של החצי השני. שם, סימן קעא סעיף ו: 'אחד מהשותפין שאמר לחבירו במקום שאין בו דין חלוקה או בדבר שאי אפשר שיחלקו, כגון שפחה או כלי: מכור לי חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי כשער הזה, הדין עמו וכופין את הנתבע למכור לחבירו או לקנות ממנו'.

⁴⁸¹ ומוסיף הרמ"א על המשך דברי השולחן ערוך בסעיף הקודם, סימן קעא: 'אפילו אמר ליתן בו הרבה יותר מדמיו, צריך השני לקנות או למכור'. וכותב הרמ"א בסוף הסעיף הזה: 'ואין אדם יכול לומר לחבירו: גוד או איגוד בפחות משווי, דאם לא כן ידחוק העשיר את העני למכור את שלו פחות משווי'. וכן הוא בדיני ממונות ב, שער רביעי, פרק ח, סעיף ב; וכן ערעור (גדול) תשי"ח/10, פד"ר ג 65, מעמוד 70 (התשי"ח).

שאר דיני 'גוד או איגוד' הרי הם בשו"ע, שם; דיני ממונות ב, שם; 'גוד או איגוד', האנציקלופדיה התלמודית, כרך ה, טור רלג (להלן: 'האנציקלופדיה התלמודית').

⁴⁸² בחו"מ, סימן קעא סעיף טו, מבואר שצריך להמציא מיד את המעות: 'יש אומרים דלא אמרינן: גוד או איגוד, אלא בנתינת דמים מיד, אבל אם אמר: גוד ואמתין לך המעות שלשים יום או איגוד ותמתין לי המעות שלשים יום, אין שומעין לו, שיוכל לומר לו: אני נוח לך ואתה קשה ממני'. והרמ"א, שם, כותב: 'וי"א דלא יוכל לומר: גוד או איגוד כשאין לו מעות רק צריך למכור חלקו'. לכאורה, היה נראה שצריך לתת מיד מעות וזה לא קורה אצל יורשים, בכל אופן נראה שכיוון שיש ליורש עוד סכום בעיזבון, ומזה הוא מקזז את אשר הוא צריך לשלם זה נחשב כאילו הוא ממציא את המעות מיד.

⁴⁸³ וכאן יצטרך לשלם מיד.

⁴⁸⁴ שם, סימן קעא סעיף ז: 'אמר כל אחד מהם: איני קונה אלא הנני מוכר חלקי, מוכרים אותה לאחרים'.

⁴⁸⁵ שם, סימן קג, מובאת דרך מכירה של קרקעות השייכים ללווה עבור פירעון חוב, והעיקרון הוא ששמים את שווי הקרקע על ידי שמאים. ויש גם דרך הכרזה שמכריזים על עצם המכירה כמבואר בסימן קט, וה"ה גם למכירת קרקעות של יתומים קטנים. ונראה שבית הדין יכול לאמץ דרכי מכירה אלו גם עבור יורשים שהם לא קטנים, או דרכים אחרות שבית הדין ימצא לנכון.

(ב) לא הסכים אף יורש אחד לרכוש את הנכס כאמור בסעיף קטן (א), יימכר הנכס ודמי המכר יחולקו.
 (ג) בית המשפט רשאי להורות שהמכירה תהיה בדרך שנכסים כאלה נמכרים בהוצאה לפועל או בדרך אחרת שיקבע, ורשאי הוא לקבוע את תנאי התשלום לפי סעיף קטן (א) ותנאי תשלום דמי המכר לפי סעיף קטן (ב).

114. משק חקלאי

(א) משק חקלאי⁴⁸⁶ שחלוקתו⁴⁸⁷ היתה פוגעת בכושר קיומו כמשק חקלאי העשוי לפרנס משפחה חקלאית⁴⁸⁸ - יימסר ליורש המוכן ומסוגל לקיימו⁴⁸⁹, והוא יפצה את היורשים האחרים במידה ששווי המשק עולה על המגיע לו מן העיזבון.

(ב) באין הסכמה בין היורשים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק החקלאי, מה הם הנכסים המהווים את המשק החקלאי, מהו שווי המשק לצורך החישוב בין היורשים ובדבר צורת הפיצוי ליורשים האחרים, זמני סילוקו והבטחתו - יחליט בית הדין לפני הנסיבות.

(ג) היה יורש עובד במשק החקלאי בחיי המוריש או שהשקיע בו מהונו ולא קיבל תמורה כפי שאדם אחר היה מקבלה, יובא זאת בחשבון⁴⁹⁰ בקביעת הפיצוי האמור.

חוק - (א) משק חקלאי שהוא יחידה שחלוקתה היתה פוגעת בכושר קיומה כמשק חקלאי העשוי לפרנס משפחה חקלאית - יימסר ליורש המוכן ומסוגל לקיימו, והוא יפצה את היורשים האחרים במידה ששווי המשק עולה על המגיע לו מן העיזבון

(ב) באין הסכמה בין היורשים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק החקלאי, מה הם הנכסים המהווים את המשק החקלאי, מהו שווי המשק לצורך החישוב בין היורשים ובדבר צורת הפיצוי ליורשים האחרים, זמני סילוקו והבטחתו - יחליט בית המשפט לפני הנסיבות.

(ג) היו שני יורשים או יותר, ובהם בן-זוגו של המוריש, מוכנים ומסוגלים לקיים את המשק החקלאי - בן זוגו של המוריש עדיף על יורשים אחרים.

(ד) היה יורש עובד במשק החקלאי בחיי המוריש או שהשקיע בו מהונו ולא קיבל תמורה כפי שאדם אחר היה מקבלה, יובא זאת בחשבון בקביעת הפיצוי האמור.

115. דירת המגורים

⁴⁸⁶ משק חקלאי בדרך כלל כולל יחידת דיור ונספחים ליחידת הדיור: רפת, לול, שטחים חקלאיים ועוד.

⁴⁸⁷ ראשית, יש לעיין האם נחשב המשק החקלאי כולו כיחידה אחת שאין בה דין חלוקה, או האם אפשר לדון בכל חלק המרכיב את המשק החקלאי בנפרד. לדוגמא: דירת המגורים של המשק ודאי לא נחשבת בימינו בת חלוקה. פתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ו סעיף ד, הערה י. אבל יחידות הספח ניתנות אולי לחלוקה, ואז אם יורש אחד יקבל את דירת המגורים, יוכל יורש אחר לשכור לו בית סמוך למשק וגם לנהל את החלק שלו במשק. ונראה שעל בית הדין לקבוע לפי ראיות עיני הדיינים מה דינו של אותו משק חקלאי.

⁴⁸⁸ יש לדון האם דין חלוקה נקבע לפי היכולת להתפרנס מהמקום, או ההגדרה תהיה האם שווה לתפעל את המקום? לדוגמא: רפת של 100 ראש ניתן לחלקו לשתי יחידות של 50 - 50 ואף שעל ידי כך הפרנסה תפגע, עדיין יתכן שיהיה שווה לתפעל רפת כזו. וראה תוספות, בבא בתרא, דף יא, ע"א, ד"ה 'שדה שכתבו': 'מ"מ אינו חשוב לטרוח לחרוש ולזרוע בפחות מט' קבין'. ניתן לראות, שדין חלוקה נקבע על פי הטורח שאדם מוכן להשקיע ולטרוח בשטח כזה. ומובא ב'חלוקת שותפות', אנציקלופדיה תלמודית (לעיל הערה 481), כרך טו, טור רנב, בהערה 315, שיש ראשונים נוספים ההולכים בסברא זו של תוספות ושיש אחרים הסוברים שדין חלוקה נקבע לפי שווי המקום, שרק בשווי זה הוא נחשב למקום ראוי. ולכן נראה למסקנה, שבדקים כל יחידה במשק בפני עצמה, ואם היא 'ברת חלוקה' יש לחלקה ואם אינה ניתנת לחלוקה יש להתייחס אליה לפי הכללים של דברים שאינם ברי חלוקה, כגון 'גוד או איגוד' וכדומה.

⁴⁸⁹ כמובן שיש להתייחס לכללים שנקבעו על ידי הרשויות, כגון מנהל מקרקעי ישראל בזמן הקצאת הקרקע, לגבי 'הבן הממשיך' של היחידה. מצד הרשויות אין ענין לפצל את היחידה ועל דעת כן חקר המוריש את המשק מלכתחילה.

⁴⁹⁰ לפי הנסיבות יש לדון האם היה לו דין פועל, יורד לשדה חברו ברשות או שלא ברשות, מה היו ההוצאות, ומה השבח, ועל פי כל אלה יחליט בית הדין.

(א) דירה שהמוריש היה בעלה או שכר⁴⁹² על פי חוזה שכירות שאינה מתבטלת במותו, וגר בה ערב מותו, מי שהיה גר בה⁴⁹³ אותה שעה עם המוריש, ויש לו זכות למזונות⁴⁹⁴ מהעיזבון עפ"י פרק רביעי לחוק זה, רשאי להוסיף ולגור בה⁴⁹⁵.

(ב) בית הדין רשאי לקבוע, לפי בקשת היורשים:

(1) שהזכאים לגור בדירת המגורים יגורו רק אם הדבר מאפשר זאת⁴⁹⁶, ואם לאו - יגורו במדור אחר על חשבון העיזבון;

(2) שהנשארים בדירה יוסיפו לגור רק בחלק מן הדירה, ובלבד שחלק זה יכלול את המטבח וחדרי-השירות⁴⁹⁷, אם ישנם;

(ג) דירה שהמוריש שכר וגר בה ערב מותו, זכות השכירות בה על פי חוזה שאינה מתבטלת במות המוריש ואינה זכות לפי חוקי הגנת הדייר, תימסר ליורשיו⁴⁹⁸.

חוק - (א) דירה שהמוריש היה ערב מותו בעלה וגר בה, רשאים בן-זוגו, ילדיו והוריו שהיו גרים בה אותה שעה עם המוריש, להוסיף ולגור בה כשוכרי הירושים שבחלקם נפלה הדירה; דמי השכירות, תקופתה ותנאיה ייקבעו בהסכם בין הנשארים בדירה לבין אותם היורשים, ובאין הסכם ביניהם - על ידי בית המשפט.

(ב) בית המשפט רשאי לקבוע, לפי בקשת היורשים האמורים:

(1) שיוסיפו לגור בדירה רק אלה שאין להם דירה אחרת למגורים;

⁴⁹¹ בניגוד לחוק המדינה, שמכיר בזכותם של אנשים שהיו גרים עם המוריש ערב מותו להמשיך ולגור באותה דירת המגורים, הגם שהבעלות בדירה עברה ליורשים אחרים. בהלכה הזכות לגור בנכס שהיה בעיזבון שייכת אך רק למי שזכאי למדור מהעיזבון. חז"ל משווים את הזכות למדור מהעיזבון כחלק מהזכות למזונות בשינויים קטנים.

⁴⁹² פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף לו הערה צט: דירה שהיה גר בה המוריש בשכירות ומת, יש לחלק בין שני סוגי שכירות: (א) דיור מוגן- האלמנה זכאית לדור בה מכח החוק להגנת הדייר שנוהגים בזמננו בא"י לפסוק על פי חוק זה, ואין לה מוגבלות בדירה זו. (ב) דירה מושכרת בשכירות רגילה- שו"ת רע"א, סימן קלג, בסוף התשובה שם, שכר הבעל לזמן ומת בתוך הזמן שזכתה היא בזכות לדור בבית עד סוף זמן השכירות, ומשמע שהיא זוכה בזה מכח תנאי כתובה.

⁴⁹³ ודווקא אם אותה דירה עוד קיימת. אבהע"ז, סימן צד סעיף ב: 'נפל המדור, אין היורשין חייבין לבנותו. ואם אמרה: הניחו לי ואני אבננו משלי, אין שומעין לה; וכן לא תחזק בדקו ולא תטחה אותו, אלא תשב בו כמו שהוא או תצא'.

⁴⁹⁴ והם: (א) האלמנה על פי סעיף 57(א)(1) לחוק, ושם, סעיף א: 'כדרך שניזונת אלמנתו מנכסיו, כך נותנין לה כסות וכלי תשמיש ומדור, או יושבת במדור שהיתה בו בחיי בעלה'.

(ב) בנותיו של המוריש על פי סעיף 57(א)(3) לחוק, ושם, חו"מ, סימן קיב סעיף ו: 'פוסקין לבת מזונות וכסות ומדור מנכסי אביה, כדרך שפוסקין לאלמנה. ומוכרין למזון הבנות וכסותן בלא הכרזה, כדרך שמוכרין למזון האלמנה וכסותה; אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד'.

(ג) ילדיהם המאומצים של המוריש על פי סעיף 57(א)(4) לחוק, כמו לגבי זכותם למזונות מהעיזבון, זכותם למדור נובעת מההתחייבות שהמאמץ מקבל על עצמו בזמן האימוץ. ובדרך כלל כאשר אדם מתחייב לזון זה כולל גם מדור, פרט למקרים מיוחדים כגון מזונות בת אשתו שאדם מתחייב לזון אותה וזה לא כולל מלבוש. וכל שכן מדור, כמוזכר שם, חו"מ, סימן קיד סעיף יב: 'כל המחייב עצמו מדעתו לזון שלא מתנאי בית דין, אינו חייב במלבוש אלא אם כן פירש: אזון ואפרנס'. אלא שבמסגרת האימוץ נראה שמקובל להתחייב בכל, כולל מדור.

(ד) נכדים של המוריש על פי סעיף 57(א)(5)(ב) לחוק. וראה הערה קודמת, והוא הדין לגבי נכד לפי סעיף זה.

⁴⁹⁵ ברמ"א, שם, אבהע"ז, סימן צד סעיף א, שמעלה אפשרות לתת לאלמנה מדור במקום אחר: 'ואינה משמשת בכל הבית עם היורשים, רק נותנין לה מדור מיוחד לפי כבודה, בבית. וי"א דיכולין ליתן לה מדור הראוי לה בבית אחר'. אפשרות זו נובעת מכך שיתכן שבמדור שהשאייר בעלה לא נוח לאלמנה לגור עם היורשים, כגון שאינם ילדיה, ואז יש אפשרות לתת לה מדור במקום אחר, שהרי היא זכאית למדור בכל אופן. אך כבר כתבו האחרונים לצמצם אפשרות זו, ולכתחילה יש לנהוג כשולחן ערוך ולאפשר לה להמשיך ולגור בדירת המוריש.

⁴⁹⁶ ראה פירוט דיני חלוקה בין יורשים בהערות לעיל על סעיף 112.

⁴⁹⁷ משום שבלי מטבח וחדרי שירות אין על חלק של דירה, שם של דירה הראויה למגורים.

⁴⁹⁸ והיורשים יהיו חייבים לפעול בהתאם לס"ק א דלעיל, כלפי הזכאים למזונות מהעיזבון.

פתחי חושן, הלכות שכירות, פרק ו סעיף ח (הוצאת מכוון להוראה 'מונסי-ירושלים', ירושלים, התשמ"ה) (החלק להלן: 'הלכות שכירות'): 'וכן נחלקו הפוסקים כשמת השוכר תוך זמן השכירות אם חייבים היורשים בתשלום דמי השכירות עד סוף הזמן ולכן [בגלל הספק בדיון] אין מוציאים מיד המוחזק [והיורשים לא חייבים בתשלום]. וי"א שה"ה כשהיורשים רוצים להמשיך השכירות והמשכיר רוצה להוציאם תוך הזמן תלוי במחלוקת זו [ולכן המשכיר איננו רשאי להוציאם מהדירה]'.

(2) שהנשארים בדירה יוסיפו לגור רק בחלק מן הדירה, ובלבד שחלק זה יכלול את המטבח וחדרי-השירות, אם ישנם.
 (ג) הוראות סעיפים קטנים (א) ו- (ב) יחולו גם על דירה ששכר המוריש לתקופה העולה על עשרים וחמש שנים וגר בה ערב מותו והשכירות לא נתבטלה במותו; והוא, על אף האמור לענין זה בחוזה השכירות.
 (ד) דירה שהמוריש שכר לתקופה קצרה יותר וגר בה ערב מותו, זכות השכירות בה על פי חוזה שאינה מתבטלת במות המוריש ואינה זכות לפי חוקי הגנת הדייר, תימסר לבן-זוגו, לילדיו ולהוריו שהיו גרים באותה דירה עם המוריש ערב מותו.

116. חלוקה על-פי גורל⁴⁹⁹

נכסים שיש בהם דין חלוקה, אך החלקים נקבעו לפי ערכם יחולקו בין היורשים על פי גורל⁵⁰⁰.

חוק - נכסים שלא ניתן לנהוג בהם לפי הסעיפים 112 עד 115 יחולקו בין היורשים על פי גורל.

117. תיאום הזכויות של יורשים אחדים⁵⁰¹

(א) מקום שהוראות סימן זה נותנות זכות לאחד היורשים, גם יורשים אחדים⁵⁰² במשמע אם הסכימו להשתמש באותה זכות במשותף.

(ב) רצו יורשים אחדים להשתמש באותה זכות כל אחד בפני עצמו, יכריע ביניהם בית הדין.

חוק - (א) מקום שהוראות סימן זה נותנות זכות לאחר (לאחד) היורשים, גם יורשים אחדים במשמע אם הסכימו להשתמש באותה זכות במשותף.

(ב) רצו יורשים אחדים להשתמש באותה זכות כל אחד בפני עצמו, יכריע ביניהם בית המשפט.
 (ג) אין למסור נכס אחד ליורשים אחדים בלי הסכמתם.

118. פרטת חלוקה

(א) מנהל העיזבון יגיש לבית הדין, תוך שלושים יום לאחר חלוקת העיזבון, פרטה של חלוקת העיזבון ויאמת את שלמות הפרטה⁵⁰³.

⁴⁹⁹ 'חלוקת שותפות', אנציקלופדיה תלמודית (לעיל הערה 481), טור תמו- תמו: 'מצאנו בתורה שהיה שימוש בגורל כגון בחלוקת הארץ שכתוב "אך בגורל יחלק את הארץ" לכן י"א שחלוקה כזו הינה על פי דין תורה. והטעם הוא שהגורל גורם להם שלא יבואו להתקוטט'.

⁵⁰⁰ שם: 'שני שותפים שבאו לחלוק דבר שיש בו דין חלוקה, עושים שני חלקים שווים על פי בקיאים, ונוטל זה אחד וזה אחד, ואם לא נתרצו בבירור חולקים על פי הגורל, וכל אחד מהם נוטל את החלק שנפל לו בגורל, וכן אם היו כמה שותפים, עושים חלקים כמנין כולם וחולקים על ידי גורל, ויכולים הם לכפות זה את זה לכך'. ובפתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ג סעיף לב.

⁵⁰¹ בזמן מות המוריש היורשים נעשים שותפים בעיזבון בעל כרחם, בלא שיש להם בעלות פרטית על חלק מסוים. עקב כך הם מבצעים חלוקה בעצמם, או באמצעות בית דין שיעזור להם כיוון שלא הגיעו לכלל הסכמה. ולכן, יש לשאוף באמצעות החלוקה להגיע לקביעה שלכל אחד מהיורשים תהיה בעלות מסוימת על חלק בעיזבון, וכן לתת לכל אחד במידת האפשר נכס שהוא בבעלותו היחידה.

⁵⁰² יתכן שבית הדין לא יוכל לבצע חלוקה בה כל נכס יקבל יורש יחיד, אלא חלוקה לשניים או שלושה יחידים, אולם במקרה זה נצטרך את הסכמת היורשים כדי לא להטיל להם שותפות נוספת שממנה הם רצו לצאת. ולכן, אם אין הסכמה לקבל נכס בשותפות בין חלק מהיורשים, יש לחזור ולהגדיר נכס מסוים זה כדבר שאין בו דין חלוקה, ויש לפנות לחלוקה של 'גוד או איגוד' וכדומה.

⁵⁰³ שערי עוזיאל, אפוטרופוסות, שער יז, פרק א סעיף י: 'כשב"ד פוטרים את האפוטרופוס משבועה ראוי לחייבו לסדר חשבון הכנסה והוצאה מפורט מדויק ומבוסס על ראיות מוכיחות וודאיות וראוי לכתוב תנאי זה בכתב האפוטרופוסות

(ב) הפרטה תציין את הנכסים שכל אחד מן היורשים קיבל מן העיזבון ותכלול שומת שוויים של נכסים אלה בזמן החלוקה, אם לא ויתרו היורשים על השומה.

חוק - (א) מנהל העיזבון יגיש לבית המשפט, תוך שלושים יום לאחר חלוקת העיזבון, פרטה של חלוקת העיזבון ויאמת בתצהיר או שלמות הפרטה.

(ב) הפרטה תציין את הנכסים שכל אחד מן היורשים קיבל מן העיזבון ותכלול שומת שוויים של נכסים אלה בזמן החלוקה, אם לא ויתרו היורשים על השומה.

119. חלוקה נוספת

חולק העיזבון ולאחר מכן נתגלו נכסי עיזבון נוספים, יחולקו אף הם לפי הוראות סימן זה, אך אין לחזור ולחלק את אשר חולק אלא בהסכמת הנוגעים בדבר או במידה שנראה לבית הדין שהחלוקה הקודמת היתה נעשית אחרת אילו הנכסים הנוספים היו ידועים אותו זמן.⁵⁰⁴

חוק - חולק העיזבון ולאחר מכן נתגלו נכסי עיזבון נוספים, יחולקו אף הם לפי הוראות סימן זה, אך אין לחזור ולחלק את אשר חולק אלא בהסכמת הנוגעים בדבר או במידה שנראה לבית המשפט שהחלוקה הקודמת היתה נעשית אחרת אילו הנכסים הנוספים היו ידועים אותו זמן.

120. תיקון חלוקה

(א) חולק העיזבון, אם על פי הסכם בין היורשים ואם על פי צו בית הדין, ולאחר מכן נודעו עובדות המראות ששומת נכס מנכסי העיזבון היתה מוטעית ביותר מששית, או שתוקן או בוטל צו הירושה או צו הקיום שעל יסודם נעשתה החלוקה, חולקים את העיזבון מחדש.⁵⁰⁵

(ב) אם אחד היורשים שקבל מהעיזבון מכר את חלקו ואחר כך התברר שהיתה חלוקה מוטעית- אין להוציא מהחלק⁵⁰⁶, ויעשו חשבון עם הירש על מה שקבל בתחילה ועל מה שמגיע לו באמת.

עצמו'. ובהערה ד, שם, מביא נוסח מינוי לאפוטרופוס ששם נדרש תנאי זה. וכפי שנאמר לעיל, דיני אפוטרופוסות משמשים לנו כבסיס לדיני מנהל עיזבון. אם כן, יש לדרוש פריטת החלוקה וכל המשתמע מכך גם ממנהל עיזבון.

⁵⁰⁴ משום שאילו ידעו על הנכסים האחרים היתה החלוקה אחרת, והיו כמו טעות בשומא שחוזרים וחולקים. ואולי אפשר ללמוד זאת מההלכה הבאה המובאת בפתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ה סעיף י: 'שותף שחלק שלא בפני חברו ע"פ שומת בית דין וכשבא שותף שני רוצה להעלות בדמים כדי לבטל את החלוקה שאומר שחלק זה שווה לי יותר יש אומרים ששומעים לו, וכן הוא בחו"מ, סימן קעה סעיף ב. רואים מכאן, שאפילו שינוי בצורת החלוקה יכול להביא לביטול החלוקה, ונראה שגם אם יש נכסים נוספים שבגללם חלקו בדרך אחת יכולים לבטל ולחלק בדרך אחרת.

⁵⁰⁵ כמו בכל מקח, שאם נעשתה אונאה ביותר משתות בטל המקח, גם כאן כיוון שנעשתה טעות יותר משתות בטלה החלוקה. וכך מובא שם, סימן רכז סעיף לז: 'האחים והשותפים שחלקו המטלטלים, הרי הם כלקוחות; פחות משתות נקנה מקח ואין מחזיר כלום, יתר על שתות בטל מקח, שתות קנה ומחזיר אונאה. ואם חלקו קרקעות, אפילו שמו שוה מנה בדינר או שוה דינר במנה, קיים. (וי"א דדוקא עד פלגא). ואם הטעו זה את זה במדה או במשקל או במנין, אפילו כל שהוא, חוזרים. ואם עשו שליח שחלק ביניהם וטעה בכל שהוא, בטלה החלוקה'. אם כן, דין זה דומה לכל ענייני קניינים, שיש חלוקה בין מטלטלין לקרקעות לענין אונאה. יש לציין, שדין זה הוא אף ביחס ליתומים קטנים. ושם, סימן רפט סעיף א: 'מי שהניח יתומים, מקצתן גדולים ומקצתם קטנים, ורצו לחלוק בנכסי אביהם כדי שיטלו הגדולים חלקם, מעמידים ב"ד אפוטרופוס לקטנים ובורר להם החלק היפה. וי"א דצריכים לחלוק בגורל. ואם הגדילו אינם יכולים למחות, שהרי על פי ב"ד חלקו להם. ואם טעו ב"ד בשומא ופחתו שתות, יכולים למחות וחוזרים וחולקים חלוקה אחרת, אחר שהגדילו; פתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ג סעיף כח.

⁵⁰⁶ פתחי תשובה, שם, סימן רכז ס"ק ו, כתב על מקרה של ביטול מקח לפי כללי האונאה, אך המוכר עדיין לא תבע את הביטול: 'עיי' בתשובת רשמי שאלה סימן נז שנסתפק אם הלוקח כבר מכר את החפץ לאחר, אם נאמר שגם המקח השני בטל דהוי כמוכר דבר שאינו שלו ... ואביו השיב לו יפה דנת שהמקח השני מתקיים ואף אי ביטול מקח הוי גזילה, מ"מ הלוקח השני לא מחוייב להאמין למוכר וללוקח הראשון שהיה מקח טעות ביניהם ... ודין זה הובא גם בפתחי חושן, הלכות גניבה ואונאה, פרק יא סעיף יח, הערה לו (הוצאת מכון להוראה 'מונסי-ירושלים', ירושלים, התשמ"ו) (החלק להלן: 'הלכות גניבה והאונאה'). ובחילוקי פרטים בענין זה יש לעיין שם, בהערות לז- לח.

(ג) אם הנכסים קיימים בידי היורשים ויש לעשות חלוקה חוזרת מחזירים את הנכסים; אם הנכסים לא בעין תהיה חלוקה חוזרת בכסף.⁵⁰⁷

חוק - (א) חולק העיזבון, אם על פי הסכם בין היורשים ואם על פי צו בית המשפט, ולאחר מכן נודעו עובדות המראות ששומת נכס מנכסי העיזבון היתה מוטעית ביותר מששית, או שתוקן או בוטל צו הירושה או צו הקיום שעל יסודם נעשתה החלוקה, חייבים אלה שקיבלו יותר מחלקם להחזיר את היתרה לאלה שקיבלו פחות מחלקם, ובלבד שמי שקיבל מנכסי העיזבון בתום לב אינו חייב להחזיר אלא מה שנשאר בידו.

(ב) באין הסכמה בין הצדדים יקבע בית המשפט, לפי הנסיבות, אם ההחזרה תהיה בעין או בכסף.

סימן ה': ניהול העיזבון וחלוקתו על ידי היורשים

121. הוראה כללית

(א) על אף שנתמנה מנהל עיזבון⁵⁰⁸, פעולות של אחד יורשים⁵⁰⁹ בעיזבון תקפות.

(ב) לא נתמנה מנהל עיזבון, ינוהל ויחולק העיזבון על ידי היורשים לפי הוראות סימן זה.

חוק - (א) נתמנה מנהל עיזבון, אין היורשים רשאים לעשות בעיזבון, אלא ברשות מנהל העיזבון או בית המשפט.

(ב) לא נתמנה מנהל עיזבון, ינוהל ויחולק העיזבון על ידי היורשים לפי הוראות סימן זה.

122. יורשים אחדים

(א) בניהול העיזבון חייבים היורשים⁵¹⁰ לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות יפעלו כפי שיחליט בית הדין.

(ב) על אף האמור בסעיף הקודם, פעולה של אחד או אחדים מן היורשים בעיזבון תקפה⁵¹¹.

(ג) בתובענה של אחד היורשים או נגד אחד היורשים יחולו עליהם דיני שותפים⁵¹².

(ד) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מן היורשים לפעול על דעת עצמו⁵¹³.

⁵⁰⁷ על פי הפתחי תשובה, בהערה הקודמת, כיוון שאי אפשר להוציא מהלוקח, אין היורש נהנה מכך, אלא מחזיר את שווי האונאה ליורשים האחרים על ידי כסף.

⁵⁰⁸ בין שנתמנה על ידי בית הדין מפני שיש יורשים קטנים, ובין שנתמנה על ידי היורשים עצמם, לא יוכלו למנוע ממנו מלפעול אלא אם כן יפטרו אותו מתפקידו או באישור בית הדין.

⁵⁰⁹ אולם, אם עשו עסקאות והם גדולים מעשיהם חלים. ובח"מ, סימן רלה סעיף ב: 'בד"א, בקטן שאין לו אפוטרופוס. אבל אם היה לו אפוטרופוס, אין מעשיו כלום אפילו במטלטלים, אלא מדעת האפוטרופוס, שאם רצה לקיים מקחו וממכרו ומתנתו, במטלטלים, קיים. הגה: אבל משהגדיל, אע"פ שיש לו אפוטרופוס שמיינה לו אביו, מקחו מקח וממכרו ממכר, אע"פ שאפוטרופוס צריך לקיים דברי המת ואסור ליתנם ליורש ולא ללוקח עד הזמן שצווה, מכל מקום מקחו מקח, ואם תפסן הלוקח מידו אין מוציאין מידו'. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ה סעיף כד.

⁵¹⁰ שם, פרק ג סעיף א, בהערה א, ד"ה 'ונראה': 'אין אחד מהם יכול לעשות בלי רשות האחים'.

⁵¹¹ ח"מ, סימן קעו סעיף לט: 'לקח שמעון מעות מאחד להכניס בשותפות ויטול ריוח בכדי מעותיו, אע"פ שלא הודיע לראובן שותפו, יטול הלה חלקו בריוח, כמו שהתנה עמו'. פתחי חושן, הלכות שותפים, פרק ב סעיף י: 'כל מה ששותף עושה בעסק השותפות, מה שעשה עשוי'. ושם, סעיף יח.

⁵¹² שם, פרק ח סעיפים יט-כג, יש אריכות דינים כאשר השותפים תובעים / נתבעים, ורק אחד מהם ירד לדין. והכל מבוסס שם על הח"מ, סימן קכב סעיף ט, סימן קעו סעיפים כה-כו.

⁵¹³ כמו שראינו לעיל, סעיף 78(ג), כדי למנוע הפסד מתערב בית הדין למנות מנהל עיזבון או אפוטרופוס זמני, גם כאן יכול היורש לפעול לבדו, וכמובן שהוא יצטרך לתת את הדין וההסבר אם לא פעל כשורה.

חוק - (א) בניהול העיזבון חייבים היורשים לפעול תוך הסכמה; בענין שדעותיהם חלוקות יפעלו כפי שיחליט בית המשפט.
(ב) פעולה של אחד או אחדים מן היורשים טעונה הסכמת האחרים או אישור בית המשפט, מראש או למפרע. בתובענה של אחד היורשים או נגד אחד היורשים יכול שהאישור יינתן על ידי בית המשפט הדן בתובענה.
(ג) בענין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מן היורשים לפעול על דעת עצמו.

123. הזמנת נושים⁵¹⁴

(א) היורשים רשאים להזמין את נושי המוריש להודיע להם בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.
(ב) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת היורשים לסלק חובות העיזבון שעליהם נודע להם בדרך כל שהיא.
חוק - (א) היורשים רשאים להזמין את נושי המוריש להודיע להם בכתב על תביעותיהם; ההזמנה תפורסם ברבים ולמתן ההודעה תיקבע תקופה של שלושה חדשים לפחות מיום הפרסום.
(ב) אין בהוראות סעיף זה כדי לגרוע מחובת היורשים לסלק חובות העיזבון שעליהם נודע להם בדרך כל שהיא.

124. סילוק חובות

על סילוק חובות העיזבון על ידי היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 100 עד 106.
חוק - על סילוק חובות העיזבון על ידי היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 100 עד 106.

125. חלוקת העיזבון

על חלוקת העיזבון בין היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 107 עד 120; הגשת פרטת חלוקה כאמור בסעיף 118 תהא רשות בידי היורשים, כולם או מקצתם.
חוק - על חלוקת העיזבון בין היורשים יחולו, בשינויים המחוייבים, הוראות הסעיפים 107 עד 120; הגשת פרטת חלוקה כאמור בסעיף 118 תהא רשות בידי היורשים, כולם או מקצתם.

סימן ו': אחריות היורשים לחובות העיזבון

126. אחריות בנכסי העיזבון

אחריות היורשים⁵¹⁵ לחובות העיזבון חלה מיד במות המוריש⁵¹⁶ ומנכסי העיזבון⁵¹⁷.

⁵¹⁴ ראה סעיף 99.

⁵¹⁵ חו"מ, סימן קז סעיף א: 'מצוה על היורשים לפרוע חוב אביהם, וכופים אותם בכך כמו שכופים את אביהם. במה דברים אמורים, כשהניח קרקעות. אבל אם לא הניח אלא מטלטלים, אין כופין אותם לפרוע חוב אביהם מהם, אבל מצוה עליהם לפרוע חוב אביהם מהם, זהו מן הדין. אבל הגאונים תקנו שיהא בעל חוב גובה מהיורשים מטלטלים

חוק -> עד לחלוקת העיזבון אין היורשים אחראים לחובות העיזבון אלא בנכסי העיזבון.

127. אחריות כדי מה שקיבל

(א) חולק העיזבון אחרי שהוזמנו הנושים לפי סעיף 99 או לפי סעיף 123 וסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, ממשיך היורש להיות אחראי על חובות העיזבון במידה ויתגלו אחר החלוקה⁵¹⁸ ועד כדי שוויו של מה שקבל מן העיזבון.

(ב) פרטת החלוקה לפי סעיף 118 או לפי סעיף 125 תהיה ראייה לכאורה למה שכל יורש קיבל מן העיזבון, ואם היתה כלולה בה שומה - גם לשוויו.

חוק -> (א) חולק העיזבון אחרי שהוזמנו הנושים לפי סעיף 99 או לפי סעיף 123 ואחרי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אין יורש אחראי לחובות שלא סולקו אלא אם הוכח שידע עליהם בזמן החלוקה ועד כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון.
(ב) פרטת החלוקה לפי סעיף 118 או לפי סעיף 125 תהיה ראייה לכאורה למה שכל יורש קיבל מן העיזבון, ואם היתה כלולה בה שומה - גם לשוויו.

128. אחריות כדי כל העיזבון

(א) על אף שחולק העיזבון בלי שהוזמנו הנושים ובלי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אחראי כל יורש לחובות שלא סולקו כדי שוויו של מה שקבל מהעיזבון⁵¹⁹.

(ב) הוכחת שוויו של העיזבון או של מה שיורש קיבל מן העיזבון - על הנושים⁵²⁰.

חוק -> (א) חולק העיזבון בלי שהוזמנו הנושים ובלי שסולקו החובות שהיו ידועים בזמן החלוקה, אחראי כל יורש לחובות שלא סולקו כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה; אולם אם הוכיח שלא ידע על חוב פלוני בזמן החלוקה, יהיה אחראי לו רק כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון.
(ב) הוכחת שוויו של העיזבון או של מה שיורש קיבל מן העיזבון - על היורש.

שהניח אביהם; הילכך כופין אותם לפרוע חובות אביהם, אפילו הוא מלוה על פה, וכו' ... אבל אם לא ירשו כלום מאביהם, אין חייבים לפרוע חוב אביהם, ואפילו מצוה ליכא; פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ג סעיף כד. ולא עוד, אלא אפילו שיורש לא ירש כלום אך יש לאביו חובות אצל אחרים וגם הוא השאיר חובות לבעלי חוב, צריך היורש לטרוח לפרוע את החובות כדי לשלם את חובות אביו. שם, הערה מח ד"ה 'ועיין פעמו"ז'.

⁵¹⁶ ראה סעיף 67 לחוק ובמקורות שם, שמיד במות המוריש זוכים היורשים בנכסי העיזבון, על כל המשתמע מכך, הנכסים שייכים להם והם צריכים לטפל גם בחובות.

⁵¹⁷ הרמ"א, חו"מ, סימן קז סעיף א: 'ירש קצת נכסים, אין צריך לפרוע רק מה שירש'.

⁵¹⁸ שם: היורש ממשיך להיות אחראי גם אחר חלוקה, ואין התייחסות האם ידע על חוב זה קודם או לא. כיוון שהנכסים היו משועבדים לבעלי החובות, תמיד יכולים בעלי החובות לגבות את חובם במידה וימצאו מנכסי המוריש. אלא שכיוון שחלקו, יש חילוקי דינים כיצד היורשים משלמים את חובם אחר חלוקה. ובעיקר דנים על זכותו של נושא לגבות את מלוא תביעתו מיורש אחד ולא להתרוצץ אחרי כולם. ראה להלן סעיף 132.

⁵¹⁹ ראה הערה קודמת.

⁵²⁰ ובהתאם לדיני טוען ונטען. חו"מ, סימן קז סעיף ב: 'טען היורש שאביו לא הניח לו ממון, ואינו חייב לפרוע חוב אביו משלו, אם טוען המלוה ודאי שאביו הורישו ממון, נשבע היורש היסט, ונפטר. ואם טוען: שמא, אין עליו אלא חרם סתם'. כלומר, כאשר בעל חוב טוען שהיורש קבל נכסים מהעיזבון ועליו לפרוע את חובות המוריש והיורש טוען שלא קבל דבר או שאין במה שקבל כדי לפרוע חובות המוריש - הדין הוא שהיורש חייב שבועת היסט כדי להיות פטור. ואם בעל חוב טוען בספק - יש חרם על היורש אך לא מחייבים אותו להשבע כדי להיפטר. הכלל הבסיסי הוא שהיורש נחשב מוחזק כנגד טענות בעלי החוב והדינים יהיו בהתאם.

129. אחריות במקרים מיוחדים

(א) יורש שהעלים מנכסי העיזבון⁵²¹ ומנע בכך סילוקם של חובות, אחראי לכל החובות שלא סולקו כדי שוויו של מה שקבל⁵²² מהעיזבון.

(ב) יורש שהעלים קיומו של חוב או הכשיל בדרך אחרת את סילוקו⁵²³, אחראי לאותו חוב כדי שוויו של מה שקבל מהעיזבון.

חוק - על אף האמור בסעיף 127 ו-128 -

(1) יורש שהעלים מנכסי העיזבון ומנע בכך סילוקם של חובות, אחראי לכל החובות שלא סולקו כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה;

(2) יורש שהעלים קיומו של חוב או הכשיל בדרך אחרת את סילוקו, אחראי לאותו חוב כדי שוויו של כל העיזבון בזמן החלוקה.

130. דין העברה ושעבוד של חלק בעיזבון

(א) יורש שהעביר או ששעבד את חלקו בעיזבון שטרם חולק⁵²⁴, כאמור בסעיף 7, אין הדבר פוגע באחריותו לחובות העיזבון.

(ב) מקבל ההעברה או השיעבוד אחראים, במידה וקבלו קרקע⁵²⁵, לחובות העיזבון שלא סולקו עד כדי שווים של מה שקיבלו.

חוק - (א) יורש שהעביר או ששעבד את חלקו בעיזבון שטרם חולק, כאמור בסעיף 7, אין הדבר פוגע באחריותו לחובות העיזבון.

(ב) מקבל ההעברה אחראי, כערב לאותו יורש, לחובות העיזבון שלא סולקו לפני חלוקתו כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ומקבל השעבוד - כדי מה שקיבל תוך מימוש השעבוד.

131. אחריותו של הזוכה במנה

(א) הזוכה⁵²⁶ במנה בקרקעין על פי מתנת בריא אינו אחראי, לחובות העיזבון שלא סולקו, אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ונושה אינו רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה. ואם קבל מנה במטלטלין אין הנושה יכול לגבות ממנו.

(ב) הזוכה⁵²⁷ במנה במתנת שכיב מרע אחראי לחובות העיזבון בהתאם לסעיפים 127 עד 130, אלא שאין הנושה רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה.

⁵²¹ שם, סעיף ד: 'יורש שמכר כל נכסי אביו, ואין בעל חוב יכול לטרוף מהלקוחות, יש מי שאומר שגובה מהדמים שביד יתומים, וי"א שאינו גובה'. שתי הדעות של רב האי והרא"ש מובאים בטור. ונראה שהשולחן ערוך נוקט כדעה השניה, שכתבה בלשון יש אומרים לעומת יש מי שאומר. ונחלקו האחרונים אם מכר היורש מטלטלין, האם גובה מהדמים. שלדעת הסמ"ע, שם, ס"ק טו לכולי עלמא לא גובים מהדמים שביד היורש. ולדעת הש"ך, שם, ס"ק ח, גובים. בכל ענין של מחלוקות אלו הגביה תהיה לפי גירסא קים לי.

⁵²² בכל אופן, גם במקרה זה לא מוטלת על היורש אחריות מעבר למה שקבל מהעיזבון.

⁵²³ דין מעלים קיומו של חוב, כדין מעלים מנכסי העיזבון, מאחר ובשני המקרים מונע סילוקם של חובות.

⁵²⁴ בסעיף 7 לחוק מבואר שלפני חלוקת העיזבון, יש הבדל בין העברת זכויות בעיזבון להעברת נכס מסויים בעיזבון. וכן מבואר שלגבי שיעבוד, אין הבדל בין אם היורש משעבד נכס או זכויות בעיזבון. אך, כל זה אינו נוגע לאחריותו של היורש לחובות המוריש. ובין לפני ובין אחרי החלוקה, נשאר היורש אחראי לחובות המוריש.

⁵²⁵ לעומת מטלטלין שאי אפשר לגבות מהם מפני תקנת השוק, והחוב ירבוץ על היורש.

⁵²⁶ ח"מ, סימן קיג סעיף א: 'אין בעל חוב טרוף מהלקוחות אלא בקרקע שמכר או נתן הלזה, אבל מטלטלין שמכר או נתן אינו טרוף, אפילו היו בידו בשעת הלואה, ואפילו התרה המלוה בלקוחות שלא יקנו מטלטלי הלזה, אין המלוה טרוף מהם; וזאת מפני תקנת השוק'.

(ג) הזוכה במנה אינו אחראי למנותיהם של זוכים אחרים.

חוק - (א) הזוכה במנה אינו אחראי, על אף האמור בסעיפים 127 עד 130, לחובות העיזבון שלא סולקו לפני חלוקתו, אלא כדי שוויו של מה שקיבל מן העיזבון, ונושה אינו רשאי לגבות ממנו כל עוד הוא יכול לגבות מיורש שאינו זוכה במנה.

(ב) הזוכה במנה אינו אחראי למנותיהם של זוכים אחרים.

132. אחריות לחוב כולו או לחלק ממנו

(א) נושה שיוורש אחראי לחובו לפי הוראות סימן זה, רשאי במקרים הבאים לתבוע ממנו את מלוא תביעתו במידה שאינה עולה על היקף אחריותו של היורש⁵²⁸.

(1) הניח מוריש מטלטלים, ולא ניתן לגבות מכל היורשים⁵²⁹;

(2) הניח המוריש מקרקעין, וגביית החוב בהתאם להיקף אחריותו של כל אחד מהיורשים מחייבת את הנושא לגבות מכל אחד מהיורשים חלקים בלבד מנכסים שקבלו מהעיזבון⁵³⁰;

(ב) על אף שנושה לא הודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, ואין לו הצדקה לאי-הודעתו, רשאי לתבוע⁵³¹ מיורש כפי סעיף קטן (א).

חוק - (א) נושה שיוורש אחראי לחובו לפי הוראות סימן זה, רשאי לתבוע ממנו את מלוא תביעתו במידה שאינה עולה על היקף אחריותו של היורש, ובלבד שהודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, אם היתה הזמנה כזאת.

מיורש אחד לפי מה שקבל מהירושה

(ב) נושה שלא הודיע על תביעתו תוך התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123, ואין לו הצדקה לאי-הודעתו, אינו רשאי לתבוע מיורש אלא חלק יחסי מתביעתו כיחס חלקו של אותו יורש בעיזבון כולו, ותוך שנתיים מתום אותה תקופה.

⁵²⁷ שם, סימן רנב סעיף א: 'מתנת שכיב מרע אינה קונה אלא לאחר מיתה, ואין אחר זוכה בדבר שצוה לו, בין במקרקעי בין במטלטלי, אלא לאחר מיתה. לפיכך מוציאים אפילו לכתובת בנין דכרין ולמזון האשה והבנות מיד אלו שצוה לתת להם, שהרי במיתתו נתחייבו הנכסים בכתובה ובמזונות, ואלו שנתן להם לא יקנו אלא לאחר מיתה. הגה: ודוקא שאין נכסים גבי יורשיו'.

⁵²⁸ שם, סימן קז, מביא את המקרים העיקריים. וכמובן שיש בהם דיונים רבים באחרונים. והעיקרון ברור, שלא בכל מצב גובים רק מאחד היורשים אלא מתחשבים, הן שלא יהיה הפסד לבעל חוב להתרוצץ בין היורשים, והן שאחד היורשים לא יפסיד לבדו. וראה לדוגמא, שם, סעיף ט: 'ירשו קרקעות וחלקים, ומכר אחד מהם חלקו או נתנו במתנה, ובא בעל חוב של אביהם לגבות חובו, טורף חצי החוב מהלוקח שקנה מהיורש, והחצי מהיורש האחר'.

⁵²⁹ שם, סעיף ח: 'הניח להם אביהם מעות ומטלטלים, וחלקו, ובא בעל חוב לגבות מהם, אם הם מצויים לפנינו, גובה מכל אחד חלקו. ואם אין כולם מצויים לפנינו, אינו צריך לחזור אחריהם, אלא יקח כל חובו מאותו שלפנינו, והוא יחזור אחר האחרים'.

⁵³⁰ שם, סעיף ז: 'ירשו האחים קרקעות מאביהם, וחלקים, ובא בעל חוב לטרוף, אם לא ירשו אלא שתי שדות, ולקח כל אחד אחת, אינם יכולים לומר לבעל חוב: קח מכל אחד חצי שדה, אלא נוטל שדה אחד מאיזה מהם שירצה. אבל אם ירשו ד' שדות, וחובו כנגד ב' שדות, אינו יכול לומר: אקח מאחד שתי שדות, אלא יקח מכל אחד שדה אחת'.

⁵³¹ סעיפים 99 ו-123 שמעיקר הדין, אין חובה לשלוח הזמנה לנושים וכי התקופה שנקבעה בהזמנה לפי סעיף 99 או סעיף 123 אינה אלא לנוחיות בלבד. וראה סעיף 124 שהיורש ממשיך להיות אחראי לחובות העיזבון גם אחרי החלוקה בכל מקרה.

על אף האמור בסעיף זה, נראה שיש מקום לתקן במקרים מסויימים תקנות להגביל את האפשרות להגשת תביעות לאחר תום המועד שנקבע בהזמנה. בית יוסף, חו"מ, סימן ב: 'וכתוב בתשובות (המיוחסות) להרמב"ן סימן נ"ט על צבור שתקנו שכל מי שלא יביא זכיותיו תוך ימי ההכרזה שיאבד זכותו שורת הדין שכל מי שיאמר שלא היה בעיר ולא שמע בהכרזה אינו בדין שיפסיד. אבל בהסכמת הקהל אם הסכימו בפירוש שכל מי שלא יבא תוך זמן בין שמע בין לא שמע בין יורש בין אחר ותקנו כן לפי שראו שיש בזה תיקון המדינה להרחיק תרעומת מבעלי ערמות כל מה שתקנו והסכימו והנהיגו בהנהגות כולם מה שעשו עשו ותקנו בין בדין בין שלא בדין רשאים הם והפקרם הפקר וכהיה דפרק קמא דבתרא (ח): רשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ולהסיע על קצתן ויותר מזה בתוספתא פרק בתרא דמציעא (פרק יא, יב) עכ"ל. ועוד האריך בזה בתשובות הנזכרות בסימן ס"ה עיין עליו'.

133. פטור מאחריות

מי שאחראי לחובות העיזבון לפי הוראות סימן זה, אינו יכול להפטור מאחריותו⁵³² ואין בית הדין יכול לפטור גם אם נהג לגבי חובות העיזבון בתום לב ומה שקיבל מהעיזבון הוא מועט.

חוק - מי שאחרי לחובות העיזבון לפי הוראות סימן זה, רשאי בית-המשפט לפטור מאחריותו, כולה או מקצתה, אם נהג לגבי חובות העיזבון בתום לב ומה שקיבל מהעיזבון הוא מועט או שיש סיבה מיוחדת אחרת המצדיקה פטור זה.

134. חלוקת נטל החובות בין היורשים לבין עצמם

(א) היורשים בינם לבין עצמם נושאים בחובות העיזבון לפי יחס חלקיהם בעיזבון⁵³³, זולת אם הורה המוריש בצוואתו על חלוקה אחרת של נטל החובות⁵³⁴, ובלבד שלא ישא יורש בחובות העיזבון בסכום העולה על מה שקבל מהעיזבון.

(ב) יורש שסילק לנושה יותר מכפי שמוטל עליו בינו לבין היורשים האחרים, רשאי לדרוש מן האחרים⁵³⁵ החזרת היתרה במידה שסילקו פחות מכפי שמוטל עליהם.

חוק - (א) היורשים בינם לבין עצמם נושאים בחובות העיזבון לפי יחס חלקיהם בעיזבון, זולת אם הורה המוריש בצוואתו על חלוקה אחרת של נטל החובות, ובלבד שלא ישא יורש בחובות העיזבון בסכום העולה על אחריותו לנושים.

(ב) יורש שסילק לנושה יותר מכפי שמוטל עליו בינו לבין היורשים האחרים, רשאי לדרוש מן האחרים החזרת היתרה במידה שסילקו פחות מכפי שמוטל עליהם.

⁵³² אחריות היורש קיימת על כל סכום שהוא ירש, ואין הבדל אם ירש מעט או מרובה, ואחריותו היא על מה שירש ותו לא. ולכן כיוון שירש אינו יכול להפטור מאחריותו ואין מי שיכול לפטור ועל ידי כך להפסיד לבעל חוב, דדין פרוטה כדין מאה לכל דבר.

⁵³³ אך ראה הערה על סעיף 132(א).

⁵³⁴ פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ג סעיף כח, במקרה שהמוריש נתן קרקע לבנו בתנאי שלא יחול עליו שעבוד. אמנם, יש מקום לדון האם יש יכולת למוריש להתערב בענין הפירעון, משום שכאשר הוא קבל על עצמו חובות כל נכסיו משועבדים לבעלי החוב. ואין זה מעניין את בעלי החוב ממני ציווה המוריש לגבות, שכן הוא אינו יכול לצמצם להם את אפשרות הגביה. אלא אם כן, ניתן לתרגם את ציוויו של המוריש 'יורש פלוני יפרע יותר מהאחרים' כאילו כוונתו שאותו יורש יירש פחות מאחרים? וראה סעיף 25 לחוק בענין 'מצוה לשמוע דברי המת', ובהערות שם.

⁵³⁵ חו"מ, סימן קז סעיף ח: 'הניח להם אביהם מעות ומטלטלים, וחלקו, ובא בעל חוב לגבות מהם, אם הם מצויים לפנינו, גובה מכל אחד חלקו. ואם אין כולם מצויים לפנינו, אינו צריך לחזור אחריהם, אלא יקח כל חובו מאותו שלפנינו, והוא יחזור אחר האחרים'.

פרק שביעי: משפט בין-לאומי פרטי

135. הגדרה של "מושב"

בפרק זה "מושב" של אדם - מקום מגוריו הקבוע, מקום עבודתו הקבוע או מקום עסקיו העיקריים⁵³⁶; קטין, פסול-דין וחסוי, חזקה עליו שמושבו הוא במקום מושבו של האפוטרופוס, כל עוד לא הוכח שמרכז חייו נמצא במקום אחר.

חוק -> בפרק זה "מושב" של אדם - המקום בו נמצא מרכז חייו; קטין, פסול-דין וחסוי, חזקה עליו שמושבו הוא במקום מושבו של נציגו כמשמעותו בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962, 6, כל עוד לא הוכח שמרכז חייו נמצא במקום אחר.

136. סמכות בתי-הדין בישראל

בית דין בישראל מוסמך לדון בירושתו של כל אדם שמושבו ביום מותו בישראל או שהניח נכסים בישראל⁵³⁷.

חוק -> בית משפט בישראל מוסמך לדון בירושתו של כל אדם שמושבו ביום מותו היה בישראל או שהניח נכסים בישראל.

137. ברירת הדין

על ירושה יחול חוק זה⁵³⁸.

חוק -> על הירושה יחול דין מושבו של המוריש בשעת מותו, חוץ מן האמור בסעיפים 138 עד 140.

138. דין נכסים מסוימים

בוטל⁵³⁹.

חוק -> נכסים העוברים בירושה לפי דין מקום המצאם בלבד, יחול על ירושתם אותו דין.

139. כשרות לצוות

⁵³⁶ ראה תקנות הדיון (לעיל הערה 359), פרק ב סעיף ז(2).

⁵³⁷ שם, סעיף טו(2).

⁵³⁸ בהלכה, דיני הירושה שווים בכל מקום ומקום, בארץ ובעולם, הן דיני ירושה ממילא והן דיני ירושה באמצעות צוואה. ולכן, בכל דיון בענין ירושה וצוואה בפני בית דין הדן על פי ההלכה בארץ ובעולם, הדינים יהיו שווים. ובכל זאת, מקום מושבם של הצדדים חשוב לענין חילופי מנהגים. ובמידה ואותם מנהגים אינם סותרים דיני תורה, יש לקיימם. לדוגמה, אם נכתבה בצוואה במטבע מסוימת ויש עליה פרשנויות שונות, הפרשנות הקובעת תהיה זו של מקום כתיבת הצוואה, משום שבאותו מקום נוצרו השעבודים. וגם אם הצדדים יעברו מקום מגורים יש להתייחס לזמן כתיבת הצוואה כמקום המתאים להחיל עליה את הצוואה.

⁵³⁹ ראה סעיף קודם. על כל נכסיו של מוריש חל אותו דין, בהתחשב במנהגים השונים במקומות השונים, כגון מקום כתיבת הצוואה וכדומה.

על הכשרות לצוות יחול חוק זה, בכפוף למנהג המקום שבו הוא מצווה.⁵⁴⁰

חוק - על הכשרות לצוות יחול דין מושבו של המצווה בשעת עשיית הצוואה.

140. צורת הצוואה

צוואה כשרה מבחינת צורתה אם היא כשרה לפי חוק זה.⁵⁴¹

חוק - (א) צוואה כשרה מבחינת צורתה אם היא כשרה לפי הדין הישראלי, לפי דין מקום עשייתה, לפי דין מקום מושבו או מקום מגוריו הרגיל או לפי דין אזרחותו של המצווה בשעת עשייתה או בשעת מותו, ובמידה שהצוואה נוגעת למקרקעין - גם לפי דין מקום הימצאם.
(ב) לענין החלתו של דין זה לפי סעיף זה יראו את הכשרות הדרושה למצווה או לעדי הצוואה כענין שבצורה.

141. מיון מונחים

לענין קביעת הסמכות והדין לפי הסעיפים 136 עד 140 תהיה לכל מונח המשמעות שיש לו בחוק זה.

חוק - לענין קביעת הסמכות והדין לפי הסעיפים 136 עד 140 תהיה לכל מונח המשמעות שיש לו בדין הישראלי.

142. דין חוץ המפנה אל דין אחר

בוטל

חוק - על אף האמור בחוק זה, כשחל הדין של מדינה פלונית ואותו דין מפנה אל דין-חוץ, אין נזקקים להפניה, אלא יחול הדין הפנימי של אותה מדינה; אולם כשהדין של אותה מדינה מפנה אל הדין הישראלי, נזקקים להפניה ויחול הדין הפנימי הישראלי.

143. דין-חוץ שאין נזקקים לו

בוטל

חוק - על אף האמור בחוק זה, כשחל דין-חוץ, אין נזקקים לו במידה שהוא מפלה מטעמי גזע, דת, מין או לאום או סותר תקנת הציבור בישראל.

⁵⁴⁰ כל המתחייב ומשעבד עצמו, על דעת מנהג המקום הוא עושה. ולכן, גם בכתיבת הצוואה או בציווי בעל פה, אם יש דברים שיתבררו בצוואה על פי מנהג המקום, הולכים לפי המקום שבו ערך את הצוואה. וראה שו"ת מהרשד"ם, חושן משפט, סימן שסו: 'כתוב בצוואה אחת שפלוני צוה מחמת מיתה שהניח מאה אלפים לבנים לצפת תוב"ב ועוד הניח מאה דוקטש לגיסו. ואחיו היורש טוען שדרך הסוחרים הדוקטש נקראים חמשים לבנים ורוצה לתת לו כפי זה הערך והמקבל טוען שכל המעות עלו שווים ולפי מה ששוים יש לו לקבל. תשובה משנה שלימה שנינו פ' בתרא דכתובות: נשא אשה בא"י נותן לה ממעות א"י נשא אשה בקפוטקיא נותן לה ממעות קפוטקיא ע"כ למדנו מכאן שאפילו שהיה האיש מאיזה מקום שיהיה אפ"ה אין אנו משגיחין אלא במקום שנשא אשתו גם כן"ד יש לנו לומר שאין משגיחין אלא במקום שנעשה הצוואה וא"כ נראה שיש לנו לומר שיתנו היורשים מה שקוראים דוקטש'.

⁵⁴¹ כשרות הצוואה, בכל מקום שנעשית, תבחן אך ורק על פי כללי ההלכה.

144. סייג לתחולת דין-חוץ

בוטל

חוק -> על אף האמור בחוק זה, דין-חוץ המקנה זכויות ירושה על פי דין למי שאיננו קרוב למוריש קרבת דם או קרבה של נישואין, חיתון או אימוץ, אין נזקקים לו אלא במידה שאותו דין-חוץ מכיר בזכויות ירושה כאמור המוקנות בדין הישראלי.

פרק שמיני: הוראות שונות

145. דין יורש יחיד

לא היה למוריש אלא יורש אחד, יהיו הוראות חוק זה בעניין חלק בעיזבון חלות על העיזבון כולו, והוראות חוק זה בעניין חלוקת העיזבון - על מיזוגם של נכסי העיזבון עם נכסי היורש היחיד.

חוק - לא היה למוריש אלא יורש אחד, יהיו הוראות חוק זה בעניין חלק בעיזבון חלות על העיזבון כולו, והוראות חוק זה בעניין חלוקת העיזבון - על מיזוגם של נכסי העיזבון עם נכסי היורש היחיד.

146. ירושה במקרים מסוימים

אדם שבמותו היה נשוי ליותר מאשה אחת, יקבלו נשותיו⁵⁴² את מזונותיהן⁵⁴³ מהעיזבון שווה בשווה ואת כתובותיהן⁵⁴⁴ לפי קדימות בנישואים.

חוק - אדם שבמותו היה נשוי ליותר מאשה אחת, מה שמגיע לבן-זוג בירושה על פי דין יחולק בין אלמנותיו בשווה.

147. דין תשלומים על פי ביטוח וכו'

(א) סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קצבה או בקופת תגמולים או על פי עילה דומה, נכללים בעיזבון⁵⁴⁵, זולת אם הותנה מי יקבל⁵⁴⁶.

(ב) פיצויים על תאונת דרכים, תאונת עבודה, הרוגים בשואה, אינם נכללים בעיזבון⁵⁴⁷.

(ג) תשלומים בגין תביעת חוב או תביעת נזיקין נכללים בעיזבון⁵⁴⁸.

(ד) ממון שהמוריש לא היה זוכה בו ללא שבועה אינו נכלל בעיזבון⁵⁴⁹.

⁵⁴² לעניין ירושה ראה סעיפים 10, 11 לחוק ובהערות שם, שאשה לא יורשת את בעלה במותו, והוא הדין אם יש לו כמה נשים.

⁵⁴³ אבהע"ז, סימן צג סעיף כב: 'הניח נשים רבות, אע"פ שנשאן זו אחר זו, נזונות בשוה, שאין דין קדימה במזונות'. וראה פתחי חושן, הלכות ירושה, פרק יא סעיף כא, ובהערה נח שם, שגם אם היא גובה ממקרקעין, אין קדימות במזונות וכל שכן אם המוריש הניח רק מיטלטלין.

⁵⁴⁴ אבהע"ז, סימן צו סעיף טז, ופתחי חושן, הלכות ירושה, פרק ז סעיף מב: הקודמת לנישואין קודמת לגבות כתובה. ואם אין בעיזבון כדי כולו, חולקים כדרך שחולקים בבעלי חובות.

⁵⁴⁵ שם, פרק א סעיף לד, ובהערות סד - סה: נטייתם של הפוסקים שתשלומי ביטוח חיים נכללים בעיזבון, וכן תשלומי פנסיה וקופות גמל למיניהם, שאלו כספים שהמוריש השקיע אותם בחייו והוא מקבל תמורתם אחר מותו. וראה עוד שו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן לד.

⁵⁴⁶ ברוב המקרים, כשאדם חותם חוזה ביטוח חיים או קופת גמל הוא קובע את המוטב, ואם כן המוטב יקבל את התשלומים ולא יחול על הכספים דין ירושה. ובפתחי חושן, הלכות ירושה, פרק א סעיף לד, הערה סה, מסיק שאין בזה אפילו משום העברת נחלה משום שהמוריש לא זכה בכספים אלה בחייו.

⁵⁴⁷ תשלומים שחברות ביטוח משלמות במקרה של תאונת דרכים או תאונת עבודה, אינם דמי נהרג שנדון בהם מדיני ירושה, אלא באים לפצות את המשפחה על אובדן מקור ההכנסה, וכסף זה מעולם לא היה שייך למוריש. ולכן, גם מי שאיננו יורש על פי דין תורה, כגון בנות או אשה, רשאי לקבל כספים אלה. גם תשלומים עבור נפגעי השואה הם כפיצוי למשפחה שנשארה בחיים ללא תלות בהרוגים עצמם, בעבודתם וברכושם. אולם, אם יש תשלום על אובדן חפץ מסוים כגון ספר תורה, הרי שהפיצוי הוא בגדר ירושה. שו"ת מנחת יצחק, חלק ד סימן עו, חלק ז סימן קלז,

⁵⁴⁸ חוקת משפט, ירושה ועיזבון, פרק שמיני סעיף ב.

⁵⁴⁹ מכיוון שאין היורשים יכולים להישבע במקומו. שם, סעיף ג.

חוק -> סכומים שיש לשלם עקב מותו של אדם על פי חוזה ביטוח, על פי חברות בקופת קיצבה או בקופת תגמולים או על פי עילה דומה, אינם בכלל העזבון, זולת אם הותנה שהם מגיעים לעזבון.

148. שמירת דיני משפחה

חוק זה אינו בא לפגוע ביחסי ממון בין איש לאשתו או בזכויות הנובעות מקשר האישות; אולם על זכויות ירושה ועל זכויות למזונות מן העזבון לא יחול אלא חוק זה.

חוק -> חוק זה אינו בא לפגוע ביחסי ממון בין איש לאשתו או בזכויות הנובעות מקשר האישות; אולם על זכויות ירושה ועל זכויות למזונות מן העזבון לא יחול אלא חוק זה.

149. ביטול "מירי"

בוטל.

חוק -> לענין ירושה בטלים הדינים המיוחדים הנוגעים למקרקעין מסוג "מירי".

150. עצמאות החוק

בוטל.

חוק -> בעניני ירושה לא יחול סימן 46 לדבר המלך במועצתו לארץ-ישראל, 1922-1947 7.

151. בית הדין המוסמך

בית הדין המוסמך לפי חוק זה הוא בית הדין הדין עפ"י דין תורה.

בית המשפט המוסמך לפי חוק זה הוא בית המשפט לעניני משפחה.

חוק -> 151א. ערעור על החלטת בית הדין

הרואה עצמו נפגע מהחלטת בית הדין רשאי לערער עליה בפני בית הדין לערעורים⁵⁵⁰.

הרואה עצמו נפגע מהחלטת רשם לעניני ירושה רשאי לערער עליה לפני בית המשפט המוסמך לפי סעיף 151, שידון בערעור בשופט אחד.

152. בוטל

⁵⁵⁰ בתקנות הדיון (לעיל הערה 359), מפורטים בפרק טו, הכללים להגשת ערעור לבית הדין הרבני הגדול לערעורים והכללים שם נכונים גם לענין חוק ירושה.

153. הצדדים לדיון

בכל ענין המסור לפי חוק זה לבית הדין רשאי לפנות אליו כל מי שמעוניין בדבר⁵⁵¹; אולם אין בית הדין רשאי⁵⁵² לפתוח בהליך משפטי גם עבור זכאים שלא יכולים לתבוע או להתגונן.

חוק -> בכל ענין המסור לפי חוק זה לבית המשפט רשאי לפנות אליו כל מי שמעוניין בדבר; כן רשאי היועץ המשפטי לממשלה או בא-כוחו, אם הוא סבור שיש בדבר ענין לציבור, לפתוח בכל הליך משפטי לפי חוק זה, לרבות ערעור, ולהתייצב ולטעון בכל הליך כזה.

154. אפטרופסות לענייני ירושה

יורש או זכאי למזונות מן העיזבון שלדעת בית הדין נבצר ממנו לשמור בעצמו⁵⁵³ או על ידי נציגו על זכויותיו בעיזבון, מחויב בית הדין, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, למנות לו אפטרופוס לשמירת זכויותיו בעיזבון.

חוק -> יורש או זכאי למזונות מן העיזבון שלדעת בית המשפט נבצר ממנו לשמור בעצמו או על ידי נציגו על זכויותיו בעיזבון, רשאי בית המשפט, לפי בקשת מעוניין בדבר או מיוזמת עצמו, למנות לו אפטרופוס לשמירת זכויותיו בעיזבון.

155. שיפוט בתי דין דתיים

בוטל.

חוק -> (א) על אף האמור בסעיפים 66(א) ו-151 מוסמך בית הדין הדתי שהיה לו שיפוט בענייני המעמד האישי של המוריש, לתת צו ירושה וצו קיום צוואה ולקבוע זכויות למזונות מן העיזבון, אם כל הצדדים הנוגעים בדבר לפי חוק זה הביעו בכתב הסמכתם לכך.
(א1) נתן בית הדין צו ירושה או צו קיום צוואה לפי סעיף זה, יועבר העתק הצו לרשם לענייני ירושה לשם רישום לפי סעיף 73ד.
(ב) היה בין הצדדים הנוגעים בדבר לפי חוק זה קטין, פסול דין או נעדר שאין לו אפטרופוס, רשאי בית הדין הדתי למנות לו אפטרופוס לענין מתן הסכמה לשיפוט בית הדין הדתי ולענין ייצוגו לפניו.
(ג) בענין שהובא לפני בית דין דתי בהתאם לסעיף קטן (א) מוסמך בית הדין הדתי, על אף האמור בסעיף 148, לנהוג לפי הדין הדתי הנוהג בו, ובלבד שאם היה בין הצדדים קטין או מי שהוכרז פסול דין, לא יהיו זכויות הירושה שלו, אם על פי דין ואם על פי צוואה, וזכויותיו למזונות מן העיזבון פחותות ממה שהיו לפי חוק זה.

⁵⁵¹ לצורך הגשת תביעה - בכל ענין ולא דוקא בענייני ירושה - צריך שתהיה לתובע שייכות לענין, ואפילו בדרך רחוקה וגם אם השייכות היא לא ממונית אלא אפילו ענין של תרעומת (כדוגמת המקרה בתלמוד בבלי, כתובות צב, ע"ב). ומי שאין לו שייכות אינו יכול לתבוע כלל, מצד הכלל ההלכתי 'לאו בעל דברים דידי את', המופיע בתלמוד ובפוסקים.

⁵⁵² בהלכה, אנו לא מוצאים יוזמה של בית הדין לפתוח בהליכים, חוץ ממה שמובא בתקנות הדיון (לעיל הערה 359) תקנה קכח: 'חושש בית-הדין שטעה בפסק-דינו, יזמין את הצדדים לבירור נוסף, ובמקרה זה רשאי בית-הדין לעכב את ביצוע פסק-הדין עד לבירור'. ולכן, מי שיש לו נגיעה בדבר יכול להגיש תובענה בענין, אך בית הדין לא יכול לעשות זאת אלא רק למנות אפטרופוס שהוא יגיש תובענה עבור הנזקק.

⁵⁵³ חו"מ, סימן רפה סעיף ב: 'שבוי שנשבה ובורח מחמת סכנת נפשות, חייבים בית דין להתעסק בנכסיהם. כיצד עושין, כל המטלטלים יהיו מופקדים ביד נאמן ע"פ ב"ד, ומורידין לתוך הקרקעות קרובים הראויים לירש, כדי לעבוד הקרקעות ולהתעסק בהם, עד שיוודע שמתו או עד שיבואו'.

(ד) בענין שהובא לפני בית דין דתי בהתאם לסעיף קטן (א), מוסמך בית הדין הדתי גם למנות מנהל עזבון ולחלק נכסי העזבון, ויחולו סימנים א' עד ה' לפרק הששי, למעט סעיפים 105 ו-106, ובכל מקום בסימנים אלה שמדובר בבית המשפט יראו כאילו מדובר בבית דין דתי.
(ה) סעיף קטן (א) אינו בא לפגוע בסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953.
(ו) בסעיף זה "בית דין דתי" - בית דין רבני, בית דין שרעי, בית דין של עדה נוצרית ובית דין דרוזי.

156. ביטולים

157. הוראות מעבר

בוטל.

חוק - מי שמת לפני תחילתו של חוק זה, יחול על ירושתו הדין שעמד בתקפו ערב תחילתו של חוק זה.

158. דין צוואות קודמות

בוטל.

חוק - (א) צוואה שנעשתה לפני תחילתו של חוק זה והמצווה מת אחרי תחילתו -
(1) כשרה, מבחינת צורתה ומבחינת תכנה, אם היתה כשרה ערב תחילתו של חוק זה או לפי הוראות חוק זה;
(2) אין לפסלה בשל דבר שאיננו עילה לביטול צוואה על פי חוק זה.
(ב) מי שעשה צוואה לפני תחילתו של חוק זה רשאי לבטלה, אחרי תחילתו, לפי הוראות חוק זה.

159. הליכים תלויים

בוטל.

חוק - הליכים בעניני ירושה שהתחילו לפני תחילתו של חוק זה, יימשכו כאילו לא היה חוק זה בתקפו.

160. ביצוע ותקנות

בוטל.

חוק - (א) שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה והוא רשאי להתקין תקנות בכל ענין הנוגע לביצועו, וכן בענינים אלה.
(1) עשיית צוואה בפני רשות בחוץ לארץ והפקדת צוואה בחוץ לארץ;
(2) רישום מרכזי של צוואות שנעשו בפני רשות ושל צוואות שהופקדו;
(3) מתן הודעה אישית למעוניינים נוסף על הודעה ברבים; מתן הודעה אישית או הודעה ברבים במקרים נוספים על אלה המפורטים בחוק זה; צורתן של הודעות ברבים ודרכי פרסומן בארץ ובחוץ לארץ;
(4) חשבונות שעל מנהלי עזבון לנהלם.
(5) סדרי הדין;
(6) מועדים שבסדרי דין, לרבות מועדים לענין בקשה שהוגשה לבית דין דתי;

(7) אגרות, שכר והוצאות.
(ב) תקנות לפי פסקאות (6) ו (7) של סעיף קטן (א) טעונות אישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת.

161. תחילה

תחילתו של חוק זה, מיידית.

חוק - > תחילתו של חוק זה, תשעה חודשים מיום פרסומו ברשומות.

שטר צוואה

כאשר לא ידע אדם את פקודתו ומידת ימיו :

והואיל והחלטתי לסדר צוואה זו ולמסור רצוני האחרון לכל אשר יעלה ברכושי כמפורט להלן, לאחר אריכות ימי ושנותי :

אברהם ישראלי תעודת זהות מס' 123456789

בהיותי בדעה צלולה ומיושבת, ומרצוני הטוב והחופשי, בלי אונס וכפיה, בהיותי בריא ברוחי ובלתי נפתה לכתוב צוואה זו בתרמית או בהשפעה בלתי הוגנת :

מצווה בזאת כדלקמן:

1. אני מבטל בזאת כל צוואה או מסמך אחר או התחייבות אחרת בכתב או בעל פה ביחס לעיזבוני שנעשו קודם לכן ועושה במקומם צוואה זו.
2. כל אדם אשר עפ"י דין תורה הינו יורשי זכאי לקבל ארבעה דולר מעזבוני אם יבקש זאת.
3. אם ביום עוזבי את העולם, אשתי האהובה שרה ישראלי (ת.ז. מס' 987654321) תהיה בחיים, אזי אני מצווה כי כל כספי ורכושי, דניידי ודלא נייד, כספים ו/או פקדונות ו/או ניירות ערך יועבר לבעלות/ה הבלעדית של אשתי שרה ישראלי (ת.ז. מס' 987654321).
4. אם ביום עוזבי את העולם, אשתי האהובה שרה ישראלי (ת.ז. מס' 987654321) לא תהיה בחיים, אזי אני מצווה כי כל כספי ורכושי, דניידי ודלא נייד, כספים ו/או פקדונות ו/או ניירות ערך, יחולק יחולק שווה בשווה בין שלושת ילדיי האהובים.

(ת.ז. מס' 012121212)	- יצחק
(ת.ז. מס' 232323444)	- רבקה
(ת.ז. מס' 233432432)	- רחל

תאריך:

חתימת המצווה

אנו הח"מ, מעידים בזה, כי המצווה אברהם ישראלי בעל תעודת זהות מס' 123456789 ערך צוואה זו מיום במעמד אחד ולאחר שהבין את תוכן הצוואה ואמר כי זהו רצונו האחרון וזו צוואתו וכאשר הוא בריא בנפשו, בדעה צלולה והבין את תוכן צוואתו.

עד ב' חתימה

עד א' חתימה

5. את כל מה שאני נותן עפ"י שטר צוואה זה, הנני נותן/נת מהיום ושעה אחת קודם פטירתי. אולם, במשך כל ימי חיי, אני רשאי לחזור בי ולעשות ברכושי כטוב בעיניי.
6. את כל הכתוב לעיל, עשיתי מרצוני הטוב והגמור בדעה צלולה ומיושבת עלי כצוואת בריא הקיימת לעולם והקניתי לכל אחד ואחד מהנזכרים לעיל כל השייך לו לחלקו בקגא"ס ואגב קרקע כל דבר בקניינו באופן היותר מועיל עפ"י תוה"ק ותקון חז"ל, ועל רכוש שאין קנין נתפס בו - כגון מלווה או מה שאיננו בעין עכשיו או שהוא דבר שלא בא לעולם וכיו"ב - ואי אפשר לקנין לחול עליו, הנני מודה בהודאה גמורה ומוחלטת שכנגד רכוש זה, כפי הסכום שיעלה רכוש זה שעה אחת קודם פטירתי, התחייבתי הן בנדר והן בתורת שעבוד הגוף, באופן שאינם מחייבים כעת לשלם את כל הסך, והשעבוד נעשה באופן המועיל ביותר ונעשה באופן שלא ישאר שום פקפוק וערעור ליורשי ולשום אדם בעולם.
7. כל ספק בלשון צוואה זו, יהיה נידון לטובת המקבל, וקבלתי על עצמי את סברת הפוסקים המקימים שטר זה.
8. כל הדברים האלו נחתמו בפני העדים דלהלן, שהם כשרים לכל דבר ואמרתי להם הוו עלי עדים וכתבו את השטר והם קנו מידי בקנין גמור אגב סודר כדת וכדין.

תאריך:

חתימת המצווה

אנו הח"מ, מעידים בזה, כי המצווה אברהם ישראלי בעל תעודת זהות מס' 123456789 ערך צוואה זו מיום במעמד אחד ולאחר שהבין את תוכן הצוואה ואמר כי זהו רצונו האחרון וזו צוואתו וכאשר הוא בריא בנפשו, בדעה צלולה והבין את תוכן צוואתו.

עד ב' חתימה

עד א' חתימה

[לגבי שטר שהמתפרס על יותר מעמוד אחד, לכתחילה רצוי שיהיה בעמוד אחד ובמיוחד כשמדובר בצוואות או בשטרות קצרים שאפשר באופן טכני להקטין גופנים ולהכניסם לעמוד אחד. אם אין אפשרות אזי הרב פתחי חושן מצריך חתימות עדים ותאריך על כל העמוד ולא די בראשי תיבות שזו המצאה לא הלכתית. וגם על זה יש לפקפק אבל זה כנראה המינימום הנדרש להכשיר שטר במספר דפים. ראה שם בספר דיני ירושה עמוד קעא באות ה וכן בספר פתחי חושן שטרות הכרך האחרון עמוד עב בהערות. המערכת]

שטר צוואה

כאשר לא ידע אדם את פקודתו ומידת ימיו :

והואיל והחלטתי לסדר צוואה זו ולמסור רצוני האחרון לכל אשר יעלה ברכושי כמפורט להלן, לאחר אריכות ימי ושנותי :

שרה ישראלי תעודת זהות מס' 987654321

בהיותי בדעה צלולה ומיושבת, ומרצוני הטוב והחופשי, בלי אונס וכפיה, בהיותי בריא ברוחי ובלתי נפתה לכתוב צוואה זו בתרמית או בהשפעה בלתי הוגנת :

מצווה בזאת כדלקמן:

1. אני מבטלת בזאת כל צוואה או מסמך אחר או התחייבות אחרת בכתב או בעל פה ביחס לעיזבוני שנעשו קודם לכן ועושה במקומם צוואה זו.
2. כל אדם אשר עפ"י דין תורה הינו יורשי זכאי לקבל ארבעה דולר מעזבוני אם יבקש זאת.
3. אם ביום עוזבי את העולם, בעלי האהוב אברהם ישראלי (ת.ז. מס' 123456789) יהיה בחיים, אזי אני מצווה כי כל כספי ורכושי, דניידי ודלא נייד, כספים ו/או פקדונות ו/או ניירות ערך יועבר לבעלותו הבלעדית של בעלי אברהם ישראלי (ת.ז. מס' 123456789).
4. אם ביום עוזבי את העולם, בעלי האהוב אברהם ישראלי (ת.ז. מס' 123456789) לא יהיה בחיים, אזי אני מצווה כי כל כספי ורכושי, דניידי ודלא נייד, כספים ו/או פקדונות ו/או ניירות ערך, יחולק יחולק שווה בשווה בין שלושת ילדיי האהובים.

(ת.ז. מס' 012121212)	- יצחק
(ת.ז. מס' 232323444)	- רבקה
(ת.ז. מס' 233432432)	- רחל

תאריך:

חתימת המצווה

אנו הח"מ, מעידים בזה, כי המצווה שרה ישראלי בעל תעודת זהות מס' 987654321 ערך צוואה זו במעמד אחד ולאחר שהבינה את תוכן הצוואה ואמרה כי זהו רצונה האחרון וזו צוואתה וכאשר היא בריאה בנפשו, בדעה צלולה והבינה את תוכן צוואתה.

עד ב' חתימה

עד א' חתימה

5. את כל מה שאני נותנת עפ"י שטר צוואה זה, הנני נותן/נת מהיום ושעה אחת קודם פטירת. אולם, במשך כל ימי חיי, אני רשאית לחזור בי ולעשות ברכושי כטוב בעיניי.
6. את כל מה שאני נותנת עפ"י שטר צוואה זה, הנני נותנת לאחר קבלת הסכמה מפורשת של בעלי, ועל כך עשינו קנין כדין.
7. את כל הכתוב לעיל, עשיתי מרצוני הטוב והגמור בדעה צלולה ומיושבת עלי כצוואת בריא הקיימת לעולם והקניתי לכל אחד ואחד מהנזכרים לעיל כל השייך לו לחלקו בקגא"ס ואגב קרקע כל דבר בקניינו באופן היותר מועיל עפ"י תוה"ק ותקון חז"ל, ועל רכוש שאין קנין נתפס בו - כגון מלווה או מה שאיננו בעין עכשיו או שהוא דבר שלא בא לעולם וכיו"ב - ואי אפשר לקנין לחול עליו, הנני מודה בהודאה גמורה ומוחלטת שכנגד רכוש זה, כפי הסכום שיעלה רכוש זה שעה אחת קודם פטירתי, התחייבתי הן בנדר והן בתורת שעבוד הגוף, באופן שאינם מחייבים כעת לשלם את כל הסך, והשעבוד נעשה באופן המועיל ביותר ונעשה באופן שלא ישאר שום פקפוק וערעור ליורשי ולשום אדם בעולם.
8. כל ספק בלשון צוואה זו, יהיה נידון לטובת המקבל, וקבלתי על עצמי את סברת הפוסקים המקימים שטר זה.
9. כל הדברים האלו נחתמו בפני העדים דלהלן, שהם כשרים לכל דבר ואמרתי להם הוו עלי עדים וכתבו את השטר והם קנו מידי בקנין גמור אגב סודר כדת וכדין.

תאריך:

חתימת המצווה

אנו הח"מ, מעידים בזה, כי המצווה שרה ישראלי בעל תעודת זהות מס' 987654321 ערך צוואה זו במעמד אחד ולאחר שהבינה את תוכן הצוואה ואמרה כי זהו רצונה האחרון וזו צוואתה וכאשר היא בריאה בנפשו, בדעה צלולה והבינה את תוכן צוואתה.

עד ב' חתימה

עד א' חתימה

צוואה מחיים**נוסח צוואה הכתובה בספר "משפטיך ליעקב"**

בס"ד, תאריך עברי:

תאריך לועזי:

אני הח"מ _____ ת.ז. _____ המתגורר ברח' _____, מצווה בדעה צלולה ומיושבת, ללא כל אונס וכפיה, כדלהלן:

א. כל רכושי מקרקעין ומיטלטלין, פיקדונות וחסכוניות בבנקים, הן במטבע ישראלי והן במטבע זר, ניירות ערך, אגרות חוב, כספים, חובות שחייבים לי הן בע"פ והן בשטר, זכויות, וכל רכוש אחר שיהיה בבעלותי שעה אחת קודם פטירתי.

ב. את כל הנ"ל, חוץ מסך: _____ שהנני משאיר לעצמי ולא יחול עליו הקנאה זו, כדי לקיים בו ירושה דאורייתא, הנני מקנה במתנת בריא שתחול מהיום ושעה אחת קודם מיתתי, אם לא אחזור בי, כמתנה גלויה ומפורסמת, כל דבר ודבר לפי קנינו המועיל ביותר ובאופן המועיל ביותר, בהקנאה גמורה למוטבים דלהלן בחלקים שוים:

ג. על רכוש שאין הקניין נתפס בו, חוץ מסך: _____, הנני מודה בהודאה גמורה שאני חייב לכ"א מהמוטבים דלעיל סך השוה לחלקו ע"פ הצוואה בנכסים שאין הקניין נתפס בהם, כפי שווים שעה אחת קודם פטירתי מן העולם. וקבלתי על כך אף בתורת התחייבות בקנין גמור אגב סודר מעכשיו בבי"ד חשוב דלא כאסמכתא, ושעבדתי נכסי שקניתי ומה שאני עתיד לקנות לחוב זה מטלטלי אגב מקרקעי. זמן פירעון חוב זה יהיה שעה אחת קודם מותי. חוב זה והתחייבות זו הוטנו אף הם באם לא אחזור בי מצוואתי זו. ביטול או חזרה של חלק מצוואה זו לא יבטל את חלקה האחר.

כל הדברים הנזכרים, נעשה בהם קנין המועיל ביותר ובאופן המועיל ביותר, וקבלתי על עצמי את סברת הפוסקים המקיימים שטר זה. וכל ספק בלשון השטר יהיה נידון לטובת המקבל וידו תהיה על העליונה.

זאת היא צוואתי האחרונה, והיא מבטלת כל צוואה קודמת שכתבתי, אם ישנה כזו. התנתי תנאי במתנה זו שאני יכול לחזור בי ממנה בכל עת שארצה. חזרה מצוואה זו יכולה להיות אך ורק ע"י שטר צוואה אחר, החתום בחתימת ידי ובעדים כשרים המעידים כי קבלתי בקנין, וכן שהייתי בדעה צלולה בזמן כתיבת הצוואה החדשה.

ולראיה וקנין באתי על החתום: _____ היום: _____

אנו החתומים מטה: _____ ת.ז. _____

_____ ת.ז. _____

מאשרים בזה כי הופיע בפנינו _____ ת.ז. _____ בבקשה שנערוך לו צוואה ע"פ רצונו. הנ"ל הקנה בפנינו בקניינים ע"פ דין תורה, וכן חתם בפנינו, בהיותו בדעה צלולה.

ולראיה באנו על החתום:

_____ היום, _____

שטר צוואה

נוסח הרב ח שלמה שאנן / תחומין ח

היות ואין אדם יודע יום פקודתו, והיות וברצוני לסדר צוואה ולהביע רצוני האחרון והוראותיי מה ייעשה ברכושי, לכן אני החתום מטה:

בן _____, ת"ז _____
כתובת _____

ובהיותי בדעה צלולה, שפוייה ומיושבת עלי ומוכשרת מכל הבחינות הדרושות על-פי דין תורה והחוק, מצווה בזה ברצוני הטוב והגמור, בלי אונס והכרח כלל וכלל, כדלהלן - :

א . הנני מבטל בזה כל צוואה אחרת שנעשתה על ידי באיזה זמן מן הזמנים; ואין שום תוקף לשום צוואה אחרת או תעודה אחרת, מלבד לצוואתי הנוכחית הזאת. וכל זמן שלא אבטל או אשנה שטר צוואה זו בכתב, בחתימתי ובחתימת שני עדים, או באופן חוקי אחר - יעמוד שטר צוואה זו בתוקפו ובחזקתו, כתוקף של שטר צוואה בריא, ובתוקף שטרות דנהיגין בישראל העשויים עפ"י תקנת חז"ל, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, וכתוקף שטרי צוואה המוכרים עפ"י דין תורתנו הקדושה ועל פי החוק האזרחי במדינת ישראל לפי פקודת הירושות, או לפי כל חוק אזרחי אחר שיבוא במקום החוק הזה .

ב . כל מה שאני נותן לזוכים עפ"י שטר זה, הנני נותן במתנה גמורה ושלמה, מהיום ולשעה אחת קודם פטירתי, על מנת שלא אחזור בי עד אז אלא ע"י צוואה או שטר ביטול צוואה כשרים וחתומים על ידי ועל ידי שני עדים, או באופן חוקי אחר. ובתנאי כתנאי בני גד ובני ראובן: אם לא אחזור בי כנ"ל, יחול הקניין מהיום ולשעה אחת קודם פטירתי; ואם אחזור בי כנ"ל, לא יחול הקניין לגבי כל דבר אשר אחזור בי. ובכל מקום שבו הנני מזכיר בשטר צוואה זה זכייה ומתנה לזוכים, הרי הוא לפי התנאי הזה .

ג . הנני נותן כל רכושי הרשום על שמי, כולו או חלקו, וכן את כל מטלטלי ונכסי דניידי שלי, וכל רכוש אחר כגון כספים במזומן, השקעות במניות, אגרות-חוב, חסכוניות לזמן ארוך, מלוות ממשלתיים וכדומה הרשומים על שמי, כולו או חלקו:

לאשתי _____ בת _____, ת"ז _____
הגרה ב _____,

במתנה גמורה ולא כאפוטרופוס .

ד . ובמקרה ויום פקודת אשתי הנ"ל יגיע בעודי בחיים, אני נותן את כל רכושי שיהיה לי, במתנה גמורה לשלשת ילדי בחלקים שווים:

1. לבתי _____ ת"ז _____ מ _____.
2. לבני _____ ת"ז _____ מ _____.
3. לבני _____ ת"ז _____ מ _____.

מהיום ולשעה אחת קודם פטירתי, על מנת שלא אחזור בי, ובתנאי כתנאי בני גד ובני ראובן: אם לא אחזור בי, יחול הקניין מהיום ולשעה אחת קודם פטירתי; ואם אחזור בי, לא יחול הקניין לגבי כל דבר אשר אחזור בי .

ה . האמור בסעיפים ג-ד לא יכלול כל נכסי דלא ניידים או כל רכוש אחר כגון: השקעות, וחסכוניות הרשומים כבר

על שם אחד מילדינו או נכדינו, או שארשום בעתיד על שם אחד מהם. רק מה שיהיה רשום על שמי בזמן פטירתי, יחולק שווה בשווה, כאמור בסעיף ד'.

ו. כל הכתוב לעיל עשיתי וערכתי מרצוני הטוב והגמור, ובדעה צלולה ומיושבת כצוואת בריא הקיימת לעולם, שתחול שעה אחת קודם פטירתי, כל זמן שלא אערוך צוואה אחרת מקוימת כדין תורה, או אבטל צוואה זו בפני עדים כחוק. והקניתי לכל השייך בכתובה ומסירה וקניין גמור ושלם אגב קרקע - כל דבר בקניינו באופן היותר מועיל עפ"י דיני תורתנו הקדושה ותקנות חז"ל ועפ"י חוקי המדינה. ועל רכוש שאין קניין נתפס בו - כמו מלוה על פה שאיננו עתה בעין, או רכוש שלא בא לעולם עדיין וכיו"ב - הנני מודה בהודאה גמורה וחלוטה, שכנגד זה כפי הסכום שיעלה שעה אחת קודם פטירתי אני מתחייב לזוכים הנ"ל מעתה, הן בנדר והן בתורת שעבוד, באופן שאני מחויב כבר עתה לשלם כל סכום. והשעבוד נעשה באופן המועיל, והכל נעשה באופן שלא יישאר שום פקפק וערעור מצד יורשי ולא משום אדם בעולם, וגם נעשה בקניין גמור ושלם אגב סודר, במנא דכשר למקניא ביה שקנו אחרים מידי על כל הנזכר, בלי שום טענות אסמכתא או כל טענה אחרת לבטל הצוואה או הקניין והשעבוד. ושטר זה נעשה בפרסום, ולא במילתא טמירתא, ובאופן היותר מועיל עפ"י דיני תורתנו הקדושה.

ז. אני מברך את אשתי, ילדינו ומשפחותיהם, שיזכו לחיים טובים וארוכים, מתוך בריאות טובה ונחת מצאצאיהם. בקשתי האחרונה היא, שישורר שלום אמת ביניהם כל ימי חייהם.

כל זה ערכתי ועשיתי בדעה צלולה ומיושבת בצוואת בריא מעתה שיחול שעה אחת קודם מותי, שלא לשנות ולא לחזור מצוואתי והודאתי מעתה ועד עולם, רק ע"י צוואה אחרת או ביטול צוואה זו אם תעשה כדין תורה בזמן מאוחר מצוואה זו.

ועל הכתוב כנאמר כאן, לאחר שקראתי והבנתי את תוכנו, חתמתי את שמי, פה _____, בתאריך :

שם המצווה וחתימתו

והנני חותמים ומאשרים בזה כי המצווה הנ"ל חתם בפנינו על שטר צוואה זה לאחר שהצהיר בפנינו כי זו צוואתו ובזה אנו חותמים בתור עדים לצוואה בנוכחות של המצווה הנ"ל ובנוכחות כל אחד מאיתנו.

שם _____	ת"ז _____	כתובת _____
שם _____	ת"ז _____	כתובת _____

בס"ד

נוסח שטר מתנת בריא

נוסח צוואה הכתובה בספר מנחת יצחק חלק ז סימן קלב

בעזה"ש"ת בפנינו עדים ח"מ אמר לנו _____ בן _____ : הוּו עלי עדים כשרים ונאמנים וקנו ממני בקנין גמור אגב סודר במנא דכשר למקניא ב'. ואני מודה בזה בפניכם, כמודה בב"ד חשוב וראוי בהודאה גמורה, בהיותי עתה איש בריא ובדעתי הצלולה והמיושבת כשאר בני אדם ההולכים בשוק ויודע לשאת ולתת ככל בני אדם. ואני אומר לכם, כתבו שטר זו במתנת בריא ככל הפרטים שאני מסדר לפניכם בזה מה שיעשה בהוני ורכושי לאחר אריכות ימים ושנים. ושטר זו כתבוהו בשוקא וחתמוהו בברא ויהא מועיל ע"פ דת תורתנו הקדושה בכל אופן היותר מועיל כדין מתנת בריא.

והותנה בפירוש ממני בכל תוקף דין תורתנו הקדושה, שאם ימצא איזה פרט בשטר מתנה זו שלא יספיק לו הקנין מהקנינים על פי דין תורה, לא יגרע בשביל כך הכח מיתר הדברים הנקנין לכל הזוכין ע"פ שטר זו במאומה, וכל ספק שיוולד בכח הקנין של שטר מתנה זו, יהיה הספק לצד המקיים את השטר בכל הפרטים הנבחרים לטובתם של הזוכים.

וכן הותנה בפירוש ממני, שיש לי הזכות לחזור בי משטר מתנת בריא זו כל ימי חיי עד שעה אחת קודם פטירתי, ואם לא אחזור בי במשך כל ימי חיי תהיינה המתנות מעתה ומעכשיו עד שעה אחת קודם פטירתי, ואני מבטל כל מיני ערעורים מצד באי כחי הבאים לערער על שטר זו אפילו ע"י שטרות, כי אינם נחשבים כלפי גילוי - דעת של שטר זו.

הריני מחלק כל נכסי _____ חלקים, והיינו לבני _____ ולבנותי _____ אני נותן לכל אחד ואחד חלק אחד. ובזה אפרט את כל נכסי אשר אני מחלק, ואלו הן:

(א) _____

(ב) _____

לאשתי מרת _____ בת _____ אני נותן הפירות של כל רכושי במשך חיים חיותה.

ואני ממנה את _____ בן _____ המכונה _____ בן _____ ואת _____ בן _____ המכונה _____ בן _____ על רכושי, ולהם הקנתי את כל הנ"ל ועשיתי אותם ליד זוכה באופן היותר טוב, ואם יעדר ח"ו אחד מן האפוטרופסים, יהא כל הכח הזה בידי האפוטרופוס הנשאר בחיים, והרשות בידו למנות אפוטרופוס אחר או למלא את הדברים לבדו. ואני פוטר את האפוטרופסים משבועה או מגרם שבועה וכו'.

את כל זה אמר לפנינו _____ בן _____ מרצונו הטוב והגמור בתורת מתנת בריא מעכשיו עד שעה אחת קודם פטירתו, ויהא מועיל שטר מתנה זו ע"פ ד"ת וכנעשה ע"פ תיקוני חז"ל כל זמן שלא תמצא שטר מתנה מאוחרת בחתימת ידי מן זמן שטר זו ושמכשת תוכן שטר זו. גם אמר לפנינו בלשון הזה: אני מודה בפניכם בתורת הודאה גמורה, שכל הנזכר לעיל הקנתי מעכשיו ולאחר אריכות ימים ושנים כל דבר לפי קנינו הראוי לו.

ועוד אמר לנו _____ בן _____ הנ"ל: אני מודה בפניכם כמודה בב"ד חשוב וראוי בהודאה גמורה, איך שיש בידי ממון של רעיתי _____ בת _____ שתחי' ובנותי _____ בת _____ ו _____ בת _____ סך _____ ומחויב אני לשלם להן סך הנ"ל ע"פ התנאים המבוארים להלן, וכן התנתי עמהן, שזמן פרעון חוב הנ"ל לא יחול עלי אלא שעה אחת קודם מותי, וכשיגיע הזמן ההוא אין אני מבקש ושואל זמן אחר כלל, רק שמחויב אני ובא כחי אז לשלם כל סך הנ"ל לאשתי ובנותי הנ"ל, וכל נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אני למקני, נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות, יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון חוב הנ"ל, ואפילו מן גלימא דעל כתפאי, בחיים ולבתר חיים מן יומא דנן ולעולם. אכן תנאי התנתי עמהן, שאם ירצו בני הזכרים ליתן להן חלק מכל עזבוני כמפורש לעיל, אף מאותם שלא היה חלות להקנינים הנ"ל על פי דת תורתנו הקדושה, הם פטורים מלשלם סך הנ"ל, אע"פ שלא יגיע אותו חלק לכדי ערך סך הנ"ל, מ"מ יהא המותר מתנה בידי היורשים שלא לתבעם לעולם, אבל אם יעברו יורשי, שלא יתנו להן כשירדו לנחלה לחלוק, אז מחויבים הם לשלם להן כל סך הנ"ל עד גמירא.

וכ"ז הותנה בתנאי כפול בהן קודם ללאו ובתנאי קודם למעשה ובדבר שאפשר לקיימו ממש כתנאי בני ג' ובני ראובן לכל הלכותיו, וקנינא מייניה אנן סהדי אגב סודר במנא דכשר למיקניה ביה לאשר ולקיים ככל הנ"ל.

וכל זה נעשה בתוקף כל שט"ח והודאות דנהיגי בישראל העשוי כתקנת חז"ל, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרא ובביטול כל מודעות שמסר על שטר זו ובקנין אגב סודר ובמנא דכשר למיקניה ביה ככל מה דכתוב ומפורש לעיל, והכל שריר ובריר וקיים.

ובאנו על החתום היום יום _____ לחודש _____ שנת _____ פה ק"ק _____

עד _____

עד _____

בס"ד

נוסח שטר צוואת בריא

נוסח צוואה הכתובה בספר פתחי חושן דיני ירושה ואישות עמוד קעה

[ראה שם ביאור הלכתי של הצוואה]

אני הח"מ _____ ברצוני שבחלק מנכסי המפורטים להלן יזכו לאחר אריכות ימי ושנותי האנשים והמוסדות המפורטים להלן, ואני כותב צוואה זו כדיעה צלולה ומתוך רצוני הטוב. אני מבטל בזה כל הצוואות שעשיתי וציוויתי עד היום ואני חוזר בי מהם, וצוואה זו תהיה תקיפה כל זמן שלא אחזור בי או כל זמן שלא אעשה צוואה אחרת שתבטל צוואה זו כולה או מקצתה עפ"י דין תוה"ק. בכדי שצוואה זו תהיה תקיפה עפ"י דיני ישראל, הריני מודה בהודאה גמורה שהקניתי במתנה גמורה מתנת בריא גלויה ומפורסמת, מהיום אם לא אחזור בי עד שעה אחת קודם מותי את גוף הנכסים המפורטים להלן לאנשים המפורטים להלן כל דבר לפי קנינו המועיל ביותר עפ"י דין תורה ותקנת חז"ל, ובפירות יזכו לאחר מיתתי, ואם יש דבר שאין קנין מועיל בו לא יגרע מתוקף הקניינים בשאר דברים שמועיל בהם קנין. בכל ספק בפירוש צוואה זו תהיה יד הזוכים על העליונה וכן בכל ספק התלוי במחלוקת ידונו בזה עפ"י דעת הפוסקים המקיימים צוואה זו.

נכס פלוני _____ אני נותן לפלוני _____
נכס פלוני _____ אני נותן לפלוני _____

שאר נכסי שלא נכללו בצוואה זו יתחלקו בין יורשי כדיני ירושה עפ"י תוה"ק. הנני מודה בזה הודאה גמורה ודלא כהשטאה ודלא כהשבעה שיש בידי ממון של _____ בסך _____ שהלוא לי במזומנים והרי הם עלי ועל יורשי אחרי בחוב גמור, והתניתי עמם שזמן פירעון חוב הנ"ל לא יחול ולא יגיע להנ"ל אלא שעה אחת קודם מותי, ואין לשום אדם בעולם לטעון שום טענה הגורעת שטר זה. והתניתי עם הזוכים הנ"ל שכשיגיע זמן פרעון החובות הנ"ל ויתרצו יורשי לתת להם הנכסים והסכומים המפורטים בצוואה זו, או שאחזור בי מצוואה זו, יהיו יורשי פטורים מלפרוע חובות הנ"ל שע"מ כן הלוו לי, והמעות הם מתנה בידי.

כל תנאי שבצוואה זו נעשה כחומר כל תנאים העשויים כתיקון חז"ל וכתנאי בני גד ובני ראובן. צוואה זו נעשתה בפני עדים כשרים החתומים למטה, ואמרתי להם הוו עלי עדים על כל האמור לעיל, וזכו בשטר זה עבור כל הזוכים שבצוואה זו, וקנו ממני קנין גמור אגב סודר במנא דכשר למקניא ביה, על כל הנ"ל ועבור כל הזוכים הנ"ל שבצוואה זו באופן המועיל ביותר, וכאילו נעשה בב"ד חשוב, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי שטרות, ובביטול מודעי וכו'.

וע"ז באתי על החתום היום _____ נאום _____
אנו החתומים מטה מאשרים בזה שהמצווה הנ"ל _____ בהיותו בדעה צלולה ומרצונו הטוב אמר להו הוו עלי עדים על כל הנ"ל, ובפנינו חתם על שטר זה וזכינו בשטר זה עבור הזוכים המפורטים לעיל, וקנינו ממנו בקגא"ס על כל האמור לעיל וזכינו עבור כל הזוכים הנ"ל, כמפורש בשטר זה, היום _____

נאם _____ עד _____

נאם _____ עד _____

פסיקה

(לפי סדר הסעיפים)

סעיף 5. פסלות לרשת

הרב בן יעקב, משפטיך ליעקב, חלק ב סימן כג, עמודים רצ-רצה

העובדות - אדם רצח את אח אשתו. הנרצח השאיר שתי אחיות שאחת מהן היא אשת הרוצח. האם בית דין יכול לפוסלה מלרשת את אחיה כדי שבעלה בעתיד לא יירש אותה?

נפסק - אשת הרוצח תירש את חלקה בירושת הנרצח.

סעיף 7. עסקאות אחרות בזכות הירושה

הרב חשאי, שורת הדין, כרך יג, עמודים פט - צד

העובדות - המוריש כתב צוואה והוריש את כל עזבונו לאלמנתו. הצוואה נכתבה כדרך הערכאות ולא עפ"י דין תורה. הבת הסתלקה מהירושה לטובת אמה, והבן הקנה לאמו את חלקו בירושה בקנין המועיל לפי הוראות המוריש. ע"י כך, האלמנה זוכה בירושה גם על פי דין תורה. מתברר שבן זה היה חייב לפלוני 350000 ₪ עקב גניבה שביצע, ועל כך הוגשה בקשה לעכב את ביצוע צו הירושה שעל ידי הקנתו לאמו הוא מפקיע את היכולת לשלם את חובו.

נפסק - יש לדחות את הבקשה לעיכוב ההליך של צו ירושה. והטעמים: משום שגם אם יש ספק בתוקף הצוואה על פי דין תורה, האלמנה מוחזקת. כמו כן, אין לראות בהקנת הבן את חלקו לאמו משום ערמה, משום שנתן לה את חלקו במתנה גמורה.

סעיף 9. שניים שמתו כאחד

הרב בן יעקב, משפטיך ליעקב, חלק ד סימן ו, עמודים קל - קמד

העובדות - אדם נפטר ללא ילדים. בא אחר וטען שהוא אחיו של הנפטר, אך אין לו עדים על כך. הוא תובע לבצע בדיקת D.N.A.

נפסק - אין להתיר לפתוח את קבר הנפטר כדי לבצע בדיקה זו ותביעתו נדחת. והטעמים: כדי לרדת לנחלה צריך עדות של שניים. אולם מורידים גם על פי סימנים מובהקים. יתכן שיש לבדיקת D.N.A. בירור כמו סימנים מובהקים, אולם אין בכך כדי להתיר פתיחת קבר, משום שבפתיחת קבר יש בעיה של חרדת דין וניוול המת.

סעיף 10. יורשים מבני המשפחה

(1) הרב צבי בן יעקב, שורת הדין, כרך יד, עמודים ריד - רמ

העובדות - אדם קבל היתר מאה רבנים לשאת אשה על אשתו והשליש גט וכתובה, אך הוא לא מימש זכות זו לשאת אשה אחרת. כמו כן, האשה התנגדה לגירושין ולא הסכימה לקבל את הגט ואחר כמה שנים מתה, וילדיה טוענים שהם יורשים אותו ולא הבעל.

נפסק- מחלוקת ראשונים בענין זה יוצרת ספק, ולכן מועילה תפיסה של יורשי האשה לומר 'קים לי' שאין הבעל יורש אותה. ואם מדובר בקרקע נכסי מלוג יורשי האשה זוכים בה ללא תפיסה.

(2) הרב יהודה דרעי, שורת הדין, כרך יב, עמוד שטז- שכד

העובדות- אדם חשד באשתו שמזנה תחתיו והגיש תביעת גירושין. לאחר מכן, התברר לו שחשד זה אינו נכון ואשתו כשרה. הוא בקש לפייסה אך לא הספיק ואשתו מתה, ותפסו היורשים מצד האשה את נכסיה וטוענים שהפסיד את ירושתה.

נפסק- יורשיה של האשה שמוחזקים בנכסיה יקבלו את הנכסים משום שיכולים לומר 'קים לי' כדעת הפוסקים שהבעל הפסיד את ירושתה.

(3) הרב יהודה דרעי, שורת הדין, כרך יב עמוד שטז- שכד

העובדות- בעל ואשה חיו בשלום אך ללא ילדים. כתוצאה מכך הגיש הבעל בקשה לגירושין אך המשיכו לחיות יחד חיי אישות. אשתו נפקדה ורצה הבעל לבטל את תביעת הגירושין ולפייסה אך לא הספיק והיא מתה. טוענים יורשיה שאין לו זכות בירושתה.

נפסק- הבעל זוכה בירושתה.

(4) הרב בן יעקב, משפטי ליעקב, חלק ב סימן כ, עמודים רנט- רעד

העובדות- בני זוג בזיווג שני ללא ילדים משותפים, נמצאים כעשר שנים בתהליך גירושין. הבעל חי עם אשה אחרת בתקופה של כשש שנים. בינתיים נפטרה אשתו באופן פתאומי בלי להניח צוואה. ילדיה מנישואין ראשונים טוענים שאין הבעל זכאי לרשת אותה.

נפסק- אין הבעל יורש את אשתו.

סעיף 12. סדר עדיפויות בין קרובי המוריש

העובדות- אדם קבל התקף לב בבוקר ובערב מת. הוא השאיר אחריו בן ובת. בצהריים אמר מספר דברים לבן בענין נכסיו וכן אמר לבת אך לא סיים דבריו, כי ילדיו לא רצו לשמוע אותו מדבר על מותו. במציאות היו לו הרבה נכסים שחלק מהם היו רשומים על שם הבת ועל שם אחריהם. הבן תובע את כל העיזבון ודורש שהבת תחתום על וויתור. הבת טוענת שלדברי אביה המנוח מגיע לה מחצית מהעיזבון.

נפסק- הבן זוכה בירושה זולתי בנכסים שהיו רשומים על שם הבת. בנוסף, תקבל הבת מגרש שבכוונת המוריש היה ספק, וקבלת מגרש זה יהווה פיצוי לבת עבור חתימתה על ויתור לטובת הבן.

(2) שו"ת ציץ אליעזר, חלק טו סימן ס, עמודים קסב- קסה

העובדות- אדם השאיר אחריו אלמנה, שני בנים קטינים ובת בגיל שש עשרה. האלמנה מבקשת מבית הדין להוציא צו ירושה על פי חוקי המדינה. לטענתה, היא מוכנה לוותר על חלקה המגיע לה בעיזבון לפי חוק המדינה, אבל על החלק המגיע לפי חוק המדינה לבת, היא לא מוכנה וגם איננה רשאית לוותר. האם ישנה אפשרות לפי הדין להוציא צו ירושה כמבוקש?

נפסק – בית הדין צריך להוציא צו ירושה עבור שלשת הילדים בשווה. וזאת משום שלבת מגיעה זכות פרנסה מהעזבון, ולא למנה מגיעה זכות מדור ומזונות, אותה היא רוצה להקנות לבת. ולכן לפי חישוב זה, יש לבת לפחות שליש בעזבון. על כן, ניתן להוציא צו ירושה ויחלקו בהם שני הבנים והבת שווה בשווה.

סעיף 13. החלקים בעזבון

הרב בן יעקב, משפטי ליעקב, חלק ג סימן ל, עמודים שסט – שע

העובדות – המנוח השאיר דירת חדר לשלושת ילדיו שאחד מהם בכור. היתה הסכמה בין הילדים שילדיהם יגורו בדירה חמש שנים לסירוגין. לאחר שבתו וחתנו של הבן הבכור גרו בדירה חמש שנים, טען הבן הבכור שהוא זכאי למחצית הדירה מכח זכותו כבכור, ולכן הוא בקש להוציא צו ירושה לחלוקת הדירה. הוא הוסיף וטען שכיון שהדירה היא לא בת חלוקה, יבצעו חלוקה של גוד או איגוד והוא יפצה את ילדי שני הבנים בשכירות של חמש שנים כל אחד.

נפסק – יש לדחות את תביעת התובע, כי הוא הפסיד את זכות הבכורה בכך שהסכים בתחילה לבצע חלוקה של השכירות בין האחים.

סעיף 17. ירושה באין יורש ידוע

(1) הרב דומב, שורת הדין, כרך יב, עמודים מז – נט

העובדות – יורשים מצד האם תובעים ירושה כאשר אין למוריש יורשים כי כל משפחתו נספתה בשואה.

נפסק – משפחת האם תירש כשאינן יורשים מצד משפחת האב.

(2) הרב יוסף גולדברג, שורת הדין, כרך ו, עמודים קג – קיא

העובדות – מת המוריש ולא ידועים לו קרובי משפחה ואלמנתו החזיקה בנכסים.

נפסק – האלמנה זכאית לקבל אותם.

סעיף 18. צורת הצוואה

(1) הרב ישראל שחור, שורת הדין, כרך ט, עמודים שעג – שפה

העובדות – לפי דברי המוריש אין לו קרובי משפחה אך יש לו ידיד שבמשך שנים מסייע לו. יש שני עדים המעידים שרצון המוריש היה שידידו (מ') יקבל את עזבונו וגם ינציח אותו בחלק מהעזבון. עדות רופא בכתב: המנוח הדגיש לפני שגם הוא ידאג בבוא הזמן למר מ' וישאיר לו את כל מה שיש לו וגם יבקש לדאוג להנצחתו. בפני בית הדין העיד העד הנ"ל: המנוח ידע שסופו קרוב, סבל מאי ספיקת לב באופן חמור, כשספרתי לו על מצבו הוא מיוזמתו אמר שנותן את רכושו למ', ניתן להבין מדבריו שהוא מוריש למ' את כל רכושו. עד שני – המנוח הצהיר בפני שאין לו קרובי משפחה ורצונו להשאיר למ' את כל העזבון.

נפסק – מ' יזכה בירושה

(2) שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז סימן מח- קונטרס אורחות המשפטים, פרק יא עמודים ריט- רכא

העובדות- אשה שיצאה את הארץ לחו"ל לשם טיפול במחלה קשה, ובגבור עליה מחלתה צותה לאנשים שהיו סביבתה, ובקשה מהם להודיע על כך לכל מי שימצאו לנכון, שיובילו את גופתה לאחר מותה לקבורה בארץ, והצביעה לשם כך על כספים שיש לה בבנקים ידועים בא"י. ובניה- יורשיה- מתנגדים לקיום דבריה ודורשים למסור להם כל הכספים שאמם השאירה אחריה באשר הם יורשיה עפ"י הדין, ואת אמם רצונם להשאירה קבורה שם בחו"ל. הדין עם מי? וכן האם יש כח לבי"ד ליכנס לעובי הקורה בתורת אפוסטרופוסים כלליים על כגון מקרים כאלה, ולפקוד להוציא לפועל צוואתה באמצעות הכספים שלה שהשאירה אחריה?

נפסק- יש תוקף לצוואת המנוחה, וגם יש כח לבית דין להוציא לפועל צוואתה.

סעיף 23. פסלות עדים

תיק (אזורי ירושלים) 3/27/712, פד"ר א, 108, (התשי"ז)

העובדות- הוגשה צוואה לאישור בית הדין. בצוואה חתומים שני עדים שהם קרובים למבקש את האישור וקרובים בינם לבין עצמם. האחד הוא חתנו של המבקש והשני הוא גיסו וחתנו. המתנגדים טוענים בנסוף שאין זו חתימה של המנוח אלא אחר חתם.

נפסק- אין לאשר את הצוואה הואיל והעדים פסולים, וכמו כן אין קיום לחתימת המנוח.

סעיף 24. קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה

(1) הרב שאנן, שורת הדין, כרך א, עמודים שיט- שכו

העובדות- נכתבה צוואה שיש בה חסרונות: א. משמע שהם זוכים אחר מיתה, ב. עדי הצוואה הם אחים והם פסולים לעדות.

נפסק- יש לקיים את הצוואה

(2) הרב יצחק אלמליח, שורת הדין, כרך ה

העובדות- הוגשה בקשה לאשר צוואה מהנפטרת לטובת אשה שטפלה בה במשך כמה שנים. המורשה כתבה לה את כל רכושה, כאשר לנפטרת יש בן אחד בחו"ל. הבעיה העיקרית היא שהצוואה חתומה רק ע"י המנוחה ואין דרך לאשר את החתימה רק ע"י השוואת חתימות לחתימותיה בבנק. האם ראוי לאשר את הצוואה ע"י השוואת החתימות שלא בפני הבן של הנפטרת?

נפסק- אין לאשר את הצוואה.

(3) הרב בן יעקב, משפטיך ליעקב, חלק א סימן כח, עמודים תד- תו

העובדות- המוריש כתב בצוואה: אחי א' יירש 50% מנכסי, אחי ב' יירש 25% מנכסי ואחי ג' יירש 25% מנכסי. המוריש נפטר ללא ילדים וגם אביו נפטר לפניו, אח ב' דורש לחלק את הנכסים בחלקים שווים בטענה שאין הצוואה כתובה על פי ההלכה מאחר ולא נכתבה בלשון מתנה אלא בלשון ירושה.

נפסק- יש לקיים את לשון הצוואה

סעיף 25. מצווה לקיים דברי המת.

(1) הרב שאנן, שורת הדין, כרך יא, עמודים פח- צח

העובדות- המצווה ציווה להקים לו מצבה יקרה. האם חייב הבן לקיים את צוואת אביו? האם יש בזה משום מלקד"ה?

נפסק- אין הבן חייב להקים מצבה יקרה אך הוא חייב להקים מצבה רגילה.

(2) הרב אריאל ינאי, שורת הדין, כרך טו, עמודים פד- צט

העובדות- המוריש השאיר רכוש רב שכולל נכסי דלא נייד, חסכוניות ורכב עבור בנו הבוגר. אך הוא מינה מנהל עיזבון לרכושו שיפעל לטובת בנו. מנהל העיזבון יפעל בעיזבון עד שיגיע הבן לגיל 25 או עד שיעברו חמש שנים מאז שינשא לבחירת לבו. הבן טוען שמנהל העיזבון לא נותן לו את צרכיו.

נפסק- הבן יכול לסלק את מנהל העיזבון ולהחזיק בנכסים לבדו אלא עליו לרשום אזהרה בטאבו כדי שלא ימכור נכסי אביו לפני הגיעו לגיל 25.

סעיף 26. כשרות לצוות

(1) הרב זלמן נחמיה גולדברג, שורת הדין, כרך ב, עמודים רצג- שיג

העובדות- המוריש כתב צוואה לטובת אגודת צדקה ובה כתוב שנותן מהיום ולאחר מיתה בתנאי שלא יחזור בו. לאחר מכן כתב צוואה לאלמנתו ובה הוא נותן לה את כל נכסיו. גבאי הצדקה טוען שבשעה שכתב צוואה שניה לא היה שפוי בדעתו. מאידך האלמנה מוחזקת בנכסים, יש עדות בכתב של רופא המעיד שהיה שפוי, וכן יש עדות של עורכי דין שערכו את הצוואה.

נפסק- הצוואה השניה היא הכשרה והנכסים יעברו לאלמנה.

(2) הרב בן יעקב משפטיך ליעקב, חלק ג, עמודים שכה- שלד

העובדות- ראובן כתב צוואה החתומה בחתימת ידו שהוא מוריש למוסד ג' דירת מגורים, ושאר רכושו יתחלק בין היורשים שהם בני האח ובת האחות בחלקים שווים. הצוואה נכתבה לפי כל כללי ההלכה והיא מבטלת כל צוואה קודמת שכתב ראובן. היורשים תובעים לבטל את הצוואה ולקבל את העיזבון בחלקים שווים ביניהם על פי הוכחות שהמוריש לא היה בצלילות דעת כשכתב את הצוואה. כן טען הרופא המטפל בו, וכן העדים החתומים על הצוואה העידו שלפי הערכתם הוא לא היה בצלילות דעת והם הסכימו לחתום רק משום שלא היה נעים שלא להעתר לבקשת האנשים שבקשו מהם להיות עדים. מנהל המוסד טוען שהם טפלו בו במסירות והוא היה צלול בדעתו, ועל כך לא הביאו עדות ברורה.

נפסק- הצוואה בטלה והעיזבון יתחלק בין שלושת היורשים בחלוקה שווה לאחר ביצוע הקניינים הנדרשים.

סעיף 27. חופש לצוות

תיק (אזורי ירושלים) 337/תשי"ג, פד"ר א, 313, (התשט"ו)

העובדות - המצווה ערך צוואה שאושרה בבית הדין בירושלים, ובה הוא נותן לבנו א' סכום מסוים. לאחר מות המצווה הגיש א' בקשה לבטל את הצוואה, משום שלטענתו אביו המנוח כתב בצוואה סכום נמוך כדי למנוע מנושים לגבות מא', אבל באמת כוונת המצווה היתה שא' יקבל את חלקו המגיע מהעזבון לפי דיני הירושה.

נפסק - יש לדחות את הבקשה.

סעיף 56. הזכות למזונות

הרב בן יעקב, משפטיך ליעקב, חלק א, עמודים ריא-רלד

העובדות - הניח המוריש אלמנה, שני בנים ובת. מספר ימים לפני מותו העביר את זכויותיו בקופת גמל לבתו ומחק את שמה של האלמנה שלא תחשב כמוטב בקופת הגמל. האם האלמנה בכל זאת מקבלת מזונות מכספי קופת הגמל?

נפסק - אין האלמנה ניזונית מכספי קופת הגמל.

סעיף 57. גדרי הזכות למזונות

תיק (אזורי ת"א – יפו) 4992/תשי"ד, פד"ר א, 289, (התשט"ו)

העובדות - אלמנה תובעת מזונות מהעזבון לאחר מות בעלה, אלא שמתברר שלפני נישואיהם הם חתמו על חוזה הסכם ממון שבו כתוב: א הנזכרת בתמורה להשלמת הנשואים העתידיים ובתמורה להתחייבות הנזכרת של ב', מתחייבת ומסכימה עם וכלפי ב', מנהלי ומבצעי עזבונו ויורשיו, כי עם מותו של ב' הנזכר תקח ותקבל את הסכום הנזכר למילוי כל זכויותיה ב'דואר' בעזבונו או לגבי עזבונו ומילוי כל יתר הזכויות והאינטרסים ... כלומר, יש כאן ויתור על זכויותיה כאלמנה אם יתקיימו הנישואין ותקבל את הסכום הנזכר.

נפסק - אינה זכאית למזונות מהעזבון.

סעיף 114. משק חקלאי

הרב דומב, שורת הדין, כרך יב, עמודים לט-מו

העובדות - בני זוג רכשו זכות נחלה במושב. לאחר פטירת הבעל הועברו הזכויות לאשה ולפני מותו הצהיר שבנו יהיה ממשיכו בנחלה. וההצהרה אושרה במינהל. לאחר מכן מתה האם וגם הבן. אשתו של הבן וילדיו טוענים לזכות על הנחלה, ואילו אחיותיו שלו טוענות שאין בזה דין ירושה כלל.

נפסק - יש לחלק בדיון בין הזכויות הנובעות מ'בר רשות' לבין הזכויות הממוניות הבלעדיות של ההורים. 'בר רשות' ניתן על השימוש בנחלה ואילו הבית ושאר הדברים שבנה בעצמו הם רכושו הבלעדי. על זכויות של 'בר רשות' אין דין ירושה, ועל רכושו הפרטי יש דין ירושה.

סעיף 115. דירת המגורים

(1) הרב צימבליסט, שורת הדין, כרך ג, עמודים קמד-קמט

העובדות - המוריש נתן במתנת בריא את דירתו ליורשיו, בן ובת. האלמנה תובעת לגור במדור כפי זכותה. כאשר המדור ניתן במתנת בריא, האם האלמנה זכאית לדרוש מדור ממקבל המתנה ומה הדין כאשר מקבל המתנה הוא היורש?

נפסק - רשאים הבן והבת להוציא את האלמנה מן המדור אלא שהם צריכים לשלם לה כתובתה כי כתובה נגבית מן המשועבדים. והחוב הוא רק על הבן כי הוא נחשב יורש ולא הבת, והקדימות היא ביחס אליו.

(2) הרב נסים בן שמעון, שורת הדין, כרך ט, עמודים קכט-קלה

העובדות - המנוח העביר את הדירה שלו על שם בניו כחמש שנים לפני פטירתו. אולם הוא המשיך לגור בדירה זו עם אשתו. היורשים תובעים מהאלמנה לצאת מהדירה כיון שהיא שייכת להם, ואילו האלמנה דורשת לגור בדירה מצד זכות מדור של אלמנה.

נפסק - יש לאלמנה זכות מדור בדירה זו ואין להוציאה.

(3) הרב בן יעקב, משפטי ליעקב, כרך ג סימן כז, עמודים שלה-שנד

העובדות - בין המנוח והאלמנה נערך הסכם ממון לפני נישואיהם (למנוח, אלו נישואין שניים ולא אלמנה אלו נישואים שלישיים). בהסכם נאמר שבמידה והבעל ילך לעולמו תהיה לאלמנה זכות מדור בדירתו ושימוש במה שנמצא בדירה לאורך תקופה מקבילה לזמן שחיו יחד. הבעל ממתחייב לא למכור את הדירה ובמידה שימכור בהסכמת האשה ויקנו דירה חלופית, תעבור זכות המדור לדירה האחרת. הבעל מת והשאיר שתי בנות. אחת הבנות הוציאה חוזה חתום מתאריך שלפני נישואי אביו עם אלמנה זו, לפיו הוא נותן לה את הדירה שבה גרו המנוח והאלמנה. על כן, הבת טוענת שדירה זו שייכת לה מלפני נישואי אביה, ואין לאלמנה זכות מדור בדירה זו. הבת מוסיפה וטוענת שאביה ידע שהיא לא תוציא אותו מהדירה כל עוד הוא בחיים. האלמנה טוענת שכוונת הבעל היתה לתת לבת את הדירה, אבל לא את זכות המדור שיש לאלמנה. כמו כן טוענת האלמנה שהבת ידעה שהיה הסכם ממון בינה לבין אביה המנוח.

נפסק - הסכם הממון שנחתם בין המנוח לאלמנה תקף ועומד, ולאלמנה זכות מדור בדירה זו מספר ימים כמניין חייהם המשותפים.

סעיף 123. הזמנת נושים

הרב בן יעקב, משפטי ליעקב, חלק ב סימן ה, עמודים צו-קד

העובדות - ראובן נהג לקנות בהקפה במכולת. באחת הפעמים תבע בעל המכולת את ראובן על חוב וראובן טען שאינו חייב. לאחר מס חודשים ראובן נפטר ובעל המכולת תובע את היורשים על החוב.

נפסק - בעל המכולת רשאי לבקש שיפרעו לו, ואם פרעו לו אין בהחזקת הממון משום איסור, אך אינו יכול להוציא מידם.

סעיף 155. שיפוט בתי דין דתיים

הרב דיכובסקי, שורת הדין, כרך טו, עמודים תסא-תעג (בפסק זה יש דיון ביחס לסעיף 155 לפי החוק המדינה ולא לפי חוק הירושה ההלכתי)

העובדות - המוריש נתן בחייו את חלקו בדירה לאחד מבניו, ובעצם נישל את אשתו מהדירה לאחר 55 שנות נישואין. הבן טוען שחצי מהדירה שייכת לו ולכן יש צורך לפרק את השותפות בינו לבין אמו, למכור את

הדירה ולהעביר לה את מחצית השווי. האמא טוענת שהיא זכאית למדור לאחר מות בעלה מנכסי בעלה. הבן הגיש תביעה לבית המשפט והאמא הגישה תביעה לבית דין רבני. האם יש סמכות לבית דין רבני לדון בכך או שכל דיני ירושה הם רק בהסכמת שני הצדדים?

נפסק – דין מדור ספצפי של אלמנה גם אם אינו חלק מהמזונות, הוא מתנאי הכתובה ועל כן יש סמכות יחודית לבתי הדין הרבניים לדון בכך, אף ללא הסכמת התובע.

אינדקס שולחן ערוך

מספר הערה	סעיף בחוק	סעיף בשו"ע אבהע"ז	מספר הערה	סעיף בחוק	סעיף בשו"ע אבהע"ז
288	57(א)(1)(ג)(ב)	צג סעיף י	192	38(א)	לח סעיף ב
282	57(א)(1)(א)	צג סעיף יט	191	38(א)	לח סעיף ד ברמ"א
276,340,3 42	56(א)(2),63(א)	צג סעיף כ	136	25(ב)(1)	נד סעיף א
341	63(א)	צג סעיף כ ברמ"א	281	57(א)(1)(א)	סט סעיף א
342	63(א)	צג סעיף כא	273,274	56(א)(2)	סט סעיף ב
543	146	צג סעיף כב	294	57(א)(3)(א)	סט סעיף ו
310	58(א)	צד סעיף א	13,52 58	3(א)(3), 10(א)(1),11	צ סעיף א
494,495	115(א), 115(ב)(2)	צד סעיף א ברמ"א	52	10(א)(1)	צ סעיף ג
493	115(א)	צד סעיף ב	52	10(א)(1)	צ סעיף ה
319,357	59(א)(4),65(א)	צד סעיף ה	48	9(א)(2)	צ סעיף ו
320	59(א)(5)	צה סעיף ד	148	26(ב)(1)	צ סעיף י
544	146	צו סעיף טז	144,147,1 52	26(ב)(1), 26(ב)(2), 26(ב)(4)	צ סעיף יא
276	56(א)(2)	ק סעיף א ברמ"א	213	42(ב)(2)	צא סעיף ב
297,351	57(א)(3)(ג), 65(ב)	קיב סעיף א	34	6(א)(3)	צב סעיף ז
295	57(א)(3)(א)	קיב סעיף א ברמ"א	306	57(ב)(1)	צג סעיף ב
298	57(א)(3)(ג)	קיב סעיף ג	283,348	57(א)(1)(ב), 65(א)	צג סעיף ג
298	57(א)(3)(ג)	קיב סעיף ד ברמ"א	346	64(ב)	צג סעיף ד
296	57(א)(3)(ב)	קיב סעיף ה	285	57(א)(1)(ג)(1)	צג סעיף ה
311,319	58(ב), 59(א)(4)	קיב סעיף ו	286	57(א)(1)(ג)(2)	צג סעיף ז
350	65(ב)	קיב סעיף י	288	57(א)(1)(ג)(4)	צג סעיף ח
335,337	61(ב)(1), 61(ב)(2)	קיב סעיף יא	287	57(א)(1)(ג)(3)	צג סעיף ט
336	61(ב)(1)	קיב סעיף יא ברמ"א	283,284	57(א)(1)(ב)	צג סעיף ט ברמ"א

447	104(א)(2)	קיה סעיף יח	334	61(ב)(1)	קיה סעיף יג
290	57(א)(2)(א)	קס סעיף א	334	61(ב)(1)	קיה סעיף יד
51	10(א)	קסג סעיף א	336	61(ב)(1)	קיה סעיף יד ברמ"א
51	10(א)	קסג סעיפים ב-ח	299	57(א)(3)(ד)	קיג סעיף א
			299	57(א)(3)(ד)	קיג סעיף י

מספר הערה	סעיף בחוק	סעיף בשו"ע חו"מ	מספר הערה	סעיף בחוק	סעיף בשו"ע חו"מ
320	59(א)(5)	פד סעיף א	378	75	כח
320	59(א)(5)	פה סעיף א	378	75	כח סעיף א
329	60(ב)	צ סעיף יד	189	35(ב)	לג סעיף טו
328	60(א)	צג סעיף יד	127,128	23	לג סעיף יד
332	61(א)	צג סעיף לב	162	27(א)(2)	מ
332	61(א)	צד סעיף ו	366	68(ב)	מא סעיף ב
321	59(א)(5)	צה סעיף א	367	68(ב)	מא סעיף ד
145	26(ב)(1)	צו סעיף ו ברמ"א	369	69(ב)	מד
362	67(ב)	צח סעיף א	181	32	מט סעיף ב ברמ"א
485	113(ג)	קג	357	65(ה)	ס סעיף ג
432,434	100(ב)	קג סעיף ט	92,111	21(ב),19	ס סעיף ו
455	105(א),104	קד סעיף א	52	10(א)(1)	סא סעיף א ברמ"א
455	105(א)	קד סעיף א ברמ"א	20	3(ב)(3)	סא סעיף ד
110,452,4 53	21(א),104(ב)	קד סעיף י	265	54(א)	סא סעיף טו
467,518,5 28	109(ג),127(א), 132(א)	קז	266	54(א)	סא סעיף טז
430,515	99(ג),126	קז סעיף א	378	75	סה
517	126	קז סעיף א ברמ"א	364	68(א)	סח סעיף ב ברמ"א
520	128(ב)	קז סעיף ב	320	59(א)(5)	סט סעיף ד
447	104(א)(2)	קז סעיף ב ברמ"א	319	59(א)(4)	ע סעיף ג
521	129(א)	קז סעיף ד	440	102	עג סעיף ב
530	132(א)(2)	קז סעיף ז	439	102	עג סעיף י
529,535	132(א)(1), 134(ב)	קז סעיף ח	125	22(ג)	פא סעיף יז
528	132(א)	קז סעיף ט	320	59(א)(5)	פג

477	(ב)112	קעא סעיף יד	485	(ג)113	קט
482	(א)113	קעא סעיף טו	432	(ב)100	קט סעיף א
482	(א)113	קעא סעיף טו ברמ"א	424	96	קט סעיף ג
471	(ג)110	קעה סעיף א	382	77	קי סעיף יא
504	119	קעה סעיף ב	325	(1)(ב)59	קיב סעיף ב
374,459	73,(ב)107	קעה סעיף ג	494	(א)115	קיב סעיף ו
512	(ג)122	קעו סעיף כה	526	(א)131	קיג סעיף א
512	(ג)122	קעו סעיף כו	319	(4)(א)59	קיד
511	(ב)122	קעו סעיף לט	327	(2)(ב)59	קיד סעיף ב
88	(א)18	קצ סעיף א	352	(ג)65	קיד סעיף ג
88,89	(ב)18,(א)18	קצא סעיף א	327	(2)(ב)59	קיד סעיף ד
173	(א)30	רה סעיף יא ברמ"א	357	(ה)65	קיד סעיף ה
192	(א)38	רז סעיף א	319,338	(4)(א)59, (ג)61	קיד סעיף ו
192	(א)38	רז סעיף ד ברמ"א	319	(4)(א)59	קיד סעיף ז
171,245	29,45	רז סעיף ה	494	(א)115	קיד סעיף יב
102	(ג)20	רט סעיף ד	343	(ב)63	קטו סעיף א
44	(ב)7	רט סעיף ד ברמ"א	280	(א)(1)(א)57	קטז סעיף א
19	(2)(ב)3	רי סעיף א	280	(א)(1)(א)57	קטז סעיף ב
45	(א)8	ריא סעיף ב	512	(ג)122	קכב סעיף ט
45	(א)8	ריא סעיף ה	139,10	(1)(ג)25, (2)(א)3	קכה סעיף ח
262	(א)52	ריד סעיף יב	145	(1)(ב)26	קלב סעיף א
375	73	רכה סעיף א	322	(5)(א)59	קס סעיף א
505	(א)120	רכז סעיף לז	481	(א)113	קעא
509	(א)121	רלה סעיף ב	476	(א)112	קעא סעיף א
172	(א)30	רלו סעיף א ברמ"א	475	(א)112	קעא סעיף ג
102	(ג)20	רמא סעיף א	478	(ג)112	קעא סעיף ד
245	45	רמא סעיף ה	479	(א)113	קעא סעיף ה ברמ"א
235	(1)(ב)43(א)	רמא סעיף ט	480	(א)113	קעא סעיף ו
242	(ג)43	רמא סעיף יא	481	(א)113	קעא סעיף ו ברמ"א
173	(א)30	רמב סעיף א	484	(ב)113	קעא סעיף ז

115,159	22(א), 27(א)(1)	רנ סעיף יד	38	6(ג)	רמג סעיף א
136	25(ב)(1)	רנ סעיף כג	39	6(ג)	רמג סעיף י
126	22(ד)	רנא סעיף ב	36	6(ב)(1)	רמה סעיף יא
436,527	100(ג),131(ב)	רנב סעיף א	175	30(ב)	רמו סעיפים א-ג
132,136,1 37	25(א),25(ב)(1) 25(ב)(2)	רנב סעיף ב	203,205,2 17	42(א), 42(ב)(1),42(ג)	רמח סעיף א
241	43(ב)(3)	רנב סעיף ב ברמ"א	206,210	42(ב)(1), 42(ב)(1)(א)	רמח סעיף א ברמ"א
175	30(ב)	רנג סעיף ה	209	42(ב)(1)(א)	רמח סעיף ב
247	46(2)	רנג סעיף ח	218,225,2 29	42(ג),42(ד), 42(ה)	רמח סעיף ג
245	45	רנג סעיף יב	204	42(א)	רמח סעיף ג ברמ"א
119	22(ב)(2)	רנג סעיף כא	219,220	42(ג)(1), 42(ג)(2)	רמח סעיף ד
252	48(א)	רנג סעיף כד	221	42(ג)(3)	רמח סעיף ד ברמ"א
22	3(ב)(4)	רנג סעיף כו	222	42(ג)(4)	רמח סעיף ז
182,183	33	רנג סעיף כט	211,223,2 44	42(ב)(1)(ב), 42(ג)(5),44(ב)	רמח סעיף ז ברמ"א
201	41(א)	רנג סעיף לג	112	42(ב)(2)	רנ
156	26(ג)(1)	רנו סעיף א	125	22(ג)	רנ סעיף א
185	34(ב)	רנו סעיף ג	168,231,2 43	29(א),43(א), 44(א)	רנ סעיף א ברמ"א
11	3(א)(2)	רנז סעיף ה	126,160	22(ד), 27(א)(1)(ב)	רנ סעיף ב
99	20(ב)(1)	רנז סעיף ו	120	22(ב)(2)	רנ סעיף ד
92,100 102	20(ב)(2),19(ג) 20(ג)	רנז סעיף ז	121	22(ב)(2)	רנ סעיף ה
102	20(ג)	רנח סעיף א	142	26(א)	רנ סעיף ו
102	20(ג)	רנח סעיף ב	123	22(ב)(3)	רנ סעיף ז
102	20(ג)	רנח סעיף ב ברמ"א	211	42(ב)(1)(ב)	רנ סעיף ט
86	17	רעה סעיף א	181	32	רנ סעיף ט ברמ"א
53,54,61,7 5	14(א),10(א)(2), 10(א)(3),12(3)	רעו סעיף א	120	22(ב)(2)	רנ סעיף י
63	12(ד)	רעו סעיף ב	120	22(ב)(2)	רנ סעיף יא
77	14(ב)	רעו סעיף ג	120	27(א)(1)(א),36(א)	רנ סעיף יב
54,638	3(א)(1)(א), 10(א)(3),12(ד)	רעו סעיף ה	159,190	27(א)(1)(א),36(א)	רנ סעיף יג

81,82,83	15(ב)(1), 15(ב)(2), 15(ב)(3)	רפג סעיף ב ברמ"א	65	13(א)	רעז סעיף א
364	68(א)	רפד סעיף ב	65	13(א)	רעז סעיף ב
364	68(א)	רפד סעיף ד	17	3(ב)(1)	רעז סעיף ג
395,553	154,82	רפה סעיף ב	120	13(א),13(ב)	רעז סעיף ד
387	78(ב)(1)	רפה סעיף ג	120	13(ב)	רעז סעיף ו
463	109(א)	רפו	245	13(ב)(1)	רעז סעיף ז
463	109(א)	רפז	67	13(ב)(2)	רעז סעיף ט
464	109(ב)	רפז סעיף א	67	13(ב)	רעז סעיף י
388,398,5 05	78(ב)(2), 120(א),82	רפט סעיף א	67	13(ב)	רעז סעיף יא
459	107(ב)	רפט סעיף ב	77	14(ב)	רעז סעיף טו
383	77	רצ	72	13(ג)	רעח סעיף א
382,391,4 22	77,81,95	רצ סעיף א	66	13(א)	רעח סעיף ג
423	96	רצ סעיף א ברמ"א	66	13(א)	רעח סעיף ז
400,390	84(א),80	רצ סעיף ג	30,42	6(א)(2)(ב), 7(א)	רעח סעיף ח
393,412	92(ב),81	רצ סעיף ה	33	6(א)(2)(ב)	רעח סעיף י
409,412	89(ב),92(ב)	רצ סעיף ו	361	67(א)	רפ סעיף א
425	97	רצ סעיף ז	361	67(א)	רפ סעיף ו
426	97	רצ סעיף י	47	9(א)(1)	רפ סעיף ז
396,426	82,97	רצ סעיף יא	47	9(א)(1)	רפ סעיף י
426	97	רצ סעיף יב	48	9(א)(2)	רפ סעיף יא
394,426	82,97	רצ סעיף יג	112	22	רפא
394	82	רצ סעיף יג ברמ"א	117	22(ב)(1)	רפא סעיף א
426	97	רצ סעיף טו	118	22(ב)(2)	רפא סעיף ז
404	86	רצ סעיף טז ברמ"א	20,104	3(ב)(3),21	רפא סעיף ז ברמ"א
404	86	רצ סעיף יז	118	22(ב)(2)	רפא סעיף ח
405	88	רצ סעיף כ	55	10(ב)	רפב סעיף א
392,411	92(א),81	רצ סעיף כג	169	29	רפב סעיף א ברמ"א
231,461	43(א),107(ד)	רצ סעיף כו	56,154	10(ג),26(ג)	רפג סעיף א
431	100(א)	תיט סעיף ג	27	5(2)	רפג סעיף ב

אינדקס פתחי חושן

סעיף בחוק	הערה	סעיפים בפתחי חושן	סעיף בחוק	הערה	סעיפים בפתחי חושן
הלכות ירושה					
126	515	פרק ג סעיף כד הערה מח	20(ג)	102	עמוד קסט
134(א)	534	פרק ג סעיף כח	4	24	עמוד קעה הערה 3 (הערות וביאורים לנוסח שטר צוואה)
22, (א)25	112, 132	פרק ד	10(ג)	56	פרק א סעיף כו
19	92	פרק ד כללי עריכת צוואה	10(ג), 26(ג)	56, 154	פרק א סעיף כז
21(א)	110	פרק ד כללי עריכת צוואה סעיף ג	147(א)	545	פרק א סעיף לד
18(ב), 35(ב)	89, 188	פרק ד כללי עריכת צוואה סעיף ה	147(א)	545	פרק א סעיף לד הערה סד
36, (2)(א)27	161, 162 190	פרק ד כללי עריכת צוואה סעיף ו	147(א)	456, 545	פרק א סעיף לד הערה סה
26(ב)(1)	145, 147	פרק ד כללי עריכת צוואה סעיף ח	68(א)	364	פרק א סעיף לה
18(א)	88	פרק ד כללי עריכת צוואה עמוד קעא	33	183	פרק א סעיף לח הערה ע
27(א)(1)(ב)	160	פרק ד כללי עריכת צוואה עמוד קעב	67(א), 74	358, 377	פרק א סעיף לט הערה עג
10(ב)	55	פרק ד סעיף ב הערה ט	13(א)	66	פרק ב
3(ב)(4)	22	פרק ד סעיף י	13(ב)(2)	70	פרק ב סעיף יא
29	168	פרק ד סעיף יב	6(א)(2)(ב)	32	פרק ב סעיף כב
29	171	פרק ד סעיף יב הערה לד	110(א)	468	פרק ג סעיף א
27(א)(1)(א), 44(א), 107(ד)	159, 243, 461	פרק ד סעיף יג	122(א)	510	פרק ג סעיף א הערה א
43(א), 45	245, 231	פרק ד סעיף יג הערה לה	109(ב)	464	פרק ג סעיף יא
27(א)(1)(א)	159	פרק ד סעיף יד	109(ב)	464	פרק ג סעיף יב
6(ב), 36, 27(א)(1)(א)	35, 159 190	פרק ד סעיף יד הערה לו	109(ב)	465	פרק ג סעיף יח
26(א)	142	פרק ד סעיף כח הערה סה	39	198	פרק ג סעיף יח הערה לח
18(ב)	89	פרק ד סעיף כט	126	515	פרק ג סעיף כד

פרק ד סעיף ל הערה ע*	109	21(א)	פרק ה סעיף טו הערה לה	397	82
פרק ד סעיף לג	88	18(א)	פרק ה סעיף כד	509	121(א)
פרק ד סעיף לד	131	25	פרק ה סעיף כז	405	88
פרק ד סעיף לד הערה עח	131	25	פרק ה סעיף כח הערה סב	406	88
פרק ד סעיף לד הערה פה	131	25	פרק ה סעיף מד	387,395	78(ב)(1), 82
פרק ד סעיף לה	176,182	30(ב), 33	פרק ה סעיף מד הערה פט	395	82
פרק ד סעיף לו הערה פ	135	25(א)	פרק ז סעיף מב	544	146
פרק ד סעיף לו הערה פב	135	25(א)	פרק ח	143	26(ב)(1)
פרק ד סעיף לו הערה פג	140	25(ג)(2)	פרק ח סעיף יב	143	26(ב)(1)
פרק ד סעיף לח	136	25(ב)(1)	פרק ח סעיף יט הערה מג	152	26(ב)(4)
פרק ד סעיף לח הערה פה	136	25(ב)(1)	פרק ח סעיף יט הערה מז	152	26(ב)(4)
פרק ד סעיף לח הערה פז	130,137,17 6	25,25(ב)(2), 30(ב)	פרק ח סעיף יט הערה מז	153	26(ב)(4)
פרק ד סעיף לט	138	25(ג)	פרק ח סעיף מג	144	26(ב)(1)
פרק ד סעיף לו-מד	132	25(א)	פרק ח סעיף מג הערה פב	145	26(ב)(1)
פרק ד סעיף מה	104	21	פרק ח סעיף מד הערה קיא	147	26(ב)(1)
פרק ד סעיף מז	109	21(א)	פרק ח סעיף מה הערה קיב	148	26(ב)(2)
פרק ד סעיף מט	40	6(ד)	פרק ח סעיף נו	213	42(ב)(2)
פרק ד סעיף מט הערה קו	40	6(ד)	פרק ח סעיף פב	145	26(ב)(1)
פרק ד סעיף נה	13	3(א)(3)	פרק י סעיף מה	78	14(ג)
פרק ד סעיף נה הערה מא	15	3(א)(4)	פרק יא סעיף א	283	57(א)(1)(ב)
פרק ד סעיף נו	20	3(ב)(3)	פרק יא סעיף ד	282	57(א)(1)(א)
פרק ה סעיף ג	391	81	פרק יא סעיף ד הערה יא	282	57(א)(1)(א)
פרק ה סעיף ד הערה ט	414	93	פרק יא סעיף י	283,287	57(א)(1)(ב), 57(א)(1)(ג)(3)
פרק ה סעיף יב	402	85א	פרק יא סעיף טו	276,340,341	56(א)(2), 63(א)
פרק ה סעיף יג	403	85א	פרק יא סעיף טז	342	63(א)

פרק יא סעיף כא	543	146	פרק יב סעיפים יט-כד	296	57(א)(3)(ב)
פרק יא סעיף כא	543	146	פרק יב סעיף כד	298	57(א)(3)(ג)
הערה נח					
פרק יא סעיף כג	346	64(ב)	פרק יב סעיף ל	325	59(ב)(1)
פרק יא סעיף כו	328	60(א)	פרק יב סעיף לב	311,319	58(ב), 59(א)(4)
פרק יא סעיף כט	332	61(א)	פרק יב סעיף לב	311	58(ב)
			הערה נט		
פרק יא סעיף לד	332	61(א)	פרק יב סעיף לג	335	61(ב)(1)
פרק יא סעיף לו	310	58(א)	פרק יב סעיף לח	336	61(ב)(1)
פרק יא סעיף לו	309	58(א)	פרק יב סעיף לט	336	61(ב)(1)
הערה צה					
פרק יא סעיף לז	492	115(א)	פרק יב סעיף מ	335	61(ב)(1)
הערה צט					
פרק יא סעיף מ	310	58(א)	פרק יב סעיף מא	335	61(ב)(1)
פרק יא סעיף מא	310	58(א)	פרק יב סעיף נז	300	57(א)(3)(ד)
פרק יא סעיף מד	321	59(א)(5)	פרק יג סעיף א	290	57(א)(2)(א)
פרק יב סעיף יח	295	57(א)(3)(א)	פרק יג סעיף ב	291	57(א)(2)(ב)
דיני קניינים					
פרק א סעיף יז	165	28(א)	פרק יג סעיף מ	264	52(ב)
פרק א סעיף כג	196	38(ב)	פרק טו סעיף יא	170	29
			הערה כג		
פרק א סעיף כג	196	38(ב)	פרק טו סעיף טו	10,257	3(א)(2),49
הערה מד					
פרק א סעיף כה	184,196	34(א),38(ב)	פרק טו סעיף טז	14,257	3(א)(4),49
פרק א סעיף כה	184	34(א)	פרק טו סעיף כג	210	42(ב)(1)(א)
הערה מח			הערה קצד		
פרק ח סעיף ע	219	42(ג)(1)	פרק טו סעיף לו	36,102	6(ב)(1),20(ג)
הערה קסז					
פרק ח סעיף עד	229	42(ה)	פרק טו סעיף לו	102	20(ג)
			הערה צא		
פרק י סעיף ו	111	21(ב)	פרק טו סעיף מב	245	45
פרק יא סעיף ב	141	26(א)	פרק טו סעיף נג	175	30(ב)
			הערה קכח		
פרק יא סעיף ז	141	26(א)	פרק טו סעיף נג	175	30(ב)
הערה טז			הערה קל		
פרק יג סעיף כח	237	43(ב)(1)(ב)	פרק טו סעיף סא	252	48(א)
הערה עה					

פרק טו סעיף סט הערה קסה	221	42(ג)(3)	פרק טז סעיף סו	233	43(ב)
פרק טו סעיף פ	205	42(ב)(1)	פרק טז סעיף סט הערה קסג	119	22(ב)(2)
פרק טו סעיף פ הערה קפה	207	42(ב)(1)	פרק יז סעיף ה	247	46(2)
פרק טו סעיף פא	209,205	42(ב)(1)(א), 42(ב)(1)	פרק יז סעיף ו	247	46(2)
פרק טו סעיף פא הערה קפט	232	43(ב)	פרק יז סעיף ו הערה יח	248	46(2)
פרק טו סעיף פב	205	42(ב)(1)	פרק יז סעיף כג	262	52(א)
פרק טו סעיף פב הערה קצב וקצג	211	42(ב)(1)(ב)	פרק יז סעיף כו הערה נט	245	45
פרק טו סעיף פג הערה קצד	210	42(ב)(1)(א)	פרק יז סעיף לח	201	41(א)
פרק טו סעיפים סז- פג	203	42(א)	פרק יח סעיף ב	111	21(ב)
פרק טז	112	22	פרק יח סעיף ב הערה ג	103,110	21,21(א)
פרק טז סעיף ב	113	22(א)	פרק יח סעיף ג	89	18(ב)
פרק טז סעיף ג הערה ז	114	22(א)	פרק יח סעיף יז הערה לז	20	3(ב)(3)
פרק טז סעיף ד	114,115	22(א)	פרק יח סעיף יט	105	21(א)
פרק טז סעיף ד הערה י	115	22(א)	פרק כ סעיף א	234	43(ב)(1)(א)
פרק טז סעיף ד הערה יא	114	22(א)	פרק כ סעיף א הערה א	196,235,237	38(ב), 43(ב)(1)(א), 43(ב)(1)(ב)
פרק טז סעיף ו	168,170	29	פרק כ סעיף י	191	38(א)
פרק טז סעיף ו הערה יג	240	43(ב)(3)	פרק כ סעיף טז	242	43(ג)
פרק טז סעיף ז	36	6(ב)(1)	פרק כ סעיף כז הערה מד	245	45
פרק טז סעיף ח הערה כא	160	27(א)(1)(ב)	פרק כ סעיף לד	175,197	30(ב),38(ב)
פרק טז סעיף נג	89	18(ב)	פרק כב סעיף יז	172	30(א)
פרק טז סעיף סב	156	26(ג)(1)	פרק כב סעיף כא	173	30(א)
פרק טז סעיף סג	185	34(ב)	פרק כג סעיף כג הערה נ	86	17

הלכות שותפים					
פרק ב סעיף י	511	(ב)122	פרק ג סעיף ל	469	(א)110
פרק ב סעיף יח	511	(ב)122	הערה סד		
פרק ג סעיף ו	471	(ג)110	פרק ג סעיף לב	500	116
פרק ג סעיף כח	505	(א)120	פרק ה סעיף י	504	119
פרק ג סעיף ל	469	(א)110	פרק ו סעיף ד הערה י	487	(א)114
			פרק ח סעיפים יט- כג	512	(ג)122
הלכות גניבה והונאה					
פרק יא סעיף ט	179	(ב)31	פרק יא סעיף יח	506	(ב)120
			הערות לו- לח		
הלכות הלוואה					
פרק ב סעיף כו	457	106	פרק ז סעיף כו	145	(ב)26(1)
הערה סג					
פרק ז סעיף כג	151	(ב)26(3)			
הלכות שכירות					
פרק ו סעיף ח	498	(ג) 115			

ISRAEL LAWS

Edited by

Shalom Attali

LAW OF SUCCESSION FOR ISRAEL

The Institute for Jewish Law Codification

Jerusalem

LAW OF SUCCESSION FOR ISRAEL

This law was written

By

Rav Nissim Cohen Shalom Attali, Adv Shlomo Ben Menahem, Adv

This book is dedicated in honour of

Manuel and Hoda Dalfen

Jerusalem-Montreal

on the occasion of their 50th wedding anniversary

INDEX

Introduction	3
Succession Law	11
Chapter One: General Provisions	11
Chapter Two: Inheritance according to the law	15
Chapter Three – Inheritance according to a will	18
Article A – Form of will	18
Article B – Validity of will	20
Article C – Provisions of the will	23
Chapter Four – Maintenance from estate	28
Chapter five – Inheritance order and Probate Order	33
Chapter six – Estate management and distribution	35
Article A – Means for protecting estate	35
Article B – Administrator	35
Article C – Estate management by administrator	39
Article D – Dividing estate by the administrator	42
Article E – Estate management and division by heirs	46
Article F – Heirs' liability to debts on estate	47
Chapter seven – Private international law	50
Chapter eight – Various provisions	52

The Institute for Jewish Law Codification

Jerusalem

bs" d

Introduction

The "Laws of Israel" are books that contain the laws of the Israeli Knesset which were formulated according to the Halacha.

The Tosefta (Oral Law), which is the principle of teaching, has undergone various metamorphoses in the way it has been handed over to the people of Israel: first 'Moshe received the Torah at Sinai, and he transmitted it to Yehoshua, and Yehoshua to the Elders' – everything having been done orally. At a later stage the Mishnah was formulated by Rabbi Yehuda haNasi by way of presenting case laws as well as the contradicting opinions regarding them. The Midrash halakha (investigation of the Torah) and Aggadah (tale) have developed simultaneously whereas the Tannaim's teachings were the basis for the development of the Jerusalem Talmud, Babylonian Talmud, works of the Geonim and other works until Maimonides compiled his book *haYad haChazaka* (Book of the Strong Hand) where he writes as part of the introduction:

In our times, severe troubles come one after another, and all are in distress; the wisdom of our Torah scholars has disappeared, and the understanding of our discerning men is hidden. Thus, the commentaries, the responses to questions, and the settled laws that the Geonim wrote, which had once seemed clear, have in our times become hard to understand, so that only a few properly understand them. And one hardly needs to mention the Talmud itself--the Babylonian Talmud, the Jerusalem Talmud, the Sifra, the Sifre, and the Toseftot--which all require a broad mind, a wise soul, and considerable study, before one can correctly know from them what is forbidden or permitted and the other rules of the Torah. For this reason, I, Moshe son of the Rav Maimon the Sephardi, found that the current situation is unbearable; and so, relying on the help of the Rock blessed be He, I intently studied all these books, for I saw fit to write what can be determined from all of these works in regard to what is forbidden and permitted, and unclean and clean, and the other rules of the Torah: Everything in clear language and terse style, so that the whole Oral Law would become thoroughly known to all, without bringing problems and solutions or differences of view, but rather clear, convincing, and correct statements in accordance with the legal rules drawn from all of these works and commentaries that have appeared from the time of Our Holy Teacher to the present. This is so that all the rules should be accessible to the small and to the great in the rules of each and every commandment and in the rules of the legislations of the Torah scholars and prophets.

Maimonides felt obliged to write his book as the previous ones were not sufficiently clear to the entire public, both in terms of studying them and in terms of the rulings deriving from them.

The 'Mishneh Torah' was not the only book used by the Jewish people as in the Diaspora community-specific customs and Poskim have been followed. However, it served as a model for other writers to deliver the Torah in a short and concise manner, and it is also the foundation for the style of 'Shulchan Aruch' (Set Table).

Maran Rabbi Yosef Karo wrote in his introduction to 'Shulchan Aruch' as follows:

"I found it in my heart that it would be useful to collect the jams of the Lord's words in a concise, clear and comprehensive manner, so that the Lord's Torah would be clear and understood by all the people of Israel and so that when a scholar is asked a question about the Halakha, he shall not hesitate and consider wisdom his sister, and as it is clear to him that his own sister is forbidden to him, he shall find clear any law of which he is asked, as he shall master this book, which is well constructed and which is a reference to all. Moreover, the young students shall always study and memorize it and the knowledge they acquire in childhood shall be orderly organized for them, and even as they get older, they shall not forsake it, and the wise men shall glow as the sky when they rest from their work and labor and entertain themselves by studying this book which is all precious gems and contains case laws, and there is no speech nor are there words. I called this book 'Shulchan Aruch' as those studying it shall find in it all kinds of prepared and organized delicacies. And I am certain that, by sublime grace, with the help of this book the earth shall be filled with the knowledge of the Lord, for the small and for the great, for students and wise men, for the cunning charmers and for the skilful enchanters."

In our generation the style of 'Shulchan Aruch' is mostly suitable for scholars, and many litigators find it as well the works of the Poskim difficult to master as we have grown accustomed to the style of the civil law in Israel.

Using the style and language of the law

We are concerned with the issue of whether it is adequate to use the style and language of the law when it differs from the language of our Sages may their memory be blessed and from the popular Poskim. As we have seen, the Poskim saw it fit to write their rulings in the spirit and style befitting their generation as well as subsequent ones. We find that today too the language of the law is used, for instance, to word the procedural regulations of the Rabbinical Courts. The Institute for Religious Legislation, therefore, has been founded in order to allow access into the Jewish law in the style of the current civil law, aiming at formulating civil laws according to Jewish ones, thus enabling more litigators to know, use and rely on the Jewish law. In addition, this book will serve as a foundation for Jewish legislation in due time, when the legal system operates according to the Halakha.

Sources of the law

The wording of the Jewish law is accompanied with commentaries which include the sources of the wording of that law. The sources are mostly taken from the works of Poskim who formulated clear decisions: Maimonides, 'Shulchan Aruch' and Rabbi Moshe Isserlis, and from more recent authorities such as Hukat Mishpat, Pitchei Choshen, patty justice and others. The commentaries include the arguments of the Halakha but we did not elaborate on the later authorities as they may complicate the understanding of the aforementioned sources.

Disagreements

We have refrained from including contradicting opinions in the wording of the law although this occasionally forms difficulties as some sections contain a disagreement with equally strong opinions. However, we nevertheless decided to formulate the law as one, homogenous opinion according to what seems to be the accepted opinion in the Poskim's works, while indicating in the references that there is a contradicting opinion requiring the use of "Kim Li".

Integration of various rulings

Throughout the generations the Dayanim have encountered many cases in which they provided their ruling. We have collected the cases relating to the wording of the law while indicating the ruling given, thereby allowing to see the wording of the law on one hand and the ruling on the other; how a certain case leads to changing the ruling and how combinations of cases and arguments are resolved in a different manner.

Compiling the book

The laws have been written according to the numbers of sections appearing in the civil law as this numbering already exists in the body of literature currently dealing with the laws of the State of Israel. However, sections which are entirely irrelevant to the Halakha have been omitted while the numbering continues accordingly. In editing the book, the Halakha version is presented while underneath the wording of the laws of the State of Israel appears, in order to enable comparison between the sections and presentation of the differences. The first part of the book includes the wording of the Jewish law without sources and the second part contains the wording of the Jewish law once again, this time incorporating the sources in the references.

The Institute for Codification of the Jewish Law

The Institute was founded and is managed by Adv. Rabbi Shalom Attali.

The laws are written by scholars with litigation skills or those who have studied in kollels to be ordained as Dayanim.

During the first year of the institute the work of wording and formulating encompassed the laws of inheritance, return of lost property, bailees, sale, contracts and rent, and, with God's help, we are ready to continue this project.

Agreements

the Institute received the blessing of Rabbi Shlomo Moshe Amar, the Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel, President of the Great Rabbinical Court and of Rabbi Zalman Nehemiah Goldberg shalita, former Dayan of the Great Rabbinical Court.

Rabbi Nissim Cohen
Head of the Institute
for Jewish Law Codification

Preface

Shalom ATTALI, Adv

It is with great many thanks to God that we present this book, "Israeli Inheritance Law". This book, God's willing, will be the first in the "Laws of Israel" series published by the Institute for Codification of the Jewish Law.

The people of Israel were fortunate enough to return to their land and revive the holy language in that land, but – without looking for reasons or pointing fingers – they did not rebuild in their land their national, distinguished legal system. At its outset, the State of Israel preferred to absorb foreign laws – Othman and British – and subsequently, enacted its own new laws.

After sixty three years of independence, the Israeli law and legal system have been accepted by all streams and schools of the Israeli society: as even those who object to the Zionist enterprise, live, sell and buy, rent and lease, bequest and inherit according to the Israeli law. The Israeli law is so deeply and widely rooted within Israeli society so as to question the religious validity of the Israeli law by virtue of customs of traders etc.

However, most of the greatest contemporary Poskim, if not all of them, consider the Israeli legal system as a foreign instance and the Israeli law as a foreign law which is not different in that matter from the Othman or the British law. The presence of observant judges in the legal system does not help to qualify it, but rather enhances the prohibition applying to those using its services.

Recently an increasing number of opinions have been voiced in favor of establishing a civil-Jewish legal and national system, by means of expanding the authorities conferred to the national rabbinical courts in Israel, or through civil rabbinical courts the authority of which is regulated in the Arbitration Law, 5725-1980.

I advocate and praise these initiatives.

However, it seems to me that in the Israeli reality, it is the Jewish law that has become foreign in the eyes of most of the Israeli public, if not all of it. Only a small number of scholars continue, for a purely spiritual purpose, to study in Kollels for Dayanim, knowing only very few of them would be appointed. For the whole rest, the Jewish legal literature is barred and mysterious, as mastering it requires so many years of study.

Moreover, although the number of observant lawyers is gradually increasing, it is nearly impossible to find a lawyer who is indeed capable of representing a party before a Jewish Law court. Attorneys are trained and qualified according to the Israeli law to litigate within the Israeli legal system. They have no knowledge of what Choshen Mishpat is, as to its proceedings and in general, as to the purpose of the hearing or their own role in this unfamiliar system.

Moreover, their occasional representation and appearance before rabbinical national courts in family matters do not qualify them to litigate in the more general civil realm of Choshen Mishpat.

It is further noted that even those who advocate the existence of a Jewish legal system in the State of Israel portray it in the same terms used to characterize Jewish courts in the long exiles of the people of Israel: a Rabbinical entity, compromising in disputes, within a narrow community, under the shadow and permission of the local regime. This is the way most of civil rabbinical courts in Israel currently operate and this is how most of their Dayanim see themselves.

The State of Israel is not an additional exile! Therefore, there is a need for an updated Jewish legislation that will bridge over our traditional law sources and link them to the contemporary reality, using contemporary language and style and providing solutions that fit the national Jewish ambitions of the people of Israel, who lead independent national life for the first time after 2000 years of exile.

These ambitions are promoted by scholars, Dayanim and jurists who have come together at the Institute for Codification of the Jewish Law for this very purpose. Following are the principles guiding the members of the Institution:

Accessible legislation

Although in the Jewish world, there is no essential difference between Shabbath or Kashruth laws and contract or real estate laws, as they are all part of the Shulchan Aruch, we chose to compile law books rather than Halacha books. This choice is underlined by the assumption that a legal system must apply to all citizens of the state, religious and non-religious, Jewish and non Jewish.

Clear legislation

One of the most difficult problems in respect of the Halacha is the disagreements among the various Poskim. In fact, there is no Halacha free from such disagreements. In nearly all matters, any one may rely on the contradicting opinion ("Kem Li"). Jewish Law literature contains an abundance of disagreements, which naturally, have no room in legal books. We chose to formulate the law as one, homogenous opinion, according to what seems to be the main, acceptable opinion among the Poskim.

Correspondence to the laws of the State of Israel

As aforesaid, during the past six decades the State of Israel has developed a diverse, independent legislation system that has become an essential, inherent part of Israeli reality. We chose to connect this reality to the legal roots of the Jewish people. Therefore, we preferred to divide the legislation according to the laws of the State of Israel rather than according to the traditional division of the Shulchan Aruch. Traditional Issues have been "disintegrated" and their parts have been incorporated into the relevant laws. For instance, the principle of "Kinian" - property - which is the basic, essential issue of any law of sale, gift, estate etc. has been disintegrated from the Israeli Sale Law, the Israeli Gift Law and the Israeli Inheritance Law and incorporated into the Israeli Real Estate Law.

Such approach required the members of the Institution, the scholars - fore and foremost - to change their way of thinking, which I believe is the secret of success of the Institute for Codification of the Jewish Law.

The choice of structuring the Jewish Law Codification according to the laws of the State of Israel – both the internal structure of the law, the headings and numbering thereof – eases the comparison between the two legal systems, enables to understand the legal material without having any prior knowledge of the Jewish laws and Halachic disputations, and most importantly – provides answers to the same questions answered by the Israeli laws, using the same language, style and terms well familiar to all litigators in Israel.

The members of the Institution labor at compiling all the laws designed to be included under the civil code or civil laws. The laws that have been completed thus far are the Inheritance Law, the Sale Law, the Return of Lost Property Law, and the Rent and Borrow Law while in the near future, with God's help, the following laws will be completed as well: the Agency Law, the Guarantee Law, the Real Estate Law, the Gift Law, the Assignment of Debts Law, the Bailees Law, the Contracts Law (General party), the Contracts Law (Remedies for Breach of Contract), the Chattels Law and the Unjust Enrichment Law. In addition, with God's help, the Israeli Civil Procedure Regulations are about to be published.

I hope that this blessed work will contribute towards the unity of the people of Israel and constitute yet another layer in our redemption and independence.

And - as there is no hope without prayer - I pray to our God to bless our deeds, to guide us with his truth and that our deeds will be made in the name of God.

I had two partners in founding the Institutions and fulfilling my ambitions and this is the place to express them my deep gratitude: the honorable Harav Hagaon Nissim Cohen Shalita, head of the Institution for Religious Legislation, who embodies intellectual integrity, wisdom, immense knowledge and true humility; and my wife, Eishes Chayil, without whom I amount to nothing.

Shalom Attali, Adv.

Succession Law

Chapter One: General Provisions

1. The inheritance

Upon the death of a person, his estate is handed over to his heirs.

2. The heirs

(A) The heirs are:

- (1) Heirs pursuant to the law;
- (2) Recipients according to lifetime gift;
- (3) Beneficiaries according to a Testator's undertaking;
- (4) Beneficiaries according to a death-bed will;

(B) The inheritance is according to the law unless it is according to a lifetime gift or Testator's undertaking or a death-bed will.

3. Capacity to inherit: people

(A) An heir who dies before Testator:

- (1) A legal heir who dies before the Testator is incompetent to inherit him, with the exception of:
 - (a) A child having no issues who inherits his mother's inheritance.
 - (b) A Husband inheriting his wife's inheritance even when having issues.
- (2) A lifetime gift is valid also when the gift recipient dies before the gift giver.
- (3) A Testator's undertaking is valid also when the beneficiary dies before the undertaking maker.
- (4) A death-bed will is invalid if the beneficiary dies before the Testator.

(B) An heir who is an unborn child at the time of Testator's death:

- (1) A legal heir, who is born after the Testator's death, is entitled to inherit him, except for a firstborn in respect of his primogeniture.
- (2) A recipient of a lifetime gift, who is born after the Testator's death, is entitled to inherit him if the Testator is his father, and provided that he was a fetus at the time of making the present.

- (3) A beneficiary pursuant to Testator's undertaking, who is born after the Testator's death, is not entitled to inherit him even if he was a fetus at the time of making the undertaking.
 - (4) A beneficiary according to a death-bed will, who is born after the Testator's death, is entitled to inherit him, if the Testator is his father, and provided that he was a fetus at the time of making the will.
- (C) For the purpose of a child's inheritance rights – it is of no consequence whether at the time of his birth his parents were married to each other or not, or if he was born from forbidden intercourse between his parents.

4. Capacity to inherent: corporations

A corporation is entitled to inherit if at the death of the Testator it was entitled to gain the assets.

5. Disqualification from inheritance

A court may disqualify the right of an heir:

- (1) Who killed his Testator.
- (2) Who converted from Judaism.

6. Heir' relinquishment of his inheritance right

- (A) A legal heir:
- (1) A legal heir cannot relinquish all or part of his share of the inheritance, whether prior to or after the death of his Testator.
 - (2) A Firstborn:
 - (a) May relinquish all or some of his primogeniture in the estate, while his Testator is on his death-bed.
 - (b) May relinquish all or some of his primogeniture in the estate, after the Testator's death, as long as he did not express his consent to receive such share.
 - (3) A husband may relinquish all or some of his share in the estate, if he and his wife explicitly stipulated accordingly between their betrothal and marriage.
- (B) Beneficiary according to a death-bed will
- A beneficiary according to a death-bed will may relinquish his share in the estate if he expressed his objection at the time of one of the following:
- (1) Prior to the Testator's death.

- (2) Following the Testator's death, on the first opportunity after he found out of gaining the gift.
- (C) Recipient according to a lifetime gift
A recipient according to a lifetime gift may relinquish his share in the estate – whether prior to or following the Testator's death – if he expressed his objection on the first opportunity after he found out of gaining the gift.
- (D) Beneficiary according to Testator's undertaking
A beneficiary according to Testator's undertaking may relinquish his share in the estate whether prior to or following the Testator's death.
- (E) Relinquishment of inheritance rights in another's favor is forbidden.
- (F) An heir who relinquished his share in the estate is considered as if not having been an heir in the relinquished share to begin with.

7. Other deals in an heir's right

- (A) Following the Testator's death, even prior to distribution of the estate, the heir may transfer or mortgage all or some of his share in the estate, and the creditors of the heir may foreclose his share of the estate.
- (B) An heir's right in a specific property of the estate is non-transferrable as long as the estate was not distributed, but it may be mortgaged.

8. Deals in a future inheritance

- (A) An agreement in respect of one's inheritance or relinquishing one's inheritance which have been made during one's life – are valid.
- (B) A gift made by a person in order for it to apply only after the giver's death is valid.

9. Simultaneous death of two

- (A) In case two people died together and it is impossible to determine who died before, the rights in their respective estates shall be according to the following rules:
 - (1) In case one of the claimants is a verified heir and the other claimant is a doubtful heir, the verified heir has priority.

- (2) Among several heirs at the same level of priority, the estate shall be distributed.
- (B) In this Section, a "verified heir" is an heir of the same Testator who was held in the estate. A "doubtful heir" is an heir of the same Testator who was not held in the estate.

Chapter Two: Inheritance according to the law**10. Heirs who are relatives**

- (A) Testator's relatives are legal heirs, as follows:
 - (1) Whoever was her husband at the death of the Testator.
 - (2) Testator's children and their issues.
 - (3) Testator's parents and their issues.
- (B) Their inheritance rights shall be according to the content of this chapter.
- (C) For the purpose of this chapter, to the extent that the kinship has expired between the Testator and heir or between one of the Testator's heirs and the issue or parent of same heir, the inheritance shall expire.

11. Husband's right of inheritance

A husband takes his wife's entire estate, except for assets which are not in the possession of the wife at the time of her death.

12. Order of preference amongst Testator's relatives

- (A) Testator's sons and their issues precede his daughters and their issues and his parents and their issues.
- (B) Testator's daughters and their issues precede his parents and their issues.
- (C) Testator's parents and their issues precede their parents and their issues.
- (D) Sons and their issues precede daughters of the same level of kinship.

13. Shares in the inheritance

- (A) Testator's firstborn inherits two times in the Testator's entire estate, except for property which is not in the possession of the Testator at the time of his death.
- (B) A firstborn is whomever was born first to his father, excluding:
 - (1) Anyone born in a Cesarean Section or thereafter.

- (2) Anyone who was born to his foreign father prior to his conversion into Judaism, and if his father had any children prior to his conversion into Judaism, also following his conversion.
 - (3) Anyone who was born after his father's death.
- (C) A firstborn's primogeniture is only valid for the purpose of his father's estate.
- (D) Heirs of the same level share the inheritance in equal shares between them.

14. Heir's substitutes

- (A) An heir who dies before his Testator and leaves children, the children inherit instead of him subject to the content of Article 12(D), and this is relevant also to the children of each of the Testator's relatives who died before him.
- (B) Children who inherit pursuant to sub-section (A) substitute their Testators as if the latter still exist, and they share in equal shares what they inherited in this way.
- (C) The provisions of sub-section (A) shall not apply to a husband's inheritance of his wife's estate.

15. Disqualified and relinquishing heirs

- (A) Anyone, who relinquished his share in the estate, his share is added to the other heirs, according to their shares.
- (B) In case the court disqualifies an heir as stated in Section 5, his share in the estate shall be handed over in the following order:
- (1) To the husband.
 - (2) To his children.
 - (3) If the heir has no husband or children, the court shall determine what shall be done with said heir's share.

16. Inheritance through adoption

Adoption does not confer inheritance rights between the adoptive parent and his relatives and the adoptee and does not cancel legal inheritance rights between the adoptee child and his relatives.

17. Inheritance without a known heir

In the absence of a known heir pursuant to this chapter and when the Testator left no will, his estate shall be deposited with the court.

Chapter Three – Inheritance according to a will**Article A – Form of will****18. Form of will**

- (A) A will is made in writing or orally.
- (B) A will does not require witnesses.

19. Types of will

A will shall be made according to one of the following:

- (1) Lifetime gift.
- (2) A Testator's undertaking.
- (3) Death-bed will.

20. Lifetime gift

- (A) By lifetime gift the Testator gives his estate or part thereof to the recipient such that the gift to apply only following the Testator's death.
- (B) In lifetime gift the recipient receives:
 - (1) Fruit of the estate only following the Testator's death.
 - (2) Possession of the estate, immediately as of the date of the gift.
- (C) Lifetime gift shall be subject to gift law.

21. Testator's undertaking

- (A) In Testator's undertaking the Testator assumes a monetary obligation or admits of the existence of a debt, in favor of the beneficiary, such that this charge is paid from the estate following the Testator's death.
- (B) Testator's undertaking shall be subject to the law of obligations.

22. A death-bed will

- (A) For the purpose of this Article:

"Sick" – a person, who is exhausted due to an illness, is unable to walk and is confined to his bed.

"Orders due to death" – anyone explicitly saying that his directions are made due his upcoming death or whose words are perceived as a complaint about his upcoming death

- (B) A death-bed will is:
 - (1) Whatever a person orders in respect of his entire estate or part thereof, being sick or due to his upcoming death.
 - (2) What a person gives in his entire estate or part thereof being sick.
 - (3) What a person gives in his entire estate or part thereof due to his upcoming death.
- (C) A death-bed will does not require property.
- (D) A death-bed will is null and void immediately when the Testator recovers from the illness that justified the making thereof.

23. Disqualified witnesses

Witnesses who sign wills are subject to evidence law.

24. Execution of a will faulty in form

A will in respect of the validity of which the court has no doubt shall be executed albeit being faulty in form.

25. It is a good deed (Mitzvah) to comply with a dead person's wish

- (A) The heirs of a person are bound to comply with his will albeit being invalid pursuant to this chapter.
- (B) The provision of this Article shall only apply upon the occurrence of one of the following conditions:
 - (1) The Testator has deposited the estate bequeathed with a third party for the purpose of executing his will.
 - (2) The Testator ordered his heirs to fulfill his will.
- (C) The provision of this Article shall not apply in the following cases:
 - (1) The recipient has not survived the Testator.

- (2) The estate has already been transferred to a third party.

Article B – Validity of will

26. Capacity to bequest

- (A) A will made by a minor or when the Testator was mentally ill – is void.
- (B) A woman's will
- (1) A will bequeathed by a married woman, whether by lifetime gift or Testator's undertaking, shall be void if the woman did not survive her husband, unless it was made under the consent of the Testator's husband.
 - (2) A death-bed will made by a married woman is void.
 - (3) A woman who bequeathed prior to her marriage – by Testator's undertaking – and did not survive her husband – her will shall be invalid unless made before two witnesses.
 - (4) The provisions of Sections (1) and (2) shall not apply to assets of the woman which were not known to her husband when the will was made.
- (C) A gentile's will
- (1) The estate of a gentile who made a death-bed will shall remain with the person holding it.
 - (2) Notwithstanding sub-section (1), a death-bed will made by a gentile in favor of his son whose parent, at the time of being conceived, were not Jewish, is void.

27. Freedom to bequest

- (A) Cancellation of will by Testator.
- (1) In a death-bed will:
 - (a) Testator may withdraw his will at any time.
 - (b) A provision of the will negating the Testator's right to change or cancel it is valid if made in property.
 - (2) In lifetime gift and Testator's undertaking:

The Testator may withdraw his will at any time only if he explicitly stipulated this in his will.
- (B) An undertaking to make, change or cancel a will or to do none of the foregoing.

28. Will – a personal act

- (A) A Testator may appoint an agent to make a will.
- (B) Notwithstanding the content of sub-section (A), a death-bed will may only be made by the Testator himself.
- (C) A provision of will which conditions the validity of the will with the wish of a person who is not the Testator is valid.

29. Delivery of decisions and authority to chose

The Testator is unable to deliver to another the right to choose the person who shall benefit from the estate or to determine the pro-rata share said person benefits from, even if the Testator indicated in the will a list of people to chose a beneficiary from or if he indicated assets from which to choose a portion, unless the Testator bequeathed his estate or part thereof to same person in order for him to hand it over to anyone or in the way he wishes.

30. Duress, mistake etc.

- (A) A provision made under duress is void.
- (B) A provision made by mistake – the court may assess the Testator's opinion and amend it at the court's discretion. If the Testator's opinion cannot be assessed, the provision is valid.

31. Cancellation of faulty will

- (A) A provision made under duress is void even if the Testator could have cancelled it after he was no longer subject to such duress and failed to do so.
- (B) A provision made by mistake is valid if the Testator could cancel it after having found out about the mistake and failed to do so.

32. Author's mistake etc.

A mistake which is an author's mistake, at the discretion of the court, does not invalidate a will.

33. Unclear will etc.

A provision which is unclear and cannot be clarified shall be interpreted so as to validate it.

34. Illegal will etc.

- (A) A provision the execution of which involves an offense – is valid.
- (B) Notwithstanding the content of sub-section (A), a provision the execution of which involves an offense, which is included in a death-bed will, is void.
- (C) The provisions of Article 25 shall not apply to a provision the execution of which involves an offense.

35. Will in favor of witnesses

- (A) A provision entitling the person who made it or otherwise participated in making it – is valid.
- (B) A provision entitling a person witnessing the making thereof shall not invalidate the will, with the exception of the will indicated in Article 26(B)(3).

36. Cancellation by Testator

In the cases indicated in Article 27, a will cancelled by the Testator may be and shall be made by explicitly or implicitly cancelling it.

37. Applicability

For the purpose of this Article, a "provision" – the entire will, any part thereof and any of its conditions.

38. Cancellation of part of the will

- (A) In case a will includes an illegal or impossible provision as a condition for entitlement, this condition is cancelled and this shall not invalidate the entitlement conditioned by said condition.

- (B) In case any part of the will is cancelled, this shall not cancel the other parts thereof unless the court believes that the Testator would not have wanted the other parts without the cancelled part.

39. Need for will confirmation order

It is possible to claim rights according to a will or to need it as a will also before a will confirmation order has been issued in respect thereof pursuant to the provisions of Chapter V.

Article C – Provisions of the will

40. Subject of will

A person may bequest to one person or several persons:

- (1) His entire estate or a pro-rata share of his entire estate;
- (2) Any property from his estate (in this Law – a portion).

41. Heir instead of heir

- (A) The Testator may bequest to two people in such that the second gains if the first one did not gain.
- (B) If the second one gains, he shall be considered as the original beneficiary.
- (C) Similarly, the Testator may bequest to more than two people.

42. Heir after heir

- (A) The Testator may bequest to two people such that the second gains after the first one gained. The second person shall gain upon the death of the first one or upon fulfillment of the condition or when the date set in the will arrives, everything according to the condition conditioned by the Testator.
- (B) The provision of sub-section (A) shall not apply to:
 - (1) A death-bed will in which the first person is entitled to be the Testator's legal heir, unless:
 - (a) The Testator specified that the first person shall be considered as a beneficiary according to a will rather than as a legal heir.

- (b) Or the Testator conferred to the second person his share in the estate as of the date of making the will.
- (2) A will in which the first person is an unmarried woman who marries prior to the date of the second person becoming beneficiary, unless the Testator bequeaths the second person his share in the estate as of the date of making the will.
- (C) The first person may treat his share as his own and the second person shall only benefit from what the first one leaves. However, the first person is unable to derogate from the second person's right:
 - (1) By will.
 - (2) By sale or gift to one of his legal heirs.
 - (3) By sale or gift if the first person's benefit was limited to a certain time.
 - (4) By sale or gift if the Testator ordered that his heirs gain after the first person gains.
- (D) The second person shall gain if he was eligible to inherit the Testator. If the second person dies before gaining or was found disqualified to inherit or relinquished his share, the provision in his favor is cancelled.
- (E) Such provision in respect of more than two people – is valid.

43. Heir according to a delayed condition

- (A) The Testator may order that an heir gains upon the fulfillment of a certain condition or on a certain date.
- (B) If the condition is unfulfilled or the set date has not arrived prior to the Testator's death, the estate shall be managed by the Testator's legal heirs until such condition is fulfilled or such time arrives or until it transpires that the condition cannot be fulfilled any longer, according to the following:
 - (1) In lifetime gift:
 - (a) Which is conditioned with the fulfillment of a certain condition, the beneficiaries benefit from their share in the estate retroactively from the date of the Testator's death, and until then, the legal heirs shall be considered as administrators.
 - (b) Which is conditioned with the arrival of a certain date, the beneficiaries benefit from their share in the estate retroactively from such date, and until then, the legal heirs benefit from the fruit of the estate

- (2) In a Testator's undertaking, the beneficiaries gain their share from the date such condition is fulfilled or such date arrives, and until then the legal heirs benefit from the estate.
 - (3) In a death-bed will, the beneficiaries benefit from their share retroactively from the date of the Testator's death, and until then, the legal heirs shall be considered as administrators.
- (C) In case the Testator failed to determine who shall benefit if it transpires that the condition cannot be fulfilled, the legal heirs shall benefit.

44. Heir according to a terminating condition

- (A) The Testator may order that an heir shall stop benefiting upon the fulfillment of a certain condition or upon a certain date.
- (B) In case the Testator failed to determine who shall benefit upon the fulfillment of such condition or the arrival of such date, his legal heirs shall benefit as heirs after said heir pursuant to the provisions of Article 42(C)(5).

45. Heir's obligations

The Testator may condition in his will an action which has to be carried out or refrained from by the heir in respect of his share in the estate. The fulfillment of such obligation may be requested by anyone who is related to the will and conditions thereof, and if this issue is of public interest – the court too.

46. Will and inheritance according to the law

If the Testator bequests a pro-rata share of his entire estate to one of his legal heirs:

- (1) In a lifetime gift and in Testator's undertaking, this share shall be added to the share due to same legal heir and shall not be in its place.
- (2) In a death-bed will, said heir shall benefit from said share or the share due to him by law, according to the larger share.

47. Portion and share in estate

- (A) If the Testator bequests a portion to a legal heir, the provisions of Article 46 shall apply.

- (B) If the Testator bequests a portion to a beneficiary of a pro-rata share from the entire estate according to the will, the portion shall be added to the share in the estate and shall not be instead of it, unless the second will withdraws from the first will.

48. Heirs whose shares are not determined

- (A) If the Testator bequeathed to several people and failed to determine their shares, their shares shall be equal.
- (B) If the Testator bequeathed to a collective body and to individuals and failed to determine their shares, the collective body benefits half and the individuals benefit half.

49. Heir dying before Testator

If a beneficiary according to a will dies before the Testator and the Testator failed to appoint another person who shall benefit instead, said beneficiary's heirs shall benefit instead of him.

50. Disqualified and relinquishing heirs

- (A) If a beneficiary according to a will relinquishes his share and the Testator failed to appoint another person who shall benefit instead, the provision of the will in his favor is cancelled.
- (B) If a beneficiary according to a will is found disqualified to inherit and the Testator failed to appoint another person who shall benefit instead, the provisions of Article 15(B) shall apply to the provisions of the will in his favor.

51. Portion of specified property

- (A) If the Testator bequests a certain property, the beneficiary shall gain it in the condition the property was upon the Testator's death.
- (B) A beneficiary may not request from the other heirs to remove a mortgage taken on the property by the Testator.
- (C) A beneficiary may not request compensation from the other heirs if upon the Testator's death the property was not part of the estate.

- (D) The profits and expenses in connection with the property until the Testator's death go into the account of the estate and from that date onwards – into the beneficiary's account, unless he gains the property at a later date.

52. Portion of unspecified property

- (A) If the Testator bequests an unspecific property, the beneficiary is entitled to bottom-rank property.
- (B) If the Testator bequests a pro-rata share of his property, the beneficiary is entitled to bottom-rank property at the same worth.

53. Subjecting to the provisions of the will

Cancelled

54. Interpretation of the will

- (A) A will is interpreted to the extent that its wording is clear and according to the language spoken in the relevant place.
- (B) A will which may be interpreted in several ways shall be interpreted such that the will can be validated.
- (C) A will must be worded in a ton of a gift.

55. Quasi will

Domestic cohabitation of a man and a woman who are not married to each other does not confer to neither any right in the other's estate

Chapter Four – Maintenance from estate**56. Right to maintenance**

- (A) If a husband leaves a wife, children or parents who need maintenance:
 - (1) The sons or parents are not entitled to maintenance from the estate.
 - (2) The wife and daughters are entitled to maintenance from the estate pursuant to the provisions of this chapter, whether by a legal inheritance or a death-bed will.
- (B) If a wife leaves a husband, children or parents who need maintenance, they are not entitled to maintenance from the estate.

57. Limitations of the right to maintenance

- (A) The right to maintenance is given to:
 - (1) The Testator's widow.
 - (a) A widow is entitled to maintenance from the estate based on the Ketubah Regulation (Jewish marriage contract) and as long as she did not collect her Ketubah.
 - (b) The heirs are not entitled to pay the widow's Ketubah and negate from her the right to maintenance without her agreement or a court's enactment.
 - (c) A widow is not entitled to maintenance from the estate in the following cases:
 - 1. She claimed her Ketubah albeit not being paid.
 - 2. She is engaged to another.
 - 3. She relinquished her Ketubah.
 - 4. She sold or mortgaged her Ketubah.
 - (2) The Testator's widow who is Shomeret Yavam (waiting for a brother-in-law who is a child to reach adolescence and perform chalitza).
 - (a) A Shomeret Yavam is entitled to maintenance from her husband's estate only for the first three months following her husband's death, like any other widow.
 - (b) Following the chalitza by the brother-in-law she has no maintenance from the Testator.
 - (3) The Testator's daughters
 - (a) Although the daughter's right to maintenance derives from the obligations of her father in her mother's Ketubah, this right is not dependant on the continued validity of the Ketubah.

- (b) The Testator's daughter is entitled to maintenance from the estate if her father had married her mother before she was born.
- (c) The Testator's daughter is entitled to maintenance from the estate until she is 18 or until she marries.
- (d) In addition to her maintenance, the Testator's daughter is entitled to maintenance from the estate for the purpose of her marriage even when she is an adult.
- (4) His adopted children
An adopted son or daughter is entitled to maintenance from the estate.
- (5) Grandchildren
 - (a) The Testator's grandchild, who was orphaned prior to the Testator's death, is not entitled to maintenance from the estate.
 - (b) The Testator's grandchild whose sustenance was provided by the Testator on the eve of his death and whose parents are unable to provide his maintenance is entitled to maintenance from the estate.
- (6) Parents
The Testator's parents are not entitled to maintenance from the estate.
- (B) A wife, who, on the eve of the Testator's death, was not entitled to receive maintenance from him, is not entitled to maintenance from his estate.
 - (1) A divorced woman or a doubtfully divorced woman who has become widow – has no maintenance from the estate even if she has not yet received her Ketubah.
 - (2) A woman who lives with the Testator without a Jewish wedding is not entitled to maintenance from his estate.

58. Additional expenses

- (A) Maintenance from the estate for the widow – including expenses for mador (housing) and other sustenance needs.
- (B) Maintenance from the estate for the daughter - including expenses for mador (housing) and other sustenance needs and acquiring an occupation.

59. Setting maintenance

- (A) In setting the right to maintenance and the size thereof, the court shall take into consideration, *inter alia*:
 - (1) The worth and components of the estate.
 - (2) What the widow is entitled to receive from the estate for her Ketubah.

- (3) What the daughters are entitled to receive from the estate for livelihood for marriage.
 - (4) The standard of living of those entitled to maintenance as was at the eve of the Testator's death and the change occurring in his needs as a result of the Testator's death.
 - (5) The widow's and Shomeret Yavam's income.
 - (6) The maintenance the daughters received from other sources or as a favor from others.
- (B) In setting the right to maintenance and the size thereof, the court shall not take into consideration, *inter alia*:
- (1) The daughters' income.
 - (2) The property or income of those entitled to maintenance.

60. Applying for maintenance

- (A) An application for maintenance shall be filed at the court at any time prior to or following the distribution of the estate.
- (B) The court may set maintenance retroactively as of the Testator's death; and it may also set temporary maintenance until the application is handled.

61. Ways of supplying maintenance

- (A) Supplying maintenance for widow
The court shall set the widow's maintenance in periodic payments once every 30 days and it may not set it as a lump sum.
- (B) Supplying maintenance for Testator's daughters
- (1) When, at the time of the Testator's death, the estate includes many properties, the court may set the supply of maintenance for the daughters in periodic payments.
 - (2) When the properties are few, the court appoints a guardian to administer the estate and supply the daughters their maintenance.
- (C) Supplying maintenance for those entitled to maintenance
The court may set the supply for those entitled to maintenance by periodic payments.
- (D) The court may set the ways for supplying the maintenance, and *inter alia*:

- (1) Who shall supply and who shall receive the maintenance.
- (2) Ensuring payment of maintenance.
- (3) The court may condition the supply of maintenance if at its discretion the circumstances justify it.
- (4) In case of periodic payments, each party may request, at any time, to apply for changing the conditions for the supply thereof.

62. Discover of new facts and changes of circumstances

If maintenance was set, the person entitled to maintenance may apply for enlarging it or for continuing the payment thereof, and the heirs may apply for reducing or cancelling it, for requesting the refund of a lump sum payment, in full or in part, or for requesting to receive the estate to their possession, everything as the case may be, if any facts have been discovered that existed when the maintenance was set and were not known to the applicant at the time.

63. Enlarging estate for maintenance purposes

- (A) If the estate is insufficient so as to supply the widow's and daughters' maintenance, their maintenance shall be collected from lands given by the Testator as a death-bed gift but not from properties he gave as a lifetime gift, and not from properties he gave as endowment, nor from properties the heirs sold after the Testator's death.
- (B) The recipient of a death-bed gift, who returns the properties for the maintenance, shall not pay for the period during which he benefited from the profits of the properties.

64. Order of priority amongst those entitled

In case the estate is insufficient to supply the maintenance to all those entitled, the following priority of entitlement shall apply:

- (A) The right of the person entitled to maintenance due to a commitment precedes the widow's maintenance.
- (B) The right of the widow to maintenance precedes the daughters' right to maintenance.

65. Deals in maintenance rights

- (A) An agreement as to the widow's maintenance pursuant to this chapter and relinquishing it, which was made under the widow's consent, whether at the date of the marriage or thereafter during the Testator's life, or after the Testator's death – is valid.
- (B) An agreement as to the daughters' maintenance pursuant to this chapter and relinquishing it, which was made under the consent of the daughters' mother at the date of the marriage is valid and if it was made after the marriage, during the Testator's life or after the Testator's death – is cancelled.
- (C) An agreement as to the maintenance of an eligible person pursuant to this chapter and relinquishing it, during the Testator's life or after the Testator's death – is cancelled.
- (D) A provision negating or limiting a right to maintenance pursuant to this chapter – is cancelled.
- (E) A right to maintenance pursuant to this chapter cannot be transferred, foreclosed, mortgaged or inherited.

Chapter five – Inheritance order and Probate Order**66. Cancelled****67. Filing objections**

- (A) If an application was filed for an inheritance order or for a probate order, the court shall publicly announce it and set a suitable time not less than two weeks for filing objections; any interested party may file an objection to the court.
- (B) If no objection was received, the court shall issue an inheritance order or a probate order; however, issuing the order shall not prevent opponents from claiming their entitlement thereafter.

68. Evidence

- (A) A person's death and time of death must be proven.
- (B) A will, with the exception of an oral will, requires evidence by filing the original; if it is proven that the original was destroyed in a way or circumstances which are insufficient to cancel the will, the court may allow proving the will in other ways.

69. Content of inheritance order and probate order

- (A) An inheritance order shall declare the names of heirs and the pro-rate share of each of them in the estate.
- (B) A probate order shall declare that the will is valid with the exception of the provisions the court found to be void.

70. Changes following Testator's death

- (A) In case an heir dies after the Testator's death and prior to issuing the order, or another change has occurred during same period, the order shall specify the details stated in Article 68 as they were at the time of issuing the order.
- (B) If an administrator was appointed, this shall be indicated in the inheritance order or probate order.

71. Force of inheritance order and probate order

Inheritance order and probate order are valid in respect of everyone as long as they are not amended or cancelled.

72. Amendment and cancellation of inheritance order and probate order

- (A) If the court issues inheritance order or probate order, the court may – at the request of an interested party – amend or cancel them based on facts or claims not available thereto at the time of issuing the order.
- (B) If inheritance order or probate order was amended or cancelled pursuant to the provisions of sub-section (A), the court shall inform the legal heirs or the will's beneficiaries accordingly.

73. Deals in estate after inheritance order and before it is amended or cancelled

In case any deal is made following the issue of an inheritance order and the order is amended or cancelled, the real estate transactions are cancelled and the selling heir must refund the buyer, and transactions in respect with movable properties are valid.

74. Expenses

Expenses involved with the proceedings pursuant to this chapter, at an amount set by the court, shall apply to the estate unless otherwise instructed by the court.

75. Depositing will with the court

Anyone who has a will is only required to deposit it according to a court's decision.

76. Notices of a will

In case a will was deposited with the court or handed over thereto pursuant to Article 74, and an application for probate was not filed, the court may deliver a suitable notice to the beneficiaries according to the will.

Chapter six – Estate management and distribution**Article A – Means for protecting estate****77. Means for safeguarding estate**

At any time following the Testator's death and as long as an administrator is not appointed, the court may – at the request of any interested party or at its own discretion – take the means it finds fit to safeguard the estate or the rights in the estate, including issuing an order for the appointment of a temporary administrator.

Article B – Administrator**78. Appointing an administrator**

- (A) The court may, at the request of an interested party, appoint an administrator by an order.
- (B) The court may appoint an administrator by an order at its own discretion:
 - (1) So that the estate shall not be lost.
 - (2) When there are small and large heirs.

79. Competence to be appointed

An individual, a corporation or the Guardian General may be appointed as an administrator.

80. Consent

Only a person who notified the court of his consent to the appointment may be appointed as administrator.

81. Testator's instruction

If the Testator appointed in his will a person as his will executor or estate administrator, the court shall appoint the same person as administrator of the estate unless said person is unable or refuses to accept the appointment or the court believes that due to special arguments, there are special reasons not to appoint him.

80A. Court proceedings

If an administrator was appointed pursuant to Article 77(B) or 80, the proceedings pursuant to this chapter shall continue in court.

82. Roles

An administrator must, subject to the provisions of the court, receive the properties of the estate, manage the estate, supply maintenance from the estate to those entitled, settle the debts of the estate, divide the remainder of estate amongst the heirs according to an inheritance order or executed will, and do anything else required for the execution of an inheritance order or an executed will.

83. Court instructions

The court may, at any time, at the request of an interested party or at its own discretion, provide the administrator with instructions regarding anything concerning fulfilling his role.

84. List of estate

- (A) According to the court's instructions, the administrator shall submit to the court a list of the estate's property and debts.
- (B) In case a list was submitted and it was subsequently transpired that there are further property or debts, the administrator shall submit, within fourteen days as of the date they were discovered, an addendum to the list.
- (C) The court may, if it sees justifying reasons, extend the periods for submitting the list or the addendum to the list.

85. Assessment

The court may instruct that:

- (1) The administrator shall submit to the court, on the scheduled date, an assessment to the property of the estate made as at the date scheduled by the court.
- (2) Said assessment shall be made by an appraiser or another person appointed by the court.

84A. Investment of money

The administrator must hold or invest the money of the estate which is not required for the purpose of the ongoing management thereof, for saving the principal and protecting the profits; the court may enact regulations for investing the money of the estate which shall bind the administrator.

86. Accounts, reports and providing information

In respect of all matters relating to the estate the administrator is required to keep accounts, submit to the court a report as instructed and at least upon the expiration of its role, and deliver to the court full information at its request.

87. Liability

The administrator is liable to any damage caused due to breaching his duties as administrator; the court may dismiss him from his role.

88. Review of reports

Cancelled

89. Guarantee

- (A) The president of the court may, prior to or following the appointment of an administrator, request that the administrator shall mortgage assets or provide another guarantee for ensuring the fulfillment of his roles and duties, and the court may, at any time, require an additional guarantee or release a given guarantee, in full or in part.
- (B) If the Testator ordered in his will that the executor of his will or the administrator of his estate shall not be obligated to provide a guarantee, or if he indicated in his will a person who shall execute his will or administer his estate and did not instruct that they must provide a guarantee, the court shall not request from the administrator to provide a guarantee unless it is convinced, due to arguments to be recorded, that there were special reasons to do so.

90. Realization of guarantee

Guarantee pursuant to Article 88 shall be given in favor of the court, and the court is entitled to represent those entitled to the estate in anything relating to the realization thereof.

91. Fee

The court may set a fee to the administrator according to rules to be set in the regulations.

92. End of appointment

- (A) An administrator may resign from his post by way of a written notice to the court. The resignation shall not be effective unless approved by the court and as of the date scheduled in the approval.
- (B) The court may, at the request of an interested party or at its own discretion, dismiss an executor if he does not fulfill his role properly or if it sees another reason for the dismissal.
- (C) An administrator's appointment expires if the court approves that he completed his role and as of the date scheduled in the approval.

93. Several administrators

In case the court appoints two or more administrators, the following provisions shall apply unless otherwise instructed by the court:

- (1) The administrators must act under consent. In any matter on which they disagree, they shall act according to the majority or as instructed by the court.
- (2) Any action of one or some of the administrators requires the consent of the other administrators or the court approval, in advance or retrospectively.
- (3) In any matter which cannot be delayed, each administrator may act at his own discretion.
- (4) Each administrator is responsible for the actions of his co-administrators unless he objected thereto or was not aware thereof.
- (5) If the position of one of the administrators has become vacant or if he ceased to serve, temporarily or permanently, the other must notify the court accordingly and are unable and unauthorized to continue fulfilling their role unless the court provided that they can proceed, at the time of appointment.

94. Third party protection

An action of the administrator which requires consent or approval pursuant to Article 92(2) shall be invalid in the absence of such consent or approval even if made in respect of a person who was not aware and was not supposed to be aware that it requires such consent or approval.

95. Testator's instructions

If the Testator provides instructions in his will regarding any of the matters which are at the discretion of the court according to this article, the court shall act in accordance with these instructions, unless it is convinced, due to arguments to be recorded, that there were special reasons to digress there from.

96. The court as administrator

In case the court appoints itself as administrator, the provisions of Articles 79 to 90 shall not apply except for Article 86.

Article C – Estate management by administrator**97. Administrator's powers**

The administrator is authorized to do everything required to fulfill his role, except for actions that the court determined, in the order of appointment or thereafter, as requiring previous approval.

98. Receivership of estate's property

The administrator may require that the property of the estate be handed over to him and that debts owed to the Testator reach his hands, and he acts in the place of the Testator in this regard.

99. Inviting creditors

(A) The administrator is required to invite the Testator's creditors to inform him in writing of their claims against the estate. The invitation is made public and a deadline of three months is set for filing of claims, from the date of publication.

- (B) The court may free the administrator from having to issue an invitation to the creditors if it sees that there is no justification for this, in the circumstances.
- (C) The provisions of this article shall not derogate from the administrator's obligation to pay off the debts of the estate which come to his knowledge in any way.

100. Way of paying off debts

- (A) For the purpose of paying off the debts of the estate the administrator shall first use money found in the estate.
- (B) In case paying off the debts requires realization of the property of the estate, the administrator shall first offer the heirs the opportunity to buy the property, at market value, and a reasonable time to do so. Heirs who are unable at first to acquire the property may do so at any time when they have the financial ability to do so.
- (C) If the Testator bequeathed a specified property to a specific person, such property shall not be realized as long as it is possible to pay off the debts of the estate by realizing other property of the estate.

101. Guaranteed debts

Any of the Testator's debts, which were guaranteed shortly prior to his death, shall be subject to the provisions of this article.

102. Future and conditional debts

The court may instruct, if it sees fit, that any of the Testator's debts which is not due for payment yet and any conditional debt shall be guaranteed or paid off as determined, also prior to the time of payment or before the condition is fulfilled.

103. Expenses of managing estate

The estate management costs, including that of the administrator's fees, shall be borne by the estate, unless the court rules that another party should bear all or some of the costs.

104. Order of priority of estate debts

- (A) The following amounts (in this Law – the Estate Debts) shall be paid off according to the following order:
 - (1) The debts the Testator had when he died which were not cancelled upon his debts (in this Law – the Testator's Debts), including his widow's rights under her Ketubah or property relations agreement.
 - (2) Expenses involved with the Testator's funeral, burial and gravestone according to the customary under these circumstances.
 - (3) Costs of inheritance order or probate order and of managing the estate should these be applicable to the estate.
 - (4) What the Testator's spouse had a right to pursuant to Spouses' Property Relations' Law, 5733-1973.
- (B) Debts on the estate with equal priority shall be paid off equally and provided that no higher amount is paid.
- (C) The priority of taxes and other obligatory payments shall be according to the time they were created.
- (D) Debts on the estate have a priority over maintenance from the estate.

105. Clarification and payment of debts

- (A) If the administrator is sure that the estate is big enough to pay off all the debts, he may pay off debts before he completes clarifying the other debts.
- (B) If the administrator suspects that the estate is not big enough to pay off all the debts, he shall only pay off debts from the Testator's lands prior to completing the clarification regarding the other debts.
- (C) For the purpose of this Article, "Debts on the Estate" – are also maintenance on the estate.

106. Bankruptcy of estate

If it becomes clear that there is not enough money in the estate to pay off all the debts, the administrator must pay off debts pursuant to Articles 103 and 104.

Article D – Dividing estate by the administrator**107. Date of division**

- (A) After the debts and maintenance awarded have been paid off from the estate, the balance of the estate shall be divided amongst the heirs.
- (B) The balance of the estate shall not be divided as long as the period set for inviting creditors has not passed; and it shall not be divided as long as the rights depending on an unborn child have not been set pursuant to Article 3(B)().
- (C) If the Testator provides in his will instructions as to a later date for dividing the estate, his instructions shall be fulfilled unless the court has instructed to alter the date of division.

108. Accommodation and sustenance for transition time

- (A) The entitlement of a person, who lived with the Testator shortly prior to his death, whether the Testator was the owner of the apartment or rented it, to continue living in the apartment and to use during that time the movable property of the joint household, shall be determined according to Chapter four of this Law.
- (B) The entitlement of a person, who lived with the Testator shortly prior to his death and was sustained by the Testator, to receive sustenance from the estate shall be determined according to Chapter four of this Law.

109. Subject of division

- (A) The property of the estate shall be divided amongst the heirs according to its value at the time of division.
- (B) Appreciation of property, its fruit and whatever comes instead of the property, from the Testator's death until the division of the estate, belong to the estate, as well as depreciation of the property and payments in respect thereof.
- (C) If, after paying off the Debts on the Estate and the maintenance on the estate, the estate is insufficient to provide for all the portions, the portions shall be deducted according to their relative worth upon the Testator's death unless his will includes another provision in this respect.

110. Division according to agreement

- (A) The property of the estate shall be divided amongst the heirs according to an agreement between them or according to the court's decision.
- (B) The administrator shall offer the heirs a plan for dividing the property and try to make them reach an agreement.
- (C) If one of the heirs is absent and not duly represented, the court's approval shall replace his consent.
- (D) If the property of the estate is divided amongst the heirs according to an agreement, the provisions of Articles 111 to 116 shall not apply.

111. Division according to court order

- (A) In the absence of agreement amongst the heirs, the estate shall be divided according to a court order.
- (B) If the Testator gave instructions in his will about the division of the estate amongst the heirs, the court shall follow the instructions in the will, unless it is persuaded, due to arguments to be recorded, that there are special reasons for digressing therefrom. In the absence of such instructions in the Testator's will, the court shall act according to the rules in Articles 111 to 116.

112. Property that may be divided

- (A) A property that may be divided shall be divided amongst the heirs.
- (B) When there are several properties, the division shall be made on the basis of one property for another.
- (C) When the property is divided, consideration must be taken of the advantage that a specific property would bring to a particular heir, and to the sentimental value it may have for him.

113. Property which cannot be divided

- (A) A property which cannot be divided and a property the division of which shall result in a considerable depreciation thereof, including a unit in agriculture,

industry, trade or commerce, and expect for an agricultural farm which is subject to Article 113- shall be given to the highest bidder, provided that the price is not less than the market price. The amount proposed by the heir shall be credited on account of what he is due from the estate, and if said amount exceeds the due worth of the property, the heir shall pay the excessive amount.

- (B) If the heirs are uninterested in buying the property as stated in sub-section (A), the property shall be sold and the consideration thereof shall be divided.
- (C) The court may instruct as to way of selling the property.

114. Agricultural farm

- (A) A farm the division of which would result in harming its ability to function as an agricultural farm capable of supporting a farming family, shall pass to the heir who is willing and able to run it, and he will pay the other heirs if the worth of the farm exceeds his share in the estate.
- (B) If the heirs cannot reach an agreement about which one of them is able to run the farm, as to the properties constituting the farm, the worth of the farm for the purpose of the calculation amongst the heirs, and as to the way of compensation the other heirs, the time of paying it and guaranteeing it – the court shall decide according to the circumstances.
- (C) If an heir was a farmer during the Testator's life or invested some of his capital therein and did not receive any consideration as another person would have, this shall be taken into consideration when setting said compensation.

115. Family home

- (A) A person who lived with the Testator in a home owned or rented in a rent agreement by the Testator, which is not cancelled upon his death, and where he resided shortly prior to his death, and who has a right to maintenance from the estate pursuant to Chapter four of this Law, may continue living in it.
- (B) The court may determine, at the request of the heirs:
 - (1) That those entitled to live in the family home shall do so only if this is possible, and if it is not – they shall reside in a different home on account of the estate.

(2) That those staying in the family home shall continue to live only in a part thereof, provided that such part shall include the kitchen and utility rooms, if any.

(C) The right for renting an apartment according to an agreement, which was rented and occupied by the Testator shortly prior to his death, and was not cancelled upon the Testator's death and does not constitute a right pursuant to the Tenant Protection laws, shall be handed over to his heirs.

116. Division according to lot

Property which may be divided but the shares have been determined according to their value, shall be divided according to a lot.

117. Coordination of rights of several heirs

- (A) When the provisions of this article confer a right to one of the heirs, it applies also to several heirs if they agree to jointly use same right.
- (B) If several heirs wish to use the same right, each on its own, the court shall decide in this regard.

118. List of division

- (A) Within thirty days of the division of the estate, the administrator shall submit to the court a list of the estate division and verify that the list is complete.
- (B) The list shall specify the property from the estate received by each of the heirs and shall include an assessment of the worth of this property at the time of division, if the heirs have not waived the assessment.

119. Additional division

If the estate had been divided and subsequently additional property was found, it shall also be divided pursuant to the provisions of this article, but the property divided shall not be re-divided without the consent of all related parties or if the court believes that the former division would have been different had the additional property been known at the time.

120. Amendment of division

- (A) If the estate had been divided, whether by agreement amongst the heirs or by a court order, and subsequently new facts showed that the assessment of any of the property of the estate was erroneous by more than one sixth, or the inheritance order or probate order based on which the division was made was amended or cancelled, the estate shall be re-divided.
- (B) If one of the heirs who benefited from the estate had sold his share and subsequently found out that the division was erroneous, it shall not be taken from its rightful owner and the accounting shall be made with the heir in respect of what he originally received and what he is due in fact.
- (C) If the property is in the heirs' possession and a re-division is required, the property is returned. If the property is not in kind, the re-division shall be in money.

Article E – Estate management and division by heirs**121. General provision**

- (A) Albeit the appointment of an administrator, the actions of one of the heirs in the estate are valid.
- (B) In case no administrator was appointed, the estate shall be managed and divided by the heirs pursuant to the provisions of this article.

122. Several heirs

- (A) In managing the estate the heirs must act under consent. In matters whereby they disagree they shall act according to the court's decision.
- (B) Notwithstanding the content of the previous section, an action of one or some of the heirs in the estate is valid.
- (C) In a lawsuit of or against any of the heirs, they shall be subject to partners law.
- (D) Each of the heirs may act at its own discretion in matters which cannot be delayed.

123. Inviting creditors

- (A) The heirs may invite the Testator's creditors to inform them in writing of their claims against the estate. The invitation is made public and a deadline of three months is set for filing of claims, from the date of publication.
- (B) The provisions of this article shall not derogate from the heirs' obligation to pay off the debts of the estate which come to their knowledge in any way.

124. Paying off debts

Paying off the debts on the estate shall be subject, *mutatis mutandis*, to the provisions of Articles 99 to 105.

125. Division of estate

The division of the estate amongst the heirs shall be subject, *mutatis mutandis*, to the provisions of Articles 106 to 119. Submission of a list of division as stated in Article 117 is optional to the heirs, all or some of them.

Article F – Heirs' liability to debts on estate**126. Liability to property of the estate**

The heirs' liability to the debts on the estate shall apply immediately upon the Testator's death and out of the property of the estate.

127. Heir's liability in respect of his share

- (A) If the estate was divided after the creditors had been invited pursuant to Article 98 or 122 and the debts known at the time of division were paid off, the heir continues to be responsible for the debts on the estate if such are discovered after the division and up to the worth of his share in the estate.
- (B) The list of division pursuant to Article 117 or 124 shall be *prima facie* evidence of the share of each heir in the estate, and if it includes an assessment – of its worth as well.

128. Heir's liability in respect of whole estate

- (A) Even if the estate was divided without inviting the creditors and without paying off the debts known at the time of division, each heir is responsible to the unpaid debts up to the value of his share in the estate.
- (B) The creditors must prove the worth of the estate or of what an heir received from the estate.

129. Responsibility in special cases:

- (1) An heir who confiscates any of the property of the estate thereby preventing payoff of debts is responsible to all unpaid debts up to a maximum equivalent to the value of his share in the estate.
- (2) An heir, who conceals the existence of a debt or otherwise prevents it being paid, will be responsible for paying that particular debt up to a maximum equivalent to the value of his share in the estate.

130. Law of transfer and mortgage of estate share

- (A) An heir, who transfers or mortgages his share in the state, before it is divided as stated in Article 7, is not exempt from his responsibility for estate debts.
- (B) If the transfer or mortgage recipient received a land, he is responsible to the unpaid debts on the estate up to a maximum equivalent to the value of his share in the estate.

131. Responsibility of heir to a portion

- (A) A beneficiary of a portion of land according to a lifetime gift is responsible to unpaid debts on the estate up to a maximum equivalent to the value of his share in the estate, and a creditor may not charge from him as long as he can charge from an heir who has not gained a portion, and if he gained a portion in movable property – the creditor cannot charge from him.
- (B) A beneficiary of a death-bed gift is responsible to the debts on the estate pursuant to Articles 126 to 129; however, the creditor may not charge from him as long as he can charge from an heir who did not gain a portion.
- (C) A recipient of a gift is not responsible to the portions of other beneficiaries.

132. Responsibility to an entire or part of debt

- (A) A creditor, whose debt is under the responsibility of an heir pursuant to the provisions of this article, may sue him in the following cases to an extent not exceeding the scope of the heir's responsibility.
 - (1) The Testator left movable property and not all heirs can be charged.
 - (2) The Testator left lands and collection of the debt according to the scope of responsibility of each of the heirs requires the creditor to collect from the heirs portions only from property they received from the estate.
- (B) Even if the creditor did not notify of his lawsuit within the period set in the invitation pursuant to Article 98 or 122, and is unable to justify his failure to notify, he may charge from an heir pursuant to sub-section (A).

133. Exemption from responsibility

A person who is responsible to the debts on the estate pursuant to the provisions of this article cannot be exempt from his responsibility and the court is unable to exempt him even if he handled the debts of the estate in good faith and his share in the estate was small.

134. Division of burden of debts amongst the heirs

- (A) The heirs bear the debts on the estate according to their pro-rata shares in the estate, unless the Testator otherwise instructed as to the division of the burden of debts in his will, provided that no heir shall bear debts on the estate the amount of which exceeds his share in the estate.
- (B) An heir who paid off a creditor more than he is obligated to in comparison to the other heirs may request from the other heirs refund of the balance if they paid off less than they were obligated to.

Chapter seven – Private international law**135. Definition of "domicile"**

In this chapter a person's "domicile" is a permanent domicile, permanent place of work or place of main businesses; a minor, incapacitated and ward – their place of residence is at the place of residence of the guardian in so far as no other place is proved to be the centre of his life.

136. Jurisdiction of courts in Israel

The courts in Israel are competent to decide regarding the inheritance of anyone whose domicile upon his death is in Israel or who left property in Israel.

137. Choice of law

An inheritance shall be subject to this Law.

138. Law of specific property

Cancelled

139. Capacity to bequest

The Law shall apply to the capacity to bequest, subject to the custom of the country where it is bequeathed.

140. Form of will

A will is valid in form if it is valid pursuant to this Law.

141. Classification of terms

For the purpose of setting jurisdiction and law pursuant to Articles 135 to 139, each term shall be assigned with the meaning it has in this Law.

142. Foreign law referring to other law

Cancelled

143. Foreign law not needed

Cancelled

144. Exceptions to the applicability of foreign law

Cancelled

Chapter eight – Various provisions**145. Law of sole heir**

If the Testator has a sole heir, the provisions of this Law in respect of the share in the estate shall apply to the entire estate, and the provisions of this Law regarding the division of the estate shall apply to the merger of estate property with the property of the sole heir.

146. Inheritance in special cases

A man who was married to more than one woman at the time of his death, his wives shall receive their maintenance from the estate in equal parts and their respective Ketubahs according to priority in marriage.

147. Law of payment according to insurance etc.

- (A) Amounts to be paid following a person's death according to an insurance contract, membership in a superannuation fund or in a provident fund or according to similar grounds are included in the estate, unless the recipient is conditioned.
- (B) Compensation in respect of car accident, work accident and those murdered in the Holocaust are not included in the estate.
- (C) Payments due to a debt claim or a tort claim are included in the estate.
- (D) Capital the Testator would not have gained without an oath is not included in the estate.

148. Adherence to family law

This Law shall not prejudice the property relations between spouses or the rights deriving from personal relations; however, inheritance rights and maintenance rights from the estate shall be subject to this Law only.

149. Cancellation of "Miri"

Cancelled

150. Independence of law

Cancelled

151. Competent courts

The competent courts pursuant to this Law are the rabbinical courts.

151.1 Appealing court's decision

Anyone who feels his rights have been harmed by a decision of the court may appeal against it to the appellant court.

151. Cancelled**152. Parties to hearing**

Any interested party may become a party to the hearing in any matter submitted to the court pursuant to this Law. However, the court may not initiate proceedings against beneficiaries who are unable to sue or defend themselves.

153. Guardianship in inheritance matters

The court is obligated to appoint a guardian in respect of heirs or those entitled to maintenance from the estate that, at the discretion of the court, are unable to safeguard their rights in the estate on their own or by their representative, at the request of an interested party or at its own discretion.

154. Jurisdiction of religious courts

Cancelled

155. Cancellations**156. Transition instructions**

Cancelled

157. Law of previous wills

Cancelled

158. Pending proceedings

Cancelled

159. Execution and regulations

Cancelled

160. Effect

This law is effective immediately.